

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DERSİM (TUNCELİ) OLAYLARI
ÖRNEĞİNDE MEDYA VE İÇ
ORYANTALİZM**

**TAHA BARAN
115235007**

**ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
BİLİM DALI: SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER**

**TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. M. RUHİ DEMİRAY**

KOCAELİ-2013
T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DERSİM (TUNCELİ) OLAYLARI
ÖRNEĞİNDE MEDYA VE İÇ
ORYANTALİZM

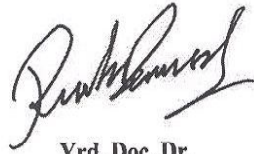
TAHA BARAN
115235007

ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
BİLİM DALI: SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DERSİM (TUNCELİ) OLAYLARI ÖRNEĞİNDE MEDYA VE İÇ
ORYANTALİZM
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: TAHA BARAN
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No: 25.09.2013 / 16

Yrd. Doç. Dr.
Mehmet Ruhi Demiray

Doç. Dr.
Güven Bakırezer

Doç. Dr.
Yücel Demirer

KOCAELİ, 2013

ÖNSÖZ

Dersim olayları, son yıllarda siyasal alanda çok sık tartışılmaktadır. Tarihsel bir yıkımın siyasal alana taşınması ve akademik alanda tartışılır olması sevindiricidir. Çünkü yaşanan acıların gün yüzüne çıkması ve bu açılara yol açan siyasal ve zihinsel kodların anlaşılıp bu tür durumlardan ders çıkarılması benzer acıların yaşanmasına engelleyici olabilmektedir.

Yaşanan olaylar günümüze kadar birçok bağlamda tartışıldı ve tartışılmaya devam etmektedir. Bu çalışma, Dersim olaylarının tartışılmasının gerekli olduğu bir diğer alan olan medyayı tartışmaktadır. Kendisini üreten söylemi yeniden üretmesi ve çok çabuk yayması sebebiyle medya incelemelerinin önemi tartışılmazdır. Medya, yaşanan dönemin iktidar söyleminden azade tutulamaz ve egemen kurumların kodlarını kullanır. Bu nedenle medya söyleminin çözümlenmesi iktidar söyleminin çözümlenmesine de katkı sunar.

Bu çalışmanın temel kaygısı, Dersim olaylarının medyada nasıl temsil edildiğinin dışında medya söyleminin hangi imgeler, zihinsel kodlar ve düşünce kalıpları içerdiğini araştırmaktır. Çalışmanın bir diğer kaygısı ise imgeler zihinsel kodlar ve düşünce kalıplarının neden kullanıldığıdır. Devlet söylemi, medya söylemi aracılığıyla meşrulaştırılmakta mıdır? Bu çalışma meşrulaştırıcı imge, bilinçaltı kodları, düşünce kalıpları ve medya söylemindeki tutarsızlıkları araştırmaktadır.

Danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Ruhi Demiray desteği ve özellikle söylem kuramları üzerindeki derin bilgisiyle yol göstericiliği bu tezi tamamlamamı sağladı. Derin bilgisi, okuma aşkı ve titizliği ile örnek alacağım için kendisine minnettaram. Bu tezin çıkmasında önemli katkıyı Doç. Dr. Yücel Demirel'e borçluyum. Gerek ders döneminde gerek tez döneminde, tüm sancılı anlarda bana derin ve eleştirel bilgisiyle yol gösterdi ve beni çıkmazlardan kurtarmayı bildi. Hem kişiliği hem de hocalığı ile tüm yaşamımda kendisini rehber edinmemi sağladı. Tez jürime girerek ufuk açıcı fikirler sunan Doç. Dr. Güven Bakırezer'e teşekkür ederim. Tezime getirdiği eleştirilerle bu çalışmayı yeniden ele almamı sağladığı için kendisine minnettaram. Titizliği, çalışma ahlakı ve bakış açısı ile bana katkıları her zaman

olacaktır. Bu süreç içindeki destekleri için Sedat Baran'a, Emrah Baran'a, Aptullah Baran'a, Mesut Karabulak'a ve Yüksel Karabulak'a saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Taha BARAN

Eylül 2013

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
TABLolar	VIII
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: İKTİDAR, İDEOLOJİ VE MEDYA	5
1.1. İktidar ve İdeoloji	6
1.2. Dil ve Anlamın İnşası	15
1.3. Eleştirel Söylem Çözümlemesi	20
1.4. Haber Söylemi ve Haber Çalışmaları	25
II. BÖLÜM: ORYANTALİZM	30
2.1. Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı	31
2.2. Oryantalizm Eleştirileri	39
2.3. İç Oryantalizm	42
2.3.1. Temas Bölgeleri ve Taşıyıcı Elitler	46
2.3.2. İç Oryantalizmi Oluşturan Araçlar	48
2.3.2.1. Modernleşme	49
2.3.2.2. Homojenite ve Kültürel Özcülük	51
2.3.2.3. Ulus Devlet ve Milliyetçilik	53
2.4. Dersim Bağlamıyla İç Oryantalizm	55
III. BÖLÜM: DERSİM OLAYLARININ TARİHSEL ARKA PLANI	57
3.1. Osmanlı Devleti'nin Dersim Politikası	58
3.2. Yeni Dönem: 1937 Dersim Olayları	62
3.3. Dönemin Medya İktidar İlişkileri	71
IV. BÖLÜM: DERSİM OLAYLARININ MEDYADA SUNULUŞU	75
4.1. Araştırmanın Evreni ve Yöntemi	76
4.2. Araştırmanın Bulguları	80
4.2.1. Nicel Bulgular	80
4.2.1.1. Haber Sayıları	80
4.2.1.2. Haber Başlıkları ve Tema Alanı	81

4.2.2. Fotoğraflar -----	83
4.3. Basının Dersim Tutumu -----	90
4.4. Hükümet'in Medyada Sunuluşu -----	97
4.4.1. Hükümet'in Olumlu Sunuluşu -----	97
4.4.1.1. Devletimiz Güçlüdür -----	98
4.4.1.2. Devlet'in Şefkatli Olduğu Vurgusu -----	100
4.4.1.3. İmar ve İnşacı Devlet -----	103
4.4.2. Hükümet'in Olumsuz Eylemlerinin Gizlenmesi-----	106
4.4.3. İsyân edenlerin Dilinden Hükümet'in Tanımlanışı-----	109
4.5. Harekâtın Sunuluşu -----	113
4.5.1. Harekâtın ve İsyânın Nedeni-----	113
4.5.2. Medenileştirme -----	123
4.5.3. Metaforlar -----	133
4.6. Dersimlinin Medyada Temsili -----	138
4.6.1. Dersimli Tanımlanış -----	138
4.6.2. İnsansızlaştırma (Dehumanization) -----	146
4.6.3. Dersimli Cahildir -----	152
4.6.4. Dersimli Eşkıyalar Şekavet Yapar -----	158
4.6.5. Dersimli Feodal Düzendeki Yaşar-----	167
4.6.6. Dersimlinin İrki Kürt Değildir -----	171
4.6.7. Dersimli Kadın -----	180
4.6.8. Dersim'de İnanç -----	186
SONUÇ -----	196
KAYNAKÇA -----	206
ÖZGEÇMİŞ-----	219

ÖZET

Toplumsal ve siyasal söylemler dilin anlamlandırma pratiği aracılığıyla kendini mutlak hakikat olarak temsil eder. Bu hakikatler medya aracılığıyla yeniden üretilir. Oryantalizm bir söylem pratiği olup Doğu ve Batı toplumlarının ontolojik ve epistemolojik bağlamda birbirlerinden farklı olduğunu iddia eder. Oryantalizm söylemi, Doğu ve Batı arasındaki farklılıkları doğal hakikat olarak sunmuş, sömürgeciliği meşrulaştırmıştır. Sömürgecilik sonrasında Oryantalizm söylemi Doğulu toplumlar tarafından içselleştirilmiştir. Bu durum iç oryantalizm olarak adlandırıldı. Bu evrede Doğulu toplumların ilkel-modern, geri-medeni vb. söylemler aracılığıyla birbirlerini ötekileştirdikleri görüldü. Çalışmanın olgusal bölümünde yazılı basınının Dersim söylemi iç oryantalist bağlamda ele alındı, bu söylemin iç oryantalizm söylemi olduğu olgusal örneklerle desteklendi. Dersim söylemi belirgin şekilde, Dersim'in 'geri', 'cahil', 'medeniyetsiz', 'ilkel', 'feodal' vb. şeklindeki iç oryantalizm temsillerini içermektedir. İncelenen metinler hükümeti 'modern', 'medeni', 'güçlü', 'şefkatli' vb. şeklinde hiyerarşik olarak üst konumda temsil etmiştir. Bu temalar aracılığıyla siyasal otorite müdahaleye davet edilmiştir. Yazılı basın Dersim'i iç düşman olarak ele almış, Dersim'de yapılan eylemleri sistematik şekilde meşrulaştırmıştır. Dersim söyleminde meşrulaştırıcı paradigma olarak iç oryantalizm kullanılmıştır. Dersim'de yaşananlar meşrulaştırılırken dilin anlamlandırma pratiğinden yararlanılmış, Dersim söylemi doğal bir hakikat şeklinde temsil edilmiştir. Başka bir ifadeyle yazılı basın, Dersim söylemini inşa etmiş, yeniden üretmiş ve bu söylemi hegemonik hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler

Oryantalizm, Yazılı Basın, Dersim, Modernleştirme, İdeoloji, Söylem Çözümlemesi

ABSTRACT

Social and political discourses represent themselves as absolute truth while making sense of something in the practice of a language. The truth is reproduced by media. Orientalism, as a discourse, claims that the East and the West societies are all different from each other ontologically and epistemologically. The Orientalist discourse presents the differences between the East and the West as a natural truth and thus legitimates colonialism. During the postcolonial period, the orientalist discourse was internalized by Eastern societies which was called as internal orientalism. In this period, Eastern societies used such discourses as primitive-modern, noncivilized-civilized, etc., and ‘marginalized’ one another. In the factual part of this study, the discourse for Dersim on the written media was examined in detail in terms of internal orientalism, and by means of factual examples, it is borne out that this discourse is an internal orientalism one. The discourse related to Dersim prominently consists of such internal orientalism representations as ‘noncivilised’, ‘barbaric’, ‘primitive’, ‘feodal’, etc. The texts which were examined in the study put the government in a hierarchically higher position as ‘modern’, ‘strong’, ‘compassionate’, etc. Thus, political authority was called to intervene. The written media regarded Dersim as an internal hostile, and legitimized the verdict in Dersim systematically. The media adopted the internal orientalism discourse to legitimize itself. In other words, the written media constructed Dersim discourse, reproduced and made this discourse hegemonic.

Key Words

Orientalism, Written Media, Dersim, Modernization, Ideology, Discourse Analysis

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA.	: Devletin İdeolojik Aygıtları
DBA.	: Devletin Baskı Aygıtları
Ed.	: Editör
ESÇ.	: Eleştirel Söylem Çözümlemesi
Haz.	: Hazırlayan
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
s.	: Sayfa
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

TABLÖLAR

Tablo 1: Haber Sayıları.....91

Tablo 2: Haber Başlıkları ve Tema Alanı.....92

GİRİŞ

Medya toplumsal ve bireysel dünyanın temsil edicisi, aktarıcısı ve inşa edicisidir. Bireysel ve toplumsalın aktarıcısı olan medya, içinde yaşadığı toplumun yapı ve ilişki biçimleriyle açık ya da örtük bir biçimde bağıntılı, içinde olduğu toplumsaldan bağımsız değildir. Bu durum toplumsal, kültürel, bireysel olanı anlamaya çalışan sosyal bilimlerin birbirinden farklı alt disiplinlerinin ve sosyolojinin ilgisine mazhar olmasını sağlamıştır. Medya ve temsil bağlamında bahsi geçen ilgi büyük önem arz etmektedir. Medyada temsil yelpazesi çok geniş olabilmektedir. Bu yelpaze, olayların, olguların, kurumların, çelişkilerin, çatışmaların duyguların, inançların, sınıfların, cinsiyetlerin, mekânların, etnisitelerin, rollerin, statülerin vb. temsil alanları şeklinde olabilmektedir. Toplumsal grupların medyada temsili bu tartışmada son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Kitle iletişim araçlarında ötekinin temsili bu araştırmaya feyiz vermiştir.

Öteki olarak anlatılmak istenen gruplar, toplumsal alanda görünür olmayan, olayların aktif yönlendiricisi olmayıp pasif etkileneni konumunda olan kesimdir. Öteki, kamusal alanda sistematik ayrımcılığa tabi olan kesim olarak da ifade edilebilir. Ayrımcılık, dilsel pratiklerden, en küçük günlük yaşam pratiklerine kadar açık ve gizli olmak üzere birçok şekilde kendini gösterebilmektedir. Ayrımcılığa maruz kalan kesimler yerel ve toplumsal bağlamda değişkenlik göstermesine rağmen ayrımcılığa maruz kalan kesimlerin, dinsel ve etnik azınlıklar, siyahiler, kadınlar ve çocuklar olduğu genel itibarıyla kabul edilir. Bu gruplar toplumun zayıf halkasını oluşturmaktadırlar. Irksal, cinsel ve dinsel olarak farklı olan gruplar sık sık nefrete maruz kalırlar. Bu tutum, dil ve medya pratiklerinde, kurumsal ve sosyal alanda görülebilmektedir.

Medya alanında kendini gösteren ırkçılık toplumun bir tezahürü olarak değerlendirilebilirse de, yetersizdir. Çünkü medya ötekine karşı tutumda, hem bu ideolojik sınırlarca oluşturulmuş ve hem de bu ideolojik çerçeveyi oluşturan ve yeniden üreten konumundadır. Diğer kamusal alanlarda gerçekleşen ırkçılıklar belirli derecede toplumda önyargılar oluştursa da medya önyargıların oluşmasında büyük bir paya sahiptir. Kitle iletişim araçları aynı olgu ve olayı, çok geniş kesimlere

taşımaktadır. Bu olgular ötekinin temsil biçimi, ötekine karşı tutumu da olumlu veya olumsuz anlamda değiştirebilmektedir. Bu açıdan medya incelemeleri sosyal alana dokunan çalışmalardır. Medyanın sosyal alanı değiştirip dönüştürmesinin etki miktarını ölçmek zordur. Medya incelemeleri bu nedenle medyanın toplumu etkilediği kabulüyle yola çıkar.

Dersim (Tunceli) olayları son yıllarda Türkiye'nin siyasal gündemine hızlı bir giriş yaptı. Bu hızlı girişte CHP eski milletvekili Onur Öymen'in 2009 yılında, Kürt Açılımı'nı eleştirirken, "Kurtuluş Savaşı'nda, Şeyh Said İsyanı'nda, Dersim İsyanı'nda, Kıbrıs'ta analar ağlamadı mı? O zaman kimse, 'Analar ağlamasın, mücadeleyi durduralım' dedi mi? İlk siz diyorsunuz, çünkü sizin terörle mücadeleye cesaretiniz yok" şeklindeki açıklaması önemli bir hızlandırıcı olmuştur. Elbette önceleri de Dersim olayları ile ilgili çalışmalar vardı. Fakat bu açıklamanın arkasından Dersim olayları siyasal gündemin önemli konularından olmaya başlamıştır. Bu açıklamayı Başbakan'ın Dersim özrü takip etti. Başbakan bahsi geçen dönemde Dersim olayları ile ilgili çeşitli belgeler açıkladı ve Erdoğan "Eğer devlet adına özür dilenecekse, böyle bir literatür varsa ben özür dilerim, diliyorum" dedi ve Dersim olayları ile ilgili çeşitli belgeler açıkladı.

Dersim olayları büyük bir katliam hareketi olup etkileri günümüze kadar devam bir travmadır. Toplumsal bilince yerleşmiş olumsuz olayların ancak etkisi toplumsal yüzleşmeyle denebilir. Yüzleşme terimi olayları yeniden ele alıp sağlıklı bir değerlendirme yapmak anlamına gelir. Bu yüzleşme, ölümlere terk edilmiş, mağaralarda gaz bombalarıyla can vermiş ve binlercesi evinden uzaklara sürülmüş bir halkın acısını görebilmeyi ve ona hakkını teslim etmeyi içerir. Ayrıca, yüzleşme, günümüze dek etkisi süren ırkçı klişelerin yeniden sorgulanır olmasını da beraberinde getirir.

Toplumsal yüzleşme, Dersim olaylarının, siyasal gündemin bir parçası olmasıyla önemli bir ivme kazandığı tahmin edilebilir. Toplumsal yüzleşmenin birçok saç ayağı mevcuttur ve bunlardan biri de Dersim olaylarında medyanın tutumudur. Bu çalışmaya ilham veren Gramsci ve Althusser'in meşruiyet ile ilgili görüşleridir. Gramsci devletin herhangi bir eylemi için belirli rızanın gerekli

olduğunu belirtir. Rıza, toplumsal onayı içermekte olup siyasal alanın eylemlerinin meşru olduğunu toplumsal alana ikna etme sürecidir. İktidarlar gerçekleştirdikleri eylemleri meşrulaştırmak, bu eylemleri mutlak hakikat olarak sunarlar. Gramsci, hakim sınıfın kendi hakikat anlayışını aydınlar aracılığıyla topluma yaydığını ve bu kişiler aracılığıyla egemen iktidarın hakikatini toplumun ortak hakikati haline getirdiğini belirtir. Althusser ise devlet kuramını oluştururken ikili ayrıma gider: Devletin baskı aygıtları, devletin ideolojik aygıtları. Devletin baskı aygıtları zor şiddeti de içerirken, devletin ideolojik aygıtları rıza mercii olarak görev yapmaktadır. Devletin ideolojik aygıtları aile, dinsel, eğitim, sendikalar, iletişim ve haberleşme vb. şeklinde olabilmektedir. Dersim olaylarında rızayı sağlayan etmenler nelerdi? Medya Dersim olaylarında Althusser'ın belirttiği şekilde devletin ideolojik aygıtı şeklinde bir pozisyon aldı mı? Siyasal alan Dersim olaylarında toplumsal rızayı sağlamak için hangi ikna süreçlerini kullanmıştır? Dersim olaylarında, medya, katliama meşru zemin hazırlamada bir etken miydi? Medyanın Dersim söylemi katliamı meşrulaştırmakta mıydı? Eğer öyleyse hangi söylemler bu durumu hegemonize etmektedir? Medyanın Dersim söylemi nasıl oluşmuştu? Bu ve benzer sorular bu çalışmanın temel sorunsalıdır.

Çalışmanın birinci basamağında iktidar, ideoloji ve medya ilişkisi ele alınacaktır. Bu ilişki siyasal ve toplumsal mekânda anlamın inşasında önemli konuma sahip öğelerdir. Çalışmanın bundan sonraki basamaklarında bir yol gösterici olarak 'Eleştirel Söylem Çözümlemesi' kullanılacaktır. Eleştirel Söylem Çözümlemesi uzun bir literatürden beslenerek bugünkü kullanıma ulaşmıştır. Bu nedenle ideolojinin dönüşümü olarak nitelendirilen bu evrimi söylem çalışmalarına önemli katkıları olan Marx, Gramsci, Althusser, Foucault, Barthes ve Voloşinov'un görüşleri ele alınacaktır. Dönüşümün son durağı olarak 'Eleştirel Söylem Çözümlemeleri' başlığı altında Hall, Van Dijk, Wodak ve Fairclough'un çalışmaları incelenecektir. Çalışmanın bu basamağında ayrıca anlamın inşasında haber metinlerinin önemi tartışılacaktır. Dersim olaylarında medyanın belirli bir söylemi olduğu kabul edildiğinde, bu bölüm Dersim olaylarında kullanılan söylemlerin yapıbozumu için büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın ikinci durağında Edward Said'in kuramsal çerçevesini çizdiği Oryantalizm söylemi ele alınacaktır. Oryantalizmin ne olduğu ve Oryantalist söylemin nasıl oluştuğu incelenecektir. Aynı zamanda Oryantalizmin nasıl ve hangi durumlarda tezahür ettiği araştırılacaktır. Çalışmanın bu bölümü iki farklı alanda incelenecektir. Bunlardan birincisi yukarıda bahsi geçen Batı'nın Doğu algısı şeklindeki Oryantalizm; ikinci ise Post-kolonyal süreçte Oryantalizmin Doğu tarafından içselleştirilme süreci şeklinde ele alınacaktır. Devletin Dersim söylemi iç oryantalist kodlar içerdiğinden, medyanın Dersim söylemi iç oryantalist temsillerle ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Dersim olaylarının tarihsel arka planı incelenecektir. Bu bölüm özet şeklinde olup medyadaki temsillerin anlaşılır kılınması için gereklidir. Bu bölüm Devletin Dersim söylemi ile medyanın Dersim söylemini karşılaştırmak açısından önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle medyadaki temsillerin, siyasal otoritenin söylemine benzerliği ve farklılığı gün yüzüne çıkması sağlanacaktır. Bu bölümde Osmanlı Devleti, Cumhuriyet Türkiye'sinin Dersim tutumları tartışılacaktır. Bu tartışmalar dönem içerisinde yazılan raporlar üzerinden yürütülecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise erken dönem yazılı basının 13 farklı gazetesinin 1937 yılının Ocak ayından 1938 yılının Ocak ayına kadar tüm sayıları incelenip Dersim olaylarının gazeteler tarafından temsil biçimleri tartışılacaktır. Bir araya getirilen veriler sınıflandırılarak iç oryantalist perspektifle söylem çözümlemesi yapılacaktır.

I. BÖLÜM: İKTİDAR, İDEOLOJİ VE MEDYA

1.1. İktidar ve İdeoloji

Modern sosyoloji araştırmalarında eleştirel yaklaşım olarak söylem teriminin kullanılmasını sağlayan ideoloji terimidir. -oloji ile biten bir kavram, üzerinde araştırma yapılan alan veya bilim olarak kullanılıyor olsa da bazı zamanlarda bu kullanım başkalaşarak, üzerinde çalışılan fenomenin kendisi haline dönüşür. Örneğin biyoloji denildiğinde insan bedeni üzerinde yapılan sistemli araştırmadan bahsedilmekte veya psikoloji denildiğinde insan ruhu üzerinde yapılan araştırma alanından bahsedilmektedir. Oysa -oloji ile biten bu kavramlar tersine dönerek fenomenin kendisi haline dönüşebilmektedir. ‘Psikolojim iyi değil’ denildiğinde insan ruhu üzerindeki bir araştırmadan bahsedilmemekte, anlatılmak istenen dosdoğru fenomenin kendisi olan ruh olabilmektedir. Veya benzer bir kullanım olarak biyoloji için de örneklenebilir. ‘İnsan biyolojisi kirliliğe maruz kalmaması gerekir’ denildiğinde insan bedeni üzerine yapılan çalışmayı değil, insan bedeninin kendisi anlamında bir kullanım sağlanmaktadır.

Benzer bir ters çevirme işlemi ideoloji için de geçerlidir. İdeoloji başlangıçta idea ve logos kelimelerinin birleşimiyle oluşan düşünce ve fikirlerin bilimsel araştırma alanı iken çok kısa bir sürede araştırma nesnesi olan fikirler ve düşünceler kontrolü ele geçirmiş, düşünce ve fikirler sisteminin kendisi olarak kullanılmaya başlanmışır.

Sistematik kullanım olarak ideoloji, bir Fransız Aydınlanması’nın nosyonudur. Bu nosyonu ilk kez kullanıma sokan Fransız Aydınlanma düşünürü Antoine Destutt de Tracy (1755-1836) olmuştur.¹ De Tracy için ideoloji, “terör döneminin irrasyonel barbarlığına karşı rasyonel bir siyaset” (Eagleton, 1996: 98) alanına aittir. Bu anlamıyla de Tracy, ideolojiyi pozitif bir yüklenimle sistematize etmiştir. Başka bir ifadeyle de Tracy ideolojiyi, bilginin ve mutlak doğrunun alanı olarak tanımlamış yanlış bilgiyi ideolojinin tam karşısına almıştır. Fakat kısa sürede bu pozitif yüklenim yerini daha olumsuz imalar içeren ideoloji tanımına terk etmiştir.

¹ Eagleton, ideolojinin, “toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci; bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler; özneye belirli bir konum sunan şey; söylem ve iktidar konjonktürü; toplumsal gerçekliğin doğal gerçekliğe dnüşürüldüğü süreç...” olarak kullanılan çeşitli tanımlar vermektedir (Eagleton, 1996: 18).

Bu kavramdaki hızlı dönüşüm, Napolyon'un başlangıçta ideologlara ve dolayısıyla ideolojilere önem verse de sonraları bütün kötülüklerin başı olarak ideolojileri ve ideologları görmesinin etkisi büyüktür. İdeologlar, Napolyon için gerçek hayattan kopuk, siyasetten habersiz, işe yaramaz, metafizikçi yığını kimselerdir. İdeologlar irrasyonel olacak kadar rasyoneldiler (Eagleton, 1996: 101-105; Graham ve Fairclough, 2002: 185-243; Althusser, 2003: 75-82).

Genel olarak Marx öncesi ideoloji doğru düşünmenin bilimi olarak ele alınıyordu. İdeoloji doğru düşünmenin bilimi olarak ele alınınca toplumsal değişimin ön koşulu düşüncelerin değişmesinden geçtiği varsayılmaktaydı. Bu yaklaşım aynı zamanda düşüncenin denetlenebilir mekanizmaya sahip olduğunu kabul etmektedir.

İdeoloji kavramını sistematize eden Fransız Aydınlanması olmasına rağmen bu kavramı siyasal söyleme adapte eden ve bu kavramı popüler kılan Marx ve onun takipçileri olmuştur. Marx'la beraber ideoloji kavramı radikal bir kopuş gerçekleştirmiştir. İdeoloji kavramının eleştirel yaklaşım olarak kullanımı Marx ve Engels'le başlar. Genel olarak Marx için ideoloji, bilincin yanıltılmasıyla oluşan bilgidir. Bu açıdan Marx doğru bilgi ve yanlış bilgi arasına bir ayırım koymaktadır. Yanlış bilgi ideolojiye ait olan bilgi iken, doğru bilgi de bilime ait olan bilgidir. Bu açıdan ideolojinin işlevi, bilincin gerçeklikle olan ilişkisine set koymak olup, tahrir edilen veya çarpıtılarak sunulan gerçekliğin doğal gerçeklik olarak zihne aktarmaktır.

Marx bilincin kökeninin maddi pratiklerce oluştuğunu savunuyordu. Bu savını *Alman İdeolojisi*'nde en özlü şekilde şöyle ifade eder: "Yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır" (Marx ve Engels, 1976: 24). İdeoloji maddi gerçekliğin ters yüz edilmesini anlatır. Başka bir deyişle Marx için ideolojik düşüncede, maddi gerçeklikler düşünceleri oluşturmayıp, düşünceler maddi gerçekliği oluşturur. Sürecin olması gerektiği gibi olmayışı yani maddi gerçekliğin düşüncüyü belirlememesi problemi, gerçekliğin bilinç alanında gizlenmesine veya bunun çarpıtılmasına yol açmıştır.

Marx'a göre ideolojinin sırrı şuradadır (Marx ve Engels, 1976: 24) :

“Fikirlerin, anlayışların ve bilincin üretimi, her şeyden önce doğrudan doğruya insanların maddi faaliyetine ve karşılıklı maddi ilişkilerine (*Verkehr*), gerçek yaşamın diline bağlıdır. İnsanların anlayışları, düşünceleri, karşılıklı zihinsel ilişkileri (*geistige Verkehr*), bu noktada onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar. Bir halkın siyasal dilinde, yasalarının, ahlakının, dininin, metafiziğinin vb. dilinde ifadesini bulan zihinsel üretim için de aynı şey geçerlidir. Sahip oldukları anlayışları, fikirleri, vb. üretenler insanların kendileridir, ama bu insanlar, sahip oldukları üretici güçlerin belirli düzeydeki gelişmişliğinin ve bu gelişkinlik düzeyine tekabül eden –ve alabilecekleri en geniş biçimlere varıncaya kadar– karşılıklı ilişkilerinin (*Verkehr*) koşullandırdığı gerçek, faal insanlardır. Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan (*das bewusste Sein*) başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. İnsanlar ve sahip oldukları ilişkiler tüm ideolojilerinde sanki camera obscura’daymış [karanlık oda. -ç.] gibi başaşağı çevrilmiş bir biçimde görülüyorsa, nesnelere gözün, ağtabakası üzerinde ters durmalarının onların dolaysız fiziksel yaşam süreçlerinin yansıması olması gibi, bu olgu da, insanların tarihsel yaşam süreçlerine aynı şeyin olmasından ileri gelmektedir.”

Yukarıdaki alıntıda Marx, ideolojiyi, maddi gerçekliğin ters dönmüş biçimi olarak gördüğünü ifade etmektedir. Çoğu Marx okuyucusu ‘camera obscura’ tabirini yanlış bilinç olarak yorumlamaktadır. Bu nedenle ideoloji, gerçekliğin bir yansıması olmayıp, gerçekliğin tahrip edilmiş, çarpıtılmış yanlış bilgisine tekabül eder. Gerçekliğin, gerçek yansıması ise, bu durumda, tahrip edilmeyip çarpıtılmayan doğru bilgiye yani bilimsel bilgiye tekabül eder.

Marx’ın ideoloji tanımı çok net olmamasına rağmen genel olarak Marx’ın ideoloji tanımlamaları için şunlar söylenebilir: 1- Düşünceler toplumsal yaşamdan alınır. 2- Her toplumsal düşünce Marx için ideolojik değildir. 3- Maddi yaşamdaki ilişkiler yoluyla gerçeklik çarpıtılır. 4- Bir düşüncenin ya da pratiğin ideoloji olabilmesi için bireyin toplumsal ilişkilerle ortaya çıkan çelişkileri görmemesini sağlaması ve bireyin nesnel çıkarımı gizlemesi gerekir (Atılğan, 2001: 14-15).

İdeoloji kavramı Marx sonrasında birçok anlamda radikal kopuşlar gerçekleştirmiştir. Bu kopuşlardan en önemlilerinden biri İtalyan düşünür Gramsci'nin getirdiği yorumdur. Marx'ın kullandığı anlamda ideoloji kavramı, Gramsci'nin kullandığı hegemonya kavramıyla yeniden şekillenmiştir. Hegemonya ve ideoloji kavramı bir arada ele alındığında hegemonya kavramının ideolojiyi de kapsadığı fakat daha geniş bir kategori olduğu belirtilebilir (Eagleton, 1996: 165). Gramsci, ideoloji kavramının Marksist kullanımdaki tamamen olumsuz kullanımı kabul etmez. "Belirli bireylerin keyfe bağlı zirvalarına ideoloji anlamı" (Gramsci, 2009: 209) verilmesine karşı çıkar. Marx'ın kullandığı ideoloji kavramı düşünceler sistemine karşılık gelirken; Gramsci, hegemonya kavramıyla ideolojiyi egemen kurumların işleyişi kadar söze gelmeyen bilinçdışı toplumsal pratiklere kadar genişletir (Eagleton, 1996: 154-168).

Klasik Marksist yaklaşım burjuvaziye baskı ve şiddete dayalı olarak kendini var eden bir yönetim biçimi şeklinde tanımlamaktadır. Fakat Gramsci, kapitalizmin ayakta kalmasını sağlayan etmenin tek başına baskı ve şiddet olamayacağını belirtir. Gramsci, kapitalizmin, kendisini hem kültürel hem de ideolojik olarak nasıl yeniden ürettiğini temel problem olarak ele alır. Başka bir soruyla burjuvazi, -Marksist yaklaşımın belirttiği burjuvazi tanımının aksine- baskı ve şiddete başvurmadan kültürel ve ideolojik olarak hangi mekanizmaları kullanıp kendinin yönetimini, egemeni olduğu topluma mutlak doğru olarak onaylatır?

Gramsci'ye göre kapitalist toplumsal formasyonda iktidar açık olarak zora başvurmaktan kaçınır veya zor ve şiddet kullanıyorsa da bunu gizler. İktidar hegemonya kurarken baskı ve şiddete değil rızaya başvurur. İktidar rızayı elde etmek için ise çeşitli araçlar kullanır. Gramsci, sivil toplum ve devlet arasında bir ayrıma gider, buna göre sivil toplum rıza ve hegemonyanın alanı iken, devlet baskı (zor) ve egemenlik alanındadır (Gramsci, 2009: 96-97). Baskı ve onay arasındaki denge kapitalist toplumlarda onaya daha çok meyil gösterir. Bu açıdan değerlendirildiğinde devlet veya iktidar, baskı kurarken egemenliğindeki insanların onayını almak durumundadır.

İktidar, zora başvurmaksızın zihinlerde kurulan onay (*consent*) durumunu hegemonya kavramında somutlaştırır. “Hegemonya, ittifaklar kurmaya, rızalarını almak için taviz vererek ya da ideolojik araçlar yoluyla, boyun eğen sınıflara kolayca hükmetmekten çok [onları] kaynaştırmaya içkindir” (Fairclough, 2003: 162). Farklı bir deyişle hegemonya, egemen iktidarın kendi yönetimini sağlamlaştırmak ya da yeniden üretmek amacıyla egemenliği altında bulunan insanların onaylarını sağlayacak stratejiler bütünlüğüdür. Bu açıdan hegemonya, egemen iktidarın, kendi hakikat anlayışını topluma yaygınlaştırıp bunu ortak hakikat anlayışı haline getirerek kendi çıkarlarını toplumun çıkarlarıyla örtüştürmesi anlamına gelmektedir. Gramsci’ye göre hakim sınıf kendi hakikat anlayışını organik aydınlar aracılığıyla topluma yayar, böylece egemen iktidarın hakikati toplumun ortak algısı (common sense) haline gelir. Kısaca “egemen grubun toplumsal hegemonya ve siyasal hükümete ilişkin ast işlevleri uygulama ‘memur’larıdır aydınlar” (Gramsci, 2009: 260).

Althusser için kapitalist bir formasyonda iktidar ile ideoloji arasında gizlenen bir ilişki vardır. Althusser, Marx’la ideoloji ve bilim ayrımı noktasında benzer görüşlere sahiptirler. Yani bilim doğrulukla örtüşürken, ideoloji yanlışlıkla örtüşmektedir. Althusser’in yapmış olduğu bu ayrım sosyolojik olmaktan çok epistemolojik bir ayrımdır (Eagleton, 1996: 187). Althusser ideolojiyi, “bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin imgesel bir tanımlaması” (Althusser, 2003: 55) olarak belirtirken bilgi ve ideoloji ayrımı fark edilmektedir. Gerçek varoluş koşulları (var olan gerçek olarak) bilgiyi, imgesel ilişkinin imgesel düzeyde ise (yanıltılmış bilinç olarak) ideolojiyi işaret eder.

Althusser özne kuramını oluştururken birbiriyle ilgili iki tez sunar: “1. Nasıl olursa olsun her pratik ancak bir ideoloji yoluyla ve bir ideoloji çerçevesinde var olabilir. 2. Her ideoloji bir özne aracılığı ile ve özneler için var olabilirler” (Althusser, 2003: 99). İdeoloji ancak özneler için vardır ve bu hedefini de özneler aracılığıyla yaşatır ve ideoloji böyle işlevsel hale gelir. “İnsan ideolojik hayvandır” (Althusser, 2003: 100) tanımıyla doğal olarak ideolojiye gömülü olduğumuzu ve yaşama ancak ideoloji sayesinde sahip olacağımızı belirtir. Başka bir deyişle, özne olarak gündelik yaşamın en ilksel pratiklerinden (selamlaşma, oturma biçimi vb.) en

soyut hakikat algılayışımıza kadar ideoloji tarafından çepeçevre sarılmış bulunmaktayız. Fakat burada, ideolojiyi tek yönlü bir özne oluşumu olarak açıklamak eksik kalacaktır. Özneyi oluşturan ideoloji iken, ideolojiyi oluşturan ise öznenin kendisidir. “Özne kategorisi her tür ideolojinin kurucusudur ama hemen şunu da ekliyoruz: özne kategorisi, her tür ideoloji (benim gibi, sizin gibi) somut özneler ‘kurma’ işlevine (kendisini tanımlayan da budur zaten) sahip oldukça her tür ideolojinin kurucusudur” (Althusser, 2003: 99).

Althusser devlet kuramını geliştirirken ikili bir ayrıma gider: Devletin baskı aygıtları, devletin ideolojik aygıtları. Birincisi (DBA) hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, hapisaneler vb. kurumlar. İkincisi (DİA) aile, dinsel, eğitim, sendikalar, iletişim ve haberleşme vb. kurumlar. Devletin baskı aygıtları farklı organlardan oluşmuş tek beden altında birdir. Yani devletin baskı aygıtları, baskı işlevinin yürütücülerinden oluşmuş ve siyasal temsilcilerin yönetimi altında birleşmiş organik bir bütünlüktür. Devletin ideolojik aygıtları birbirinden ayrı ve özerk olup devletin baskı aygıtları gibi tek beden değildirler (Althusser, 2003: 54-59). Devletin ideolojik aygıtların işlevi “egemen sınıfın, yani devlet iktidarını elinde bulunduran ve devletin baskı aygıtına doğrudan doğruya buyurganca komuta eden sınıf ideoloji”sini kendilerinde gerçekleştirmeleridir (Althusser, 2003: 57). Başka bir söyleyişle, ideolojik aygıtlarda gerçekleşen her tür pratik, her ne kadar çelişkiler olsa bile, egemen sınıfın ideolojisidir. Devletin ideolojik aygıtlarının işlevi, egemen ideolojiyi aşılacak olarak ele alındığında bu aygıtlar kapitalist formasyonda toplumsal bütünlüğü egemen ideolojiye uygun olarak yeniden üreten konuma sahiptir.

Althusser, öznenin oluşumunu kendinden önceki Marksist kuramcılardan farklı olarak yapısal bağlamıyla ele almış, öznenin metinleri oluşturmadığını, tam aksine metinlerin özneleri oluşturduğu tezini savunmuştur. Bu teziyle Althusser yapısal Marksizm ile uyum içinde iken, ideoloji ve bilim arasındaki ayrımın ideolojinin kirlenmediği bilgi alanının olduğunu düşünmesi sebebiyle Marksist ideoloji kuramından kopmadığı anlaşılmaktadır.

Foucault’un söylem kuramı ise, Althusser’in tamamen genel olmayan ideoloji kavramını tüm söylemsel alanlara yaymak şeklindedir. Althusser, olumsuz anlamlar

taşıyan ideolojiyi, bilgi karşıtı olarak ele alırken, Foucault'un söylem yaklaşımı böyle bir ayrımı reddeder. Çünkü bilgi de dâhil olmak üzere tüm pratikler söylem içinde gerçekleşir ve ideolojik olmayan hiç bir şey yoktur. Bu açıdan Foucault'un kullandığı ideoloji kavramı olumlu bir kavramdır.

Fakat Foucault ideoloji kavramını kullanmaz, onun için üç farklı nedenle ideoloji kavramını kullanmak elverişsizdir. Foucault'un birinci eleştirisi, gerçekliğin hakikatinin ne olduğu değil, gerçekliğe dair hakikatin nasıl oluştuğunu sorgulanmalıdır, oysa ideoloji kavramı gerçek ve yanlış arasında çizdiği net çizgi dolayısıyla kendini hakikat olarak göstermektedir. Bu eleştiri kendini bilim olarak gören Marksizmin ve Aydınlanmanın atomistik özne² tasavvuruna dönüktür. Foucault'a göre Marksizm ve Aydınlanma kendilerini ideolojinin dışında bir söylem olarak meşrulaştırır. İkinci eleştirisi ise öznenin oluşum süreci ile ilgilidir. Foucault insanların nasıl özne haline geldiğini sorgular ve incelemeleri sonunda öznenin söylemsel pratikler tarafından üretildiğini düşünür oysa ideoloji kavramı zorunlu olarak Marksist anlamda belirlenmeye atıfta bulunacağını belirtir. Yani "olması gerekir" denilen bir özne tasavvuru ideoloji kavramını kullanmaya engeldir. Üçüncü olarak ideoloji kavramını ekonomik ya da maddi süreçlerin bir işlevi olarak gören Marksist düşünceleri ima etmesi açısından kullanmaya engel bulur (Scholle, 1994: 274; Foucault, 1999).

Foucault, metinler üzerinden insani bilimlerin tarihsel incelemelerini yaparak, insanın nasıl bilginin nesnesi haline geldiğini araştırmış, bilgi-iktidar ilişkisinden yeni bir özne durumunu savunmuştur. Foucault, iktidar baskıyla eşit formülasyonu kabul etmemektedir. Ona göre söylemin ürettiği bilgi alanı iktidarı oluşturur. Hapishanenin Doğuşu ve Cinselliğin Tarihi kitaplarında, öznenin, bilginin nesnesi haline gelişini ve öznenin oluşumunu (üretimini) çeşitli tarihsel pratikler üzerinden okumaktadır (Foucault, 1994; 2000a; 2000b).

² Foucault'ya göre iktidar bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak ona hem kendisinin, hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yarası dayatarak doğrudan gündelik yaşamına müdahalede bulunur. Bu durum bireyleri özne yapan bir iktidar şeklidir. Özne sözcüğü iki anlama sahiptir; denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tâbi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi önermektedir. Daha detaylı tartışma için bkz. (Foucault, 2005: 63).

Foucault için iktidarın ne olduğu değil nasıl oluştuğu daha fazla önemlidir. “İktidar temasına nasıldan analiz edilmesiyle yaklaşmak, temel iktidar varsayımını birçok bakımdan kritik olarak yerinden etmektir” (Foucault, 2000a: 72). Analizi nasılla başlatmak, iktidarın ne olduğuyula değil nasıl oluştuğuyula yola koyulmak, iktidarın kendi başına var olduğundan kuşkulu hale gelmesini sağlar. “İktidar nedir?” gibi aşkın tanımlar peşinden koşmak yerine “iktidar nasıl olmaktadır” gibi basit ve özcü yanıt aramayan bir soru iktidara eleştirel olarak yaklaşmanın ilk adımıdır (Foucault, 1994; 1999). Foucault iktidarı bu şekilde algılamasının sebebini şöyle açıklar (Foucault, 2005: 74):

“İktidar, mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir; eyleyen öznelerin davranışlarının kaydolduğu imkân alanı üzerinde yer alır: kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırlar, aşağı yukarı muhtemel hale getirir; uç noktada kısıtlar ya da mutlak olarak engeller; ancak eylemde buldukları ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da özneler üzerinde eylemde bulunma biçimidir. Başka eylemler üzerindeki bir eylem kümesi.”

Foucault, iktidar incelemelerinde, iktidarı, ekonomik temele indirgeyen Marksist yaklaşımların aksine, tek bir merkezden kaynaklanan bir piramit olarak değil bir ağ olarak ele alır. Ona göre iktidar yukarıdan aşağıya etki eden makro ölçekli mekanizmalar değildir. Tam aksine iktidar, birçok mikro ölçeğin bir araya gelerek aşağıdan yukarıya doğru etkileyen mikro ölçekli mekanizmalardan oluşmaktadır. Bu nedenle, Foucault, iktidar ilişkilerini anlamak için bir dizi kurumları veya siyasi kurumları incelemenin yeterli olamayacağını belirtir (Foucault, 2000: 140-153). Foucault, modern iktidarı anlayabilmek için okullar, fabrikalar, hapisaneler, hastaneler, ıslahevleri gibi mikro alanlarda uygulanan iktidarların karşılıklı etkileşimini incelemek gerektiğini düşünmektedir. Çünkü “iktidar ilişkileri, toplumsal ağlar bütünlüğünde kök salmıştır” (Foucault, 2000a: 79).

Söylem ve ideoloji kavramının bir arada kullanılmayacağını ve bu iki kavramın epistemolojik kökenleri itibariyle birbirlerini dışladıklarını söyleyen

postyapısalcı akımın başında Foucault ve Derrida gelir. Bu iki kavramın bir arada kullanılmayacağını söyleyen kişilere post-Marksist Laclau ve Mouffe’u da eklemek gerekir.

Laclau ve Mouffe *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* adlı kitabında merkezleştirilmiş toplumsallık fikirlerini derinlemesine işlemektedirler. Onlara göre toplumsal bütünlük olanaksız olup bu bütünlük ancak söylemin eklemleme ve dikişleme yordamıyla geçici olarak sabitlenir. Bu anlamda toplumsal konular söylem aracılığıyla kendilerini mutlak hakikat olarak temsil eder. Toplumsal konular diğer grupların onaylarını alarak dikişleme sağlar. Laclau ve Mouffe bir “evrensel sınıf” olarak işçi sınıfı anlayışını reddederler. İşçi sınıfı, Laclau ve Mouffe göre, toplumsal konulardan biridir ve tüm anlamı kendinde sabitleyemez. Laclau ve Mouffe’un kullandığı şekliyle söylem, farklı konular dolayısıyla bütünlük arz etmeyen ve nihai olarak sabit kılmanın mümkün olmadığı toplumsal alanda anlamın kapatılması mücadelesidir. Eklemleme ve dikişleme açık anlamlı toplumsal, söylemsel bütünlük olarak kurmak istese de var olan bütün anlamları kendine ait kılamaz. Çünkü toplumsal, sonsuz sayıda anlamın mücadele alanı olup hiçbir söylemsel yapı, toplumsal anlamı bütün olarak kendinde eklemleyemez. Toplumsalın açıklığı ve belirlenmemişliği ise söylemin anlamını geçici ve kısmi olarak sabitlemesine neden olur (Laclau ve Mouffe, 2008: 214-229).

“Bütünsel, saydam ve dikişli özne kategorisinin terk edilmesi, farklı özne konuları temelinde oluşmuş antagonizmalar özgüllüğünün tanınmasına ve böylece de çoğulcu ve demokratik anlayışın derinleştirilmesi olanağına yol açar” (Laclau ve Mouffe, 2008: 256).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, toplumsal içinden mutlak hakikat yoktur fakat her toplumsal kendi hakikatini söylem aracılığıyla mutlak hakikat olarak temsil etme mücadelesi vermektedir. Fakat bu mücadele diğerlerini rızasını alması gerektiği için her zaman eksik kalacaktır. Bu önermenin terk edilmesi çoğulcu demokratik anlayışı da geliştirecektir. Laclau ve Mouffe kendi kuramlarını Gramsci’nin hegemonya kavramsallaştırmasından geliştirirler. Özcü ve nesnellik durumunda hiçbir kimliğin evrensellik talebinde bulunamayacağını belirtir. Her kimlik ilişkisel

olması nedeniyle hegemonik bir pratiği zorunlu kılar. Başka bir anlatımla kimlikler ilişkiler içinde oluşur örneğin öteki olmadan ben, ben olmadan öteki olmaz. Kimlik bu anlamıyla bir konumlama olup birinin ötekine göre konumu her iki kimliği de değiştirir. Ötekinin varlığı benim tamamen kendim olmamı engeller aynı şekilde benim varlığım ötekinin de tamamen kendi olmasını engeller. “Bir söylemsel bütünü-bu bütünü nesnel düzeyinde verili olmayan-kapanma momenti, bir anlam verici özne düzeyinde de saptanamaz; çünkü failin öznelliğine, bir parçası olduğu söylemsel bütünü bir başka noktada ortaya çıkan aynı kararsızlık ve dikişlenmemişlik nüfuz eder” (Laclau ve Mouffe, 2008: 195). Laclau ve Mouffe Ortodoks Marksist geleneğin aksine işçi sınıfını diğer birçok kimlikle eş tutar. Her sınıfın ancak ilişkisel anlamda hegemonik olabileceğini belirtir.

Yukarıda Marksist geleneğin ideoloji kavramına katkıları birçok noktada ele alındı. İdeolojinin söylem olarak kullanılış serüveni incelendi. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında söylemin nasıl ve hangi pratiklerle kendini ürettiği ve yeniden ürettiğini ele alınacaktır. Söylem ve dil ilişkisi ve anlamın inşası, Saussure, Barthes, Hall, Voloşinov’un görüşleri üzerinden incelenecektir.

1.2. Dil ve Anlamın İnşası

Bireyler söylem sürecinde aktiftirler ve bireyler bu sürece dil edinmekle başlar bireylerin tüm yaşamı boyunca sürer. Bu açıdan değerlendirildiğinde dil edinim süreci, toplumsallaşma süreci ile bağıntılı ve dolaylıdır.

Dil çalışmalarında Saussure önemli katkılar sunmuştur. Fransız düşünür Saussure yapısalcı dilbilimin öncüsü sayılmaktadır. Saussure, dil ve sözü birbirinden ayırarak dili toplumsal olana sözü ise bireysel olana dâhil eder. O’na göre “herkesin ortak malı olan dil, konuşan kişinin bir işlevi değildir, bireyin edilgen bir biçimde belleğine aktardığı üründür. Söz ise, bireylerin söylediklerinin toplamıdır” (Saussure,1998: 43-50). Bu anlamda dil, bireyin dışında gerçekleşen toplumsalın salt aktarımıdır. Başka bir ifadeyle bireysel sözün arkasında toplumsal dil yatmaktadır.

Dil üzerinde önemli çalışmalar yapan düşünürlerden biri de Roland Barthes'tir. 1950-1954 yılları arasında, Barthes, birçok dergide yayımladığı incelemelerini *Çağdaş Söylenceler* adıyla kitap haline getirir. Barthes iki bölümden oluşan bu kitabın özellikle "Günümüzde Söylen" bölümünde, göstergebilimin kavramlarıyla yeni bir yaklaşım sunar. Barthes burada düzanlam ve yananlam ayrımını mitler (söylen) ile anlamlandırma ilişkisi üzerinde düşünür. Barthes anlamlandırmayı iki ayrı düzlemde inceler: "gösteren" ve "gösterilen". Gösteren anlamlandırmanın anlatım düzlemi iken, gösterilen anlamlandırmanın içerik düzlemini oluşturur, anlamlandırma pratiği olarak gösterge ise bu iki düzlem arasındaki ilişkidir (Barthes, 1990: 206-221; Heck, 2003: 299-308). Düzanlam birinci düzey gösterge olarak tanımlanırken yananlam ise düzanlam göstergelerinden çıkan ikinci düzey göstergedir.

Örneğin bir gösterge dizgesinde, kalp, gösteren olarak k. a. l. p. ses imgeleri ile görsel imgenin bir araya gelip canlının kan dolaşımını sağlayan bir organ anlamında göstergeyi oluşturur. Bu gösterge düzeyi birinci düzey düzanlamken, ikinci düzey yananlamda ise "kalp" sözcüğü gösteren ve somut bir nesneyi tarif etmez, bunun yerine yeni bir göstergenin mesela "aşk", "sevgi", "içtenlik" göstereni olur. Bu ikinci düzey Barthes'in yananlam dediği düzeydir.

Benzer bir örnekleme bayrak üzerine de yapılabilir. Bayrak göstergesinde (gösteren olarak) b. a. y. r. a. k. ses imgeleri ile (gösterilen olarak) görsel imge biçiminde bez parçası birleşimi ile oluşur. Fakat ikinci düzeyde bayrak, milliyetçiliğin ve etnik ayrımcılığın göstereni olabilmektedir (Sancar Üşür, 1997: 99).

Gösteren Ses imgesi	Gösterilen Görsel imge	Dil
Bayrak Kalp		
Gösteren Bayrak	Gösterilen Milliyetçilik ve etnik ayrımcılık	İdeoloji ve Mit
Kalp	Aşk, sevgi, içtenlik	

Barthes'e göre ideoloji düzanlamda değil yananlamda işler. Dilin özelliği sayesinde yananlamlar düzanlamlara bağlanarak doğallaşır. Kalp denilince sevgi, bayrak ise milliyeti karşılması dilin içsel özelliği gibi doğallaşmış olur. Bu perspektifte ideoloji yananlamı düzanlama çevirme işlemidir ve bunu dile sızmaya çalışarak yapar (Barthes, 1990: 206-221). Barthes böyle okunduğunda ideolojinin tüm pratik alanları içermediği, en azından düzanlamda ideolojinin herhangi bir etkiye sahip olmadığı görülür. Başka bir ifadeyle ideolojinin kirletmediği bir düzanlam ve ideoloji tarafından kuşatılan yananlam vardır.

Hall, Barthes'in düzanlam ve yananlam ayrımını kabul eder ve bu ayrımı şöyle açıklar (Hall, 2003: 317):

“Bir söylemde düzenlenmiş göstergelerin yalnızca temel (yani, evrensel yakın uzlaşımalsallıktaki) anlamlarını ifade ettiği çok az durum vardır. ...[G]östergeler kendi tam ideolojik değerlerini-daha geniş ideolojik söylem ve anlamlara açık görünen- “çağrışımsal” anlamlar düzeyinde (yani

yananlam düzeyde) -burada, anlamlar görüldüğü kadarıyla doğal algılayımda yerlerine oturmamış (yani tam olarak doğallaşmamış)tır, ve anlam ve çağrışımın akışkanlığı tam olarak kullanılabilir ve dönüştürülebilir- edinir gibi görünür.”

Fakat Barthes’in kullandığı anlamda ideolojik etkiye sahip yananlamı kabul etmesine rağmen ideolojiden arınık düzanlam ayrımını reddeder. Hall için düz anlam ve yan anlam ayrımı ancak çözümlemelidir (Hall, 2003: 317):

“İdeolojilerin anlamlamayı değiştirdiği ve dönüştürdüğü [alan] göstergenin yananlamsal düzeyidir. Bu düzeyde ideolojilerin söylem üzerindeki etkin müdahalesini açık görebiliriz: Burada gösterge yeni vurgulamalara açıktır... ve anlamlar üzerinde mücadeleye tam olarak girer. Bu düz ya da temel anlamın ideoloji dışı olduğu anlamına gelmez. Aksine onun ideolojik değerinin tam olarak evrensel ve doğal hale gelmiştir.”

Dil, toplumsalın kendini dış dünyanın içinde var edebilmenin ve toplumsalı dönüştürebilmenin aracıdır. Dış dünyanın anlaşılır olması için dışarıdaki nesnelere simgelere dönüştürülüp dil alanına yerleşmesi gerekir. Dış dünya ancak dil aracılığıyla anlaşılabilir. Bu bağlamda dil bir anlamlandırma pratiğidir. Dış dünya doğrudan değil simgeler yoluyla dolayımınarak anlamlandırılır. Dil gerçekliğin şeffaf bir göstereni olmayıp gerçekliği kendinde dolayımınarak sunan aracıdır. Dil ve simgeleştirme doğanın verdiği bir pratik olmayıp insanlar tarafından gerçekleştirilir. Dilin gerçekliğin şeffaf bir gösterimi olmayışı aynı olaylara farklı anlamlar yüklenmesine yol açar (Hall, 2003: 309-326). Anlamın verili olmayışı veya anlamın düzenli olarak üretilebilmesi için, bu anlama bir tür güvenilirlik, meşruluk ya da sorgulanmaksızın kabullenilmesini sağlamayı sorunlu kılar. Bunun yolu ise, alternatif anlam inşalarının marjinalleştirilmelerinden, önemsizleştirilmelerinden ya da meşruluklarının arındırılmalarından geçmektedir (Hall, 2005: 89).

Bir iletişim ortamında en az üç farklı öge bulunur: kaynak (gönderici), alıcı (hedef), ileti (mesaj). Hall üçlü iletişim ortamını kodlama olarak açıklar bu ortamı kodlayıcı, kodaçım ve ileti üçlüsüne dönüştürür. Kodlama ve kodaçım sürecinde

kodlayıcı-verici, anlamlı kodlarla iletiyi üretir ve bu iletiyi gönderir. Alıcı-kodaçıcı ise gönderilen iletiyi alır ve iletideki kodlar yoluyla çözümler. Anlamlı bir iletişimin olabilmesi için alıcı ve vericinin kodlarının ortak olması en azından benzer olması gerekir (Hall, 2003: 309-326). Hall, ideolojiyi bir içerik olarak ya da imge olarak nitelendirmez, onun için ideoloji daha çok bir yapıdır. Hall ideoloji ve kodlama ilişkisini Veron'dan aktarır (Aktaran: Hall, 2005: 94):

“İdeolojiler, imgelerin ve kavramların bir düzenlenmesini ve işlev görmelerini belirleyen kurallar dizisidir... İdeoloji belirlenmiş kodlar halindeki mesaj değil, gerçekliği kodlama sistemidir... Bu şekilde, ideoloji, kendi faillerinin bilinci ya da niyetiyle ilişkisi bakımından özerk hale gelir: ideolojinin failleri (*agent*) toplumsal biçimler hakkındaki kendi bakış açılarının bilincinde olabilir, ama bu bakış açılarını olanaklı kılan semantik koşulların (kuralların ve kategorilerin ya da kodifikasyonun) bilincinde değildirler.”

Bu anlamda ideoloji, içerik olarak değil, içeriğin oluşmasını mümkün kılan kurallar, kategoriler veya kodifikasyonlar sistemidir. Dolayısıyla tikel iletişimi sağlayan dil, bireysel konu olmasına rağmen sınırlı ve belli bir dizi ya da kodifikasyon sisteminden doğdukları için ideolojiktir.

Voloşinov *Marksizm ve Dil Felsefesi* adlı kitabında dilin işlevini, dilin anlam üretimini ve ideolojiyi birbirleriyle ilişkili olarak derinlemesine işlemiştir. Voloşinov Marksist ideoloji teorisinin ilk dil çalışmasını yapan düşünür olması bağlamında söylem teorisinde önemli bir konuma sahiptir. Voloşinov için dış dünyadaki maddi nesnelere ancak anlam kazanarak gösterge haline gelir. Yani dışarıdaki nesne dile yansımadan önce sadece bir nesne iken, dil dolayımıyla gösteren ve gösterilen olarak anlamlı bir göstergeye dönüşür. Gösteren ve gösterilen ayrımında görüleceği üzere anlam doğrudan verilmez; fakat anlam üretilir. Göstergeler tikel bakış açılarından algılanacağından, anlam üretimi esnasında gösterge, yalnızca gerçekliğin bir parçası olmaz, başka bir gerçekliği yansıtır ve saptırır (Voloşinov, 2001: 49). Voloşinov, nesnelere dil dolayımıyla anlamlı göstergeye dönüşümünü şöyle açıklar (Voloşinov, 2001: 49):

“Her gösterge ideolojik değerlendirme ölçütüne tabidir(doğru, yanlış, adil, iyi vb. olup olmadığı konusundaki değerlendirmelere tabidir). İdeoloji bölgesi göstergeler bölgesiyle çakışır... Nerede bir gösterge varsa orada bir ideoloji de vardır. İdeolojik her şey göstergesel değere (*semiotic value*) sahiptir.”

Voloşinov’un bu tanımlaması, bir göstergeden ideoloji çıkarıldığında ya da ideolojiden gösterge çıkarıldığında geriye hiçbir şeyin kalmayacağı anlamını oluşturmaktadır. Voloşinov’un çalışmaları eleştirel söylem çalışmalarında dildeki ideolojik göstergelerin çözümlenmesinde büyük önem taşır. Çalışmanın bir sonraki basamağında ‘Eleştirel Söylem Çözümlemesi’ incelenecektir.

1.3. Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Eleştirel Söylem Çözümlemesi (ESÇ), Marksist Batı düşünce geleneğinde önemli katkıları bulunan Marx, Althusser ve Gramsci ve Frankfurt Okulu düşünürlerinden etkilenmiştir. ESÇ için biri “eleştiri” diğeri “söylem” olmak üzere iki kavram önemlidir. Özellikle “eleştiri” terimi Frankfurt Okulu kullanımları ve Habermas’ın etkilerini izleyen bazı eleştirel dilbilimcilerin çalışmalarıyla ortak perspektife sahiptir. Frankfurt Okulu’nun önemli isimlerinden biri olan Habermas’a göre, eleştirel bir bilim özdüşünümsel olmak zorunda olup ve tarihsel bağlamı, dili ve sosyal etkileşimi göz önüne almak durumundadır (Wodak ve Fairclough, 1997: 260-262; Wodak, 2007: 6). ESÇ ile Eleştirel Teori toplumsal hedefler açısından birleşirler, her iki akım da büyük sosyal bilim alanlarını özellikle iktisat, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi, antropoloji ve psikoloji gibi alanları bir araya getirerek toplumsal farkındalığı geliştirmek ister (Wodak, 2007: 6).

ESÇ’nin kökeni uygulamalı dilbilim ve edimbilimin yanı sıra metindilbilim, sosyolinguistik ve klasik retoriğe kadar uzanır. ESÇ metnin yorumlanması ve açıklanması için ideoloji, iktidar, hiyerarşi ve cinsiyet nosyonlarını sosyolojik değişkenlerle ilişki olarak ele alır (Wodak, 2007: 6). ESÇ, sınırları belli bir teori ya da kendine has bir metodolojiye sahip bir araştırma yöntemi değildir. Başka bir

deyişle EŞÇ bütüncül bir bakış açısı ya da kapalı paradigma olarak nitelendirilemez. Tam aksine, farklı kuramsal kökenden gelen birbirinden çok farklı bilgi ve yöntemle yapılan bir araştırmadır. Buradan bakıldığında EŞÇ, araştırmının veya araştırmacının kendisine uygun olarak çeşitlilik gösterebilmektedir (Fairclough ve Wodak, 1997: 260-262; Wodak, 2007: 6).

EŞÇ, “eleştiri”, “iktidar”, “ideoloji” ve “söylem” kavramlarını açıklamak için, birçok ilke ile yola çıkar. Fairclough ve Wodak EŞÇ’nin ana ilkelerini aşağıdaki gibi özetler (Fairclough ve Wodak, 1997: 271-280).

1. Söylem sosyal problemlerle uğraşır.
2. İktidar ilişkileri söylemseldir.
3. Söylem toplum ve kültürü oluşturur.
4. Söylem ideolojik olarak işler.
5. Söylem tarihseldir.
6. Metin ile toplum arasındaki bağ dolaylıdır.
7. Söylem analizi, yorumlamacı ve açıklayıcıdır.
8. Söylem, sosyal eylemin bir formudur.

Van Dijk için EŞÇ, iktidarın kimi kişi ve grupların çıkarına aykırı olarak kötüye kullanımı, güç, hâkimiyet, hegemonya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden oluşturma, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da sosyal düzen gibi temaları ön plana çıkararak ve tahakkümü ve eşitsizlikleri sosyal ve politik bağlamda gerek her gün yapılan konuşmalar gerek metinler yoluyla mümkün kılan veya bunları yeniden üreten yöntemi analitik olarak inceleyen bir söylem türüdür (Van Dijk, 2000: 353). EŞÇ’nin araştırma nesnesi, söylem yoluyla yaşanan iktidar ilişkilerini, eşitsizlikleri ve tahakkümü yaratan sosyo-politik koşulları ve bu koşulların bir sonucu ya da ürünü olan metin/konuşmalardır. Bu metin ve konuşma incelemeleri eşitsizlik ilişkilerini yok etmeyi hedefler. Bu anlamda EŞÇ, eşitsizlik ilişkilerini ve tahakkümü üreten ve yeniden üreten söylemi, söylemin eleştirel incelenmesiyle alt etme gayesi taşır.

Wodak'a göre Eleştirel Teori ve EŞÇ, yalnızca tanımlamak ve açıklamakla yetinmez aynı zamanda aldatma temelinde büyüyen tahakküm ilişkilerini kökünden kazımayı hedefler (Wodak, 2009: 7). Tahakküm ilişkilerini kökünden kazımanın metodu ise kendilerini öz-yansıtma yoluyla tahakküm biçimlerinden özgürleşmeyi sağlayacak olan eleştirel bilgiyi üretmek ve aktarmak şeklindedir. Başka bir anlatımla, Eleştirel Teori ve EŞÇ, insanların kendi yaratımları olan baskı ve tahakkümden sıyrılmak için kendilerini veya yaratımlarını eleştirel olarak incelemekle ilgilenir. Bu nedenle EŞÇ öz-yansıtma yoluyla özgürleşme ve gizlenen tahakküm ilişkilerinin şeffaflaşması anlamında aydınlanmanın yaratılmasını hedefler. Eleştirel teori, faillerin kendi ihtiyaç ve çıkarlarına yönelik farkındalık yaratmayı hedefler.

Fairclough, Van Dijk'ın EŞÇ'yi anlatan açıklamasına paralel daha farklı bir açıklama sunar. Ona göre EŞÇ, söylemsel pratikler, olaylar ve metinler, daha geniş sosyal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki örtük ya da örtülmüş belirlenimleri sistematik olarak açıklamayı hedefler. Söylemsel pratiklerin veya olay/metinlerin oluşum biçimlerinin ortaya çıkması, bu pratiklerin iktidar (ve iktidar mücadeleleri) tarafından ideolojik olarak nasıl biçimlendiğini açıklar. Bu pratiklerin ve metinlerin nasıl oluştuğunun bilinmesi, hegemonyayı koruyan olarak söylem ile toplum arasındaki gizlenmiş ilişkinin açığa çıkmasını sağlar (Fairclough, 1995: 135). Özet bir tanımla eleştiri, iktidar ilişkilerini yeniden üreten pratiklerin birbirleriyle bağlantılarını görünür kılmaktır.

Eleştirel dil bilimleri ve eleştirel söylem çözümlenmeleri sıklıkla birbirinin yerine kullanılır (Wodak, 2002: 6). Bunun böyle olmasında Frankfurt Okulu geleneği ve Halliday'ın eleştirel dil incelemelerinin payları büyüktür. EŞÇ, eşitsizlik ilişkilerinin oluşumunda ve meşrulaşmasında dili hem etkileyen hem de etkilenen olarak inceler. Birçok EŞÇ araştırmacısı, Habermas'ın iddiasını destekler: "Dil toplumsal baskının ve gücün aracıdır. Örgütlü iktidar ilişkilerini meşrulaştırmaya hizmet eder. Meşrulaştırma olduğu kadar...dil ideolojiktir" (Aktaran: Wodak, 2002: 11). Fairclough ve Wodak'ın "Critical Discourse Analysis" adlı makalesinde yer alan ve EŞÇ araştırmacıları için ziyadesiyle önem arz eden alıntısı şöyledir (Fairclough ve Wodak, 1997: 258):

“ESÇ toplumsal pratik olarak dili ve dil kullanım bağlamını çok önemli olarak değerlendirir. ESÇ söylemi -dilin kullanımını konuşmada yazıda- toplumsal pratiğin bir formu olarak görür. Söylemi toplumsal pratik olarak tanımlamak, söylemin, söylemsel olaylar ve durumlar, kurumlar ve kendisine sınır çizen toplumsal yapılar arasındaki diyalektik ilişki olduğunu ima eder: söylemsel olaylar onlar tarafından biçimlenirken, aynı zamanda onları biçimlendirir. Söylem toplumsal olarak kurucudur. Söylem durumları, bilgi öznelerini ve toplumsal kimlikleri ve insan ve insan grupları arasındaki ilişkileri inşa edicidir. Statükonun ayakta kalmasına ve yeniden üretiminde yardımcı olma anlamında ve statükonun dönüşümüne katkıda bulunma anlamında kurucudur. Söylem toplumsal sonuç olduğundan, iktidar probleminin önemini ortaya çıkarır. Söylemsel pratikler önemli ideolojik etkilere sahip olabilirler çünkü bu pratikler eşitsizliği örneğin sosyal sınıflar, kadınlar ve erkekler ve etnik çoğunluğu ve azınlıklar arasındaki iktidar ilişkilerinin üretimine ve yeniden üretimine yardım edebilirler.”

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere dil toplumsal formasyonun bir biçimidir. Toplumsal pratikler ve söylemler dil aracılığı ile üretilir ve yeniden üretilir. Söylemler toplumsal kimlikleri inşa eder ve dil üzerinden eşitsizliği yeniden üretir. Van Dijk, dil kullanımını ve söylemi, ideolojiler tarafından etkilenen çok önemli sosyal pratikler olarak açıklar. Çünkü söylem, ideolojileri sırasıyla nasıl edindiğimizi, öğrendiğimizi ya da değiştirdiğimizi etkiler. Söylemlerin çoğu, özellikle bir grup aidiyetiyle konuştuğumuzda, açıklamalarımız ideolojik olarak yanlıdır. İdeolojik düşünceler, metinlerin okunmasıyla veya grup üyelerinin birbiriyle ve grup dışındakilerle yaşadıkları etkileşimlerle öğrenilir. İdeolojiler okul kitaplarında, televizyonda, ilanlarda, gazetelerde, romanlarda, arkadaşlarla ya da diğer akranlarla her gün yapılan konuşmalarda, yani ideolojiler günlük etkileşimlerle edinilip yine günlük etkileşimlerle yeniden üretilir (Van Dijk, 2000: 45).

ESÇ araştırmacılarına göre güç, hâkimiyet ilişkisinde ya da eşitsizlik ve baskının yeniden üretiminde dilin rolü veya iletişimsel olaylar açığa çıkarılırsa bu ilişkinin çözümlenmesine katkıda bulunabilir. İktidar sahipleri veya iktidarı kontrol

eden egemenler, ötekilerin iletişimsel haklarını, iletişimsel olaylarını, konuşma edimlerini, söylem türlerini, katılımcıları, konu ve tarzlarını sınırlar, onların özgürce kamusal söylem alanına girmelerini kontrol ederler. Kamu alanına ötekinin kontrollü girmesini sağlamak aynı şekilde tutumları, normları ve değerleri kendi çıkarlarına uygun olarak çarpıtma gücü sağlar (Van Dijk, 2003: 281). Öteki kamusal alana böylece yalnızca iktidarın kontrolüyle girebilir. Ötekinin tanımı iktidar perspektifinden dolayımlanır. Anlamı değiştirme iktidarına sahip olan baskın yapılar, ötekinin ne olduğunun, hangi norm ve değerlere sahip olduğunun (ve olmadığının) düşüncesini sabitlerler ve de doğallaştırırlar.

İdeolojiler söylemde veya dilde hangi stratejileri kullanarak ifade ediliyor ve bu ideolojiler hangi stratejileri kullanarak toplumsal alanda kendini yeniden üretiyor?

Metnin geniş bağlamda anlamı ideoloji tarafından etkilenir. Metinde, neyin söyleneceğini, neyin söylenmesi gerektiğini, neyin söylenmemesi gerektiğini; bunların nasıl söylenmesi gerektiğinin sınırlarını belirleyen ideolojilerdir. Örneğin birine özgürlük savaşçısı ya da terörist demek çoğunlukla kişisel düşüncelerle ve ideolojik konumlanışla ve bahsedilen kişinin iç ve dış gruba ait oluşuna bağlı olarak değişir. Metne sirayet eden ideolojiler bir tür arkeolojik buluş misali kazılarak ortaya çıkarılmalıdır. Metne ve konuşmaya sirayet eden ideolojik anlamların ortaya çıkarımı, üyelik kriterleri, grup aktiviteleri, hedefler, normlar, diğeriyle ilişkiler, kaynaklar vb. uygulamaların neler olduğunun belirlenmesiyle ortaya çıkarılabilir.

Söylem yapıları içindeki ideolojileri analiz etmek için Van Dijk dört şıklı bir formül sunmaktadır. Bu formül esasında ötekine göre alınan konumun dile yansıyan izlekleridir. Ötekine göre konum alma, ötekinin yaptıklarını kendi konumuma göre vurgulamak ya da görmezden gelmektir (Van Dijk, 2005: 315-375):

- 1- Bizim hakkımızda olumlu şeyleri vurgula,
- 2- Onlar hakkında olumlu şeyleri vurgulama,
- 3- Bizim hakkımızda olumsuz şeyleri vurgulama,
- 4- Onlar hakkında olumlu şeyleri vurgula,

Bu dördül ESC'nin açıklama biçimin nasıl yapılacağını da içerir. ESC, bu çalışmada medya metinlerini kodaçım metodu olarak kullanılacaktır. Kodaçım aşamasına geçmeden önce medya metinlerinin bu çalışma için önemi incelenecektir.

1.4. Haber Söylemi ve Haber Çalışmaları

Dünyada gerçekleşen birçok olay hakkındaki bilgi edinimi ve bu olaylar hakkında değerlendirmeler yapma ve kanaat oluşumu önemli ölçüde, milyonlarca insanın paylaştığı medya söylemine dayanır. Medya söylemi, birçok söylem tipinden daha kısa sürede ve çok fazla kişi tarafından paylaşılır. Bu açıdan haber söyleminin bu önemli gücü, haber raporlarının, şemalarının, başlıklarının ve üslubunun yakından incelenmesi; siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel iktidarın uygulamalarını ve bu uygulamaları meşrulaştıran söylemlerin ve bu söylemlerin ediniminin anlaşılması bağlamında önemlidir (Van Dijk, 2003: 53).

20. yüzyılın son çeyreğinde olgunlaşan postmodernizm, pozitivist ve genel bağlamda bilimi, özellikle pozitivist yöntemin dayattığı nedensellik vurgusunu ve nesnellik iddiasını ret eder. Pozitivist bilimin Avrupamerkezli, yaklaşımını eleştiren postmodernist entelektüeller, bir araştırmacının hiçbir zaman, değer yargılarından kopuk olamayacağını, açık veya örtük, siyasi bir konumu temsil ettiklerini belirtir. Postmodernist paradigmaya göre, değer yargılarından bağımsız bir araştırma mümkün değildir, aksine araştırmaların tamamı değer yüküdürler. Değer yargılarından arınık bir sosyal araştırmanın olabileceğine dair iddia aynı şekilde medya araştırmaları için de geçerlidir (Diler, 2011: 17).

Haberin gerçekte eş tutulduğu, medyanın “dördüncü güç” olma konumunu gerekçelendiren bir basın anlayışını savunan anadamar yaklaşımların bakış açılarından ele alındığında, toplumsal gerçekliği tarafsız bir bakışla ele almak ve gerçekliğe dair değerlendirmede tarafsız olmak gereklidir. Bu yaklaşıma göre medya toplum gerçeklerinin objektif aktarıcısı olması ve toplumsal gerçekliği şeffaf sunması mümkündür (İnal, 1994: 156; Diler, 2011: 18; Özkaya, 1997: 567-568). Bu yaklaşımın aksine, Ortodoks Marksizm'in sunduğu çerçeveden mesele ele alındığında, haber üretim süreci tamamen yanlı ve önyargılı bir süreç olarak

değerlendirilmektedir. Marksist eleştirel yaklaşım ise, ne anadamar yaklaşımlar gibi, gerçek karşısında nesnel bir duruştan ne Ortodoks Marksizm gibi, yanlı ve önyargılı bir tutumdan bahsetmektedir. Marksist eleştirel yaklaşım, genelde medyayı özelde haberi, gerçekliğin yeniden üretilip kurgulanışı olarak tanımlamaktadır. Eleştirel yaklaşıma göre kitle iletişim araçları, gerçekliği, egemen sınıfların söylemleri doğrultusunda kurgulayarak, onların ayrıcalıklı konumlarını sürdürmek amacıyla yeniden üretirler (Dursun, 2007: 9; Diler, 2011: 18; Aygün, 2011: 39-40).

Medyanın toplumsal gerçekliğin şeffaf sunumu olduğunu iddia eden paradigma birçok yaklaşım tarafından özellikle de Eleştirel Marksist yaklaşım tarafından eleştirilmektedir. Eleştirel paradigmayı benimseyen araştırmacılar haberin ‘gerçeğin’ kendisi olduğu iddiasını ve basının toplumda bağımsız bir güç olabileceği varsayımını sorgularlar. Eleştirel Marksist geleneğe göre medya toplumun gerçeklerinin objektif aktarıcısı olması ve toplumsal gerçekliği şeffaf sunması mümkün değildir. Her ne kadar aralarında farklar olsa da eleştirel gelenek, haberi, ideolojinin söylemsel pratiklerinden görür. Bu anlamıyla haber, egemen ideolojinin hem üretildiği hem de yeniden üretildiği yerdir (Özkaya, 1997: 567). Anadamar yaklaşımların “tarafsızlık” nosyonuna cevap niteliği taşıyan bu eleştiri, medyadaki olayların seçiminden bu olayların sunumuna kadar haber üretimin tüm süreci ideoloji tarafından etkilendiğine işaret eder.

Marilyn J. Matelski’ye göre, taraf tutma ya da seçicilik, haber üretiminin tüm aşamasında vardır. Matelski bu durumu şöyle ifade etmektedir (Matelski, 1996: 20-21):

“Öncelikle, muhabirin (kendi inançları, tutumları ve değerleri çerçevesinde) belli bir biçimde algıladığı olay söz konusudur. Haber, ikinci aşamada, bilinçli veya bilinçsiz olarak, neyin gösterileceğine karar veren editörlere ve yönetime gider. Üst yönetim, reklamcılar, devlet yetkilileri vb. Çoğunlukla bilinçli karar verme sürecine dâhil olurlar; kişisel/profesyonel inançlar, tutumlar ve değerler ise bilinçaltı seçimde rol oynarlar. Montaj odasında sunucunun masasına ulaşınca kadar bir başka seçici karar daha işin içine karışır: Her haber için kaç dakika ayrılacaktır? Daha sonra da

yorumcu sunucular, kendi taraflılıklarını, ses tonlarıyla, mimiklerle vb. yollarla yansıtırlar. Ve sonuncusu ama en az diğerleri kadar önemli, izleyiciler de neyin önemli olduğuna kendi inançları, tutumları ve değerleri doğrultusunda karar vererek neyi alıp neyi bırakacaklarını belirlerler.”

Başka bir ifade ile sayısız olay arasından o haberin alınması da keza bir tercih meselesidir. Neden başka bir haber değil de o haber medyaya yansımaktadır? Medyaya yansıyan haber ile yansımayan arasındaki fark birinin önemli olup diğerinin önemli olmayışı mıdır? Bir haber önemli olması bir tercih meselesidir. İdeoloji haberin seçim anında itibaren devreye girmektedir (Hall vd., 1978: 53). Medyaya yansıyan olay ve olgunun gerçek olarak ele alındığında bile bu gerçek birçok işlemde geçerek alıcısına sunulur. Örneğin sendikal talepler içeren bir gösteri medyaya yansırken kimi yayınlar bu olguyu demokratik bir muhalefet olarak sunarken, kimi başka yayınlar tarafından olumsuz imalar taşıyan ayaklanma tabiriyle sunulabilir. Bu şekilde bir örneğin de gösterdiği gibi aynı olgu hakkındaki değerlendirmeler karşıt kutuplarda yer alabilmektedir, yani olguyla onun sunuşu arasında örtüşme görülemeyebilir. Başka bir deyişle medyadaki gerçek, gerçekliğin belli bir biçimde yapılanımıdır. Medya gerçekliği hem üretir hem de bu gerçekliği tanımlar.

Dilin anlamlandırma pratiği olduğu kabul edildiğinde veya dilin gerçekliğin yansıtıcısı olmadığı belirtildiğinde dilin ideolojik etkilenime ne kadar açık olduğu görülür. İdeoloji dille girdiği etkileşim sonucu hem dilin kendisi hem de medyanın kullandığı imgeler belli ölçüde ideolojik yansımalara sahip olur. Bu durumda medya metinlerinin salt açık iletişim biçimini çözümleyen içerik analizi, toplumsal yapı içerisinde oluşan anlamı açıklayamaz. Medya metinleri toplumsal yapıyı da dâhil edecek bir çözümleme modeli sunmak durumundadır. Başka bir deyişle dilin ideolojiyle girdiği etkileşim gerek dilin kendisini gerek dilin diğer pratiklerini ideolojik etkilenime açık hale getirir. Dilsel pratiklere medya metinleri de eklendiğinde, medya metinlerinin ideolojik etkilenime sahip olduğu görülür. Bu nedenle medya metinlerinin içerik analizi ideoloji ile bir arada ele alınmalı, medya metinleri ideoloji ile karşılıklı ilişkileri anlaşılır kılınp öyle analiz edilmelidir.

Hall gerçeğin dilsel pratikler yoluyla tanımlanmasını ve üretilmesini yansıtmadan çok farklı bir kavram olan temsil etme (*representation*) ile açıklar. Çünkü “temsil etme, aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme işini ima eder: yalnızca zaten var olan anlamı aktarma değil, ama daha aktif bir şeylere anlam verme işini ifade eder” (Hall, 2005: 84). Yani temsil etme bir anlam pratiği olup anlam üretim sürecini ifade etmektedir.

Hall vd.’ne göre bir durumu veya olayı adlandırmak çok önemlidir. Çünkü adlandırma o olayı tanımlamakla kalmaz belli bir bağlama da yerleştirir. Bağlamın oluşumundan sonra, benzer tüm adlandırmaların ifade edildiği olaylarda bu bağlam hatırlanarak kullanılır (Hall vd., 1978: 19-30). Medya anlamlandırma pratiğinde fail konumundadır. Temsil etme bir anlamlandırma pratiği olduğundan, medya olay ve olgulara anlam yükler. Bu temsil dil ve kodlarla gerçekleşir.

Hall’ın de belirttiği gibi medya toplumsal olay ve olguların salt aktarıcısı değildir. Medya aynı şekilde gerçeğin tanımlayıcısı olup anlamlandırma sürecinde aktiftir. Medya anlam inşa ederken günlük dili ve kendisine has dili kullanır. Medya günlük dili kullansa da kendine has dili cümle yapıları sözcükler vb. öğeleri günlük dil kullanımından farklıdır. Hall’e göre “...medya, mesajların üretilmesi, karmaşık söylemlerde düzenlenmiş göstergelerin üretilmesi için (simgesel “mal”) toplumsal ekonomik ve teknik olarak örgütlenmiş aygıtlardır” (Hall, 2005: 227). Simgesel mesajların üretimi ancak anlam aktarımında bulunan göstergeler sistemi olan dil ile mümkündür. Dilin dolayımı olmadan olaylar kendi başlarına herhangi bir anlam ifade etmezler. Olayların anlaşılır kılınması, gerçek olayların (veya kurgusal) simgesel biçime tercüme edilmesiyle mümkündür. Bu tercüme pratiğine “kodlama süreci” denir.

Kodlama, belli tarzda kodlar seçme ve olguları belli anlamlara atıfta bulunan bir yapıya yerleştirme işlemidir. Bu kodlar vasıtasıyla olaylar anlamlı ifadeler haline gelir. Toplumdaki üyelerin çoğu tarafından kabul edilen “doğal açıklamalar” bu kodlar tarafından somutlaştırılmaktadır. Olayların belli tarzda anlaşılır kılınması, toplumun çoğu üyesi tarafından kabul edilen kodlarla yapılmasını gerektirir. Böyle bir etkileşim belli kodların seçimini zorunlu kılar. Bu kodlar egemen ideolojinin

repertuarı içerisinde yer alır. Toplumdaki bireyler olayları kodlarken bu kodlarla egemen ideolojiyi yeniden üretmek için kasıtlı olarak seçmezler. Ancak bu kodlar, kodlayıcıların seçimlerini yapmak zorunda oldukları anlam sınırlarını oluşturur. Örneğin günlük konuşmalarda çok sık karşılaşılan “hiç medeni değil” ifadesi, “medeni olmak zorunludur” veya “medeni olmak iyidir” öncüllerini hakikat olarak kabul eder. Bu önermeyi kodlayan ile kodaçımını yapan birey önermenin öncülünde oydemişlerdir. Bu öncül “evrenselleştirilmiş ve doğallaştırılmış” olduğundan görünmez kılınır.

Haber çalışmalarında tartışılması gereken bir diğer konuda sansür uygulamalarıdır. Medya resmi bir sansür olmamasına rağmen neden egemenlerin ve iktidar sahiplerinin çıkarlarını korumakta, hizmet etmektedir? Herman ve Chomsky haber üretim sürecini bir seçme, eleme veya filtreleme şeklinde ele alır. Ekonomik ve siyasi seçkinler kendi istemleri doğrultusunda haber seçip, muhalif düşünceleri kenara itip önemsizleştirmektedir. Herman ve Chomsky Propaganda Modelinin unsurlarını ya da haber eleme süzgeçlerini 5 başlıkta toplamaktadırlar (Herman ve Chomsky, 2012: 72-107):

- 1- Egemen medya şirketlerinin büyüklüğü, yoğunlaşmış mülkiyeti, kâr amaçlı oluşu ve sahiplerinin serveti,
- 2- Reklamcılığın medyanın en önemli gelir kaynağı olması,
- 3- Medyanın, iki temel kaynak ve iktidar odağı olan hükümet ve iş çevrelerinden ve bunların mali destek sağlayıp onayladığı ‘uzmanlar’dan sağladığı bilgileri temel alması,
- 4- Medyayı hizaya sokmak amacıyla kullanılan bir yöntem olan ‘medyaya yönelik tepki üretimi’,
- 5- Ulusal bir din ve bir denetleme mekanizması olan ‘anti-komünizm’.

II. BÖLÜM: ORYANTALİZM

2.1. Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı

Said'in *Oryantalizm* kitabı 1978'de yazıldığı günden beri akademik alanda yoğun tartışmalara neden olmuştur. Kitabın yayımlanmasından bu yana otuz yıldan fazla geçmesine rağmen hala tartışılmaya devam etmektedir. Oryantalizm kitabı yazıldığı günden bu yana yeni çalışmalar, yeni tezler ve yepyeni bakış açılarının doğmasına vesile olmuş, Oryantalizm ile ilişkilenecek büyük bir literatürün oluşmasını sağlamıştır.

Filistinli düşünür Said'in *Oryantalizm* adlı kitabını yazdığı döneme kadar, Oryantalizm kavramı akademik bir disiplin ve plastik sanatlarda bir akımı betimleyen zararsız ve masum bir terim olarak bilinmektedir. Said, Oryantalizm terimine siyasi ve ideolojik bir içerik kazandırmıştır. Oryantalizm, Latince *Oriens*, Batı dillerinde *Orient* (güneşin doğduğu yer) kavramından türemiştir. 19. yüzyılda gelişen bir bilim dalı olan Oryantalizm, genel olarak, Doğu insanların, dinlerinin, dillerinin, kültürlerinin ve tarihlerinin incelenmesi anlamında, Doğu araştırmaları ve Doğulu dünyaya has bütün gelenek ve kurumların, Batı'nın yaşam tarzının birer karşılaştırılması şeklinde kullanılmıştır (Uluç ve Soydan, 2007: 37).³ Oryantalizm kavramı, günümüzde Doğu toplumlarının dil, tarih ve kültürlerin araştırılması, bu toplumların kurumsal ve kültürel yapılarının arkeolojik ve antropolojik açıdan incelenmesi şeklinde kullanılmaktadır (Çırakman, 2005: 78). Oryantalizm, Doğu ile Batı arasında yapılan varlık bilimsel (ontolojik) ve bilgi kuramsal (epistemolojik) ayrımına, Doğu'nun Batı'nın ötekisi olarak temsiline dayanan bir düşünce şekli olarak kullanılmaktadır (Said, 2010: 198).

Said, Oryantalizm kitabında Doğu'nun Doğululaşma sürecini çeşitli metinler üzerinden incelemektedir. Said'e göre Doğu hakkındaki bu araştırmalar belirli bir Doğu imgesi yaratmıştır. Çünkü araştırmacı, araştırma nesnesine yönelirken, bir kültür ve bir inanç öbeğine ait olduğundan, araştırdığı nesnesini tarafsız ve ön

³ Coğrafyadaki kategorilerin en iyi şekilde anlaşılması için en kısa yolun, eldeki haritalara bakmak olduğu söylenebilir. Örneğin, çizilmiş olan haritalarda Avrupa kıtasının merkeze alınması bir yana, söz konusu kıtanın diğer kıtalarla kıyaslandığında, gerçekte, olduğundan daha büyük bir yüzölçümüne göre yansıtılmış olduğu da bir gerçektir. Coğrafyadaki Avrupa merkezilik için bkz. (Hodgson, 2001: 69-77, 77-99).

anlamasız inceleyememektedir. Oryantalist,⁴ aldığı başlangıç noktasıyla araştırma nesnesine yaklaşmaktadır. Aynı şekilde Doğu'yu inceleyen bir Batılı, Doğu'nun karşısına bir Batılı olarak çıkar.

Oryantalizm, Doğu'ya bir imge ile yaklaştığını varsaymak başka bir şekilde bu imgenin Doğu araştırmalarından evvel var olduğunu söylemektir. Oysa imgeyi yaratan Oryantalist nasıl olur bu imgeyle hareket edip böyle bir başlangıç noktasıyla araştırma nesnesine yaklaşabilir?

Oryantalist, Doğu'yu araştırırken bir bütünsellik içerisinde bakmaz (bakması da mümkün görünmemektedir) ve Doğu'yu, betimlediği parçalarla tanımlar. Tanımlamalar, farklılıklar ve ayrımlar temelinde yapılır ve bu tanımlama biçimi seçici gözlemi sağlar. Araştırmacı incelediği kültürü olduğu gibi değil, kendisinin lehine olacak şekilde alır ve böylece incelediği nesnesine hem olmadığı şeyi yüklemiş hem de dönüşümü dayatmış olur. Böylece araştırmacı nesnesine kendi toplumundan ayıran özellikleri betimler ve bunları vurgular. Ortaya çıkan ayrımların ardından örtük ahlaki değerlendirmeler gelir. Çünkü 'öteki'ni inceleme kendi değer yargısıyla olur. Oryantalist, Doğu'yu kendi kültürünün önemli parçasıyla karşıtlığı içerisinde ele alıp, kendi kültürünün öğelerini avantajlı konuma taşır, o güne kadar incelenen bu öğeye bu denli anlam yüklemeyen Doğu'yu ise dezavantajlı konuma sürükler.

Oryantalist araştırmalar salt nesnel ve objektif bilginin Batı'ya taşıyıcısı değildirler. Oryantalist söylem, Doğu için siyah, bağımlı, ilkel, çocuk, dogmatik, muhafazakâr, az gelişmiş, şiddet ve fanatizm odaklı, despot, medeniyetsiz, irrasyonel, köle, tutsak ruhlu, eğitilmeye ve yönetilmeye muhtaç, tüketici, sapkın, şehvet düşkünü vb. tanımlarla temsil eder. Oryantalistlerin Doğu hakkındaki bu söylemleri Batılıyı beyaz, bağımsız, olgun, modern, ilerici, dinamik, gelişmiş,

⁴ Doğu hakkında yazan, ders veren veya Doğu ile ilgili araştırma yapan kişilere Oryantalist denir. Bu alandaki araştırmacılar, birer Oryantalist olarak meslekleri zaman içinde toplumlara Doğu imgeleri, Doğu'ya dair bilgiler ve sezgiler sunmalarını gerektirdiği için bu alan üzerinde incelemelerde bulunurlar. Oryantalist, genel olarak, a) Kendi ayırıcı damgasını taşıyan, b) Doğu'nun ne olabileceğine ya da ne olması gerektiğine ilişkin kavrayışını açıklayan, c) Bir başkasının Doğu görüşüne muhalefet eden, d) Oryantalist söyleme, o an içinde en elzem görünen şeyi katan, e) Çağın belirli kültürel, mesleki, ulusal, iktisadi gereklerine cevap veren Doğu temsilleri sağlar. Bkz. (Said, 2010: 286).

hümanist, demokratik, medeni, rasyonel, efendi, özgür ruhlu, üretici, eğiten ve yöneten olarak inşa etmektedir. Benzer şekilde, “Antik Yunanlar kendilerini uygarlığın merkezi saymışlardır. ... Bu anlayış nedeniyle ‘uygar’ Yunanlar kendilerini öbür ‘barbar’lardan üstün olarak değerlendirirler. ... Bu bağlamda öz nitelikler ‘olağanlığı’, ‘düzgünlüğü’; yabancı nitelikler ise ‘olağandışılığı’ ve ‘bozukluğu’ anlatmak için araçsallaştırılır” (Kula, 2005: 17). Doğu araştırmalarında kullanılan bu imaj zamanla öylesine yerleşmiştir ki gerçekliğe sahip olmayan Doğu, gerçek olanın önüne geçmiş ve Batılılar Doğu’ya gittiklerinde hayal ettikleri imgelerle Doğu’yu ele almış ya da gerçekliği bu algıya uydurmuşlardır.

Yeğenoğlu, Batılı öznenin kendini oluşturma sürecinde dışlama ve farklılaştırma süreçlerine dikkat çeker. Yeğenoğlu bu durumu psikanalitik arzu kavramıyla analiz eder. Batılı özne bilinçdışında kendine yasaklı arzuları Doğu’nun yaşadığını ifade eder. Burada ötekiliğin kurulmasını Batı’nın kendini oluşturma biçimi olarak ele alır. Yeğenoğlu’na göre, Doğululaştırma, Batılı öznenin oluşumunu sağlamıştır. Batılı özne bu imge bağlamında hümanist, rasyonel ve modern olarak kurgulanan bir öznedir. Batılı özne bu açıdan Avrupalı “beyaz”, “erkek” ve “burjuva”dır (Yeğenoğlu, 2003: 22). Bu bağlamda Oryantalist söylemler Doğu’yu tanımlamaktan ziyade Batı’nın kendini oluşturma biçimidir. Başka bir söyleyişle Batı kendinin zıddı bir Doğu üreterek kendisini inşa eder. Ötekileştirme işlemiyle Batı kendisinde olmayan olumsuz özelliklerin Doğu’da olduğunu ve kendisinde olan olumlu özelliklerin Doğu’da olmadığını iddia eder. Yeğenoğlu, Said’in Doğu ve Batı arasındaki ayrım olarak tanımladığı Oryantalizmi şöyle açıklamaktadır (Yeğenoğlu, 2003: 15):

“Bu ayrım, Doğu’nun ‘sivil toplumdan’, ‘bireysellikten’ veya ‘ikincil yapılardan’, yani Batı’nın doğal olarak sahip olduğu varsayılan sosyolojik özelliklerden yoksun olarak işaretlenmesiyle sağlanır. Retorik bir strateji sayesinde, Doğulu olan veya Batılı-olmayan toplumlar zaman içinde geriye itilerek ‘ilkel’ veya ‘geri’ diye nitelenerek kurulurlar. Batılı özne, ‘doğal’ ve ‘norm’ bir evrim sonucunda ulaşılan boş ve soyut konumu işgal ederek evrensel normu oluşturur. Bu özne, öznenin ötekine olan bağımlılığını inkâr

eden ve ona özerklik ve özgürlük yanılması sağlayan dilsel/söylemsel bir strateji sayesinde kurulmuştur.”

Yeğenoğlu'nun yaptığı açıklamadan anlaşılacağı üzere Batılı özne Doğu'yu kendi sahip olduklarının yokluğu üzerinden tanımlamaktadır. Kimliğin kuruluşunda ben-öteki diyalektiği kendini diğerlerinden ayırarak kendini tanımlamayı sağlar. Kendisini Doğu olmayan olarak tanımlamış bir topluluğun kimlik algısı bu nedenle Doğu olmamanın referansları üzerine şekillenir (Kılınç, 2006: 99).

Sartre Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri adlı kitabına yazdığı sarsıcı önsözünde Avrupalı kimliğinin oluşumunu şöyle açıklar (Fanon, 2009: 1-39):

“..özgürlük, eşitlik, kardeşlik, sevgi, onur, yurtseverlik ve bilmem başka neler. Bütün bunlar bizi pis zenci, pis Yahudi ve pis Araplar hakkında ırkçılık karşıtı konuşmalar yapmaktan alıkoymadı. Yüksek düşünceli insanlar, liberaller ya da yumuşak kalpliler, bu tutarsızlıktan şok olduklarını söyleyerek protesto ettiler, fakat ya yanılmışlardı ya da dürüst değillerdi, çünkü bizde ırkçı bir hümanizmden daha tutarlı hiçbir şey yoktur, çünkü Avrupa insan olmayı ancak köle ve canavar yaratarak başarabilmiştir.”

Sartre'dan anlaşıldığı üzere Batı olumlu değer atfettiği kavramlarla kendini pozitif konuma koyarken Doğu'ya negatif bir yüklemde bulunmuştur. Doğu'nun negatif konumlanması Batı'nın pozitif sunumunu sağlamıştır. Doğu'nun olumsuz Batı'nın ise olumlandığı kavram ikilikleri, Doğu'nun şeffaf bir okuma değil Doğu'yu inşa eden bir yaklaşım olduğunu gösterir. Oryantalizm, araştırmacının nesnesini (Doğu'yu) edilgence yansıttığı bir siyasal alan değil, tam aksine Doğu'ya yönelik sistemli bir anlama, onu kendi iradesi doğrultusunda değiştirme ve inşa etmedir. Oryantalizm bu karşıtlıklarla Doğu ile Batı'nın ontolojik farklılığı söylemini geliştirir.

Said, metin analizlerinden yola çıkarak, düşünce kalıplarının ve stereotiplerin nasıl oluştuğunu, siyasî, güç ve iktidar ilişkilerine nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Said için Oryantalizm, siyasal, düşünsel ve kültürel ahlaki iktidar

biçimleriyle oluşmuş bir söylem biçimidir. Said, Oryantalizmi geliştirirken Foucault'un bilgi-iktidar kavramsallaştırmasını kullanır.

Foucault'ya göre metin sadece iç anlam değildir, aynı şekilde metni ortaya çıkaran ve yayan toplumsal koşullar vardır. Bu nedenle yazın ile kültürün bir arada incelenmesi bilgi-iktidar bağıntısını ortaya çıkarmak için gereklidir (Racevskis, 2007: 181). Foucault için tekil metinler veya yazarlar önem taşımazken ve söylemi oluşturan anonim bir ortaklıktan bahsederken, Said için tekil örnekler önemlidir. Çünkü tekil metinlerin veya yazarların incelenmesiyle anonime diyalektik katkısı anlaşılabilir.

Bilgi-iktidar ilişkisi sömürgeciliği meşrulaştırma ve hegemonik hale getirmek için önem arz eder. Bu anlamda Oryantalizm söylemi sömürgecilik için gerekli olan bilgiyi sağlar hem de meşruiyeti yeniden üretir. Kahraman'ın da belirttiği gibi bir metin sadece bilgi üretmez, “tanımlar görüldüğü bir gerçekliği de yaratmaya başlar” (Kahraman, 2002: 158). Başka bir deyişle Oryantalizm söylemi tarafından üretilen bilgiler iktidarın kendi çıkarlarını koruyup geliştiren bilgilerdir. Bu anlamda Oryantalizm bilginin yanında ideoloji de üretir. Bu ideoloji ve bilim, metin dışı belirlenim olmayıp birbirinin yerine geçen oluşumlardır. Mutman, Doğu hakkındaki bilginin edinimini şöyle açıklar: “Doğu, Orta Doğu veya Asya toplumları hakkında üretilen bilgiler, sürekli yapısal biçimde, Batılı emperyal kurumsal, siyasal, toplumsal ve ekonomik ağ içinde oluşabilir hale gelirler” (Mutman, 2007: 107). Oryantalist araştırmalarla elde edilen bilgiler emperyal gayelerin hizmetine koşulmuştur.

Said'e göre Oryantalizm esasında bilinçdışı düzeyde işler. Burada Oryantalizm verili bir gerçeklik olarak anlam bulur (Said, 2010: 21-2):

“... Şarkiyatçılık [Oryantalizm], kültür, araştırmalar ya da kurumlar tarafından edilgence yansıtılan, salt siyasal bir konu ya da alan değildir; Şark [Doğu] hakkında yazılanlardan oluşmuş geniş sınırları belirsiz bir metinler yığını da değildir; ‘Şark’ dünyasını baskı altında tutmaya yarayan, çirkin bir ‘Batı’ emperyalizmi tezgâhının temsilcisi, ifadesi de değildir. Daha çok,

jeopolitik bilincin araştırma metinlerine, estetik, iktisat, sosyoloji, tarih, filoloji metinlerine dağılımıdır; yalnızca temel, coğrafi bir ayrımın (‘dünya eşit olmayan iki yarımdan, Şark ile Garp’tan oluşur’ diyen ayrımın) değil, araştırmaya dayalı buluş, filolojik yeniden yapılandırma, psikoloji çözümleme, manzara betimi ile sosyolojik betimleme gibi araçlarla Şarkiyatçılık tarafından yaratılıp kalıcı kılınan bir ‘çıkarcı’ öbeğinin işlenip inceltmesidir...”

Oryantalizm farklı bir dünyayı anlamaya çalışmaktan öte anlamaya çalıştığı dünyayı denetim altına alma, istemi doğrultusunda dönüştürme ve değiştirme arzusudur. Oryantalizm, bunu yaparken, yukarıda da belirtildiği üzere, doğrudan ilişki içerisinde olmayan çeşitli iktidar biçimleriyle bir arada bunu gerçekleştirir: Siyasal iktidarla (sömürge kuruluşuyla), düşünsel iktidarla (karşılaştırmalar filoloji çalışmaları ile), ahlaki iktidarla (bizim neler yapıp diğerlerinin ne yapamadığına bakarak), kültürel iktidarla (beğeniler, değerler, gelenekler). Said bu iktidar biçimlerinin birbirleriyle olan ilişkisini şöyle açıklar (Said, 2010: 11-12):

“Şark, Avrupa’nın maddi uygarlığı ile kültürünün bütünleyici bir parçasıdır. Şarkiyatçılık [Oryantalizm] bu bütünleyici parçayı, kültür, hatta ideoloji düzleminde, bir söylem biçimi olarak -bu söylemi destekleyen kurumlarla sözcük dağarcığıyla araştırmalarla imge dağarcığıyla öğretilerle hatta sömürge bürokrasileri ve sömürge biçimleriyle birlikte- dile getirir, temsil eder.”

Turner’a göre Said’in çalışmalarının heyecan verici olmasını sağlayan “metin metodolojisi” olarak adlandırılacak yöntemidir. Metin metodolojisi, postyapısalcı ve postmodern yaklaşımlarda sık sık kullanılan yapıbozum (*deconstruction*) yöntemidir. Said, bu yöntem sayesinde tarihsel ve sosyal fenomenlerin analizleri için yeni yönelimler sağlamıştır (Turner, 2002: 19). Said’e göre, güç ve bilgi, zorunlu bir şekilde birleşmektedir. Güç ilişkileri de söylemler aracılığıyla çeşitli analitik objeler oluşturmaktadır. Bu analitik objelerin, düşünce üzerinde önemli bir etkisi olduğu kabul edildiğinde liberal değerlerin oluşturduğu tarafsız bilim önemli bir eleştiriye maruz kalmaktadır (Turner, 2002: 19).

Oryantalist, Doğu'yu incelerken onun değişken tarihsel koşullarını, olumsal özelliklerini ele almaz. Oryantalizm söyleminde Doğu, dinamik olmayan, durağan ve değişmeyen bir özcülükle tanımlanır. Oryantalist, Doğu'yu nasıl betimliyorsa Doğu'nun öyle olduğuna hüküm getirir. Doğu'nun belirli karakterlerinden Doğu'nun ne olduğunu belirtir. Doğu'nun tanımı yaparken “dır” eki kullanır (İslam şiddete yatkındır, din devlet ayırımından yoksundur, şehvet düşkündür vb.). Böyle bir yaklaşım, homojen olmayan topluluklar olarak bir inanç bütünü, etnik azınlığı veya bir toplumu, sabit bir öz etrafında kümeleyip bu özlerle tanımlamadır. Said, toplumların sabit bir tanımının olamayacağını belirtir: “...mevcut bir varlık yoktur, yeniden var olma ya da temsil edilme vardır” (Said, 2010: 31).

Oryantalistin Doğu'yu homojen, durağan ve özcü tanımlamasının nedeni Abdel Melek'in ifadesiyle (Aktaran: Said, 2010: 107):

“...gerçek bir özgünlüğe dayanan, ama tarihten koparılmış, dolayısıyla soyut, özsel olarak kavranmış bir tip sınıflamasına varılır sonunda; bu da incelenen ‘nesne’yi bir başka varlığa dönüştürür ve inceleyeni de bu nesne karşısında aşkınlılaştırır.”

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Doğu'nun homojen, durağan ve özcü tanımlanması Batı'ya aşkın bir konuma taşımıştır. Oryantalist kendi toplumunu aşkın konuma taşıma arzusunu Doğu'yu, tarih dışı, somut olumsuz bir varlığa dönüştürerek gerçekleştirir.

Said Oryantalizmi “açık” ve “gizli” olmak üzere iki ayrı sınıfa yerleştirir. Açık oryantalizm metinler üzerinden ortaya çıkan Doğu tanımıdır. Doğu ile Batı'nın farklarını inceleyen açık Oryantalizm bilerek isteyerek, incelediği farklılıklardan Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü vurgularlar. Fakat açık Oryantalistlerin betimlediği ve ayrımlarla tanımladığı Doğu sadece metinler üzerinde kalmamış, bu Doğu bilinci, metinsel, askeri, idari ve iktisadi bilince tedricen yerleşmiştir. Said bu bilince gizli Oryantalizm demektedir. Gizli Oryantalizm bilinçdışı bir kesinlikle Doğu kültürüne, dillerine, yazılarına, tarihine sosyolojik yapılarına dair ön anlamadır. Bu ön

anlamalar Oryantalistin topladığı verileri yönlendirir adeta Oryantaliste hükmeder. Said'in de dediği gibi (Said, 2010: 233):

“...örtük oryantalizm, herhangi bir yargısını dile getirmek isteyen kişiye, kullanılabilir ya da daha ziyade harekete geçirebilecek, eldeki somut durum için incelikli bir söyleme dönüştürebilecek bir dillendirme olanağı sağlıyordu.”

Gizli Oryantalizm, coğrafya, antropoloji, biyoloji araştırmaları tarafından beslenmiştir. Biyoloji ve antropoloji ırk incelemeleriyle, coğrafya da coğrafi keşifler ve geziler vasıtasıyla Oryantalizme katkıda bulunmuştur. Bu bilimlerin beslediği örneklerden biri “ırksal eşitsizliğin biyolojik temelleri”ne ilişkin (buna Darwincilik türevleri de eklenebilir) tezdır. Bu ve benzeri tezler Doğu'nun Batı'nın eşiti olmadığına, Batı'nın ırksal üstün olduğuna ve Doğu'nun ise aşağı, bağımlı ırk olduğuna dair bilinçleri hem oluşturmuş hem de bu bilincin gizli fakat değişmez niteliğe sahip olmasını sağlamıştır. 19. yüzyıl yazarları (Aeschylus'tan Dante'ye, Marx'tan Nerval'e kadar birçok kişi sayılabilir) arasında üslup farkı olsa da, Said'e göre, Doğu'ya ilişkin tutumlarında bir farklılık yoktur. Bütün bu yazarlarda ortak olan bir Doğu bilinci vardır: Doğu acayıptır, geridir ve istenildiğinde kolayca şekil alabilir ve Doğu, Batı'nın şekillendirmesine muhtaçtır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Said için bir akademik disiplin olan Oryantalizm, Doğu'ya dair gizli Oryantalizmi, çeşitli bilimsel tezler aracılığıyla yeniden üretmiştir.

Doğu'ya dair oluşan gizli Oryantalizm⁵ Batı'nın Doğu üzerindeki kültürel ve siyasal üstünlüğünü hegemonik hale getirir. Başka bir deyişle Doğu'nun sürülüp ekilecek ve hasadı alınacak ayrıca kendini koruyamadığı ve yönetemediği için korunup yönetilecek bir coğrafi uzam olduğu söylemini akademik çalışmalar ve benzeri metinsel çalışmalar aracılığıyla meşrulaştırır. Said'e göre ortak bilinç meşruiyetini şu sözlerle dile getirmektedir: “Doğulu bağımlı ırkın bir üyesi olduğuna göre hüküm altına alınmalıydı” (Said, 2010: 219). Bu bilinç beyaz adamın Doğu üzerinde denetim kurma, yönetme hakkını doğurmuştur. Modern Oryantalizm bu

⁵ Doğu'ya dair bu bilinç yüzyıllar boyunca Doğu'ya yapılan geziler, akademik çalışmalar, askeri seferler, seyahatler, roman ve egzotik macera okuyucuları tarafından oluşmuştur.

minvalde yükselmiştir. Kendini yönetemeyenlerin yönetilmesi beyaz adamın yükümlülüğüdür. Said'in işaret ettiği gibi İngiltere ve Fransa'nın uçsuz bucaksız topraklara sahip olması, modern Oryantalizmle yakın koşutluk içerisinde. Modern Oryantalizm yüzyıllar boyunca akademik bilimsel çalışmalarla birikim sağlamış gizli Oryantalizmin hegemonyasıdır. 1993 tarihinde New York Times Magazinde çıkan "Sömürgeciliğin Dönüşü- Tam da Vaktinde" başlıklı makalede ana fikir olarak şunlar yazmaktadır: "Uygar ulusların, uygar yaşamın en temel koşullarının ortadan kalktığı üçüncü dünya ülkelerinin yeniden sömürgeleştirilmesinin gerekir" (Said, 2004: 364). Yakın tarihli bu makale bize şöyle demektedir: Madem uygar değiller uygar olan uygar olmayana uygarlık götürmek zorundadır. Uygar olmayanlar, ya bizim gibi uygar olurlar ya da onları kendimiz gibi uygar yapmamız gerekir. Bu yazıdan anlaşılacağı üzere belirli bir yaşam modeli tüm tarihe tek seçenek olarak sunulmuştur. Oryantalizm sömürgeciliğin ahlaki ve düşünsel alt zeminini oluşturduğundan Said, Oryantalizmi bilgi-iktidar ilişkisi olarak nitelendirir. Bu nedenle Doğu'ya dair metinlerin bir söylem biçimi olarak okunmasının gerekli olduğunu belirtir.

2.2. Oryantalizm Eleştirileri

Said'in kavramsallaştırmasıyla Oryantalizm, edebiyat çalışmalarından feminizme, siyaset biliminden antropolojiye ve kültürel çalışmalara kadar geniş bir alanda yeni tartışmaların doğmasına sebep olmuştur. Akademik alanda büyük oranda kabul gören Said'in fikirleri aynı zamanda birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Bu eleştiriler birkaç başlıkta ifade edildiğinde metodolojik olarak Foucault'yu kendi eleştirisine uygun olarak zorlayıcı şekilde kullandığı, eserinde kullandığı verileri keyfi seçtiği, Doğu karşısında Batı'yı bir bütün olarak ele aldığı şeklindedir.

Said *Oryantalizm* kitabında Almanların, İtalyanların, İspanyolların, Portekizlilerin, Rusların ve İncil incelemelerinin Oryantalizme katkısını bilmesine rağmen bunları çalışmalarına dâhil etmemiştir. Yine benzer şekilde Araplar ve İslam dışında kalan Japonya, Hindistan, Çin gibi uzak Doğu'nun geri kalan kısmını da çalışmasına dâhil etmemiştir. Başka bir deyişle Said çalışmasını İngiliz ve Fransız

Oryantalizmiyle ve bu Oryantalizmlerin İslam ve Araplarla olan ilişkisiyle sınırlar. Bu sınırlamalar Bernard Lewis, Albert Hourani gibi birçok akademisyen tarafından çalışmanın zayıflığı olarak eleştirilmiştir (Bulut, 2004: 169-170).

Said'in önemli muhaliflerinden Bernard Lewis, Said'in keyfi ve seçmeci bir dil kullandığını belirtir. Bu duruma uygun olarak, Lord Curzon ile Profesör E. G. Browne karşılaştırmasını örnek olarak sunar. Lewis'e göre Lord Curzon İngiltere'nin emperyal çıkarlarının yılmaz bir savunucusu olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Profesör Browne ise anti-emperyalist ve İran yanlısı olduğu herkesçe kabul edilir. Said, Lord Curzon'u İngiliz Oryantalist düşüncenin simgesi sunar; fakat Profesör Browne'yu görmezden gelir (Lewis, 2007: 218-220). Lewis'in eleştirdiği bir diğer nokta ise Said'in bilgi-iktidar kavramsallaştırmasıyla açıkladığı Oryantalistlerin Doğulu halklar hakkında bilgi edinmek istemelerinin nedenini onları egemenlikleri altına almak olduğu düşüncesidir. Oryantalistler Doğulu halkları egemenlikleri altına almak istemelerinden dolayı emperyalizmin hizmetinde olduğu iddiasını Lewis abes olarak niteler. Eğer tahakküm için bilgi peşinden koşulmuş ise neden Avrupadaki İslam ve Arapça çalışmaları Müslüman fetihçiler Doğudaki ve Batıdaki Avrupa topraklarından çıkarılmadan yüzlerce yıl önce başladığını sorar (Lewis, 2007: 234-235).

Çırakman, Said'in Oryantalizm çalışmasına birkaç başlık altında çeşitli eleştiriler sunar. Çırakman'a göre Batı, iki binyılı aşkın süredir kapsamlı ve genel biçimde kendi üstünlüğünü Doğu'nun ise astlığını vurguladığı iddiasının bütün Batı için geçerli olamaz. Doğu ve Batı kavramsallaştırması Said'in kullandığı anlamda bütüncül olup her Batı toplumunu içerdiğinden Çırakman'a göre bu durum Batı'yı sabit, homojen olarak sunmaktadır. Bu nedenle "Oryantalizmi tarih aşırı, sürekli ve tutarlı bir söylem olarak kavramsallaştırmak" mümkün değildir (Çırakman, 2011: 190). Batı'daki Oryantalist söylemin evrimini Osmanlı örneği üzerinden ele alan Aslı Çırakman, özellikle 16 ve 17. yüzyıllarda bazı Batılı seyyahların Osmanlı hakkında olumlu düşünceler beslediğini, 18. yüzyıldan sonra ise olumsuz düşüncelerin arttığını belirtir. Said'e göre egemen bir söylem olan Oryantalizm, metinlerin kendilerini yeniden üreterek Doğu'yu ideolojik bir nesne haline dönüştürmüş, Doğu hakkında elde edilen bilgi, siyasal ve ekonomik amaçlara hizmet etmiştir. Çırakman'a göre ise

bu durum Oryantalizm söyleminin tanımlayıcı yapısından değil de söylemden azade ortaya çıkabilen tarihsel, düşünsel veya siyasal yönelimlerden kaynaklanmış olabilir (Çırakman, 2011: 187-196). Fakat bu eleştiri Avrupalı Oryantalistlerin emperyalizmi ortaya çıkaracak bilgiyi üretmediği anlamına gelmemektedir. Buradaki eleştiri Doğu hakkında yazan, düşünen herkesin bu tür ideolojilere katkı yaptığını söylemek örneğin faşizmi çalışan herkesi faşist olarak tanımlamakla aynı kapıya çıkar (Çırakman, 2011: 203).

Türkiye Oryantalizm literatüründe Said'i eleştirenlerin başında Şerif Mardin gelir. Mardin'e göre Batı'nın Doğu algısı konjektürel olup her dönem için aynı tutarlılık ve kapsama sahip değildir. Bu nedenle Oryantalizm söylemi süreklilik arz eden düşünce yapısı değildir. Mardin, Said'in Oryantalizm incelemelerini, "cimbızla seçtiği eserler" ile genel yargılara ulaşmakla eleştirir (Mardin, 2011: 115).

Said'e yöneltilen bir diğer eleştiri ise Said'in Oryantalizme alternatif bir model sunmamasıdır. Başka bir deyişle Doğu incelemelerinin Doğu'ya tekabül etmediğini ve Doğu'nun belirli istemlerle yaratıldığını ifade eden Said, Doğu'nun ne olduğu sorusunu cevaplamamaktadır. İncelenen Doğu, Doğu değilse Doğu nedir? Bu çıkmazda Yeğenoğlu Said'ten yana tutum sergiler. Yeğenoğlu'na göre, Said Oryantalizmi, Doğu'nun hakikatinin yanlış temsili olarak ele almayı ret eder, temsilin yanı sıra bir de "gerçek", "otantik", "hakiki" Doğu gibi kavramlarla ilgilenmez, gerçek veya hakiki Doğu (İslam, Arap veya her neyse) olduğu tezini açıkça reddeder. Bunun yerine Doğu'nun özgün bir iktidar formasyonunun ürünü olduğunu belirtir. Said'e göre Doğu yeniden kurulmuş, yeniden bir araya getirilmiş, kısacası Oryantalistlerin çabaları sonucu doğmuş bir yapıdır. Bu açıdan Said, temsillerin doğruluğuna ve orijinaline sadık olup olmadıklarına değil, kullanılan stillere, ifade biçimlerine, dekorlara, anlatı araçlarına, tarihsel ve toplumsal koşullara bakmayı önerir (Yeğenoğlu, 2003: 24-25).

Said, Oryantalizm ile bütün Avrupa'nın Doğu hakkındaki söylemlerinin aynı olduğunu ve Avrupa'nın Doğu'yu sömürgeleştirmesinde bu söylemin suç ortağı olduğunu ifade eder. Fakat Said bütün Oryantalizmleri sömürgeciliğin parçası olmakla itham eder, Doğu toplumlarını inşa edilmişinde Oryantalizmi suçlar. Bunu

yaparken zaman, mekân, politik ve sosyal bölgeler arasında ayırım koymaz. Oysa Batı'nın sömürge öncesi dönemlerde sayısız kendine ait söylemi mevcuttur (Hees, 2003: 172). Örneğin Almanya, Hindistan'da hiçbir sömürge yapmamasına rağmen, 19. yüzyıl Sanskritçe çalışmalarında öncüdür. Goethe, Sclegel, Schopenhauer Sanskritçeden etkilenmiş ve etkilemiştir (Hees, 2003: 174). Birçok çalışma Said'in ayırım yapmayan Oryantalizm düşüncesine karşı çıkar. Denis Vidal'a göre kolonyal Oryantalizmin 19. yüzyıl Oryantalizmi ile Said'in vurguladığı Oryantalizm tamamen iki farklı şeydir. 19. yüzyıl Oryantalizmi biri öğretisel diğeri romantik olan iki yanlıdır. Fakat Said bunlar arasında herhangi bir ayırım koymaz (Vidal, 1997: 14-15). David Ludden ise, sömürge insanları hakkında, buyurucu gerçeklerden ortaya çıkan "kolonyal bilgi" ile açıkça anti-kolonyal olan Oryantalizm formları arasında ayırım koyar (Ludden, 1993: 252).

2.3. İç Oryantalizm

Çalışmanın bu bölümünde Said'in Oryantalizm algısının Doğu'daki etkileri ele alınacaktır. Bu etkinin ne olduğu, nasıl ve hangi araçlar kullanılarak ortaya çıktığı, kimler tarafından ve neden gerçekleştiği incelenecektir. Öncelikle Oryantalist etki iç oryantalizm kavramıyla adlandırılacaktır.

İç oryantalizm kavramı literatürde çeşitli adlandırmalarla kullanılmaktadır. Bu çalışma literatürdeki tüm isimleri dâhil ettiği iddiasında değildir. Literatür taramasında ortaya çıkan isimlendirmeler şunlardır: İç oryantalizm (Demirer, 2012: 30; Lary, 2006: 11; Jouhki, 2006: 76; Zeydanlıoğlu, 2008: 156-158), içselleştirilmiş oryantalizm (Kahraman, 2002: 159; Lary, 2006: 11; Schein, 1997: 69; Heng ve Devan, 1995: 355), resmi oryantalizm (Ruskola, 2002: 179), stratejik oryantalizm (Scherer, 1998: 1), self oryantalizm (Dirlik, 1996: 100-101; Durna, 2004: 263; Iwabuchi, 1994: 1; Golden, 2009: 2; Çifci, 2013: 7; Shirong Lu, 2008: 175), çoğalan oryantalizmler (Bakic-Hayden, 2007: 356), dayatmacı oryantalizm (Hees, 2003:187), gizli oryantalizm (Said, 2010: 213; Kahraman, 2002: 159), öz oryantalizm (Kahraman, 2010b: 270-271; Kahraman, 2010a: 48), oto oryantalizm (Golden, 2009: 9; Uluç, 2009: 203), oryantalizmin ters yüzü (Golden, 2009: 9), Osmanlı oryantalizmi (Makdisi, 2007) oryantalizmin gölgesi (Hees, 2003: 169)

dâhili oryantalizm (Ludden, 2003: 293; Balmain, 2008: 27), modern oryantalizm (Scherer, 1998: 1-4), indirgemeci oryantalizm (Heehs, 2003: 173), basmakalıp oryantalizm (David, 2003: 296) suça ortak oryantalizm (Balmain, 2008: 27; Golden, 2009: 2), yerel oryantalizm (Tlostanova, 2008: 6), ters dönmüş oryantalizm (Etkind, 2007: 617), İspanya oryantalizmi (Vogeley, 1995: 9).

İç oryantalizm anlam olarak “kendi kendini Doğululaştırmaktır” (Durna, 2004: 263). Golden iç oryantalizmi, Doğu’nun kendini Batılı değerler sistemi içinde, Batı perspektifinden kendini açıklayarak kendi kültürünü çarpıtmak şeklinde ele alır (Golden, 2009: 19). Dirlik’e göre iç oryantalizm ancak Oryantalizm tarihi içinde anlaşılabilir. Dirlik iç oryantalizmi “Asya’nın Asya’ya bakışı” olarak değerlendirir (Dirlik, 1996: 104). Yücel Demirer iç oryantalizmi “bir ulus devlet içinde yapılaşmış ve sistemli ötekileştirme” pratiklerini açıklamak için kullanır (Demirer, 2012: 30). İç oryantalizm kavramı genel olarak tanımlanacak olursa Doğulu toplumların kendi toplumsal miraslarını Batılı özcü fantezilerle üretmesi, yorumlaması ve yeniden yorumlamasıdır. İç oryantalizm modernleştirme dinamikleri yoluyla içselleştirilir. Batılı oryantalist genellemelere karşı koyarken bile onları yeniden üreten hileli bir söylem biçimidir.

Batı’nın tasavvur ettiği şekilde yaşam biçimi ve modernleşme arzusu birçok Batı-dışı toplum tarafından benimsenmiştir. Japonya (Tann, 2010: 20; Hui ve Chun, 2000: 10), Çin (Heng ve Devan, 1995: 355; Dirlik, 1996: 103; Gladney, 1994: 94), Hindistan (Nandy, 1983: 76; Jouhki, 2006: 7), Rusya (Anderson, 2000: 8; Tlostanova, 2008: 6), Küba (Scherer, 1998: 5), Tayland (Aizura, 2010: 14), Singapur (Heng ve Devan, 1995: 354; Obendorf, 2006: 73; Hill, 2000: 178), Kore (Heng ve Devan, 1995: 355; Jouhki, 2008: 254; Anderson, 2000: 8) ve Türkiye (Kahraman, 2010b: 270; Kahraman, 2010a: 48; Kahraman, 2002: 184; Durna, 2004: 263)⁶ bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir.

⁶ Mahmut Mutman göre Osmanlı-Türk siyasal tarihi denilen nesnenin kendisi Oryantalizm tarafından kurulmuştur. Mutman’a göre Türkiye gibi yerlerden, Oryantalizmden bağımsız bir biçimde söz edilemez. Mutman bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Örneğin Osmanlı-Türk tarihinde sivil toplumun ya da ikincil yapıların olmadığı veya despotik merkeziyetçi bir geleneğin varlığı gibi en bilinen tezler tamamen Avrupa tarihine göre üretilmiş kavramlardır. Norm kabul edilen Batı tarihi ile bu karşılaştırma içinde Doğulu veya başka toplumlar ya bir eksiklik ya da bir aşırılık ile dile getirilebilirler” (Mutman, 2002: 197).

İç oryantalizmde, Doğulu toplumlar kendi kültürlerini Batılı pencereden görmekte olduğundan kendi kültürüne yabancılaşmaktadır. Başka bir anlatımla kendi kendini oryantalize etmek, bireyler ve toplumların kendilerini, kendi toplumlarına ait olmayan fikir ve değerlerle anlama ve anlamlandırmaaktır. Bu durum kendine karşı bir yabancılaşma olup kendini kendisinin ötekisi haline getirmektir (Uluç, 2009: 203-4).⁷ Doğulu olarak adlandırılan toplumlar kültürel yabancılaşmayı iki şekilde oluştururlar: Toplumsal dinamikler sonucu oluşmayan Batılı değerlerin doğrudan aktarımıyla ve sahip oldukları kültürel öğeleri bu değerlerle karşılaştırarak değer hiyerarşisi oluşturarak. Değer hiyerarşisinde Doğulu değerler önemsiz görülmekte Batılı değerler kendini mutlak hakikat olarak sunmaktadır. Batılı değerlerin aktarımında aktif fail tek başına Batı değildir, taşıyıcı elitler de bu durumda aktif faildir. Batılı değerler hangi araçlar kullanarak kendini verili ve doğal bir gerçeklik olarak sunmuştur? Taşıyıcı elitler bu aktarımı neden ve hangi araçları kullanarak gerçekleştirmiştir?

Yukarıdaki sorular Doğu'nun Doğululaşmasında temel öneme haiz öznenin kim olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu özneler taşıyıcı elit ve Avrupamerkezci düşüncenin kendini evrensel olarak temsil etmesidir. Aydınlanma düşüncesi (Hobbes, Locke, Kant, Hegel, Marx, Voltaire vb. düşünürler) tarihe başat bir rol biçmişlerdir. Bu düşünce, tarihin daima ilerleyen, mantıksal kurgulu, aşamaları olmakla bu aşamaların “ileri” ve “geri” toplumsal ve bireysel durumu belirleyen kurallar içerdiğini öne sürmektedir (Metin, 2011: 14).⁸ Bu bağlamda Aydınlanma Düşüncesi tarihin merkezine Batı'yı yerleştirmiştir. Dirlik'e göre Oryantalizm

⁷ Hilmi Yavuz *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam* isimli kitabında sömürge entelektüelinin/yerli Oryantalistin, kendini Batılılaşmış, Avrupalılaşmış, medenileşmiş sayarak mensup olduğu milleti geri, ilkel, aşağılık, pis, cahil gördüğünü ifade eder. Ona göre, “Sömürge entelektüeli için ‘medenileşmek’, kendi ülkesini yaşamaz, kendi halkını ise tahammül edilmez bulmak demektir” (Yavuz, 1999: 69). Aynı yerli Oryantalist, Avrupalıyı da neredeyse kusursuz bir tanrı olarak tasavvur eder. Yavuz'a göre yerli Oryantalist yukarıdaki iki durumda da karşısındakini insan olarak değerlendirmez. Yerli Oryantalist biz'i adam/insan yerine koymadığı, insandan daha aşağı bir varlık haline indirgediği için; Batılıları da insanüstü varlıklar hatta neredeyse kusursuz bir tanrı olarak imgelediği için her iki tarafta da insan yoktur. Daha detaylı tartışma için bkz. (Yavuz, 1999: 74).

⁸ Batı'nın değerlerini ulaşılabilecek çizgisel bir son olarak algılama Kemalist modernleşmede karşılık bulmuştur. Kahraman'a göre “Kemalizm, içinde doğduğu topluma ve kendisini üreten koşullara Batılı bir Oryantalist muhakeme ve mantıkla yaklaşması sürecidir” (Kahraman, 2002: 177).

tarihsel olarak Avrupamerkezcilikle ortaya çıkmıştır.⁹ Avrupamerkezci düşünce Avrupa-Amerika toplumlarına ait tarihsel sürecin tüm dünyada belirli bir teleolojide son bulacağını verili önerme olarak ele alır, tüm toplumların bu zamansal çizgiyi yaşayacağını iddia eder (Dirlik, 1998: 253). Zamansal çizgi, Avrupa-Amerika toplumlarını en üst zaman dilimine yerleştirirken, Doğulu toplumların bu çizgiye henüz ulaşmadığını ve bu çizgiye yetişmesinin zorunlu olduğu belirtir. Fakat bu zamansal çizgiye ulaşmak imkânsızdır çünkü Doğulu toplum belirtilen çizgiye ulaştığında Batı bu çizgiyi çoktan geçmiş olacaktır. Nicolas Dirk “tarih modernin bir göstergesidir” (Dirks, 1995: 25) ifadesiyle bu durumu özlü bir şekilde açıkladığı gibi Avrupa merkezci tarih anlayışı kendini insanlığın kaderi olarak sunmakta tarihsel olumsuzluğu kabul etmemektedir. Başka bir deyişle evrensel tarih iddiası alternatif tarihlerin oluşumuna izin vermemektedir. Avrupamerkezci düşünce sistemi kendini verili gerçeklik olarak sunması, Doğulu toplumlarda gerçekleştirilen dönüştürücü eylemlere meşruiyet kazandırmıştır (Dirlik, 1998: 253). Başka bir deyişle Avrupamerkezci düşünce bağlamıyla ele alınan sömürgeci eylemler, ‘öteki’ toplumları tarihsel çizgiye ulaştırma gerekçesiyle meşrulaştırılmıştır. Avrupamerkezcilik Doğulu toplumları yokluk, gerilik temaları ile sunarken Doğulu toplumlara müdahalenin gerekli olduğunu ima etmekte, sömürgeciliğin amacına hizmet etmektedir.

Avrupamerkezci düşünce sistemi son beş yüzyılda küresel güç yapıları ve bu güç yapılarının küresel alana yaydığı etki ile ele alınabilir. Söz konusu yapılar (Dirlik, 1998: 258):

“[İ]ktisadi (kapitalizm, üretim ilişkileri, emperyalizm), politik (ulus devletler sistemi ile ulus biçimi, yeni örgütlenmeler, yeni yasal biçimler), toplumsal (birey temeli toplumsal biçimlerin teşviki, sınıfların siyasetlerin, ırkların, etnik kimliklerin ve dini biçimlerin) ve kültürel (zamana ve uzama dair yeni kavramlar, iyi yaşama ilişkin yeni fikirler).”

⁹ Avrupamerkezcilik Avrupa’nın gelişiminde Batı-dışı toplumların rollerini silmekte, bu toplumların yüzlerce yıllık etkileşimlerini yok saymaktadır. Daha detaylı tartışma için bkz. (Dirlik, 1996: 111).

Bahsedilen yapılar Doğulu toplumları belli açılardan etkilemiş, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Çünkü bu yapılar yoluyla Avrupa-Amerika mirası, makro yapılardan gündelik yaşamın her anına kadar etki etmektedir.¹⁰ Avrupamerkezcilik bu açıdan ele alındığında söylem yoluyla gerçekleşmiş olsa bile salt söylemsel değildir. Çünkü bu düşünce sistemi “dünya üzerindeki egemenliği ile güç yapılarının içine işlemiştir” (Dirlik, 1998: 261).¹¹ Bu çalışmada Avrupamerkezci düşüncenin Doğulu toplumlara olan etkileri bu yapılarla bir arada ele alınacaktır. Bu etkilerden iktisadi yapı ihmal edilip özellikle politik, toplumsal ve kültürel yapılardaki belli başlı dönüşümler incelenecektir. Bu yapılar incelenirken çalışmanın odak noktası bu yapıların doğrudan veya dolaylı şekilde ötekileşmeye etkileri olacaktır. Bu yapıların incelemesine geçilmeden önce, Avrupamerkezci düşüncenin Doğulu toplumlara hangi araçlarla ve nasıl aktarıldığı ve bu aktarımda hangi stratejiler kullanıldığı incelenecektir.

2.3.1. Temas Bölgeleri ve Taşıyıcı Elitler

Avrupamerkezci düşüncenin Doğulu toplumlara aktarımında, temas bölgeleri ve taşıyıcı elitler iki önemli temadır. Temas bölgeleri kavramsallaştırması Pratt’a ait bir kavramdır. Pratt “Art of Contact Zone” adlı makalesinde temas bölgelerini “genellikle son derece asimetrik güç ilişkileri bağlamında, sömürgecilik ve kölelik gibi, kültürlerin buluştuğu, çatıştığı ve birbiriyle cebelleştiği alan” (Pratt, 1991: 34) olarak tanımlamaktadır. Pratt *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation* adlı kitabında ise temas bölgelerini “insanların coğrafi ve tarihsel olarak birbiriyle yaygın bir şekilde bağlantıya geçtikleri ve süregiden ilişkiler oluşturmalarını, genellikle baskı ve tehdit durumlarını ve radikal eşitsizlik durumlarını ve kontrol edilmeyen çatışmaları içeren bölge” (Pratt, 1992: 6) şeklinde tanımlamaktadır. Temas bölgeleri sadece bir coğrafi sahayı tanımlamayıp aynı zamanda ticaret alanı, okul, kilise gibi kamusal herhangi bir alan da olabilir. Bu tanımlama kültürlerin

¹⁰ Dirlik’e göre Avrupamerkezci düşünce Doğulu toplumlardaki sosyokültürel yapıları dönüştürerek “kültürel melezlik” oluşturmuştur. Bkz. (Dirlik, 1998: 263).

¹¹ Dirlik’e göre Avrupamerkezcilik Avrupa-Amerikalı değerlerin içkin erdemi dolayısıyla küreselleşmemiş, bu değerler yukarıda bahsedilen uygulamalara sızmış olduğundan Avrupa-Amerika dışı toplumlar tarafından kabul edilmiş veya bu düşünce sistemi kabul edilmediğinde silah zoruyla dayatıldığından küreselleşmiştir. Bkz. (Dirlik, 1998: 262-63).

kesişim noktasını temas bölgeleri olarak adlandırmakta, farklı toplumlar bu bölgelerde eşitsiz bir ilişki içine girmektedir.¹² Oryantalizm buna göre Avrupa, Amerika ve Asya entelektüellerinin temas bölgelerinde oluşmuştur (Dirlik, 1998: 266). Öteki toplumların sınırlarında kurulmuş olan temas bölgeleri Oryantalizmler oluştururken, merkez içindeki temas bölgelerinde ise iç oryantalizmlerin oluşmasına sebebiyet vermektedir (Dirlik, 1998: 267).

Bu çalışma bağlamında temas bölgeleri, sömürgeci toplumların Doğulu toplumlarla kontak kurdukları yer ve taşıyıcı elitlerin kendi toplumlarıyla temasa geçtikleri yer olarak değerlendirilebilir. Temas bölgelerinde, Doğulu toplumların taşıyıcı elitleri,¹³ modern değer, norm ve kurumları kendi toplumsal değer, norm ve kurumlarıyla karşılaştırıp ve kendi değer, norm ve kurumlarını küçümseme ve Batılı değer, norm ve kurumların daha üstün kabul etme durumu ortaya çıkmaktadır (Çifci, 2013: 38). Dirlik'e göre Oryantalizm entelektüel emperyalizmdir ve bunun uygulayıcıları tek başına Batı değildir aynı zamanda taşıyıcı elitlerdir. İç oryantalizm, sömürge sonrası dönemde modern sömürgecilerle fikri temas halindeki modernleştirici elitler tarafından uygulanan bir politik strateji olarak ortaya çıkmaktadır (Dirlik, 1996: 100; Bezci ve Çifci, 2012: 141). Bu bağlamda modernleştirici elitler tarafından inşa edilen iç oryantalizm, modernleştirme bir içselleştirme süreci sonucunda meydana gelmiştir (Bezci ve Çifci, 2012: 141).¹⁴

¹² Zeydanlıoğlu'na Türkiye örneğini şöyle tartışmaktadır: “Kemalist elitlerin çekirdeğini oluşturan otoriter milliyetçi askerler, bürokratlar akademisyenler, gazeteciler ve entelektüeller Avrupalı fikirlerden, bir devlet örgütlenmesinin meşruiyetinin ulusla sağlanacağını düşünen çağdaşlarından ve Avrupalı seleflerinden derin bir şekilde etkilenmişlerdi. Bir ulusun sadece aynı ideal, dil, vatan ve kültürü paylaşan bir toplumdaki meydana gelebileceğine inanmaktaydılar. Batının modernliği, üstünlüğü ve gücü homojen ulus devletlilik ve militarizm tarafından belirlendiği için sistematik Türkleştirme projesi Kemalizm'in uygarlaştırma misyonu oldu” (Zeydanlıoğlu, 2008: 5).

¹³ Taşıyıcı elit Batı'nın hegemonyasını kabul etmiş ve Batı'nın gücüne gönüllü olarak katılmış Doğulu özneyi ifade etmektedir.

¹⁴ Keyder Türkiye örneğini tartışırken Türkiye'nin modernleştirici elitini Kemalistler olarak niteler. Ona göre, Kemalist elit “modernleşmeyi Batılılaşmayla, Avrupa uygarlığında yer edinmekle özdeşleştirmişlerdi” (Keyder, 1998: 39). Modernitenin Türkiye de görünen yüzü, toplumsal dinamiklerin ve tarihsel koşulların ortaya çıkardığı bir modernite olmayıp modernleştirme hareketidir. Modernleştirme, “fiilin ardındaki özne modernleştirici elit, bu elitin hedefi ise kendi modernlik anlayışına uygun kurum, inanç ve davranışları seçilmiş nesneye, yani Türkiye halkına kabul ettirmektir” (Keyder, 1998:41). Bu durum Hees'in tanımlamasıyla dayatmacı oryantalizm olarak nitelenebilir. Bkz. (Hees, 2003: 187).

Taşıyıcı elitler geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişte ilk özne olma özelliği taşımaktadırlar. Taşıyıcı elitler bir değer hiyerarşisi oluşturmakta Batılı değerlerin üstünlüğüyle bir işaretleme yoluna gitmektedirler.¹⁵ Bu işaretlemede, Batılı değerlere sahip olduğu iddiası taşıyıcı elitlere ayrıcalıklı konum sağlamaktadır. Bu ayrıcalıklı konum taşıyıcı elitleri ‘hakim öz’ yapmaktadır. Modernleştirme bu bağlamda ele alındığında, öncelikle Doğulu toplumlarda bir Batılı hareketlenmenin olmasını gerektirmektedir. Batılı hareketlenmeyi ilk gerçekleştirenler, önden giden modernler (yeni elitler - aydınlar - entelijensiya - entelektüeller), yani kavramın öznellik görevini eline alacak olan Batı(lı)laş(tırıl)mış Doğu(lu) toplumsal ve siyasal kesimdir. Oryantalizm söyleminin hegemonik hale gelmesinde bu elit kesim hayati konumdadır (Bezci ve Çifci, 2012: 143). İç oryantizmin içselleşmesinde Avrupamerkezcilik düşüncesinin ve taşıyıcı elitlerin bu düşünceleri kendi toplumlarına aktarma rolleri açıklandı. Çalışmanın bundan sonrasında bu iki öznenin iç oryantizmin içselleşmesinde hangi araçlarla bu durumu gerçekleştirdikleri incelenecektir.

2.3.2. İç Oryantalizmi Oluşturan Araçlar

İç oryantizim, Doğulu toplumlarda ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesi için çeşitli araçlara ihtiyaç duyar. Bu araçlar Doğulu toplumların iç oryantist algıyı içselleştirmesinde temel önem arz eder. Çalışmanın bu basamağında, iç oryantizmi oluşturan araçlar olarak modernleşme, ulus devlet ve milliyetçilik, homojen yapı ve kültürel özcülük temaları etrafında süren tartışmalar incelenecektir.

¹⁵ Yeğen’e göre bütün modernleşme deneyimlerinde temel gerilim geçmiş ile şimdi arasındaki gerilimdir. Bu durum Türk modernleşmesi içinde geçerlidir. Türk modernleşmesinde geçmiş ile şimdi arasındaki gerilim alt problemleri ise merkezîyetçilik, adem-i merkezîyetçilik, Türkçülük, Osmanlılık ya da kozmopolitanizm, sekülerizm, İslam ya da gelenek kategorileridir. Kemalizm’in “Türk modernleşmesinin tedarik ettiği toplumsal görme biçimlerinden”, diğerlerini alt eden, bir eklemleme olduğunu söyleyen Yeğen’e göre: “Kemalizm, radikal bir sekülerizm, etnisist bir milliyetçilik ve kapsamlı, otoriter bir merkezîyetçiliğin bir şimdi genel göstereninde düğümlenmesiyle mümkün olmuştur. Öte yandan bu eklemlemenin, bir geçmiş genel göstereninde düğümlenerek anlaşılabilir/anlatılan geleneksellik-İslam kozmopolitlik ve taşra kategorileriyle karşıtlıktan oluşan bir hudut üzerinde gerçekleşmiştir” (Yeğen, 2009: 57-58).

2.3.2.1. Modernleşme

Modernleşme, Doğulu toplumlar tarafından iç oryantalizmin içselleşmesinde temel önemde bir kavramdır. Modernleşmenin sonuçları ekonomik ve teknolojik kalkınma bağlamında destekleyici örnekler sunmuş, modernleşme kendini vazgeçilmez kılmıştır. Teknolojik ilerleme ve kalkınma talebinin ancak modernleşme ile gerçekleşeceği Avrupamerkezci düşüncede yer etmiştir. Bu modernleştirme süreci taşıyıcı elitler tarafından gerçekleştirilmiştir. Modern çeşitli anlamlara sahip bir kavramdır. Bu çalışmada modern kavramı ötekileşme bağlamıyla ele alınıp kavramın çeşitli alt anlamları ihmal edilecektir. Modern kelimesi Latinceye Hristiyan metinlerindeki “*modernus*” kelimesinden geçmiştir. Bu kavram dini bir bakış açısı içermektedir. Bu literatürde “eski” olanı Pagan toplumları, “modern” Hristiyan toplumları “yeni” olanı temsil etmektedir (Metin, 2011: 13). Kavram oluşumundan itibaren toplumların arasına bir zaman farklılığı koymakta “öteki” olanı zaman açısından geri olarak nitelendirmektedir. Kavram yeni olanı çağdaş olarak sunmakta, geri olanın çağdaş olanın yolundan geçeceğini savunmaktadır. “Modernlik ilerlemeci görüşle birlikte işlev kazanmış, farklı kültürlerin kaderlerini birbirine bağlamıştır” (Göle, 2004: 60-61). İlerlemeci görüş,¹⁶ gelişmemiş ya da az gelişmiş toplumların modernleşmeyi Batı’nın deneyimlediği şekliyle gerçekleştireceğini savunur.

Batı-dışı toplumlar modernleşmeyi kendi kültür ve tarih güzergâhlarından evirilerek değil, kendi kültür ve tarihlerini terk ederek ilerleyebilmektedir. Bu

¹⁶ Çelik’in de ifade ettiği gibi Türk modernleşmesi ve Kemalizm, geleneksel ve kültürel kurumları ve pratikleri değişime zorlamıştır. Bu değişim pozitivist akıl ve bilimden referansla, bu aklın ve bilimciliğin verdiği güvenle gerçekleşmiştir. Türk modernleşmesi ilerlemeci ve pozitivist düşüncüyü sorgulamaksızın ve eleştiriye tabi tutmadan aldığından, Kemalizm, içinde yaşadığı topluma karşı Oryantalist ve yabancılaşmıştır (Çelik, 2009: 89). Köker’e göre Kemalizm’in kendine referans olarak aldığı pozitivist bilimcilik ve buna içkin olan nesnellik ve ilerlemecilik Türkiye’de demokrasi düşüncesinin gelişimini engellemektedir. Köker, bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Nesnellik ve ilerleme, genel anlamda pozitivist düşüncüyü temsil etmenin yanı sıra, Türkiye toplumunun Cumhuriyet odaklı bir tarihi açıklama üzerinden anlaşılmasında ‘devlet’ düzeyine özel bir yer verilmesini de mümkün kılmaktadır. ‘Geri’yi ifade eden ‘geleneksel toplum’ yapısının çözülme süreci içerisinde, ‘ileri’ye ‘modern toplum’a gidişin reformcu aygıtı olan ‘devlet’, Osmanlı geçmişindeki ‘tedricilikten’ Cumhuriyetle birlikte kurtulmayı başarmıştır. Böylece devrimci -veya inkılâpçı- bir hamleyi, bir kopuş noktasını belirleyen Cumhuriyet, eğitimsiz, cahil bir halk kitlesinin ‘kalkındırılması’ suretiyle ilerletilmesi misyonunu üstlenmiş olmaktadır” (Köker, 2009: 101).

ilerlemeci çizgi Batı-dışı¹⁷ toplumların Batılı toplumların gittiği çizgiden gitmek zorunda olduğu için bilinmeye değer olmadığını ima etmektedir.¹⁸ Geleneksel Asya toplumları, geleneksel Avrupa toplumlarıyla benzer siyasal, sosyal, iktisadi ve kültürel zemini paylaşmamışlardır. Sonuç olarak gelişmiş sivil toplumlar ve kamusal alanlar Avrupa evriminin geçirdiği şekilde olmayabilir. Taşıyıcı elit sömürgecilik döneminde Aydınlanma Düşüncesiyle birlikte, günümüzde ise küreselleşen neo-liberal ideolojiyle birlikte kendi toplumsal ve kültürel değerlerine ve ekonomik gelişmişliğine uymayan kurumları, yapıları ve normları, kendi toplumlarına taşımakta olup kendi toplumlarında önemli siyasal ve sosyal sorunların yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Golden, 2009: 4).

Modernleşme olgusu Doğulu toplumlarda birbirinden farklı şekilde gerçekleşmiştir. Örneğin Türk modernleşmesi, Hindistan modernleşmesinden farklıdır. Çünkü Türkiye hiçbir zaman koloni olmamıştır. Hindistan modernleşmesi hayatta kalmak için dayatılan bir modernleşmedir (Tütüncü, 2007: 45).¹⁹ Türk ve Çin modernleşmesinin sömürge olmuş toplumlardan farklılığı, Göle'ye göre, bu modernliklerin “gönüllü modernleşme” olmasıdır (Göle, 1998: 65). Bu toplumlar kendi kendini sömürgeleştirmişlerdir (Mohanty, 1988: 333-358).

Modernleşme olgusunun bu çalışma için önemi Doğulu toplumlar Batılı Oryantalizm söylemi ile içeriden “öteki”ler yaratmasıdır. Ötekileştirme, birinci basamakta modernleşen Batı toplumları ve geleneksel Doğu toplumları; ikinci basamakta ise Doğulu toplumlarda modernleşen elitler ve geride kalanlar arasında olmaktadır. Bu kesimler birbirlerini ve ‘öteki’ni Oryantalist dikotomilerle

¹⁷ Batı-dışı kavramı Batılı olmayan fakat Batı modernliğinin rotasına girmiş toplumları ifade eder. Benzer bir tartışma için bkz. (Göle, 2004: 60-61).

¹⁸ Göle, Batı'nın tek yönlü modernliğini eleştirmekte bunun yerine farklı modernlik örnekleri sunmaktadır. Bu modernlik örneklerinin her biri farklı kuramsal açılımlar oluşturmaktadır. “Çoğul modernlikler” tekçi ve kültür dışı modernliklerin aşılmasını sağlamakta; “yerel modernlik” mekan zaman ve kültür bağımlı modernliğin içeriden okumasını gerçekleştirmekte; “alternatif modernlik” var olanı aşacak yeni bir model şeklindedir. Bkz.(Göle, 2004: 59-63).

¹⁹ Çelik'e göre Kemalist söylem gelişim evresinde topluma kendini tek doğru olarak sunmuştur, bu doğru dışındaki herhangi bir durumu şiddetli bir şekilde reddetmiştir. Çelik, Kemalist söylemin hegemonya mücadelesindeki stratejisinin “kendisine bir evrensel doğruluk atfederek içeriğini tanımlaması” ve “kendisiyle vaat ettiği düzen ve doğruluk ilkesi arasında bir açıklığı yok sayması” olduğunu belirtir (Çelik, 2009: 89).

nitelendirmeye başlar. Oryantalizm söyleminde görüldüğü gibi, toplumların birbirlerini tanımlama biçimleri toplumsal kümelerin onların tanımlayıcı değişmez karakterlerine dönüşür. Zeydanlıoğlu, modernleşme ve ötekileşme arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar (Zeydanlıoğlu, 2008: 156-158):

“Modernleşme, Batı-dışı toplumlarda Şarkiyatçılığın temel kavramı olan ötekiliğın oluşmasında itici güce sahiptir. Söz konusu ötekilik söylemi, bu toplumlara modernliğı getirenler ile toplumun geri kalanı arasında oluşmaktadır. Ulusal elitler, içselleştirilmiş şarkiyatçılığı ulusun inşası için kullandıklarında yerel olan, modernite ve ilerleme projesinin düzenleyici ve bilimsel hedefini temsil edenin ötekisi olarak ortaya çıkmaktadır.”

Modernleşme sürecinde taşıyıcı elit, geleneksel yapıları küçümsemiş, geride bırakılması gereken kurumlar olarak değerlendirmiştir. İçerideki “öteki”ye karşı modernleştirme gayesiyle içinde baskı ve şiddeti de dışlamayan çeşitli eylemlerde bulunmuştur. Bu bağlamda modernleştirme dönüştürücü eylemlere meşruiyet kazandırmıştır.

2.3.2.2. Homojenite ve Kültürel Özcülük

İç oryantalizm paradigmasını oluşturan başka bir araç ise kültürel özcülük ve homojenitedir. Kültürel özcülük, belirli bir sosyal gruba veya toplumsal kümeye ait her bireyin o toplumsal kümenin belirli tarzda açıklanan niteliklerinden ibaret olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle özcülük, belli bir gruba ait bazı özellikleri grubun tümüne genelleyerek, bunların evrensel ve her tür bağlamdan bağımsız olarak var olduğunu iddia eder. Kültürel özcülük bireysel farklılıkları görmez, Doğu ve Batı iki büyük kümeyi “geri”, “ileri” vb. kavramlarla açıklar, oysa Doğu milyarca insan, yüzlerce dil, din ve kültür barındırmaktadır. Keza aynı durum Batı için de geçerlidir. Kültürel özcülüğü oluşturan ve yeniden üreten strateji Dirlik’e göre metonimik indirgemeciliktir. Said’in Oryantalizmindeki temsil sorunu, Oryantalist temsillerin doğruluğı veya yanlışlığı değildir, metonimik indirgemecilik belirli kültürel özelliklerin çarpıcı kılınmasına sebep olmakta ve toplum içerisindeki bireysel

ayrımları homojenleştirmekte ve tarih içinde donmuş kabul etmektedir (Dirlik, 1996: 111).

Bu çalışmanın içeriği bağlamında Kültürel özcülük, Batı-dışı toplumlarda homojeniteyi sağlamaktadır. Çünkü kültürel özcülüğün oluştuğu toplumlarda belirli yaşam biçimleri yaratılmakta, farklı kültürel yapılara bu yaşam biçimi dayatılmaktadır (Bezci ve Çifci, 2010: 141). Homojenite ve kültürel özcülük “zihniyeti, farklı toplumların içinde bulunan birbirinden farklı kültürel değerleri radikal olarak ret etmiştir” (Tong, 2005: 12).²⁰ Ancak kültürel özcülük, homojeniteyi sağlıyor olmasına rağmen Oryantalizmin varsayımlarını içselleştirmekte, Batı’nın Oryantalizm hegemonyasını yeniden üretmektedir (Dirlik, 1996: 117). Gönüllü modernleşen toplumlarda sunulan veya dayatılan yaşam biçiminin Avrupamerkezli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Avrupamerkezli olan bu yaşam modeli, gönüllü modernleşen toplum içerisindeki farklı kültürlerden sadece bir toplumsal tarihini kökenini, bir tek o toplumsalın adını, dini öğretilerden birini ve o toplumun en çok konuştuğu dili homojenleştirici araçlar olarak kullanır (Bezci ve Çifci, 2010: 141).²¹ Larry, Çin iç oryantalizmini araştırırken Çin toplumunda Han’ların toplumsal hiyerarşide en tepede azınlıkların ise en alt basamakta yer aldığını belirtir (Larry, 2006: 11). Tann, Japonya’da Hükümet tarafından onaylanmış bir hegemonik ideoloji olarak Nihonjinron’u gösterir. Iwabuchi Japon toplumundaki heterojenliğin bastırılmasında Nihonjinron ideolojisinin rolüne dikkat çeker. Befu ise Japon ulusal kimliğin hegemonik yorumlamasının azınlıkların sivil haklarını reddine neden olduğunu bildirmektedir. Kawamura statükonun sürmesi için, hakim sınıfın kendi

²⁰ Osmanlı Devleti’nin çok etnisiteli, çok kültürlü ve dilli toplum yapısı Cumhuriyetle beraber, bir ulus devlet yaratma projesinde engel olarak görülür. Cumhuriyetle beraber kurucu elitler, homojen bir toplumsal yapı oluşturmaya dönük eylemlere girişmişlerdir. Göle’nin de ifade ettiği gibi “...Cumhuriyet tarihi boyunca etnik, ideolojik, dini, ya da ekonomik nitelikli her türlü farklılaşım çoğulcu bir demokrasinin doğal bileşenleri olarak değil, birlik ve ilerlemeyi tehdit eden, istikrarsızlığa yol açan unsurlar olarak görülmüşlerdir” (Göle, 1998: 86). Bu nedenle Cumhuriyet’in kurulmasından itibaren birlik ve ilerlemeyi tehdit ettiği varsayılan kurumlar bir bir kaldırılmıştır.

²¹ Meiji hükümdarları ülkenin geri kalanlarına Tokyo şivesini empoze etmiş ve diğer dil türlerinin tamamını marjinal lehçeler konumuna getirmişlerdir. Bkz. (Anderson, 2000: 5). Türkiye örneğinde ise 1930’lu yıllar itibariyle ulusun homojen etnik ve dilsel tanımı, akademik kurumların hazırlamış olduğu ırk temeli tezlerle (Güneş-Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi) bilimsel temele oturtulmak istenmiştir. Birinci Türk Dil Kurultayında, Türk dilinin bütün dillerin kökeni olduğu savunulurken, kurultayın yalnızca medeni yüksek dilleri araştırdığı bunun dışında kalan kültür sahibi olmayan dillerle meşgul olunmayacağı söylenmekteydi.

değerlerini alt sınıflara kabul ettirmeye çalıştığını bildirmektedir (Tann, 2010: 20). Homojenleştirme ve kültürel özcülük ulus devletlerin oluşumunda zemin hazırlayacak bir yapı olup kendi içinde iç oryantlizmi yeniden üretmektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında modernleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ulus devlet ve milliyetçiliğin iç oryantlizmle ilişkisi ele alınacaktır.

2.3.2.3. Ulus Devlet ve Milliyetçilik

Temas bölgelerinde ve iç temas bölgelerinde, taşıyıcı elitler²² ve sömürgeci güçler tarafından gerçekleştirilen Oryantalizmin ve iç oryantlizmin içselleşme sürecinin en önemli basamaklarından biri ulus devletlerin oluşum sürecidir. Ulus devlet de modernleşmenin bir ürünü olup diğer araçlar gibi iç oryantlist söylemi yeniden üretmektedir. Anderson, sömürge toplumlarında ortaya çıkan milliyetçiliği ‘melez milliyetçilik’ (Anderson, 2000: 2) olarak nitelemektedir. Fakat sömürge olmayan toplumlar için ise, bu çalışma da, milliyetçi söylemler tanımlaması kullanılacaktır. Milliyetçi söylemi, “ulus devletin moral bağı” (Şahin, 2009: 133) olarak değerlendirmek mümkündür. Karyelioğlu’na göre ulus devletin meşruiyetini milliyetçi söylem gerçekleştirmektedir (Karyelioğlu, 2012: 140). New Kedouire’ye göre milliyetçilik 19. yüzyıl başlarında Avrupa’da icat edilmiş bir doktrin olup bütün milliyetçi doktrinler Avrupa düşüncesinden çıkmıştır (Chatterjee, 1986: 8). Milliyetçiliğin kökeni evrenselci tarihle yaşıttır. Sanayi ve demokrasinin gelişimiyle aynı tarihsel süreci paylaşmıştır.

Milliyetçi söylemin kalkış anı, Aydınlanma sonrası düşünce tarafından yaratılan bilgi çerçevesi ile milliyetçi bilincin karşılaşması yatar. Bu bilgi çerçevesi toplumlar arasında özcü kültürel ayrımlar oluşturmuştur (Chatterjee, 1986: 50). Endüstriyel toplumlar için kültürel homojenlik gerekli olduğundan, endüstriyel gelişimle birlikte milliyetçilik endüstriyel toplumlara geri dönülmez şekilde

²² Said milliyetçilik ve temas bölgelerindeki elitler ile ilgili *Kültür ve Emperyalizm* adlı kitabında şöyle demektedir: “Ulusçuluk insanları beyaz efendilere karşı sokağa döktüğünde, bu girişimin öncülüğünü genellikle, kısmen sömürgeci güç tarafından eğitilmiş ve bir dereceye kadar o gücün ürünü olan avukatlar, doktorlar ve yazarlar yapıyordu. ...ulusal burjuvazilerle onların uzmanlaşmış seçkinleri, gerçekten de, sömürgeci gücün yerine, eski sömürgeci yapıları yeni bir çerçevede çoğaltan, sınıf temeline dayalı ve son kertede sömürücü bir yeni güç koyma eğiliminde olmuştur” (Said, 2005: 335).

işlemiştir (Chatterjee, 1986: 5). Milliyetçilik homojenliği zorla kabul ettirirken, homojenlik kaçınılmaz şekilde milliyetçiliği kendine hedef seçer (Chatterjee, 1986: 5). Anderson milliyetçilikleri tartışırken homojenleşme adına yapılan çeşitli örnekler sunmaktadır. Örneğin Çarlık Rusya'sında Çar, yüzlerce etnik ve dini gruba hükmederken kendi tebaasıyla farklılığının göstergesi olarak Fransızca konuşurdu. Fakat 19. yüzyılda imparatorluk çapında halk milliyetçiliği yayılmaya başlayınca, önceki durumun tersine davranıp Çarlık bünyesindeki tüm toplumların Rus olduğuna kanaat getirmiş, tebaasını aynı çatı altında birleştirmek için ezici bir Ruslaştırma politikası gerçekleştirmiştir (Anderson, 2000: 2).

Milliyetçilik Batı-dışı toplumların özgün bir üretimi değildir. Her ne kadar milliyetçilik kendini ortaya çıktığı toplumun klasik mirası gibi sunmaktaysa da öyle değildir. Bu tamamen Avrupa'nın dünyanın geri kalanına ithal ettiği bir durumdur (Chatterjee, 1986: 7; Anderson, 2000: 5). Milliyetçilik Doğu toplumlarının üretimi olmamasına rağmen neden Doğuda ortaya çıkmaktadır? Chatterjee'ye göre milliyetçilik, sömürülen ve baskı altında olan toplumlarda insanca yaşamın ve onurun işareti olan bağımsızlığa ulaşmada bir araç ve zayıflığa karşı verilen bir tepkidir. Başka bir deyişle milliyetçilik, Batı-dışı toplumların Batı'nın baskısından özgürleşmesi olarak yola koyulmuştur. Milliyetçilik Chatterjee'ye göre irrasyonel bir ideoloji olup düşmanca ve yapı bozucudur. Çünkü milliyetçilik yabancı toplumlarda etnik ve kültürel çeşitliliği veya heterojenliği bozup bunun yerine homojen bir kültür oluşturmak istemektedir (Chatterjee, 1986: 7). Oluşturulan homojen kültür 'hakim öz'ün kültürüdür. Ulus devletlerde 'hakim öz'ü, üst sınıflar temsil etmektedir. Bu bağlamda milliyetçi söylem, toplum üzerindeki üst sınıf aldatmacasıdır. Hakim özü oluşturan sınıf, homojen toplum tasavvuru bağlamında dil, ırk, tarih ve din gibi kimlik öğelerini kendi çıkarlarına uygun olarak tekleştirmeye çalışmaktadır.²³ Örneğin Doğu Timur'da yirmiden fazla dil olmasına rağmen bu ülkede ulusal birlik adına ortak dil olarak Tetun dili seçilmiştir (Anderson, 2000: 5).

²³ Larry'inin de belirttiği gibi hakim öz "yerel halkları kendi kültürlerinden soyup medenileştirme misyonu ile hareket etmiştir" (Larry, 2006: 12).

Çalışmanın bu bölümünde iç oryantalizmi üreten ve yeniden üreten araçlar ele alındı. Buna göre iç oryantalizmin oluşumunda sömürgeci toplumlarla etkileşime girilen temas bölgeleri, bu araçların başında gelmektedir. Bu bölgelerde birbirinden farklı toplumlar sosyal, siyasal ve kültürel etkileşime girmiş, burada gerçekleşen etkilenişler birbirinden farklı toplumlara taşınmıştır. Bu aktarımı sağlayan kişiler taşıyıcı elitler olarak adlandırıldı. Taşıyıcı elitler Doğulu toplumların modernizasyonunda önemli misyon üstlenmişlerdir. Modernleştirme salt sömürgeci toplumlar ile sömürülen toplumlar arasında olmamış; gönüllü modernleşen toplumlarda taşıyıcı elitler tarafından da belirli derece gerçekleştirilmiştir.

Modernleşme kendi içerisinde homojen bir yapılanmayı zorunlu kıldığından bu süreç kendi içerisinde 'ötekiler' oluşturmaktadır. Dil, din ve ırk anlamında homojen bir yapılanma arz etmeyen toplumlar, modernleşen toplum içerisindeki bir dili, tarihi veya dini hakim öz olarak tanımış, böylece diğer toplumsal yapılanmaları ötekileştirmişlerdir. Çalışmanın bir sonraki aşamasında Dersim olaylarının tarihsel bağlamı ele alınacak ve bu olayların iç oryantalizm açısından değerlendirilmesi yapılacaktır.

2.4. Dersim Bağlamıyla İç Oryantalizm

Dersim olaylarının yaşanmasının üzerinden seksen yıl geçmiş bulunmaktadır. Seksen yıl önceki olayların ortaya çıkmasına neden olan toplumsal ve siyasal bağlamlar son yıllarda çok sık tartışılmaktadır. Bu çalışma Dersim olaylarının medya üzerinden okunmasının, dönemin entelektüel aklının ne olduğunu ve hangi varsayımlara sahip olduğunu bilinmesi açısından önemli ipuçları vereceği iddiasındadır. Medyanın çok geniş yaşam alanı olması ve iç oryantalist paradigmayı yeniden üretmesi ve çok çabuk yayması nedeniyle toplumsal zemine en yakın güçlendirici olarak ele alındı. Dersim ülkenin bir iç şehri olup sık sık medeni olmamakla itham edilen bir bölgedir. Dili, dini ve kültürel yapısı farklıdır. Tahayyül edilen homojen toplum tasavvurunda Dersim farklı kalmaktadır. Dönem içerisinde siyasal ve kamusal alanda Dersim'in medenileşmesinin gerekli olduğu doğal bir hakikat olarak temsil edilmektedir. Bu türden bir gerekçe Dersim'de yapılan eylemleri pozitif olarak konumlamakta bu durumu meşrulaştırmaktadır. Dersim,

dönem söyleminde iç ‘öteki’ni oluşturmaktadır. Dönem söylemi, Dersim’i garip, yabancı ve tuhaf olarak işaretlemektedir. Bu nedenle bu araştırma iç oryantalist paradigmayla açılmıştır. Bu çalışmada İç oryantalizm, Dersim meselesinde meşrulaştırıcı düşünce kalıbı olarak ele alındı. Mohanty’inin “kendi kendini kolonize etme” (Mohanty, 1988: 333-358) tanımlamasının Hükümet’in ve entelektüel aklın Dersim’e yaklaşımına uygun olduğu görüldü. Ayrıca çalışmadaki iç oryantalizm tanımı Ashis Nandy’in “iç sömürge”, “iç düşman” (Nandy, 1983) kavramsallaştırmasından etkilenmiştir. Çünkü dönem söyleminde Dersim iç düşman olarak nitelendirilmiş olduğu medya metinlerinde de karşılaşılan bir durumdur. Bir sonraki bölümde kendi kendini kolonize etme ve iç düşman olmanın basamakları Dersim olaylarında medyanın tutumu üzerinden tartışılacaktır.

III. BÖLÜM: DERSİM OLAYLARININ TARİHSEL ARKA PLANI

3.1. Osmanlı Devleti'nin Dersim Politikası

Medya, Dersim'de yaşananları bir söylem biçiminde sunmakta, bu söylemler siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerine hizmet etmektedir. Dersim söylemi, tarihsellik içermekte ve söylemler üzerinden bilgi-iktidar ilişkisini yeniden üretilmektedir. Medyanın Dersim söylemi bir anda oluşmamış, siyasal, toplumsal, kültürel pratikler ile bir arada gerçekleşmiştir. Dersim söyleminin bir tarihsellik içerdiği kabul edildiğinde, söylemin nasıl oluştuğu ve hangi aşamalardan geçip yaşanılan anda tartışılmaz bir gerçek olarak ortaya konulduğunun tartışılmasını gerektirir. Başka bir ifade ile medyanın Dersim söyleminin anlaşılır olmasının ön koşulu, bu söylemi oluşturan tarihsel arka planın yeniden tartışılmasıdır. Çalışmanın bu aşamasında Dersim olaylarına giden tarihsel bağlam tartışılacaktır.²⁴

19. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nde modernleşme-batılılaşma ekseninde merkezileşme hareketleri gerçekleştirilmektedir. Özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti, çok uluslu, çok inançlı ve çok kültürlü heterojen toplumu homojen topluma dönüştürmek, yerel otoriteleri merkeze bağlayacak adımlar gerçekleştirmektedir. Bu adımlar çevrenin özerkliğini kademeli olarak kaybetmesine neden olmaktadır.²⁵

Elbette Dersim coğrafi yakınlığı olan diğer yerlerden ve hakim kültürel değerlerden farklıdır. Bu farklılıklar, dil ve inanç gibi makro yapılardan gündelik

²⁴ Dersim, Doğu'da Bingöl, Kuzeyde Erzincan Batı'da Malatya, Güneyde Elazığ illeri ile komşu olan Karasu, Peri, Murat Akarsuları ile bir ada gibi çevrilmiş sarp dağları olan ulaşımı zor bir araziye sahip bölgedir. Bölgenin en eski yerleşim merkezleri, Çemişgezek, Mazgirt, Pertek ve Hozat olup tarihte bu bölge Dersim adıyla anılmaktadır (Çay, 1985: 154).

²⁵ Çevrenin özerkliklerini yitirip aşamalı olarak merkeze bağlanması Kürt coğrafyasında birçok isyan hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Bayrak'a göre, Bedirhan Osman Paşa ile kardeşi Hüseyin Kenan Paşa 1877'de isyan ederler. Hemen ardından Şeyh Ubeydullah isyanı patlak verir. Bu isyanların amacı müstakil bir Kürdistan kurmaktır. 1806 Baban Aşireti, Abdurrahman Paşa İsyanı; 1833-1837, Mir Muhammed (Soran) İsyanı; 1838 1. Han Mahmud İsyanı; 1842-1847 2. Han Mahmud İsyanı (son döneminde Bedirhan Beyle ittifaken); 1843-1847 Bedir Han İsyanı; 1855, Yazhan Şer İsyanı; 1878-1881, Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanı; 1919-22, Simko (Ismail Ağa) İsyanı; 11 Mayıs 1919, Ali Batı İsyanı; 21 Mayıs 1919, Mahmut Berzenci İsyanı. Daha detaylı bilgi için bkz. (Bayrak, 1999: 132).

yaşamın en sıradan ayrıntılarına kadar pek çok alanda görülebilmektedir. Osmanlı belgelerinde de Dersim, “Kızılbaşların diyarı” şeklinde tanımlanmakta, coğrafi yakınlığı olan diğer yerlerden dinsel farklılıkları üzerinden işaretlenmektedir. Osmanlı Devleti’nin Dersim ile ilişkisi iki farklı alan ve gaye üzerinden gerçekleşmektedir: bunlardan birincisi Alevilik/Kızılbaşlık kimliğinin Nakşibendi kimliğinin içine çekilerek asimile etmek, ikincisi Dersim’in modernleşme ve batılılaşma sürecinde devletin merkezileşme politikasına ve kontrol alanına dâhil etmektir (Aslan vd., 2011: 25). Osmanlı Devleti’nin Dersim’e yaklaşımı, bölgede etkin devlet olma ve kontrolü kendi merkezine taşıma ve kültürel farklılıkların homojenleştirilmesi şeklindedir.

Dersim 1937’ye varmadan Devlet kademesinde Dersim ile ilgili birçok rapor hazırlanmıştır. Rapor geleneği Cumhuriyet dönemiyle sınırlandırılmaz, bu gelenek bir “zihinsel süreklilik” olarak betimlenebilir (Akpınar vd., 2010: 310). 14 Ekim 1851 tarihinde Anadolu Ordusu komutanı ve dönemin Harput Valisi, Dersim’i, “...üç-dört yüz seneden beri içlerine hükümet girmemiş...” yer olarak tanımlamaktadır.²⁶ Tarihî belgelerde “...Dersim meselesi...” olarak intikal eden 1850 ile 1852 yılları arasındaki bu harekâtın esas gayesi “...Dersim Sancağı ekrâdının ahz-ı eslihası...” yani Dersim’deki silâhlarının toplanmasıdır. Ayrıca, bölgede asker toplamak ve vergi toplanması meselesi diğer amaçlar arasındadır. Bu harekâta Dersim meselesinin halledilmediği belirtilmektedir. Çünkü Dersim dâhilinde devlet otoritesinin kurulmuş olmasına rağmen, aşiretlerin tamamını itaat altına almak mümkün olmadığı belirtilmiştir. Devlet otoritesinin gösterilmesi için bazı aşiret mensupları sürgün ve hapis cezalarına çarptırılmıştır (Yılmazçelik, 2012: 168).²⁷

²⁶ Yine aynı belgede harekâtın tamamlandığı belirtilerek, burada yaşayan insanların çift ve çubuğa alıştırılmaları yani yerleşik hayata geçmelerinin zaman alacağı da kaydedilmiştir. Bkz. (Yılmazçelik, 2012: 168). Belge Dersim’i yerleşik hayata geçirildiğinin mustusunu vermekte yapılan harekâtın gerekli olduğunu beyan etmektedir.

²⁷ 13 Ocak 1852 tarihli bir iradede anlaşıldığına göre, Dersim Sancağı’na bağlı Kuzican (Pülümür) Kazası’nda Felakî aşiretine mensup bazı kişiler, Anadolu Ordusu tarafından yakalanarak İstanbul’a gönderilmişlerdi. Burada görülen mahkemede, toplam 14 kişi İstanbul’da ömür boyu kürek cezasına çarptırılmıştır. Ancak daha sonra bu ceza 15 yıla indirilip Dersim’e gitmemeleri kararlaştırılmıştır.

Osmanlı Devleti hiçbir dönemde Dersim üzerinde egemenliğini tam olarak sağlayamamıştır. Fakat özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlının merkezileşme sürecinde Kürt bölgelerinin özerkliklerinin kaldırılmasıyla Dersim üzerine daha ciddi askeri harekâtlar yapılmıştır. Sadece harekâtlarla da yetinilmemiş, rüşvet, rütbe ve hediye vermek yoluyla aşiret ağaları da devletin yanına çekilmek istenmiştir (Akpınar vd., 2010: 313).

Dersim üzerinde ilk ayrıntılı raporlar II. Abdülhamit döneminde hazırlandığı görülmektedir. Hamidiye Alayları'nın kurucusu olarak bilinen Zeki Paşa ve Anadolu Umum Müfettişi Şakir Paşa, sarayın isteği doğrultusunda Dersim'in ıslahı için bir rapor hazırlamışlardır. Bunun için Abdülhamit tarafından 4. Ordu Müşiri olarak bölgeye gönderilir. 1896'da hazırlanan rapor Dersim ıslahı konusunda yazılan ilk ayrıntılı rapordur ve içeriğindeki görüşler daha sonra Cumhuriyet dönemi de dâhil olmak üzere birçok raporda benzer söylemler içermektedir.

Dersim'in ıslahı için Zeki ve Şakir Paşaların yazdıkları rapor, hazırlık, icraata geçme, asli düzenleme ve sonuç olmak üzere dört aşamadan meydana gelir. Askeri harekât sırasında halka nasıl davranılması gerektiği de raporda detaylıca yer alır.²⁸ Bu konunun en önemli kıstası "itaat" şeklindedir. İtaat edenler padişahın affına uğrayacak, karşı çıkanlar ise cezalandırılacak ve reisleri uzak yerlere sürülecektir. Plan, Cumhuriyet dönemi raporlarından farklı olarak fiziki yok etme hedefi taşımamaktadır. Rapor ilk aşamada askeri kuşatma önermektedir. Bu büyüklükte bir kuşatma ile Dersimlilerin diz çökmesi ve cesaretlerinin kırılması amaçlanır. Bunun için öncelikle yol yapımı önerilmektedir. Planın ikinci aşamasında Dersimlilerin

²⁸ Dersim meselesi için Şakir Paşa'dan yeni bir görüş istenmiş ve Şakir Paşa da 11 Ağustos 1899 tarihinde özetle şu cevabı vermiştir. "Dersim ahali öteden beri haydutluk yolunu tutmuştur. Şimdiye kadar üzerlerine üç defa askerî harekât yapılmış ve fesat çıkarıcı aşiret reisleri ya idam veya sürgün edilmişken, çok geçmeden yeni reisler türemiş ve şekavet daha da artmıştır. Sadece sert tedbirler ve birçok adamın öldürülmesi gibi usullere başvurulması, bölgede askerî harekât yapılacak olursa bu da bir netice vermeyecektir. Bölgedeki asayişsizliğin başlıca sebebi fakirliktir. Suçluların cezasız kalması, halkta eşkıyalığın sıradan bir olay olduğu fikrini doğurmuştur. Dolayısıyla kanunların tatbik edilmesine engel yerleri ortadan kaldırmak gerekmektedir. İkinci aşamada ise cehaletin önlenmesi batıl inançların düzeltilmesi, okullar açılması ayrıca Nakşibendi tekkelerinin açılması lâzımdır. Ayrıca yollar yapılarak şekavete yol açan sebepleri ortadan kaldırmak gerekir. Aşiret reislerine askerî harekâtın ciddiyetini anlatmak lâzımdır. Bu meselenin halledilmesi için Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa yirmi tabura ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Ancak Dersim'in Vilâyet-i Sitte'nin ortasında yer alması ve İslâm kanı akmasına engel olmak için bundan vazgeçilmiştir." Raporun detayları için bkz. (Yılmazçelik, 2012).

insani yaklaşımlarla kazanılması önerilmektedir. Bunun için Dersimlilerin yollarda çalıştırılması ve buna karşı çıkanların sürülmesi ve buna dâhil olanların borçlarının silinmesi tavsiye edilir. Üçüncü aşamada ise kültürel dönüşüm gerçekleştirme planlanmaktadır. Dersimlileri, cahil ve kaba olarak tanımlayan rapor aynı zamanda Dersimlilerin inançlarını da halkın cehaletleri sonucu girdikleri “batıl bir inanç” olarak değerlendirmektedir. Rapor, Dersimlilerin inançlarını değişmesi gerektiğini belirtmekte ve bunun hangi yöntemle gerçekleşeceğini detaylarıyla açıklamaktadır. Dersimlilerin inancının yanlışlığını ahaliye ikna etmek için Kürtler arasındaki Nakşibendi şeyhlerinin Dersim’de Tekke açmalarını önermekte ve bu şeyhlerin devlet tarafından maaş bağlanması ve bunun gizlenmesi önerilmektedir (Akpınar vd., 2010: 326). Rapor, asimilasyon için çeşitli pratikler önermektedir. Örneğin okul açmak ve gelen öğrencilere para vermek bunlardan ikisidir. Fakat rapor bunu “Dersim bölgesine medeniyet götürüldüğünü gösterecek eserler yapılmalıdır” şeklinde sunmaktadır. Burada amacın medenileşmek olmadığı asimilasyon olduğu görülmekte, medeni eserlerin ise asimilasyonu meşrulaştırıcı araç olarak kullanılacağını göstermektedir.

Rapor, Dersim’de “eşkıyalığın” hüküm sürdüğünü mutlak bir gerçek olarak ele almış bunun nedenlerini tartışmıştır ve ayrıca bu nedenlerin nasıl yok edilmesi gerektiğini öneriler şeklinde sunmuştur. Dersim’de “eşkıyalığın” nedenlerinden biri olarak Dersimlilerin inançları gösterilmiş ve “Müslüman ahaliye zarar vermek bile mezheplerince dinin gereklerinden kabul olunmuştur” denilmiştir (Akpınar vd., 2010: 326). Raporun söyleminde Alevilik, Müslüman karşıtı olarak temsil edilmektedir. Ve Aleviliğin değişmesi elzem olarak ele alındığı görülmektedir. Raporun, asimilasyon önerisi Cumhuriyet dönemi Türkleştirme politikasından farklı olarak Müslümanlaştırma şeklindedir.

Özetle Osmanlı Devleti merkezileşme sürecinde Dersim’e tam olarak hakim olmak amacıyla çeşitli raporlar hazırlamıştır. Bu raporlar, askeri harekâtın yanında diğer çeşitli öneriler sunmaktadır. Raporlar muhalif hareketleri çözme yöntemi olarak göçürtme önerisi sunmakta, seyitleri ve ağaları göçürterek toplumsal dokuyu dağıtmak istemektedir. Bu öneriler “batıl inanç” olarak Aleviliği düzeltmeyi hedeflemektedir. Coğrafyasından farklı inanca sahip Dersim, Müslümanlaştırılması

amaçlanmıştır. Askeri harekât ve asimilasyon planlarının yanında Dersimliler ile coğrafyanın diğer gruplarını karşı karşıya getirecek uygulamalar da gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri Hamidiye Alayları olup bu alayların içerisinde Aleviler alınmamış ve Sünni-Alevi ayrımı körüklenmiştir.

3.2. Yeni Dönem: 1937 Dersim Olayları

Osmanlı Devleti'nin Dersim'e dönük tutumu, Cumhuriyet döneminde bir örtüşme olmasa da süreklilik arz etmektedir.²⁹ Dersim'i, hakim kültürel ve siyasal yapı içinde eritme politikaları Cumhuriyet döneminde farklı araçlar dâhil edilerek devam etmiştir. Dersim'e dönük tutum Cumhuriyet'in ilk yıllarında tartışma konusu olmayan bir politika izlendiğini göstermektedir. Bu dönemde TBMM'de Dersim'in altı milletvekilinin olması ve bu milletvekillerin tamamının Dersimli olması bu durumu doğrulamaktadır (Aslan vd., 2011: 28).

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçişte benzer raporlar son bulmamış bir süreklilik şeklinde devam etmiştir. 1926 yılında İçişleri Bakanlığının emriyle Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey tarafından Dersim raporu hazırlanır. Rapor, Dersim'i, Cumhuriyet hükümeti için bir çıban olarak tanımlar. Elim ihtimalleri önlemek ve memleketin selameti için, bu çıban üzerinde kesin bir ameliye yapmak gerektiğini belirtir. Müfettiş Hamdi Beyin raporu, Dersim katliamına giden merdivenin ilk basamağıdır. Raporda, bu ameliyelerin nasıl olacağı da belirtilmektedir: "Okul açmak, yol yapmak, refah sebeplerini sağlayacak fabrikalar kurmak, kendilerini meşgul etmeye yarayan çeşitli sanayi işleri sağlamak, özet olarak yurt sahibi yapmak veya uygarlaştırmak suretiyle ıslaha çalışmak hayalden başka bir şey değildir..." (Sılan, 2011: 199). Rapor siyasal otoriteden ivedi şekilde müdahale talebinde bulunmaktadır. Hem de bu müdahalenin Osmanlı Devleti'nin yaptıklarından daha radikal olması istenmektedir. Osmanlı döneminde denenmiş politikalar yerine daha sert bir politika talebi görülmektedir. Rapor Dersim politikasının içeriğine fiziki yok

²⁹ Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra Kürt İsyanları baş göstermiştir. Bunların en başında Şeyh Sait İsyanı, Ağrı İsyanı ve Dersim İsyanı gelmektedir. Elphinston Kürt İsyanlarının nedenlerini üç başlık etrafında toplar: 1- Türk Hükümet politikasının öncelikle, ataerkil feodal Kürt liderlerini Hükümete düşman ettiğini, 2- dini liderlerin muhalefetine yol açtığını, 3- Kürt halkının içine kendi özerk ırksal kimliklerini kaybedebilecekleri korkusu düşürdüğünü belirtir. (Aktaran: Jwaideh, 2006: 427).

etmenin de dâhil olmasını istediği anlaşılmaktadır. Bu rapor da öncekiler gibi göçürtülmeyi önermekte, göçürtülme de önceliğin seyitlere ve aşiret reislerine verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Seyitlerin Alevi inancındaki kutsal konumları bilindiğinden, Dersim'deki toplumsal dokunun bozulması için bu kişilere öncelik verildiği anlaşılmaktadır. Bu ve bundan sonraki raporlarda genel olarak Dersim'in Türk olduğu ve Kürt olmadığı ifade edilmektedir. Rapor, yirmi beş yıl sürecek ıslahat için idealist memurlar gönderip Dersim'de "misyonerlik yaptırarak havalı Kürtlerini Türkleştirmek" gerektiğinden bahseder (Sılan, 2011: 201). Asimilasyon, ret ve inkar politikalarının raporlara da yansıdığı anlaşılmaktadır. Kirişçi ve Winrow, 1925 ile 1938 yılları arasındaki Kürt İsyanlarını Türk etnik çekirdeğin Kürtleri asimile etmeye kalkışmasına karşı ayaklanmalar olduğunu belirtir (Kirişçi ve Winrow, 2011: 125). Rapor içeriği bu durumu doğrulamaktadır.

Mareşal Fevzi Çakmak, da benzer öneriler sunmaktadır. O'na göre Dersim'den reislerin çıkarılması gerekir ve bu kişiler çıkarılıp gönderildiği yerde güvenliğin sağlanması ve yüksek idare memurlarının yetkilendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Türklüğün telkin edilmesini, Kürtçe yerine Türk dilinin geçmesi için idari tedbirlerin alınması gerektiğini belirtir (Bulut, 2005: 236; Toprak, 2010: 219). Mareşal Fevzi Çakmak, Dersim'de neler yapılması gerektiğini doğrudan anlatmaktadır: "Dersim evvela koloni gibi nazarı itibara alınmalı; Türk camiası içinde Kürtlük eritilmeli, ondan sonra ve tedricen öz Türk hukukuna mahzar kılınmalıdır." Asimilasyon politikası Çakmak'ın raporlarında belirgindir. Dersim'in sömürge şeklinde yönetilmesi gerektiğini, asimilasyon politikalarının ancak bu şekilde sonuç verebileceğini belirtmektedir.

Dersim'i tetkikle görevlendirilen Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı, olaylara daha farklı şekilde yaklaşmıştır. Bardakçı, Dersim sorununun kökeninin mezhep meselesinden kaynaklandığını ve daha yumuşak davranılmasını gerektiğini salık verir. Fakat Koçuşığı aşiretinin üzerine bir hareket yapılarak haddinin bildirilmesini teklif eder. Çünkü bu aşiretin nasihatle yola gelmeyeceğine inanmaktadır. Bu rapor üzerine, Şeyh Sait isyanı sırasında Çemişgezek'e taarruz eden, fakat başarılı

olamayan Koçuşığı üzerine 19 Eylül 1926'da bir tedip harekâtı düzenlenerek, 28 Kasım 1926'da saf dışı bırakılmıştır (Sılan, 2011: 202-205). Rapor, Dersim Alevilerini aslen ve neslen Türk olarak tanımlar. Bu açıdan değerlendirildiğinde raporlar Dersim'i Kürt etnisitesi üzerinden değerlendirmekten kaçınmaktadır. Dersim'de Kürt tipinin olmadığı belirtilmektedir. Bu tipin ne olduğunu açıkça yazmasa da olumsuz olarak ele aldığı anlaşılmaktadır.

Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali'nin hazırladığı raporda "Elaziz'de bir bomba tayyaresi bulundurularak mühim vakalar yapan veya hükümetin tebligatına muhalefet eden aşiret köylerini müessir sarette bombalamak, ziraat ve hayvanlarını imha etmek rahatça ikame etmelerine mani olmak" gerektiğini belirtir (Sılan, 2011: 207). Bu raporunda gösterdiği üzere tüm Dersimliler ayırım gözetmeksizin yok edilmesi planlanmaktadır. Bu yaklaşım bir tek bu raporun içeriğinde yoktur, benzer öneriler birçok raporda yer almaktadır. Örneğin Halis Paşanın raporu Dersim'i boşaltmayı önerir, buna karşı gelenlerin, silahla mukabele eden hemen cezalandırılması ve "başka tarafa sürme ve öldürme sureti ile mutlaka hükümetçe icraatının yürütülmesi" gerektiğini belirtir (JUK., 1998: 173-181). Bunun nasıl yapılacağını da şöyle açıklar: Dersim'in dışarıyla ilişkisini koparmak, Dersimde her tarafın çember içine almak ve çemberi tedricen daraltmak, böylece ticaretlerine mani olmak, aç kalacak halkı kendiliğinden teslim olmaya zorlamak (Sılan, 2011: 206). Dersim'e harekât yapılacağı anlaşılmaktadır. Bunun detayları raporlarda görünmektedir.

Umumi Müfettiş İbrahim Tali, Kazım, Osman ve Kenan Paşalar bölgede incelemeler yaptıktan sonra 1931 sonbaharında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya aracılığıyla Başbakanlığa 18.11.1931 tarihinde sunduğu rapor, sıkı önlemler almayı önermektedir (JUK., 1998: 190). Bakan, "ilk ve acil önlem olarak silahların toplanması, ikinci önlem olarak aşiret ağalarının ve aşiret ağası olabileceklerin Dersim'den uzaklaştırılması, üçüncü önlem olarak da Dersim'de topraksız ve ağaların esiri köylülerin mahallen ve naklen topraklandırılması" gerektiğini ifade etmektedir (Bulut, 2005: 249).

Bölge ile ilgili düzenlenen raporlar, 2510 sayılı “İskan Kanunu”nu ortaya çıkmasını sağlamış ve Kanun 7 Haziran 1934’te TBMM’de kabul edilmiştir (Akgül, 2001: 43). Kanunun kabulü sırasında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, bunun bir dil, medeniyete girme, göç, iskan ve topraklandırma meselesi olduğunu belirtmiştir. Kanunla bir takım mıntıklar, yerleşilmesi yasak bölge ilan edilmiştir ki tespit edilen yasak bölgelerden birisi de Dersim ve civarındır. Kanuna göre Dersim’de, iskan etme ve orada yaşayanları nakletme işini, Dâhiliye Vekilliği yürütecektir. Kanunun tatbiki ile ilgili olarak, Başbakan İnönü Kürt coğrafyasına bir inceleme gezisi yaparak, 29 Haziran 1935 tarihinde Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis ve Van’da incelemelerde bulunmuştur (Akgül, 1992: 57-59). İskân Kanunu’nun en önemli amaçlarından biri içerideki aşiretlerin; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki “anadili Türkçe olmayan nüfusun” göçürtülmesidir. Kanun’un uygulamasına göre, Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt, Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin, Çoruh illerinden 5.047 hanede 25.831 nüfus Batı Anadolu’ya gönderilmiştir (Tekeli, 1990: 64).³⁰ Kürtlerin Türkleştirilme politikası göçürtme ile çözümlenmesi kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Başbakan İsmet İnönü, Hükümet’i rahatsız eden bu mesele başta olmak üzere, bölgedeki çalışmaları tespit etmek ve bazı incelemelerde bulunmak amacıyla Atatürk’ün emri üzerine 1935 yılında Anadolu’nun Kürt coğrafyasını içeren bir seyahate çıkar. Seyahatte, Dersim de dâhil bölge halkı ve yetkililer dinlenecek, bu gözlemler rapor şeklinde sunulacaktır (Aslan vd., 2011: 28). 2884 sayılı Tunceli Vilayeti’nin İdaresi Hakkında Kanun’un yaklaşık dört ay sonra 25 Aralık 1935 tarihinde oluşturulduğu ve olayların 1937-1938 dönemi boyunca gerçekleştiği göz önüne alındığında, Dersim katliamına giden yolda İnönü’nün Raporu büyük önem taşımaktadır.

³⁰ İskâna tabi tutulan muhacirler ve 1 numaralı bölgelere hükümetçe yerleştirilen kimseler 29. maddenin A fıkrasına göre yerleştirildikleri yerlerde en az on yıl oturmak zorundadır. On yıl boyunca Dahiliye vekilinin izni olmadan başka bir yere gidemeyecekleri belirtilmektedir. Beşikçi bu durumu, asimilasyon süresinin on yıl olarak planlandığı çıkarımın yapar. Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, SSCB’den gelen göçmenler ve Anadolu Türkleri Kürtleri on yıl içinde eritecek, Türkleştirecektir. 29. Maddenin B fıkrasına göre de Kürt bölgelerinden diğer kesimlere yerleştirilenler on yıl sonra dahi İcra Vekillerinin kararı olmadıkça başka bir yere gidemeyeceklerdir. İskan ve asimilasyon ilişkisinin detaylı incelemesi için bkz. (Beşikçi, 1977: 152-153).

İnönü, Erzincan'ı anlattığı bölümde “Erzincan'dan Dersim saldırıları tablo halinde görülür” diyerek Dersim ile ilgili açıklamalar sunar. Rapora göre Dersim Kürtlerine karşı bir zamanlar set olan Türk köyleri dağılıp zayıflamış, Dersimlilerin istilasına karşı meydan boş kaldığı için Erzincanlılar Dersimliler tarafından soyulmaktadır. Erzincan beyleri arazilerinde işlemek için Dersimlileri maraba olarak kullanmakta, bu nedenle Erzincan'ın yanındaki boş köyler Dersim halkı ile dolmaktadır. Bu durum İnönü için büyük tehlikedir çünkü kısa zaman içinde Erzincan'ın Kürt merkezi olması ve daha tehlikelisi “Kürdistan”ın meydana gelmesi muhtemeldir (Çiçek, 2013: 334-351).

İsmet İnönü, Dersim'in ıslahının bir program şeklinde sürdürülmesini önerir. Hazırlık, silahsızlanma ve gerekirse iskân olmak üzere üç aşamalı program sunmaktadır. Programda, hazırlık ve silah toplanması üç yıllık bir süre için gerçekleşeceği belirtilmektedir. Dersim ili için özel bir yönetim biçimi getirileceği, memurlardan hiçbiri yerli halktan olmayacağı ifade edilmektedir. Valilik bir kolordu karargâhı gibi çalışacak, asayiş, maliye, ekonomi, adliye, kültür, sağlık şubeleri olacaktır. İdama kadar infaz valilikte bitirilecektir. Adliye yöntemi basit, hususi ve kesin olacaktır. Ve bu plan gizli olacaktır (Yeşiltuna, 2007: 97-98).

İnönü “Genel Görüşler ve Tedbirler” bölümünde asimilasyon siyasetinin hangi araçlarla gerçekleşeceğini açık bir dille ifade etmektedir. Kürtlere okuma yapıp yapılmayacağını bir politika olarak mütalaa ettiklerini dile getiren İnönü, ilköğretimi Kürtleri Türklüğe çekmek için “çok müessir” (etkili) bir vasıta olarak tanımlamaktadır (Çiçek, 2013: 334-351):

“Kürtlere okutma yapıp yapılmayacağı şimdiye kadar bir politika olarak mütalaa edilmiştir. ...ilk tahsil için okutmakta faydamız daha ziyade olduğu mütalaaşındayım. Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak hatta Kürtlere Türkçe öğretmek Türklüğe çekmek için ilk tahsil ve onun iyi hocası çok müessir vasıttır. Hulâsa ilk tahsil için ayırma siyaseti yapılamaz.”

İnönü, Atatürk'ün emriyle hazırladığı raporun detaylarına kimsenin ulaşmasına izin vermez. Bu rapor Genelkurmay başkanı ile birkaç üst düzey ordu subayı tek bu durumu bileceklerdir (Aslan vd., 2011: 30). Bu rapor Dersim'de gerçekleştirilecek harekâtın tüm detaylarını içermektedir.

1937 Dersim olaylarının öncülleri olması bağlamıyla bu raporlar önemlidir. Bu raporlar Dersim olaylarının çıkmasından çok önceleri Dersim'e karşı bir yok etme programı hazırlandığını göstermektedir. Bu durum Dersim'de isyan olduğu ve Devlet'in isyana müdahale ettiği söylemini geçersiz kılmaktadır. Başka bir ifadeyle bu raporlar, Dersim'de bir isyan harekâtı olmadığını, fakat en küçük bir olayın bir isyan kalkışması olarak ele alındığını göstermektedir. Bu nedenle devlet söyleminde geçerli olan Dersim'in isyan ettiği söylemi müdahaleyi meşrulaştırma amacıyla kurulmuştur.

Dersim'in fiziki olarak yok edilme aşamalarının en önemli kavşaklardan biri TBMM tarafından 25 Aralık 1935 tarihinde 2884 sayılı kanun olarak kabul edilen "Tunceli Vilayetinin idaresi Hakkında Kanun"dur (Aslan, 2011: 31). Bu kanun vali veya kumandana çok geniş yetkiler vermektedir. "Vali ve Kumandan lüzum gördüğü taktirde, vilayeti teşkil eden kaza ve nahiyelerin hudut ve merkezlerini değiştirir..." (Madde 2). "Vali ve Kumandan emniyet ve asayiş noktasından lüzumlu görürse vilayet halkından olan ferdleri ve aileleri vilayet içinde ve bir yerden diğer yerlere nakletmeğe ve bu gibilerin vilayet içinde oturmalarını men etmeğe salahiyetlidir" (madde 31). Tüm yetkiler, buna idam kararları da dâhil olmak üzere, Kumandan Vali ve Genel Müfettişin yetkisi dâhilinde olduğu görülmektedir. İskan Kanunu 1946'ya yürürlükte kalmıştır.

Tunceli Kanunu'nun çıkmasıyla beraber askeri kuvvetler tarafından gerçekleştirilen uygulamalardan biri devletin Dersim'de silah toplama kampanyası başlatmasıdır. İnönü'nün raporunda her ailenin silahını yetkili kurumlara teslim etmesi gerektiği önceden plana dâhil edilmiştir (Aslan, 2011: 31). "1935 yılı ocak ayında Tunceli Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra kanunun tatbikatı ile birlikte Tunceli halkını Hükümete itimada sevk etti, kısa bir zamanda hükümete 7880 silah teslim edildi" (Ağar, 1940: 33). Bu bilgiler yaraların sarılmadığı bir dönemde Ömer

Kemal Ağar tarafından yazılmış olması bu bilgilerin önemsenmesini gerektirir. Birkaç on bin insanın yaşadığı Dersim bölgesinde bu kadar fazla sayıda silah teslim edilmesi, isyan girişimi olmayacağına dair bir işaret olarak okunmalıdır. En azından isyan edecek kişilerin silahlarını teslim etmeyecekleri tahmin edilebilir.

Askeri harekâtın çok önceden planlandığı başka belgelerde görmek mümkündür. Bu belgelerin en önemlisi ise 1938'deki harekâttan tam 5 yıl önce 1933'te eski adıyla Jandarma Umum Kumandanlığı'nın hazırladığı 55058 sayılı 'gizli' eylem planıdır. Üzerinde 'gizli ve zata mahsustur' yazılmış ve yalnız 100 adet basılmıştır. Kitapçıkta Dersim'in tarihi, coğrafi ve demografik özelliklerinin yanı sıra 'asayışsizliği' ile ilgili de bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Dersim'le ilgili hazırlanan altı rapor da kitapçıkta yer almaktadır (Sılan, 2011: 1-266).

Dersim Harekâtı hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu bilinenler harekâttan yıllar sonra ortaya çıkarılan raporlar şeklindedir. İsyanın ortaya çıktığı dönemde askeri sansür mekanizması çok sıkıdır ve isyanın üzerinden uzun yıllar geçmesine Dersim seyahate kapalıdır ve Dersim'e haber giriş ve çıkışı sıkı bir denetim altındadır (Jwadih, 2006: 428). Harekâtın resmi gerekçesi, 20-21 Mart 1937 tarihinde Kahmut Köprüsü'nün yakılması ve Sin'e bağlı Akhisor Karakolu'nun basılmasıdır. "Dersim İsyanı" denilen olaylar bu iki olayla başlamıştır. Bu olay ordu için bir bahane olmuş, 500 asker ve 1 uçakla harekât başlatılmıştır (Timuroğlu, 1991: 55). Necmettin Sahir Silan Arşivi-2, *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik, Dersim-Sason (1934-1946)* kitabının "Ekleri"nde verilen 11, 12 ve 13 nolu krokiler altında "Tunceli bölgesinde hükümetçe konulmak istenen karakolları bölge halkı menfaatlerine uygun görmediklerinden Kahmutla Pah arasındaki Darboğaz tahta köprüsünü yaktılar ve oradaki jandarmalarla müsademe ettiler. Bu surette isyan başladı" diye ifade edilmektedir (Sılan, 2011: 505).

Dördüncü Umumi Müfettiş Korgeneral Alpdoğan'ın 8 Nisan 1937 tarihli istihbarat raporu, İçişleri Bakanlığına, Genelkurmay Başkanlığına, Üçüncü Ordu Müfettişliğine, Orgeneral Kazım Orbay ile Jandarma Genel Komutanlığı'na gönderilmiştir. Rapor Dersim'de meydana gelen ilk olaylara dair şu değerlendirmeleri yapmaktadır (Koçak, 2011: 132):

“Pah ile Kahmut nahiyeleri arasındaki köprüyü yıkanlarla Sin nahiyesine tüfenk sıkanlar hakkında haber alma yoluyla ve Demenan ile Abbaslar’dan bu suç ile ilgili olmadıklarını ispat etmek için nâhiye, kazâ ve vilâyete dehâlet ve müracât eden şahıslardan alınan mâlumâta göre suçlular ...Uzuntarla, Hözmerik ve Aşağı Bor köylerinden ve Ballı mezarası ile Halvori köylerinden birkaç kişi olduğu öğrenilmiştir.”

Bu rapordaki birkaç kişi tabirinin Dersim’de olayların başlangıcının bir isyan kalkışması olmadığını göstermektedir. Daha öncede belirtildiği üzere bölgede yaşanan en küçük asayiş problemi bir isyan kalkışması olarak ele alınmaktadır. Bu raporunda gösterdiği üzere siyasal otoritenin müdahale zemininin oluşturulması, olayların bir isyan kalkışması olarak sunulmasını gerektirmektedir. Nitekim bu durum Alpdoğan’ın bundan sonraki istihbarat raporunda da görülmektedir (Koçak, 2011: 139):

“Dersimlilerce Kahmut ve Sin hadiselerinin umumileştirilmeye çalışıldığı, Mazgirt ve Pertek Karakollarının yakılması ve küçük karakolların düşürülmeye çalışıldığı haber alınmıştır... Dersim için vaktiyle düşünülmüş ve hazırlanmış tertiplerin alınmasına şimdiden başlanmasının uygun olacağı...”

Bu istihbarat raporu olaylardan çok önceleri Dersim planının hazırlandığını uygulama için emir beklendiğini göstermektedir. Bu planın uygulama evresine geçilmesi için bazı olayların ortaya çıkması beklendiği görülmektedir. Bir asayiş problemi olan bazı olaylar bu nedenle isyan kalkışması olarak adlandırılmıştır.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi tarafından yayımlanan *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar* adlı kitap Dersim İsyanı esnasında 17 günde yapılan tarama harekâtında ölü ve diri 7954 kişinin ele geçirildiğini ve 1019 silahın toplandığını belirtmektedir (Hallı, 1972; Bulut, 1991: 278). Bu raporun en önemli göstergelerinden biri, ölen kişi sayısı ile ele geçirilen silah sayısı arasındaki büyük farklılıktır. Bu farklılık, silahsız kişilerin de öldürüldüğünü göstermektedir. Ölüm

sayıları bakımından Genelkurmay raporu ile medyanın sunduğu rakamlar arasında büyük bir uçurum bulunmaktadır. Medya 265 ölümün gerçekleştiğini belirtmektedir. Jwadih'e göre bu isyanda hayatını kaybedenlerin sayısı 40,000'dir (Jwadih, 2006: 429).

Beşikçi'ye göre 1937-1938 Dersim'de, Kürtler üzerinde Hitler de dâhil olmak üzere eşine az rastlanır bir katliam yaşanmaktadır (Beşikçi, 1990: 50). Bu süreçte devlet, Kürt egemen sınıflarına, yani şeyhlere, aşiret reislerine, büyük toprak ağalarına şöyle bir dayatmada bulunmaktadır: Ya Kürtlükten tamamen vazgeçeceksiniz, Kürt olmayı inkâr edeceksiniz ve Türkleşeceksiniz, ya da Şeyh Said gibi, Seyit Rıza gibi veya benzerleri gibi darağacına gideceksiniz (Beşikçi, 1991: 65).

Dersim'de nelerin yaşandığı tam bilinmese de raporlara yansıyanların yaşanılanların korkunçluğunu göstermektedir. Örneğin bu rapordan birinde yaşanılan acımasızlık bütün çıplaklığıyla görülmektedir (Bulut, 1991: 278):

“Haydutların sığındığı, ağızları mazgallı taş duvarlarla kapatılmış mağaralar cesur askerlerimiz tarafından kuşatılmış, top ve makineli tüfek ateşinden başka 25. Alay'dan gönderilen İstihkâm müfrezesi tarafından tahrip kalıpları atılmak suretiyle mağaralar tahrip edilerek içindekiler öldürülmüş, can havli ile dışarı fırlayanlar da ateşle imha edilmiştir”

İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği tarafından İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na yollanan Dersim ile ilgili üç sayfalık raporda şunlar yazılıdır: “Uçakların kullanıldığı, inanıyorum ki gaz da kullanıldı, insafsız operasyonlardan sonra silah taşıyabilecek nüfusun çoğunluğu Anadolu'nun diğer uçralarına nakledildi...” (Radikal, 21 Kasım 2011).

Cumhuriyet döneminde Devlet'in Dersim politikası bakımından Osmanlı Devleti'nin politikaları ile süreklilik arz etmektedir. Cumhuriyet döneminde 1937'ye varmadan önce Dersim'e dönük askeri ve siyasi üst kademelerde planlar raporlar oluşturulmuştur. Bu planlar iki gaye etrafında şekillenmektedir: asimilasyon, merkezileşme. Bu dönem aynı zamanda Osmanlı Devleti'nden farklı olarak çeşitli

kopuşların gerçekleştiğini göstermektedir. Bunların en başında Dersim'in asimilasyon politikalarına Alevileri Müslümanlaştırmanın yanında Dersim Kürtlerinin Türkleştirilmesi gelir. Cumhuriyet dönemi Dersim politikası bu nedenle üç eksen üzerinden yürümektedir: Alevilerin Müslümanlaşması, Kürtlerin Türkleşmesi, Dersim'de devlet egemenliğin sağlanması.

Bir diğer kopuş ise fiziki yok etmenin gerek planlanması gerek uygulanmasıdır. Dersim olayları bir isyan şeklinde sunulmasına rağmen incelenen raporlar ve uygulamalar bunun aksini göstermektedir. Olayların çok öncesinde hazırlanan ayrıntılı müdahale raporları ve toplanan silah miktarı bu durumu onaylamaktadır. Olayların isyan şeklinde sunulması için bir durumun ortaya çıkması beklenmiş ardından uzun yıllar boyunca yapılan hazırlıklarla Dersim'e saldırı yapılmıştır. Bu saldırıda büyük bir katliam yaşanmıştır. Dersim olayları bununla bitmemiş göçürtme politikaları ile Dersim cansız bir bölgeye dönüşmüştür.

3.3. Dönemin Medya İktidar İlişkileri

Basının Dersim tutumunun ne olduğu sorusunu cevaplayabilmek için dönemin basın ile iktidar ilişkilerini kısa da olsa gözden geçirmek gerekmektedir. Büyük gazete sahiplerinin aynı zamanda, CHP milletvekili olmaları bu dönemde iktidar basın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Örneğin dönemli köşe yazarlarından Yunus Nadi, Asım Us, Hüseyin Cahit Yalçın hem gazete sahibi hem de CHP milletvekiliydiler (Pektaş, 2010: 37). Anayasanın 77. maddesinde basının serbest olduğu ancak bu serbestliğin kanun dairesinde olduğu belirtilmektedir. 1925'te Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin bir kısmında başlayan isyan hareketini bastırmak için Hükümet'in çıkardığı "Tahrir-i Sükûn" kanunu, basını ve basın özgürlüğünü önemli ölçüde etkiledi. Bu kanun 1929'a kadar yürürlükte kaldı. Aynı dönemde sıkıyönetimin olduğu bölgelerde basına sansür uygulanmıştır. Hükümet 3 Mayıs 1925'te "Havali-i Şarkiye'de İdareyi Örfiye Mıntıkasında Tatbik Edilecek Sansür Talimatnamesi" unvanıyla 1846 sayılı kararnameyi çıkarmıştı. Nitekim Şeyh Sait İsyanı'nın çıkışında muhalif basınının rolü olduğu gerekçesiyle 4

Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükun Yasası ile pek çok gazete ve dergi kapatılmıştır (Koç, 2006: xxvii).³¹

Basına karşı girişilen gözdağı girişimi birtakım yayın organlarının kapatılmasıyla son bulmamış ayrıca birçok gazeteci de tutuklanarak İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlardır (Tunçay, 2010: 149).³² 1930'lu yıllarda muhalif basın oldukça zor şartlarda ve son derece dikkatli bir yayın yapmak zorundaydı, aksi takdirde en küçük bir hatada, gazete derhal kapatılırdı (Demir, 2012: 128).

1930 yılında yaşanan Serbest Fırka deneyimi sonrasında 1931'de "Matbuat Kanunu" çıkarılmıştır.³³ Kanun pek çok konuda yayın yasağı getirerek siyasal tartışma zeminine sınır çizerken intihar, haydutluk ve hırsızlık konulu yayınları yasaklayarak tefrikacılığa son vermeyi de amaçlamıştır (Yılmaz ve Doğaner, 2006: 156). İktidara basılı şeyleri toplama yetkisini 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun 51. maddesi vermiştir. İktidarın hangi hallerde, ne tür yayında bulunduğu takdirde toplama kararı vereceğine hiç açıklamamış bu yetki mevcut siyasi otoritenin pratiklerini kolay hale getirmiştir (Çelik, 2011: 26):

³¹ Hükümet, basın üzerinde geniş egemenlik hakkı almasının üzerine Tanin, Tevhid-i Efkâr, Sebil-ür reşat, Aydınlık, Resimli Ay ve Vatan gazetelerinin de aralarında bulunduğu gazeteler ile İstanbul basınının dışında İzmir'de Sadai Hak, Trabzon'da İstikbal ve Kahkaha kapatılmıştır. Türkiye çapında muhalif olan gazeteler ise Alemdar (İstanbul), Ferda (Adana), İstanbul, Peyam-ı Sabah, Ümit (İstanbul) ve Zafer (Kastamonu)dir. Bkz. (Mazıcı, 1984: 153-154).

³² Atatürk dönemi yasaklanan yayınların sayısı 144 olup, bunların konu başlıklarına göre Dağılımı şu şekildedir:

1. Komünist Propaganda yapan yayınlar,
2. İnkılâplara muhalefet edici yayınlar,
3. Takrir-i Sükun Kanununa muhalefet edici yayınlar,
4. Türkiye'deki Rum ve Ermeni vatandaşları kışkırtıcı yayınlar,
5. Kamuoyunun huzurunu bozucu ve ülke aleyhine yapılan yayınlar,
6. Muzır yayınlar,
7. Dini duyguları rencide edici yayınlar,
8. İrticai teşvik edici yayınlar,
9. Dini propaganda yapan yayınlar,
10. Kürtçülük-bölücülük ile ilgili yayınlar,
11. Türkçülük İle İlgili Yayınlar,
12. Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına karşı yapılan yayınlar,
13. Komşu ve dost ülkeler aleyhine yapılan yayınlar,
14. Türkiye'nin dış politikasına zarar verici yayınlar. Bkz. (Yılmaz ve Doğaner, 2006: 156).

³³ 1931'de çıkarılan Matbuat Kanunundan sonra Ecnebi politikasına alet olduğu gerekçesiyle Yeni Kafkas, Otlı Yurt, Bildiriş, Azeri Türk, X gazeteleri ve Le Mois adlı dergi kapatılmıştır.

“Madde 51- Türkiye’de veya yabancı bir memlekette çıkan bu kanunun birinci maddesinde yazılı olan matbuaların dağıtılması ve Türkiye’ye sokulması icra vekilleri kararıyla men olunabilir. Dağıtılan matbualar icra vekilleri heyetinden müstacelen karar alınmak üzere, dâhiliye vekilinin emriyle karardan evvel toplattırılabilir.”

Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası yeni Matbuat Kanunu 8 Ağustos 1931’de yürürlüğe girdi. Bu yasa ile hilafet, saltanat, komünizm ve anarşizm yanlısı yayımlara açıkça yasaklama getirildi, “yurt yararına ters düşen yayınlar” nedeniyle hükümete gazete ve dergileri geçici olarak kapatma yetkisi verildi. Kanuna göre; Bakanlar Kurulu ülkenin genel politikasını belirleme yetkisi dâhilinde dilediği tasarrufu gerçekleştirebilecekti. Kanunun en ağır maddesi 50. Madde, “Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir. (...) Bu şekilde kapatılan bir gazetenin sorumluları, kapatılma süresince başka bir adla gazete çıkaramaz” (Demir, 2012: 130).

Hükümet, 1931’de çıkan yasanın basını kontrol etmekte yetersiz bularak, 1935’te Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nü ve 1938’de Basın Birliği Yasası’nı çıkararak basını, tek amaç doğrultusunda ve tek elde topladı. Basın özgürlüğü 1938 yılında yapılan hukukî düzenlemelerle, çok önemli ölçüde kısıtlandı. Yeni kanunla beraber gazete yayımlamaktan, yayımlanacak konuların sınırlandırılmasına kadar birçok kısıtlama getirildi. Bu şekilde hükümet yeni bir yayına izin verip vermemekte tamamen serbest bırakıldı (Koçak, 1986: 29).

1937 Dersim olayları başlamadan medyanın içinde bulunduğu durum incelendi. Bu döneme kadar siyasal otorite medyayı çok yönlü olarak baskı altında tutmuştur. Bu baskılar gazetelerin kapatılması, tutuklamalar ve istenmeyen yayınların toplanması şeklindedir. Siyasal otorite basın özgürlüğünü yasal zeminde de kısıtlamıştır. Bu yasalar istenilmeyen yayınların toplanması hakkını bakanlar kuruluna vermiştir. Dersim ile ilgili iktidarın doğrudan basına gönderdiği bir direktifle karşılaşılmadı fakat Dersim’de geçerli olan sansür “bölücü ve Kürtçü”

yayınların engellenmesi şeklinde ele alındı. Bu nedenle Dersim olayları başladıktan yaklaşık dört ay sonra medyada görünür oldu.

IV. BÖLÜM: DERSİM OLAYLARININ MEDYADA SUNULUŞU

4.1. Araştırmanın Evreni ve Yöntemi

Bu çalışmada Ocak 1937 - Ocak 1938 tarihleri aralığında Dersim’de yaşanan olayların medyaya yansımaları incelenmiştir. Çalışmanın bundan sonraki aşamalarında Dersim olaylarının medyada yansıma biçimleri 11 farklı gazetede temsil üzerinden ele alınacaktır. Bu çalışmada iki farklı kuramsal çerçeveden yararlanılmıştır.

Bunlardan birincisi iktidar, ideoloji ve medyanın karşılıklı ilişkileridir. Bu bölümün çalışma için önemi; iktidar, ideoloji ve medya üçlüsünün söyleminin kapsamını, sınırlarını, inşasını ve yeniden üretimini önemli ölçüde etkileyen öğeler olmasıdır. Bu kuramsal çerçevede ayrıca, Dersim olaylarındaki anlamın inşasında medyanın neden başka türlü davranmadığının yanıtı, iktidar ve ideolojinin dil ilişkisi üzerinden tartışılmıştır. İdeolojinin dil üzerinden yeniden üretildiği kabul edildiğinde dil üzerinden yapılacak çözümleme dilin yapısını belirleyen ideolojiyi açığa çıkarır. ESÇ, Dersim olaylarındaki ideolojik yaklaşımları açıklamak için elverişli bir metottur.

İkinci kuramsal çerçeve ise Oryantalizm söylemidir. Batı aklının Doğu’ya bakışında hangi temsilleri ele aldığı bu temsillerin nedenleri ve sonuçlarıyla bir arada incelenmiştir. Bu temsillerin yalnızca Doğu imgesi olarak kalmadığı, bu bilginin sömürgeciliğe meşruiyet hazırladığı çalışmada tartışılmıştır. Batı’nın Doğu algısının Doğu’da bir etki bıraktığı varsayıp, bu etki iç oryantalist olarak ele alınmıştır. İç oryantalist olarak değerlendirilebilecek birçok ülke örneği vardır. Bu kuramsal çerçevenin bu çalışma için önemi Dersim olaylarının iç oryantalist perspektifle açıklanabileceğine ilişkin bulgulardır. Bir durumun iç oryantalist perspektifle açıklanması akademik çalışmalardan, edebi, sanatsal, medya metinlerine kadar birçok alanda incelemeyi gerektirdiği bir gerçektir. Bu çalışma, araştırma alanını olayların yaşandığı yıl yayınlanan medya metinleriyle sınırlandırmıştır.

Araştırmanın bundan sonraki aşamalarında medyanın Dersim ile ilgili temsillerinin söylem çözümlemesi yapılacaktır. Dersim olaylarında medyanın bir

söylemi olup bu söylem iç oryantalist paradigmayla şekillenmiştir. Söylem çözümlemesi iç oryantalist paradigma ile yapılacağından bazı yerlerde her iki kuramsal çerçeveye geri dönüşler olacaktır.

Dersim’de olaylar 20-21 Mart 1937 tarihinde başlar ve Seyit Rıza ve arkadaşlarının idam edildiği 15 Kasım 1937’ye kadar sürer. Bu dönemde medya, Dersim’deki olaylara uzun süre suskun kalmıştır. Olayların başladığı 20 Marttan 15 Haziran tarihine kadar yazılı basında Dersim ile ilgili herhangi bir haber yoktur. Bu nedenle inceleme alanı 15 Haziran’dan itibaren başlamaktadır. Bu çalışmada, bahsedilen dönemin 13 farklı gazetesinin 1 Ocak 1937’den 1 Ocak 1938 tarihine kadar olan tüm sayıları incelenip Dersim olaylarının gazeteler tarafından sunulmuş biçimleri ele alınmıştır. Gazete seçimi ideolojik kümelenmeler şeklinde yapılmamıştır. Bunun yerine dönem içerisinde var olan bütün gazeteler incelemeye dâhil edilmeye çalışılmıştır. Dersim olaylarının medyada temsilinde, ulusal medyanın yanında yerel medya yayınları da incelenmiştir. Ancak yerel medyada Dersim olaylarına yeterince yer vermemiştir. Örneğin incelenen yerel medya kurumlarından “Yozgat” gazetesi Dersim olaylarını iki kez haber yapmış fakat bu haberler ulusal gazetelerin haberlerinin tekrarı mahiyetindedir. Benzer örneklerin tekrarından ötürü araştırma zorunlu olarak ulusal medya ile sınırlandırılmıştır.

Haberlerin çözümlemesinde Teun A. Van Dijk’in söylem çözümlemesi modelinden yararlanılmıştır. Bunun yanında Dersim ile ilgili haberlere dair nicel veriler de çalışmaya eklenmiştir.

Dersimle ilgili haberlerin çözümlenmesine geçmeden evvel Van Dijk’in haber çözümleme modeliyle ilgili bilgi vermek incelemenin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Van Dijk, 1988 yılında yayınladığı *News as Discourse* adlı çalışmasında yazılı basın haberlerinin çözümlenmesi için yeni bir model oluşturmuştur. Van Dijk bu çalışmasında haberleri kamu söyleminin bir biçimi şeklinde ele alır. Haberleri bir söylem biçimi olarak tanımlayan Van Dijk, haber söyleminin çözümlenmesinin de disiplinler arası bir çalışma olduğunu vurgular.

Van Dijk eleştirel söylem çözümlemesinin standart ve tek yolunun olmadığını işaret etmenin yanında aşağıda ifade edilen noktalara dikkat çekmektedir.

- A) Söylemin bağlamını incelemek,
- B) Hangi grupların iktidar ile ilişkilerinin ve ihtilaflarının bulunduğu çözümlemek,
- C) Biz ve onlar hakkında olumlu ve olumsuz görüşleri ortaya çıkarmak,
- D) Ön varsayılanları ve ima edilenleri açığa çıkartmak,
- E) Kutuplaştırılmış grup kanaatlerini vurgulayan tüm biçimsel yapıyı incelemek (Aktaran: Durna ve Kubilay, 2010: 217).

Yapılacak analizde Van Dijk'ın söylem çözümlemesi modelinde haberlerin makro ve mikro yapıları incelenecektir. Makro yapılar, tematik hiyerarşi ve şematik boyuta olmak üzere ikiye ayrılır. Tematik yapı esasında haberin makro örgütlenmesini ifade eder. Tematik çözümlemede üst başlık, başlık, alt başlık, spot ve haber girişleri ele alınır. Bu verilerin ışığında hangi temaların haberlerde yer ettiği ve hangi temaların daha fazla görünür kılındığına bakılır. Şematik boyut ise kendi içerisinde durum ve yorum olarak ikiye ayrılır. Şematik incelemede olayın haberlerde ele alınış biçimi, arka plan bilgisi, ardalın ve bağlam bilgisi, sonuç bilgilerine bakılır. Durum boyutu olarak arka plan bilgisi, ardalın ve bağlam bilgisi, sonuç incelenirken; olayın haberlerde ele alınış biçimi, sonuç bölümü ise yorum boyutunu oluşturur. Tematik yapı esasında haber metninin hiyerarşik örgütlenmesini ve olası düzenlemelerini belirleyen normlar, kurallar ve kategorilerin bütünü şeklinde tanımlanan şematik yapı tarafından yapılandırılır (Durna ve Kubilay, 2010: 217).

Haberin mikro yapısı ise haber metninin sentaksını, bölgesel uyumu, retorığı, bildirimlerin ve anlamların artarda dizilmesiyle oluşan anlam bütünlüğünü ve sözcük seçimlerinin çözümlenmesini içerir. Haber metninin sentaksının çözümlenmesinde haberde kullanılan cümlelerin kısa ya da uzun olup olmadığı, aktif mi pasif mi olduğu, basit veya bileşik mi olduğu şeklinde incelenir (Van Dijk, 1988: 78-81). Anlam bütünlüğü ile peşi sıra devam cümleler ve bu cümlelerin birbirleriyle olan nedensel, işlevsel ve kavramsal ilişkileri çözümlenir. Nedensel ilişkide birbirini

izleyen önermeler arasında nedensel bağlar olup olmadığına bakılırken işlevsel ilişkide örneğin ikinci önermenin birincisine göre belirtme, karşılaştırma ya da örnekleme vb. işlevlere sahip olup olmadığı incelenir. Bölgesel uyumda art arda gelen cümlelerin ve cümlenin bölümlerinin birbiriyle ilişkilerine bakılır. Kavramsal ilişkide ise haberdeki kavramlar ve önermeler arasında “kayıp bağ”lar olup olmadığı incelenir. Kayıp bağ derken sadece ipucunun verildiği ve geri kalan bilginin okuyucu tarafından önceden bilindiğinin varsayıldığı anlamsal boşluklar kastedilir ve okuyucunun bu boşlukları doldurması beklenir (Van Dijk, 1988: 65, 2007: 168; Özer, 2011: 84-85). Bu bağlarda ideolojik bulgularla karşılaşmak mümkündür.

Sözcük seçimleri mikro yapının çözümlenmesinde en önemli bölümlerden biridir. Çünkü Van Dijk’a göre bu tür seçimlerin sosyal ve ideolojik imaları çok açık olabilir. Ayrıca muhabirin, haber aktörleri ve haber olayları hakkındaki görüşlerinin işareti de olabilir (Van Dijk, 2007: 171).

Sözcük seçimleri ideolojik yapılanmaları açıklamak için oldukça önemlidir. Örneğin “terörist” ya da “özgürlük savaşçısı” kelimelerinden hangisinin seçildiğine bağlı olarak kişilerin ideoloji farklılığı açığa çıkar.

4.2. Araştırmanın Bulguları

4.2.1. Nicel Bulgular

4.2.1.1. Haber Sayıları

Gazeteler	Baş Sayfa	İç sayfa	Toplam
Cumhuriyet	32	33	55
Haber	24	46	70
Akşam	26	32	58
Anadolu	18	16	34
Kurun	28	36	64
Yeni Asır	18	12	30
Son Telgraf	32	32	64
Ulus	30	13	43
Tan	28	32	60
Son Posta	30	27	57
Köroğlu	8	5	13

Tablo 1: Haber Sayıları.

İncelenen metinlerde Haber gazetesi Dersim olayları ile ilgili en fazla yayın yapan gazetedir. Son Telgraf gazetesi ise Haber gazetesinin peşinden gelmektedir. Son Telgraf gazetesinin Dersim olayları ile ilgili yayın sayısı daha çok olmasına rağmen bu olaylar Kurun, Tan ve Cumhuriyet gazetelerinde daha geniş yer bulmuştur. En az haber sayısı ise Köroğlu dergisine aittir. Toplam haber sayısı bir yıla bölündüğünde ortalama her gazete Dersim ile ilgili on günde bir haber yapmıştır.

Haberlerin görünür olduğu 15 Haziran 1937'den 1 Ocak 1938'e kadar olan gün sayısına bölündüğünde ise Dersim ile ilgili ortalama her gazete üç günde bir haber yapmıştır.

4.2.1.2. Haber Başlıkları ve Tema Alanı

Gazeteler	Hükümet	Islahat	ve Dersim		Yenilgi	Nötr	Toplam
	Olumlu	Medeniyet	Olumsuz				
Cumhuriyet	12	8	10		20	5	55
Haber	19	4	27		19	11	80
Akşam	26	1	5		19	7	58
Anadolu	16	1	2		15		34
Kurun	11	2	19		16	16	64
Yeni Asır	13	1	6		13		33
Son Telgraf	10	2	22		13	7	54
Ulus	20	5	3		13	2	43
Tan	22	5	19		12	2	60
Son Posta	16	6	9		18	8	57
Koroğlu	3		4		6		13
Toplam	168	35	126		164	58	551

Tablo 2: Haber Başlıkları ve Tema Alanı

Van Dijk' a göre haber söyleminde bir hiyerarşi bulunmaktadır. Bu hiyerarşi öykü gibi belli bir sıralama taşımaktadır. Haber hiyerarşisi başlıklar, alt başlıklar, spotlar, haber girişleri ile fotoğraf ve fotoğraf alt yazılarıdır. Yazılı basında ilk karşılaşılan bölüm bunlardır. Bu nedenle habere dair bir çerçeve oluşumunda haberdeki başlıklar, spotlar, haber girişleri ile fotoğraflar önemli bir işleve sahiptir. Haber söylemi öyküden farklı olarak zamansal bir sıralamaya sahip değildir. Bilinmesi istenilen bilgi öncelikle verilir. Böylece en çok bilinmesi istenilen bilgiye en önce ulaşması sağlanır. Başlıklar, spotlar, haber girişleri ile fotoğraflar haber metninden neyin en önemli olduğunun bilgisini sunar. Bunlar haber söyleminin hangi perspektifle ele alınması gerektiğinin işaretleridir (Van Dijk, 2000: 167).

Medyanın 1937 Ocak ayı ile 1938 Ocak ayı arasında yayımlanan haberlerin başlıkları yukarıda sınıflandırıldı. Araştırmada 551 haber ve haber başlığı ile karşılaşıldı. Başlıklar yukarıda belirtildiği şekilde sınıflandırıldı. Hükümetin olumlu temsili ve Dersimlilerin olumsuz temsili haber başlıklarında sayı bakımından en belirgin olan temalardır. Başlıkların olumsuz olarak sınıflandırmada özelde isyan edenler genelde Dersimliler ile ilgili sözcük seçimleri göz önünde bulunduruldu. Haber başlıklarından seçilen tanımlayıcı sözcüklerin olumsuz bir gönderme yapmasına dikkat edildi. Örneğin “sergerde”, “haydut”, “asi” vb. sözcükler ve bu şekilde kullanılan başlıklar Dersimlilerin olumsuz temsili sınıflandırmasına dâhil edilmiştir. Fakat iki sınıflandırmaya aynı anda girecek başlıklar, konu alanına öncelik verilerek yapılmıştır. Örneğin “34 sergerde teslim oldu” haberi hem olumsuz bir temsili bildirirken hem de Dersimlilerin yenildiği temasını içermektedir. Bu haber konu alanına öncelik verilerek yenilgi sınıfına eklenmiştir. Araştırmada karşılaşılan haber başlıklarından 164 tanesi Dersimli isyancıların yenildiğine gönderme yapan başlıklardır. Bu sınıflandırmaya Hükümet'in zafer kazandığına gönderme yapan bir alt konu dâhil edilerek incelendi. Yazılı basın için haber değeri taşıyan şey Hükümet'in Dersimlileri yenmesi veya Hükümet'in Dersimlilere karşı zafer kazanmasıdır. Dersimlilerin, başlıklar üzerinden, yenildiği vurgusu Dersimlilerin teslim olma vurgusuyla birleşmesi anlamlıdır. Dersimlilerin teslim olmasının haber değeri taşıması ve en önemli haber vurgusu olarak sunumu, Dersimli isyancıların yalnız kaldığını ve yenileceklerini ima etmektedir. Teslim ve yenilgi başlıklarının sık

sık kullanılışı isyanı önemsiz göstermeye dönük ideolojik bir tutumdur. Basın Hükümet üyelerinin eylemlerini sıklıkla haber yapmaktadırlar. Bu haberler başlıklara da yansımaktadır. Tam aksine Dersimli isyancıların eylemleri başlık olarak basına yansımamıştır. Hükümet'i ve orduyu öven başlıklar Hükümet'in olumlu temsil sınıflamasına dâhil edilmiştir. Elbette imar, ıslahat ve medeniyet, huzur ve emniyet haberleri de Hükümet'e dönük olumlu başlıklar olarak değerlendirilip bu sınıflandırmaya eklendi. İmar başlıkları Dersim'de imar ve inşaa işlerinin sürdüğünü belirten başlıklardır. Bu başlıklar, Hükümet'in Dersim'e imar ve inşaa için girdiğini ve bunu gerçekleştirdiğini açıklamaktadır. Dersim'de huzur ve güvenin oluştuğuna gönderme yapan başlıklar da Hükümet'in olumlu sunuluşu sınıflandırmasıyla aynı imaya sahiptir. Bu nedenle bu tema da Hükümet'in olumlu sunuluşu sınıflandırmasına dâhil edildi. Huzur ve güvenin sağlanması için Dersim'e girildiği ve bunun başarıldığı ifade edilmektedir. Bu başlıklar sonuçtan nedeninin haklılığını vurgulayan başlıklardır.

4.2.2. Fotoğraflar

Fotoğraflar yazılı basın için haber sunuş araçlarından biridir. Fotoğraflar medya metinlerini görsel olarak tamamlar, metinler için anlam çerçevesi oluştururlar. Paylaşılan metnin anlam oluşumunu ve ideolojik düzenlemelerini gerçekleştirmede etkilidirler. Haber metninin inandırıcılığını sağlamak ve haberin doğruluğunu kanıtlamada fotoğraflar önemlidir. Başka bir ifade ile fotoğraflar olayın şahitleridir. Kanlı'nın da belirttiği gibi fotoğraf bir 'bilimsel' kayıt ve insanın yanlı bakışından bağımsız bir araçtır. Çünkü fotoğraf gerçeğin birebir aynası olup insanın müdahale edemediği mekanik bir kayıt cihazıdır. Fotoğrafın araştırma evrenine objektif bakışın tek ve şüpheye yer bırakmayan aracı olarak konumlandırılması temsil gücüne duyulan güvenin artmasını sağlamıştır (Kanlı, 2009: 569).

Oryantalizm söyleminde fotoğrafın önemli bir yeri vardır. Fotoğraf ve resimler Doğu'yu sunarken; hamam, harem, eşcinsellik, köle pazarı, cariyeler, harem ağaları ve çokeşlilik şeklinde resmetmektedir. Bu açıdan Oryentalist söylemin üretiminde ve yeniden üretiminde bir etken konumundadır. Kanlı'ya göre Doğu'yu hiç görmemiş birçok Batılı ressam, ulaşmaları mümkün olmayan uzamları, hayali

uzamlar olarak yeniden üretmişlerdir. Batılı seyyahlara ait fotoğraflar Doğu'ya ilişkin nesnel bilgi verme iddiasındadır. Fakat bu fotoğraflar Doğu'ya ilişkin bilgi vermekten ziyade Batı'nın Batılı olmayana ilişkin algısı çerçevesinde şekillenmiştir (Kanlı, 2009: 569).

Dersim söylemini verili gerçeklik olarak temsil eden araçlardan biri fotoğraflardır. Dönem medyasının yayınlarında Oryantalizm temalı fotoğraflar sık sık görülmüştür. Dönem medyası antropolojik fotoğraflarla Dersimlinin ne olduğunu açıklamaya girişmiştir. Bu temalar belirgin görünümle sağlanmaktadır. Modern giyimli subay fotoğrafları veya şapka, takım elbise ve kravatlı hükümet yöneticilerinin fotoğrafları sunulmaktadır. Dersimlilerin sunumu ise geleneksel giyimi çağrıştıran sakal ve şalvar şeklindedir. Bu temalar Dersim'i "geri" Hükümet'i ise "ileri" olarak sunmaktadır. Dersimli kadın ise bu fotoğraflarda geleneksel elbiseler içinde peçe ile temsil edilmektedirler.

Yeğenoğlu'na göre Batılı seyyahlar Doğulu kadını anlamaya çalışırken peçe, önlerindeki en büyük engel olarak durmaktadır. Peçe, fotoğrafçı ile kadın arasında gizli bir duvar gibidir. Doğu ve Doğulu kadının kendisini peçenin ardına gizlediğine ilişkin Oryentalist varsayım aynı zamanda bu gizemli ve saklı "özü" fethetme arzusuna neden olmuştur (Yeğenoğlu, 2003:119). Peçe aynı zamanda modern olmamayı da açıklar. Dersim kadınlarının peçeli sunuluşu geri kalmış Dersim'i medenileştirmek ve peçe tutsaklığından özgürleştirmek anlamı da taşımaktadır.

Örnekler

KÖROĞLU

Türkiyede 3 kuruş	Abone şartları	Türkiye için 3 Ecnabi için 6	Senelik 4 aylık 1 lira 2 lira	Türkiyenin Ençok Okunan Gazetesidir	Adres : İstanbul KÖROĞLU Telefon : 23874 İdare ve paraya ait mektuplar idare müdürü namına gönderilir.	Türkiyede 3 kuruş
--------------------------------	-------------------	---------------------------------	-------------------------------------	--	---	--------------------------------

Dünyaya pes ettiren yaman Türk ordusunun süngüsü
Şişardaki düşmanı nasıl kahrederse içerdeki cahili de
şyle mahveder. Türk ülkesinde gözü olanla Türk top-
rağında fesat çıkarmanın âkıbeti birdir : — Ölüm !

Tahranda Şark İttifakı İmzalanıyor
an Şehinşahi Hariciye Vekilimizi Yemeğe Davet Etti.
Türk İttifakı ve Efgan Birliği Tahranda İmzalanıyor.

Şark Dostlarımızla
Bağdada Giden Diplomat
larımız Komşu İraklılar Ta
rafından Çok Candan Kar
şılandılar.

İraklı komşularımızla iktisadi
siyasi görüşmeler yapmak üzere
Bağdada giden Hariciye ve iktisat
vekillerimiz gerek Basrada gerek
Bağdada halkın ve resmi devlet
adamlarının çok candan alkışları
karşılanmışlardır. Hariciye Vekilimiz
Bağdaddan sonra Tahran'a
çerçerkeş dost ve komşu İran devlet
adamlarıyla baş başa konuşmuş
büyük şenlikle karşılanmıştır.

Capon – Rus Har
Capon donanması bir l
ganbotunu batırdı, bi
sakatladı

Uzak Şarkta geçinemeyen
ve Capon nihayet kapıştılar
ponlar birdenbire Rus filosuna
cum ederek şiddetli bir a
sonra bir Rus ganbotunu bat
lar, birini de sakatlamışlardı
Bu müsademenin büyük bir
yol açmasından korkuluyor.

Dost İngiliz

Garpdaki büyük dostur
gilterenin Hariciye Nazırı
geçen gün avam kamarasında
bakanımız Yavuz İsmet İ
bir hafta evvel Millet Me
dünya sulhu hakkında verdi
nutku okumuş ve :

— Benimde fikirlerim T
bakanının fikirleridir, dem
kışlanmıştı. Türk ve İngil
kası dünya sulhunda aynı cep

Alman Ne İstiy
İspanyol Madenlerine Göz
Almanların İspanya işinde
çevirmek istedikleri malum. İn
sız bunun için tetikte duruy

Köroğlu dergisinin 3 Temmuz 1937 tarihli gazete spotu 'ölüm' vurgusuyla çıkmıştır. Gazetede yayımlanan fotoğraf, bu vurguyu pekiştirmektedir. Yayımlanan fotoğrafta Seyit Rıza'nın kesilmiş başı bir askerin kabzasına yerleştirilmiş görünmektedir. Fotoğraf belirgin olarak Dersimli isyancıların yenildiğini vurgulamaktadır. Dersimlilerin yenilmesini sağlayan ise askerdir. Askerin elinde Türk Bayrağı olduğundan zaferi Türk askeri kazanmıştır. Asker fotoğraf karesine oranla büyük gösterilmiştir. Böylece askerin güçlü olduğu ima edilmek istenmiştir. Dersim dağları, askerin ayakları altına konulmuş ve medya metinlerinde çok sık

karşılaşılan “Dersim dağları kıtalarımızın çizimleri altında” söylemi görsel olarak da sunulmuştur. Fotoğraf, haber metinlerindeki ifadeyi kanıtlayıcı imge oluşturmuştur. Seyit Rıza fotoğrafta geleneksel başlıkla gösterilmiş böylece modern olmadığı vurgulanmıştır. Başka bir ifade ile modern olmadığından başı kesildiği ima edilmiştir. Modern olmayanın ölümü hak ettiği söylemi meşrulaştırılmıştır. Seyit Rıza burnundaki kırmızılık ile palyaço gibi gösterilmiş yalancı ve düzenbaz olduğu ima edilmiştir. Seyit Rıza'nın başından aşağıya doğru birkaç damla kan damlamaktadır. Bu gösterge ise yeni öldürüldüğünü ifade etmektedir.

Gazetede sunulan fotoğraf gerçek bir fotoğraf olmayıp bir çizimdir. Yani Dersim’de olayların bu fotoğrafa benzediği vurgulanmak istenmiştir. Seyit Rıza 13 Eylül’de yakalanmıştır. Haber tarihi itibariyle Seyit Rıza yakalanmamıştır. Fotoğraf Seyit Rıza'nın başını kesilmiş göstererek zafer kazanmış gibi sunmuştur. Dersimlilerin yenildiği vurgusu bir gerçeklik olmasa da imge olarak gerçekleşmiştir. Gazete ordunun zafer kazanmasını ve Dersimlinin yenilmesini istemektedir. Gazetenin fotoğraf sunumu Seyit Rıza'yı bir düşman olarak ele aldığını göstermektedir. Düşmanlık algısıyla ilgili dikkat çekici başka bir nokta ise Seyit Rıza daha tutuklanmadan ve yargılama yapılmadan bu gibi görsel çizimlere başvurmasıdır. Gazete peşin hüküm vermiştir. ‘Ölüm’ vurgusunda da bu hüküm açıkça görülmektedir. Bu fotoğrafın da ima ettiği üzere Dersim yenilmesi gereken bir düşmandır veya iç düşmandır.

24 Haziran 1937 tarihli Dersim'in Sonu adlı makalenin orta yerine bir fotoğraf yerleştirilmiştir. Fotoğraf bir başak tarlasında çekilmiştir. Fotoğrafın hemen altında "Artık Dersimli başkalarının ektiğini talan edemeyecek..." (Haber gazetesi, 25 Haziran 1937: 3) denilmektedir. Hükümet'in bolluk bereket getirdiği aynı zamanda güvenlik sağladığı söylemi yeniden üretilmekte, siyasal otoritenin Dersimdeki eylemleri hegemonik kılınmaktadır. Dersimli ise eskiden bağ bahçe kullanmayı bilmeyen hırsız konumuna yerleştirilmiştir. Dersim söyleminde çok sık karşılaşılan Dersimlilerin şekavet yaptıkları söylemi bu fotoğrafta görsel olarak yeniden üretilmiştir.

Yeni Asır gazetesinin 17 Haziran 1937 tarihli fotoğrafında askerler görünmektedir (Yeni Asır, 17 Haziran 1937: 1). Fotoğrafın altında “çelik ordunun kahraman erleri manevralarda bir süngü hücumu esnasında” şeklinde açıklayıcı bir yazı yazmıştır. Buradaki askerler saldırı halinde resmedilmiştir. Askerlerin tüfekleri öne doğru uzatılmış kendileri adım adım ileriye doğru gitmektedirler. Fotoğraf orduyu kabzası önde, adımlar ileride ve saldırı konumunda göstermektedir. Haber metinlerinde sıkça görülen Hükümet aktif Dersimli ise pasif sunumu bu fotoğrafta da görülmektedir. Gazete orduyu taarruz konumunda göstermiş Dersimlinin savunma pozisyonunda olduğunu görsel imge olarak sunmuştur. Bu imgede ordu savaşı kazanan konumda, Dersimli ise yenik olan konumdadır. Fotoğraf bir saldırı esnasında çekilmiş görünse de böyle değildir. Askerlerin silah tutuşları ve ayakta oluşları savaş alanında olmadığını gösteren ipuçları barındırmaktadır. Örneğin fotoğraf hücum esnasında askerleri tam karşıdan göstermiştir. Saldırı anında askerin karşısında diğer grubun askerleri olduğu düşünüldüğünde muhabirin orada fotoğraf

çekemez. Bu görsel karede askerler fotoğraf çekmek için belli bir düzene sokulmuştur.

Tan gazetesinin 1 Ağustos 1937 tarihli haberinde görülen fotoğraf Dersimli çocukların mutluluğudur (Tan, 1 Ağustos 1937: 1). Dersimli çocuklar fotoğrafta gülmektedirler. Gazete çocukların gülmelerini hareketin başarısı olarak sunmuştur. Çocuklar baş belalarından kurtuldukları için sevindikleri ima edilmiştir. Bu fotoğraf, Hükümet'in Dersim ile ilgili tutumunun doğruluğunu sonuçlar üzerinden değerlendirme olanağı sunmaktadır. Hükümet, görsel olarak Dersim'e sevinç ve mutluluk getiren şekilde temsil edilmiştir. Bu temsil, Hükümet'in Dersim'deki dönüştürücü eylemlerini hegemonize etmektedir.

4.3. Basının Dersim Tutumu

Dersim olayları çıktığında medyanın ilk tutumu sesiz kalmak şeklindedir. Dersim’de yaşanan olaylar yazılı basında haber olarak yer alması olayların ortaya çıkmasından uzun süre sonra gerçekleşmiştir.

Dersim olaylarının yazılı basında yer almamasının sebebi neydi? Neden olaylar ortaya çıktığında yazılı basın tarafından görülmedi ya da görmezden gelindi? Bu nedenlerin neler olabileceği irdelendiğinde birinci olası sebebin olayların haber değeri taşımadığıdır. İkinci olası sebebin ise olayların sansüre maruz kaldığıdır.³⁴ Eğer yaşanan olaylar haber değeri taşımıyorsa medya pratiklerinin problemlili olduğu çıkarılabilir. Çünkü yaşanan olayların vahameti ele alındığında Dersim olaylarının haber değeri taşıması gerektiği açıktır. Eğer yaşanan olaylar haber değeri taşıdığı halde basın tarafından görmezden geliniyorsa sansür problemine işaret etmektedir.

Sansür problemi oto-sansür, dışardan bir baskıyla yapılan sansür veya bunların ikisinin bir araya gelerek hem içsel hem dışsal sansür şeklinde görülebilir.

Dersim olaylarında ne tür bir sansür vardı? Basın çalışanları ve medya sahipleri Dersim olaylarını kendi ideolojik yaklaşımlarına uymadığı için mi görmezden geldiler? Dersim’de yaşananlar habere konu edildiğinde bu ideolojik çerçeveni zarar mı görecekti? Eğer öyleyse bu ideolojik çerçeveye zarar verecek neler yaşanmıştı? Bu ideolojik çerçeve neydi?

³⁴ Sansürün tanımı, özgün bir iletimin (mesajın) tamamını ya da bir kısmını bloke etmeyi, düzenlemeyi ve manipülasyonu içeren uygulama olarak ele alınabilir. Basında, gerçek anlamıyla sansür haber ya da diğer yazınsal türlerin görüntü ve fotoğrafların devletin belirli kurumları, özellikle de kolluk kuvvetleri tarafından yayınlanmasını engellemektir. Sansür sadece bilinçli bir engelleme olmayıp bilinçdışı bir engelleme şeklinde de olabilmektedir. Sansür genellikle kitle iletişim araçları tarafından üretilip dağıtılan bilgiyi bastırma ve çarpıtma süreci olarak algılanmakla birlikte, bu süreç hem özendirme hem de yasaklama biçiminde oluşabilmektedir. Sansür, iletinin yayından önce ve sonra olmak üzere iki süreçte işlerlik kazanmaktadır. Mesajın yayınından önceki sansür uygulaması, onun oluşumunu önlemeye yöneliktir. Yayından sonraki sansür ise daha çok onu biçimlendiren ve yayınlayanların cezalandırmalarını öngörmektedir. Bkz. (Bülbül, 2001: 293).

Sansür dışsal ise haber seçiminin kontrolünü gücü elinde bulunduran egemenler belirler. Egemenler Dersim’de yaşanan olayların haber olarak görülmesini neden istememektedir? Bu ve benzer sorular Dersim’de yaşananların yazılı basında yer almamasıyla ilgili sorulabilecek ilk sorulardır.

14 Haziran 1937’de İsmet İnönü’nün Meclis’te yaptığı konuşmanın ertesi sabahı yazılı basında Dersim olayları yer almaya başladı. Dolayısıyla basının Dersim olaylarında neden başka türlü tutum sergilemediği sorusunun cevabı 15 Haziran 1937’den itibaren yayınlanan gazete metinleri esas alınarak incelenmiştir.

Örnekler

“Aldıkları yanlış ve eksik haberleri büyüterek neşretmek bazı haber yayma teşekküllerinin kazanç vesilesi olduğu gibi bu teşekküllerden aldıkları bu çeşit havadisi bilir bilmez Türkiye asayışı aleyhinde tefsir etmek de heyecan simsarı bazı yabancı basının öteden beri istismar ettikleri bir usuldür” (Ulus, 3 Temmuz 1937: 1).

Ulus gazetesinin 3 Temmuz tarihli haberi Dersim’de yaşananlar ile basına yansıyanlar arasındaki eksikliklere işaret eden ipuçları barındırması bakımından önem arz etmektedir. Gazete, bazı yabancı gazetelerin Dersim’de yaşananları haber olarak sunmasını eleştirmektedir. Ulus gazetesi, eleştirdiği metnin alıntısını yapmamıştır. Eleştirilen gazetenin ismi ve yayımlandığı ülke ile ilgili bilgi yoktur. Alıntıda “...haberleri büyüterek neşretmek”, “Türkiye asayışı aleyhinde tefsir etmek” ve “istismar” söz öbeklerinden anlaşıldığı üzere bu haber Ulus gazetesini rahatsız etmiştir. Eleştirilen yayın, Dersim’de bilinenden çok daha büyük olayların varlığını yazdığı anlaşılmaktadır. Ulus gazetesine göre bu yayınlar yalan ve yanlıştır. Hangi haberlerin yalan yanlış olduğu anlaşılmamaktadır. Haberin detaylarının eleştiri amacıyla da olsa gazete tarafından yayımlanması bilinçdışı ciddi bir sansüre işaret etmektedir. Ulus gazetesi eksik ve yanlış haberlerin yayın şirketleri için bir kazanç aracı olduğunu belirtmektedir. Ancak eksik ve yanlış haberleri büyüterek yayınlamanın gazete şirketlerine nasıl bir kazanç sağladığı bilgisi gazetede yer almamaktadır. “Türkiye asayışı aleyhinde tefsir etmek” söz öbeğinden anlaşılan bu

kazanç Türkiye asayişinin bozulmasıdır. Dersim’de yaşananların yazılmasının Türkiye’nin asayişini bozacağı ima edilmektedir. Gazete, asayişin bozulmaması amacıyla haberlerin üstünün örtülebileceğini belirtmektedir. Ülkenin varsayılan çıkarları haberin kendisinden daha önemli olarak ele alınmaktadır. Gazete, Dersim’e karşı ülkenin çıkarlarından yana tutum alarak Dersim’i düşman olarak gördüğünü açıkça belirtmiştir. Yabancı basının ‘öteden beri’ bu konuları istismar ettiği ifadesi yabancı basının her zaman kötülüğümüzü istediği anlatılmak istenmektedir. Ulus gazetesi, bu haber(ler)i yapanların Türkiye’nin kötülüğünü isteyen kişiler olması sebebiyle haberlerinin de gerçek olamayacağını belirtmektedir. Bu örneğin de gösterdiği üzere Dersim’de yaşananlar medyaya çok az yansımaktadır. Medya yaşananları görmezden gelmekte, olayları görenleri de sert bir dille eleştirmektedir. Bu açıdan Dersim olaylarında, medya, kapalı devre bir sansür uygulaması gerçekleştirmiş, bu sansürü delmeye çalışanlar önce medya çalışanları tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

“Bir iki aydan beri halk tabakaları arasında fısıltı halinde Dersim meselesi işitiliyordu. Taburlar, alaylar gönderiliyormuş. Büyük hareketler yapılmış gibi sözler söyleniyordu. Resmi ve salâhiyetli bir makam tarafından malumat verilmediği için bu türlü müphem sözler ağızdan ağza kulaktan kulağa geçtikçe türlü türlü şekiller alıyor ve her gün biraz daha mübalağalaşyordu” (Us, 16 Haziran 1937: 2).

Kurun gazetesinin 16 Haziran 1937 tarihli haberi, Dersim olaylarının medyada yer almamasının sebebini işaret eden ipuçları barındırmaktadır. Dersim meselesinin halk arasında uzun zaman boyunca ‘fısıltı’ halinde konuşulduğu ve bu konuşmalardan gazetenin de bilgi sahibi olduğu alıntıdan anlaşılmaktadır. Gazete Dersim’e ‘taburlar ve alaylar gönderildi’ğini ve ‘büyük hareketler yapıldı’ğını bildiği halde bunu uzun süre haber olarak vermemiştir. Gazetenin “resmi ve salâhiyetli bir makam tarafından malumat” beklediği anlaşılmaktadır. Bu noktada gazetenin Dersimle ilgili haber gerçekliğini oluşturanlar resmi makamlardır. Dersim meselesinin gazetede haber olmaya başlama tarihinin resmi makamların malumatından hemen sonraki gün olması bunu doğrulamaktadır. Kurun gazetesi resmi makamların söylediklerinin daima gerçek olduğunu ima etmektedir. Resmi

makamlardan bilgi gelmeden haber yapılmaması gazetede ciddi bir sansürün varlığına da işaret etmektedir.

“Dersim Hâdiseleri Etrafında Mübalağalı Neşriyat! Artık Dersim dağlarında askerî harekât veya tarama hareketi yapıyor gibi haberler doğru değildir. Ancak sarp yerlere sığınmış olan eşkıyanın ilticası beklenebilir” (Us, 18 Haziran 1937: 4).

“Memleketimize ait hadiseleri ecnebi gazetelerinin mübalağalı göstermelerinden hep şikâyet ederiz. Fakat bir Türk gazetesi dikkatsizlik ve noksan malûmat yüzünden bu hatayı yaparsa bundan dolayı teessür duymamak imkânsızdır. İstanbul’da çıkan bir sabah gazetesinin Dersim İsyan muntikası hakkında neşrettiği harita tamamıyla yanlıştır. Tunceli’ye bağlı Pülümür, Çemişgezek, Pertek, Ovacık kazalarında asayiş bozacak hiçbir hadise olmamıştır” (Tan, 25 Haziran 1937: 1).

“Bugün gazetelerde lüzumundan fazla mübalâğa ile bahsedilen hareketin hedefi de Türkiye inkılâbının bu havzaya tamamıyla ve Başvekilimizin dediği gibi bütün programıyla sokmaktan ibarettir” (Son Posta, 18 Haziran 1937: 3).

18 Haziran tarihli Kurun gazetesi ve Son Posta gazetesi 25 Haziran tarihli Tan gazetesinin haberleri oto-sansüre işaret ettiği için önemlidir. Oto-sansür bu haberlerde gazetelerin Dersim olaylarıyla ilgili kendilerine daha dikkat etmesi gerektiği uyarısıyla ortaya çıkmaktadır. Her üç gazete de haberlerinde yazılı basının Dersim ile ilgili haberlerinin abartılı olduğunu bildirmektedir. Gazeteler, Dersim ile ilgili haber sayısının azaltılması gerektiğini belirtmektedir.

18 Haziran tarihli Kurun gazetesi bu durumu “mübalağalı neşriyat” olarak tanımlamaktadır. Gazete, Dersimle ilgili haber sayısının fazla olduğunu iddia edemez. Çünkü Dersim olayları 18 Haziran tarihine kadar yalnızca son üç gün boyunca haberlerde yer almaktadır. Bu üç günde Dersimle ilgili en fazla haber yapan gazetelerden biri Kurun gazetesidir. Bu nedenle “Mübalağalı neşriyat” ifadesi ile

anlatılmak istenen haberlerin nicelikleri değildir. Gazete Dersim’de olumsuz olayların olmadığı iddiasındadır. Bu nedenle Dersimle ilgili haber yapmanın gereksiz olduğu belirtilmektedir. Fakat 18 Haziran tarihinde olaylar dinmemiş ve çatışmalar sürmekteydi. Gazete, yaşanan olayları önemsiz olaylar olarak göstermeye çalışmaktadır. Gazetenin Dersim’de yaşananları neden küçük göstermeye çalıştığı ile ilgili ipucu bir sonraki cümlede mevcuttur. Gazete Dersim’de olayların kalmadığını ve sadece ‘eşkıyanın ilticasının beklendiği’ni belirtmektedir. Başka bir ifadeyle Dersimlilerin yenildiği ifade edilmiştir. Örnekten anlaşılacağı üzere Dersim olaylarını medyada yer almasını engelleyen yenilgi temasıdır. Dersim olayların medyada yer bulması Dersim’in yenildiği söylemini geçersiz kılacağı anlaşılmaktadır. Benzer imalı bir haber Muhittin Birgen imzalı 19 Haziran tarihli Son Posta gazetesinde yayınlandı. Haber öteden beri uğraşa geldiğimiz Dersim meselesinin tarihe karıştığının muştusunu verip “...bundan sonra sansasyon meraklısı gazeteler büyük ve heyecan verici başlıklarla Dersim vukuatından bahsetmek vesilesini bulamayacaklar...” (Birgen, 19 Haziran 1937: 3) demektedir. Büyük ve heyecan verici başlıkları kimlerin attığı belirtilmemiştir. Dersimle ilgili büyük ve heyecan verici başlıklarla haber yapılması gazetenin hoşuna gitmediği açıktır. Gazete Dersimle ilgili haberlerin görünmesini istememektedir.

Dersim olaylarının medyada dördüncü ayından itibaren yer almasının sebebi neydi? Çünkü haberin sıklığı başarıdaki gecikmeyi işaret edecek ve devletin gücünün çok büyük olmadığını gösterecekti. Güçlü devlet söylemi bu şekilde gerçekliğini sürdürmektedir.

25 Haziran tarihli Tan gazetesi ise “mübalağayı” ecnebi gazeteleriyle benzeştirerek anlatmaktadır. Eleştirilen gazetenin ismi ve yayınlarında attığı başlıkların ne olduğu belirtilmemiştir. Tan gazetesi, ismini yazmadığı İstanbul gazetesinin yazdıklarına dikkat etmesi gerektiğini ima etmektedir. Bu uyarıyı ecnebler ile aynı pozisyonda olacağı suçlaması ile sunmaktadır. Gazete ecnebleri düşman görmekte, onlarla benzer pozisyonda olmayı bir suçlama nedeni görmektedir. Dikkat edileceği üzere haberler, oto-sansür uygulamalarını ecnebler üzerinden kurmaktadır. Ecnebler bu anlamda kimliğin inşasında önem arz etmektedir. Tan gazetesi bu haberinde “mübalağa”yı ecnebler üzerinden açıklaması

düşmanlarımızı hatırlatıp, birlikte aynı pozisyonda olmamız gerektiğini ima etmektedir. Ortak pozisyonun ise Dersim ile ilgili “mübalağa”lı haber yapmamaktan geçtiği görülmektedir.

Gazeteye göre “mübalağa” olan haber Tunceli’ye bağlı Pülümür, Çemişgezek, Pertek ve Ovacık kazalarında asayiş bozacak hiçbir hadise olmadığı halde varmış gibi gösterilmesidir. Sonraki günlerin haberleri incelendiğinde bu muhitlerde olayların devam ettiği görülmektedir. Gazete için olayların geniş alanda sürüyor olması ve çatışmaların büyük mahiyette devam ediyor olması rahatsız edici olduğu anlaşılmaktadır. Dersim’de yaşananların medyaya yansımalarının istenmediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle gazete Dersim’de yaşananları küçük ve önemsiz bir olay gibi göstermeye çalışmaktadır. Olayların medyaya yansımalarının istenmemesinin nedeni Dersim’i güçsüz ve yenik olarak temsil etmedir.

18 Haziran tarihli Son Posta gazetesi de Dersim ile ilgili haberleri gereksiz derecede abartılı bulmaktadır. Gazete olayların küçümsenmesini istemektedir. Dersim’de olaylar sürmesine rağmen olayların bittiği belirtilerek ordunun güçlü olduğu söylemi yeniden üretilmektedir. Gazete, Dersimlileri eşkıya olarak nitelendirmekte ve güçlerini görmezden gelmektedir. Olayların medyada yer almaması Dersim’in güçsüz olduğu söylemini yeniden üretmektedir. Bu söylem ile benzer olayların yaşanmasının önüne geçmek istenilmektedir. Olayları yapanları güçsüz olarak temsil ederek başka grupların olaylara dâhil olmalarını engellenmek istemektedir. Görüldüğü gibi gazete burada kendini devletin sahibi ve savaşın tarafı görmekte ve bu savaşı kazanmak için stratejiler üretmektedir.

“Londra radyosu evvelki akşam yaptığı neşriyatta Dersim’deki mevziî hâdiselerden Kürtlük timsali bir isyan diye bahsetmiştir. Londra dost bir merkezdir. Her işte iyiliğimizi ister. Her sahada menfaatlerimiz muvazidir” (Yalman, 21 Haziran 1937: 1).

21 Haziran tarihli Tan gazetesinde Ahmet Emin Yalman imzalı haber Dersimle ilgili sansürün farklı bir boyutunu göstermesi anlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir. Yalman, Londra Radyosu’nun Dersim olaylarını Kürtlük olayları

olarak görmesinden rahatsız olmuştur. Sonraki cümlelerde bu olayın neden Kürtlük timsali olaylar olmadığını anlatması beklenirken o bunu yapmamaktadır. Bunun yerine İngiltere'yle olan dostluğu ve ortaklıkları hatırlatmaktadır. İngiltere ile olan dostluğu hatırlatarak Türkiye'ye zarar verici yayınlar yapılmamasını talep etmektedir. Bu tür yayınların devam etmesi durumunda ortaklığın biteceğini ima etmektedir. Yalman, menfaatlerimize uygun olmayan bir haberin İngiltere'nin de menfaatine olmayacağını ima ederek benzer yayınların tekrarını engellemeye çalışmaktadır. Kürtlük mevzusunda konuşulması Yalman'ı rahatsız etmektedir. Nitekim Yalman, haberin gerçek olup olmadığını tartışmamaktadır. Yalman'a göre Dersim olaylarını Kürtlük olarak sunmak zarar vericidir. Yalman, Kürtlük ve Dersim meselesinin birleşmesinin zararlı olduğunu belirtmektedir. Kürt ve Dersim'in birleşmesi ülkenin daha büyük bir sorunla karşılaşması anlamına gelmektedir. Bu habere dikkat edildiğinde gazete kendini ülkenin menfaatlerinin koruyucusu pozisyonunda görmektedir. Haberin gerçekliği önem taşımamaktadır. Önemli olan ülkenin menfaatlerine uygun olup olmadığıdır.

Erken dönem cumhuriyet medyasının Dersim tutumu örneklerden de görüleceği üzere çeşitli sansür uygulamaları içermektedir. Örneklerin sansür modeli oto-sansür şeklinde ele alınabilir. Basın pratikleri sansürü gerçekleştirirken haberin kendisini ve olası sonuçlarını belirleyerek seçmek durumunda kalmıştır. Metinlere yansıyan medyanın tutumu devletin çıkarlarını koruduğuna inandığı pozisyonudur. Başka bir ifade ile devletin yanında bir konum almıştır. Dersim bu tutumda "iç düşmanı" temsil etmiştir. Basın pratikleri dönem içerisinde Dersim olaylarını küçük göstermeye gayret etmiş, bu olayların Kürtlük olayları olmadığını vurgulamak durumunda kalmıştır.

Medyanın Dersim'de neden başka türlü davranmadığının ipuçları yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere açıklığa kavuştu. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Hükümet'in ve devletin medyadaki temsilleri ele alınacaktır.

4.4. Hükümet'in Medyada Sunuluşu

Bu bölümün ana teması incelenen dönemde yazılı basının Hükümet'e karşı tutumunun nasıl olduğudur. Oryantalizm için bu bölümün önemi temsillerin belirli değerler yüklenerek ast ve üst konumlamasını yeniden üretmesidir. Batı, Doğu'yu alçaltarak, küçümseyerek kendi kültürünü belirler ve güçlendirir. Oryantalist metinlerde Batı'nın temsili pozitif olup, bu olumlu değerler ona kurtarıcı rolü vermektedir. Birçok Oryantalist metinde Said'in de işaret ettiği gibi Batı “uygar” ve “ileri” ve Doğu'yu kurtaran bir “kahraman”dır. Batı “barış”, “adalet”, “düzen”, “özgürlük” ve bir bütün olarak medeniyet gibi olguları temsil eder. Said'e göre Oryantalist metinler, kültürler arasındaki farklılığı önce bu kültürleri ayıran bir cephe yaratarak ve arkasından da Batı'yı “öteki” olana hakim olmaya, onu denetim altına almaya, olmazsa metinler aracılığıyla yayılan üstünlük temsili ile yönetmeye davet eder (Said, 2010: 57).

İncelenen dönem içerisinde iç oryantalist imgelerde Hükümet'in olumlu temsil edildiği bu araştırmada görüldü. Aynı zamanda Hükümet'in gerçekleştirdiği olumsuz eylemlerin gerek yapısal gerek durumsal olarak gizlendiği anlaşıldı. Hükümet, yazılı basında “akıllı”, “medeni”, “güçlü”, “şefkatli” ve “imar edici” olarak temsil edilmektedir. Bu temsiller kültürleri sistematik şekilde birbirinden ayırmakta, devletin Dersim'e hakim olmasını ve denetim altına almasını hegemonik hale getirmektedir.

4.4.1. Hükümet'in Olumlu Sunuluşu

Yazılı basın Dersim'deki olaylarda Hükümet'i olumlayan bir tavır sergilemiştir. Başka bir ifadeyle medya Dersim olaylarında strateji olarak Hükümet'in eylemlerini olumlu vurgulayan ve Hükümet'in olumsuz eylemlerini gizleyen bir tutum içinde olmuştur. Bu nedenle yazılı basının Hükümet'e karşı tutumu ve Hükümet'in yazılı basındaki temsili iki açıdan ele alınacaktır. Birincisi Hükümet'in olumlu eylemlerini vurgulama ikincisi ise Hükümet'in olumsuz eylemlerini gizleme şeklindedir.

Bu ikili strateji medya metinlerinde gramatik ve tematik açıdan incelenecektir.

4.4.1.1. Devletimiz Güçlüdür

Erken dönem cumhuriyet medyasında Hükümet'in olumlu olarak temsil edildiği söylendi. Bu bölümde Hükümet'i olumlu olarak sunan "güçlü" temsili irdelenecektir. Medyaya göre Türkiye Cumhuriyeti'ni güçlüdür ve düşmanlarını alt edebilecek kuvvettir. Nitekim Dersim olaylarında da birçok medya metni Türkiye Cumhuriyeti'ni güçlü ve kuvvetli olarak sunmuştur. Dikkat edilecek bir nokta güçlü olan Türk Ordu'su ve Hükümet'tir. Yazılı basın Dersim olaylarında sık sık ordunun güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Bu vurgu devletin savaşı kazandığını Dersim'in ise yenildiği anlamına gelmektedir. Metinlerde dikkat çekici olan Türk Ordu'su ve Hükümet "biz" olanı belirtmekte, Dersim "öteki" olanı temsil etmektedir. Haberler bu ikileme verilmiş ve Dersimli düşman olarak sunulmuştur. Bu nedenle haberler herhangi bir şehirde meydana gelen olaylar olarak sunulmamış adeta iki farklı ülkenin çatışması olarak aksettirilmiştir. Çalışma bu nedenle medya metinlerinin Dersim'e yaklaşımını "iç düşman" olarak ele almaktadır.

"Asilerin sığındıkları Kutu deresi kıtaatımız tarafından tamamen muhasara edildi" (Cumhuriyet, 16 Haziran 1937: 1).

"Kara ve hava kuvvetlerimizin bir kuş bile uçurtmadığı bu sahada kendilerine hiç bir yardım gelmeyeceğini anlayan şakiler büyük bir ümitsizlik içindedirler" (Kurun, 20 Haziran 1937: 1).

"Devlet otoritesi, Hükümet kuvvetleri orada bütün hakimiyeti ele almış bulunmaktadır. Yeniliklere karşı koymak cüretine yeltenen ağalar kısıkvrak çember içine alınmışlardır" (Tan, 18 Haziran 1937: 6).

"Cumhuriyet topraklarının dağında, taşında, her köşesinde nizam, kanun ve medeniyet her menfaatin üstünde yürüyecektir. Şanlı Türk Ordusu

bunu bilmeyenlere bildirecek kadar kuvvetlidir” (Köroğlu, 19 Haziran 1937: 1).

“Dünyaya pes ettiren yaman Türk Ordusu’nun süngüsü dışarıdaki düşmanı nasıl kahrederse içerdeki cahili de öyle mahveder. Türk ülkesinde gözü olanla Türk toprağında fesat çıkarmanın âkıbeti birdir: -Ölüm!” (Köroğlu, 3 Temmuz 1937: 1).

“Harekât öyle yıldırım gibi bir süratle inkişaf etmiştir ki mayısın onuncu günü Dersim her tarafla irtibatını kaybetmiş, bütün yollar tutulmuş ve Tunceli’nin asi mıntıkası sıkı bir kordonla çevrilmiştir. Kuvvetlerimiz bununla iktifa etmemişler ve derhal mıntıkayı tarayarak ilerlemeğe başlamışlardır” (Yeni Asır, 18 Haziran 1937: 3).

16 Haziran tarihli Cumhuriyet gazetesi Dersim’in ordu tarafından tamamen çevrildiğini haber yapmıştır. Ordunun eylemleri aktif ve başarısı olumlu olarak sunulmuştur. “Kıtaatımız” tanımlaması, gazetenin bu eylemde ordunun yanında ve tarafında olduğunu belirtmiştir. Kurun gazetesi ise 20 Haziran tarihli haberi ordunun güçlü oluşunu “kuş bile uçurtmamak” şeklinde temsil etmiştir. Dersimli “ümitsizlik” içinde olarak sunulmuştur. Kurun gazetesi bununla ordunun zafer kazandığını ve Dersimlinin yenildiğini belirtmektedir.³⁵ Tan gazetesi ise duruma benzer olacak bir haberi 18 Haziran tarihinde sayfalarına taşımıştır. Habere konu olan ordunun hâkimiyeti ele almasıdır. Ordu, zafer kazanan pozisyonunda gösterilmektedir. Dersimli ise yenik durumdadır. Haber orduyu “ele alan” eylemiyle aktif olarak sunmuş Dersimliyi ise “çember içine alınan” şeklinde pasif olarak temsil etmiştir. Köroğlu dergisinin 19 Haziran ve 3 Temmuz tarihli yayınları, Türk Ordusu’nun kendisine karşı gelene istediklerini yaptıracağını vurgulamaktadır. Türk Ordusu’nun güçlü olduğu söylemi bu örneklerde hegemonize edilmektedir. Birinci alıntıda Türk Ordusu “nizam, kanun ve medeniyet” bildiricisi olarak ifade edilmiş, Dersimlilerin ise bunlara sahip olmadığı ima edilmiştir. Dersimli “fesat” olarak sunulmasına rağmen ordu bu alıntıda gücü çağrıştıran “pes ettiren”, “kahrettiren”, “yaman” ve

³⁵ Wadie Jwadih’e göre Türk Hükümeti, Dersim’de olayların kontrol altında olduğunu iddia etse de Kürtler gerilla savaşına yönelmiş ve orduya aylarca meydan okumaya devam etmiştir. Bkz. (Jwadih, 2009: 428).

“mahveden” olarak tanımlanmıştır. Ordu burada “şanlı” olarak sunulmuş pozitif olarak konumlanmıştır. İkinci alıntı ise düşmanlığı iki açıdan ele almaktadır. Biri dışarıdan gelecek düşmanlık diğeri içeriden. Gazete, Dersim’in iç düşman olduğunu açıkça kabul etmiştir. Gazete, Dersim’in içerdeki düşman olması sebebiyle ölümü hak ettiği söylemini yeniden üretmiş, siyasal otoritenin şiddet tekeline hegemonize etmiştir. Yeni Asır gazetesi 18 Haziran tarihli haberinde ordunun hızlılığını haber yapmış, maharetini övmüştür. Gazete ordunun hızlı oluşunu “yıldırım gibi” metaforuyla belirtmiştir. Bu benzetim “göz açıp kapayıncaya kadar” anlamına gelmekte olup bu kısa bir süre içerisinde savaşın kazanılmış olduğunu ifade etmektedir.

Bu örnekler siyasal otoriteyi olumlu olarak, Dersim’i ise olumsuz temsil etmektedir. Bu örnekler Türk Ordusu’nun güçlü olduğu söylemini yeniden üretmektedir. Bu söylem aynı zamanda Dersim’in yenildiği imgesini oluşturmaktadır. Hükümet’in olumlu sunuluşunu sağlayan diğeri bir temsil Devlet’in şefkatli olduğu vurgusudur.

4.4.1.2. Devlet’in Şefkatli Olduğu Vurgusu

Dersim olaylarında Hükümet’in medyada temsili şefkat kavramı üzerinden de incelenmesi gerekir. Yazılı basın Dersim olaylarında Hükümet’i ve orduyu şefkatli sunmuştur. Şefkat, acıyarak sevmek anlamına gelmektedir. Bu temsil siyasal otoriteyi isyan edene bile şefkatle yaklaşan olarak inşa etmektedir. Dersimli bu temsilde kendine şefkat gösterene isyan eden olarak inşa edilmektedir. Şefkat, ast üst ilişkisini Dersimlinin aleyhine pekişmesinde etkendir. Şefkat ast olana gösterilen duygu hali olup astlık ilişkisini yeniden üretmektedir.

Örnekler

“Dehalet edenlerden 60 kişiye Hükümet ekmek ve yiyecek göndermiştir. Bunlar Hükümet’in şefkatinden çok mütehassis olmuşlardır” (Akşam, 1 Temmuz 1937: 2).

“Çapulcu eşhastan üç asi sergerde daha Cumhuriyet’in rahim kanunlarına teslim oldu” (Yeni Asır, 18 Haziran 1937: 1).

“Dersim hastalığını kan dökmeden tedavi için büyük bir sabır gösterilmiş ve elden gelen her şey yapılmıştır” (Erenel, 17 Haziran 1937: 7).

“Bugüne kadar ıslahat projelerini geciktirmiş ise bunun sebebi şefik ve rahim olmak, kan dökülmeden başarmak istemesindedir” (Yeni Asır, 19 Temmuz 1937: 5).

“Hükümet kuvvetlerinin işgali altında bulunan yerlerde acil vahşi, fakat zeki ve kurnaz Dersimli yollarda gündelikle çalışarak para alıyor, kendisine dokunulmadığını, sevildiğini, daima sevilerek rahat ettirileceğini duyuyor ve inanmıyor” (Ahmed, 8 Temmuz 1937: 7).

“Tayyarelerimiz attıkları beyannamelerde Hükümet’in şefkat ve ulvi cenabına teslim olmamaları takdirinde şiddetle hareket edileceği, teslim olacaklara iyi bir vatandaş sıfatı ile bakılacağı bildirilmiştir. Onlar da çoluk çocukları ile teslim olmağa başlamışlardır” (Anadolu, 18 Haziran 1937: 3).

Akşam gazetesi Hükümet’in şefkatli oluşunu bir örnek üzerinden açıklamaktadır. 1 Temmuz tarihli bu haberde Hükümet’in teslim olan altmış kişiye ekmek ve yiyecek gönderdiği yazılmıştır. Bu davranış Dersimlileri çok duygulandırdığı haber edilmiştir. Haber herhangi bir Hükümet yetkilisi tarafından kaynak gösterilmemiştir. Teslim olan birine ekmek ve yiyecek vermek şefkatin göstergesi olarak sunulmuştur. Teslim olan birinin yiyeceksiz bırakılabileceği ima edilmektedir. Bu ifadelerden, vermemesi gerekirdi fakat şefkatli olduğu için verdi anlamı oluşmaktadır.

Yeni Asır gazetesinin ise 18 Haziran tarihli haberi ise Cumhuriyet kanunlarını şefkatli olarak sunmuştur. Kanunların şefkatli olması Cumhuriyet’in şefkatli oluşuna gönderme yapmaktadır. Kanunların ne gibi şefkat öğeleri barındırdığı belirtilmemektedir. Siyasal otoritenin şefkatli olduğu söylemi belirli

olguya dayandırılmamakta, söylem kendi kendini yeniden üretmektedir. Tan gazetesinin 17 Haziran tarihli haberi isyanda yaşanan ölümleri şefkat söylemi üzerinden anlatmaktadır. Dersim bu temsilde hastalık, Hükümet ise tedavi eden konumundadır. Gazete, ölümlerin olmaması için çok sabır gösterildiğini belirtmektedir. Nitekim ölümlerin istemeksizin olduğu ifade edilmektedir. Ölümlerden Dersimlilerin sorumlu olduğu ima edilmektedir. Böylece olayların sorumluluğu madundan mağdura yüklenmektedir.

Yeni Asır gazetesinin 17 Temmuz tarihli haberi ıslahatların gecikme nedenini Hükümet'in öldürmek istemeyişine bağlamaktadır. Hükümet, habere göre şefik ve rahim olduğundan kan dökülmesini istememektedir. Öldürme eylemi de haberde "kan dökülme" olarak sunulmuş, fail gizlenip durum yumuşatılmıştır. Gazete bu haberi, bir alıntı olarak sunmamış ve kaynak belirtmemiştir. Gazete bunu, bir yorum haberi olmasına rağmen bir durum haberi olarak sunmuştur.

Kurun gazetesinin Niyazi Ahmed imzalı "Vahşi ve En Kurnaz İnsanlar Arasında" başlıklı makalesi de Hükümet'i şefkatli olarak sunmaktadır. Dersimliler bu haberde "vahşi, zeki ve kurnaz" olarak tanımlanmaktadır.³⁶ Haber, Dersimlilerin iş sahibi olduğunu belirtmekte ve sevildiğini ifade etmektedir. Dersimlilerin nerede iş bulduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Makaleye konu olan haberin kaynağı da belirtilmemektedir. Hükümet'in şefkatli olduğu söylemi, vahşi olana iş vermekle hegemonize olmaktadır.

Anadolu gazetesi ise Hükümet'in şefkatinin sonuçlarını haber etmiştir. Gazete, Hükümet'in şefkatini ifade eden beyannamelerin uçaktan atılışını haber yapmıştır. Beyannamelerde yazan ifadeler gazete için doğru bir haber niteliği taşımaktadır. Gazete beyannamelerdeki bilgileri sadece haber olarak vermemiş bir gerçek olarak da sunmuştur. Gazeteye göre beyannamelerin atılmasından sonra Dersimliler teslim olmaya başlamıştır. Makale yazarı teslim olma bilgisinin yerini, zamanını ve sayısını belirtmemiştir. Bu bilgi herhangi bir kaynağa dayandırılmamıştır. Gazete, Hükümet'in şefkatli olması sebebiyle teslim olmaların

³⁶ Oryantalizmde de karşılaştığımız benzer hakaretler için Chaim Weizman 30 Mayıs 1918'de Balfor'a iletisine bakınız.

olduğunu belirtmektedir. Bu örnekte Hükümet'in şefkatli olduğu söylemi, Devlet'e teslim olan Dersimliler üzerinden hegemonize olmaktadır.

Hükümetin şefkatli olduğu söylemi medya metinlerinde mutlak hakikat olarak temsil edilmektedir. Bu söylem medya metinlerinde herhangi bir olgusal gerçekliğe dayandırılmamaktadır. Örneğin Dersimliye iş verilmesi veya teslim olan Dersimliye yiyecek verilmesi şefkatin göstergeleri olarak sunulmaktadır. Veya Dersimlinin sevilmesi keza bir şefkat göstergesi olarak temsil edilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında Hükümet'i olumlu olarak sunan temalardan imar ve inşa ele alınacaktır.

4.4.1.3. İmar ve İnşacı Devlet

Medyanın Dersim olaylarında Hükümet'in tutumunu olumlayan başka bir stratejisi ise imar ve inşa başlığı altında ele alınabilir. Dersim'in imarı medyada uzun süre en sık karşılaşılan konu başlığıdır. Medyaya göre Hükümet Dersim'de büyük bir imar hareketi başlatmıştır. Dersim, Türk Ordusu'nun ve Hükümet'in Dersim'e harekât gerçekleştirmesiyle yenilenmiş ve bambaşka bir çehreye bürünmüştür.

İncelenen dönemde sadece Dersimle ilgili değil, aynı zamanda sık sık Doğu ve Güneydoğu bölgesinde imar hareketi olduğunu belirten haberler vardır. Bu haberler şehirlerin isimleriyle verilmiştir. Konu ile ilgili haberler Dersim olayları devam ederken verilmekteydi. Medya bu haberlerle Dersim'de imar ve inşa adımlarının isyandan hemen sonra başlayacağını ima etmekteydi. Nitekim bu haberler Dersim'e örnek olarak sunulmaktaydı. Medya Dersimliye eğer isyan etmeseler benzer inşa faaliyetlerinin Dersim'de de olacağını belirtmekteydi. Yazılı basın olayların ilk anlarında “medenileştirme” vurgusunu kullanırken olayların sonlarına doğru ise imar ve inşa temasını kullanmıştır. Yazılı basın özellikle imar ve inşa temasıyla Dersim'de yaşananları, sonuçları üzerinden meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

“Dehalet eden Dersimliler imar işlerinde çalışmağa başladılar”
(Haber, 29 Haziran 1937: 7).

“Her tarafta sükûn ve tabî hayat hüküm sürmektedir. Müfrezelerimize dehalet eden yüzlerce Dersimli yollardaki inşaat ve imar işlerinde çalışmaktadır” (Kurun, 29 Haziran 1937: 6).

“Asayiş müfrezelerimize dehalet edenler, imar müfrezelerimiz tarafından açılmakta olan yollarda sevine sevine çalışıyorlar” (Tan, 29 Haziran 1937: 1).

Tan, Kurun ve Haber gazetelerinin 29 Haziran tarihli alıntıları Dersim’de imar işlerinin devam ettiğini vurgulamaktadır. Her dört gazete de aynı haberi sunmuş ve aynı tarihte yayımlamışlardır. Gazeteler benzer sözcükler, tanımlamalar açıklamalar kullanmışlardır. Tan gazetesi habere duygusal öge katmış Dersimlilerin sevine sevine çalıştığını belirtmiştir.

Gazeteler isyandan vazgeçenlerin iş sahibi olacağını ima etmektedir. Gazeteler, dehalet eden yüzlerce insanın imar işinde çalıştığını iddia etmektedir. Haber, imar işlerinin de sürdüğünü bu vasıtayla söylemiş olmaktadır. Gazetelerden hiçbiri haber kaynağını sunmamış ve bilginin nasıl elde edildiğini belirtmemiştir. Bu haberin aynı gün ve benzer sözcük ve sözdizimleriyle yayınlanması bu bilginin ortak bir kaynaktan geldiğini göstermektedir. Haber kaynağı, Dersim’de siyasal otoritenin imar ve inşayı gerçekleştirdiği söylemini, aynı haberi üç farklı medya kuruluşunda yayımlatarak hegemonize etmektedir.

“Eski Ankara’yı bilenler ile yeni Ankara’nın nasıl kurulduğunu bilenler Tunceli’deki bayındırlık faaliyetlerini anlamakta güçlük çekmeyeceklerdir. Yerin altından kaçan suyu gökten düşenle birleştirerek orta Anadolu yaylasına deniz yaratan Cumhuriyet azmi şimdi burada asi ve serkeş bir tabiatla cenkleşmekle meşguldür” (Anadolu, 8 Temmuz 1937: 5).

“Tunceli mıntıkasında büyük bir bayındırlık hareketi başlamıştır. Her tarafta yollar açılmakta, köprüler kurulmakta ve bu işlerle merkezden gelen müteaddid fen heyetleri meşgul olmaktadır. Hatta maden araştırmalarına bile

başlanmış, şimdiden müspet neticeler alınmıştır” (Cumhuriyet, 26 Haziran 1937: 3).

Anadolu gazetesinin 8 Temmuz tarihli haberi, Dersim’in imar durumunu eski Ankara’ya benzeterek açıklamaktadır. Haber, Hükümet’i, yaylaya deniz getiren azim sahibi şeklinde sunulmuş, Hükümet övülmüştür. Hükümet’in imkânsız gerçekleştirebilecek kadar azimli olduğu ima edilmektedir. Habere göre eski Ankara ile yeni Ankara arasında büyük bir fark vardır. Gazete bu farklılığın ne olduğunu belirtmemektedir. Bu farklılığın Cumhuriyet’in azmi ile gerçekleştiği belirtilmiştir. Haber, Dersim’i görenlerin şaşkınlık geçireceği bilgisini tartışmasız doğru olarak sunmaktadır. Cumhuriyet’in bunu hep yapmakta olduğunu ima etmektedir. Bahri Turgut imzalı Cumhuriyet gazetesi haberi de Dersim’de imar işlerinin tüm hızıyla sürdüğünü belirtmektedir. Habere göre her tarafta yollar ve köprüler kurulmakta, maden aramalarından olumlu sonuçlar elde edilmektedir. Dersim Harekâtı sunulan nedeni bu sonuçlar üzerinden hegemonize olmaktadır.

İmar ve inşacı devlet söylemi, Dersim harekâtını meşrulaştıran bir temadır. Bu söylemde çeşitli imar ve inşa örnekleri sunulmaktadır. Hükümet’in Dersim’e bu sonuçları almak için girdiği ima edilmektedir. Bu örnekler Dersim harekâtını sonuçlar üzerinden hegemonize etmektedir. Bu temsile göre Dersimlilerin Devlet’e direnç göstermeme ve Devlet’in imar ve inşa yapmasını engellememe durumunda tüm bunların olmayacağını ima etmektedir. Bu ima aynı zamanda olayların sorumluluğunu Dersimlilere yüklemektedir.

İmar ve inşacı devlet söylemi, Dersim harekâtını meşrulaştıran bir temadır. Bu söylemde çeşitli imar ve inşa örnekleri sunulmaktadır. Hükümet’in Dersim’e bu sonuçları almak için girdiği ima edilmektedir. Bu örnekler Dersim harekâtını sonuçlar üzerinden hegemonize etmektedir. Bu temsile göre Dersimlilerin Devlet’e direnç göstermeme ve Devlet’in imar ve inşa yapmasını engellememe durumunda tüm bunların olmayacağını ima etmektedir. Bu ima aynı zamanda olayların sorumluluğunu Dersimlilere yüklemektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında siyasal otoritenin eylemlerinin gizlendiği haber metinleri incelenecektir.

4.4.2. Hükümet'in Olumsuz Eylemlerinin Gizlenmesi

Olumsuz haberlerin gizlenmesinin medya metinleri üzerinden okumak güçtür. Bu çalışmada medya metinleri gramatik açıdan ele alınacak salt yapısal yanlılık analizine tabi tutacaktır. Bu nedenle medyanın hangi haberleri gizlediği bu bölümün gayesi değildir. Yapısal analizin yanında olumsuz eylemlerin normalleştirilme biçimleri incelenecektir.

Örnekler

“B. Celal Bayar Tunceli'den bahsederken diyor ki: “Çıplak kayalar içinde yaşayanlara Türkiye'mizde mesut topraklar bulacağız” (Kurun, 26 İkinci teşrin 1937: 1).

“Türkiye'de çıplak kayalar içinde bedbaht bir hayat sürmekten başka nasip bulamayacak olanları da oralarda bırakmayacağız. Geniş Türkiye'mizde onlara mesut topraklar bulacağız. Binlerce işçi geçindirecek olan endüstri merkezlerimiz, münbit ve müsait topraklarımız birçok yurttaşlarımızı iptidai bir hayata mahkûm olmaktan kurtarmamızı kolaylıkla mümkün kılar” (Akşam, 25 Teşrinisani 1937: 9).

Kurun gazetesinin spottan verdiği haber, olumsuz bir haberin olumlu olarak sunulmasına bir örnektir. Haber, Dersimlileri göçürtmenin gerekli olduğunu ima eden bir metindir. Göçürtme burada “mesut topraklar bulmak” olarak ifade bulmuştur. Olumsuz olan bir durum olumlu bir ifadeyle yer değiştirerek gazetede yer bulmuştur. Bu haberde Dersimliler “çıplak kayalarda yaşayan” insanlar olarak sunulmakta, Dersim'in doğası olumsuz olarak temsil edilip buradan göçürtülmenin Dersimliler için olumlu olacağı ima edilmektedir. Akşam gazetesinin haberinde, olumsuz anlamlar içeren göçürtme, mesut toprak bulmak ile yer değiştirmiştir. Olumsuz tema gizlenmiş bunun yerine olumlu bir tema görünür olmuştur. Dersim söylemi bu iki örnekte de görüldüğü üzere göçürtme öncesinde bunun gerekli olduğu söylemini hegemonize etmektedir. Göçürtmenin meşru olduğu iki nedenle temsil edilmektedir: Dersim'in olumsuzlanan doğası ve göçürtmenin gerçekleşeceği yerin olumlanan

doğası. İki gazetenin bir diğeri ortak özelliği ise Hükümet'in beyanatını haber olarak sunmasıdır. Böylece bu beyanlar İçişleri Bakanı'nın beyanı olmaktan çıkıp gazetenin gerçeği olarak sunulmaktadır.

“Askerimiz, şakilerle sıkı bir münasebet tesis ederek kahir bir ateşte kırdığı asileri Tunceli'nin yegâne tahassungâhı olan Kutu deresine ve Töyük dağlarına ilticaya mecbur etmiştir. Takriben 5000 silâhlı tahmin edilen asilerden birçok sergerde yaralanmış, ölmüş ve kısmen teslim olmuştur” (Anadolu, 18 Haziran 1937: 6).

“Alınan netice Cumhuriyet idaresinin kuvvetli olduğu kadar şefkatli olduğunu da göstermiştir. İsyana iştirak edenlerden 265'i maktul düştü, 849'u teslim oldu” (Son Posta, 19 Eylül 1937: 5).

“Harekât mıntıkasında uçuyordum. Muhalefetçilerin meskun buldukları bir köy üzerinde idim. Çok alçaldım ve takriben yerle aramda 10 metrelik bir mesafe kalmıştı. Tam bu sırada dam üzerinde duran dört şaki birden tüfeklerini bana çevirdiler. Derhal makineli tüfeği tevcih ederek taramağa başladım. Meslek hayatımda ilk beklemediğim hâdise ve heyecan budur” (Cumhuriyet, 29 Haziran 1937: 6).

“...Hükümet büyük bir şefkat gösterip kan dökmek için çalışıyor...” (Köroğlu, 6 Temmuz 1937: 3).

Anadolu gazetesinin 18 Haziran tarihli haberinde Dersim'de yaşanan bir çatışma anlatılmaktadır. Gazete ölüm haberlerini sunarken, ölümün olumsuzluğunu gizlemiştir. Gazete öldürme eylemlerini “kırmak” olarak sunmuştur. Haber, Dersimliyi kırılan olarak sunarak nesneleştirmiş, Türk Ordusu'nun öldüren konumunu gizlemiştir. Bu durum anlatılırken “sergerdeler yaralanmış, ölmüş” şeklindeki pasif ifadeler kullanılmış aktif özne gizlenmiştir. Böylece kimin yaralayıp öldürdüğü belirsizleştirilmiştir. Oysa gazete öldürme eylemini Dersimliler yaptığında tam tersi bir tutum sergilemektedir. Bu tür haberlerde öldürme eylemi aktif olarak sunulmakta ve öldüren belirginleştirilmektedir. Kurun gazetesinin 17 Temmuz tarihli

haberi böyle bir duruma örnektir. “Dersimliler kendilerini tahrik eden adamı nasıl öldürdüler?” (Kurun, 17 Temmuz 1937: 1). Gazete, Dersimli muhalefet liderlerinden Ali Şir’in öldürülme olayını haber olarak sunmuştur. Öldürme eylemini gerçekleştirenler Dersim olaylarında Hükümet’in tarafını seçen Dersimlilerdir. Gazete alıntılanan öldürme haberini pasif cümleyle sunmamış aktif özneyi belirginleştirmiştir. Haber, Hükümet’ten yana olsa bile Dersimlilerin öldürme eylemlerini belirgin olarak sunmaktadır. Son Posta gazetesinin haberi de benzer bir örnek sunmaktadır. Gazete isyanın sonucunu haber yapmıştır. Haber, Cumhuriyet İdaresi’ni “kuvvetli” ve “şefkatli” olarak sunmuştur. Habere göre isyana girişenlerden 265’i maktul düşmüştür. Alıntı ölenlerin kimler tarafından öldürüldüğünü belirsizleştirmiştir. Ölenleri öldü şeklinde sunmamış maktul olarak ifade etmiştir.

Sabiha Gökçen ile yapılan mülakatta alıntılanan bölümde olumsuz eylemlerin gizlenmesine benzer bir örnek teşkil etmektedir. Alıntı Sabiha Gökçen’in Dersim’de yaşadıklarının bir anekdotudur. Gökçen, öldürme eylemini taramakla ifade etmiştir. Ölümünün bu tarama tüfeğinin sorumluluğunda olduğunu ima etmektedir. Uçtuğu yer harekât mıntıkası olarak sunulmuş; işgal alanı, saldırı alanı şeklindeki anlamlar gizlenmiştir. Dersim söylemi, bu örneklerde siyasal otoritenin sorumlu olduğu eylemleri gizlemektedir. Dersim söylemi, bu strateji ile “biz” grubunun olumsuz eylemler gerçekleştirmediğini iddia etmektedir.

“Ankara’da bir karar daha verilmişti; herhangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve âdetle aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara izafetle reis, bey, ağa ve şeyhlere ait tanınmış kayıtlı kayıtsız bütün gayrimenkuller devlete geçiyordu. Alâkalı makamlar Dersim’de aşiret ağasının kendi hakkı olmayan memleket malını tespite başlamışlardı” (Erenel, 18 Haziran 1937: 6).

Tan gazetesinin 18 Haziran tarihli haberi Hükümet’in olumsuz eylemlerini gizlemeye dönük önemli bir örnek teşkil etmektedir. Gazete, Dersimli ağa ve şeyhlere ait maddi her şeyin devlete geçmesini haber yapmıştır. Haber, Dersimlilerin mülküne el koymayı “geçmek” şeklinde sunmaktadır. Haber aktif özneyi gizlemekte, gayrimenkullerin kim tarafından geçirildiği bilgisini belirsizleştirmektedir.

Gayrimenkullerin Devlet'e kendi başına geçtiği anlamı oluşturulmaktadır. El konulan gayrimenkuller, "hakkı olmayan memleket malı" olarak ifade edilmekte, böylece Dersimlilerin malı olmadığından devlete geçtiği anlamının oluşması sağlanmaktadır. Alıntı, eylemi pasif sunarak ve bu durumu rasyonalize ederek Dersimlinin malına el konulmasını meşrulaştırmaktadır.

4.4.3. İsyân edenlerin Dilinden Hükümet'in Tanımlanışı

Dönem medyası, Dersim olaylarını haberleştirirken çeşitli stratejilere başvurmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere bu stratejilerden biri Hükümet'in olumlu eylemlerini vurgulama stratejisiydi. Hükümet'in olumlu eylemlerinin nasıl vurgulanacağı ise kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Hükümet'in eylemlerini olumlu olarak sunuluş biçimlerinden biri de bu olumlulukların Dersimlilerin dilinden aktarılmasıdır. Dikkat çekici bir nokta bu aktarımda Hükümet'in olumsuz eylemlerine yer verilmemesidir. Başka bir ifade ile Hükümet'in eylemleri Dersimlilerin dilinden aktarımı yapılırken Hükümet'in sadece olumlu eylemleri haber yapılmakta, Hükümet'in olumsuz eylemleri ise görülmemektedir. Bu stratejinin gayesi söylemin kendisini mutlak gerçeklik olarak temsil etmektir. Olayların birincil faileri Dersimliler olduğundan bu kişilerin Hükümet hakkındaki tanımlamaları ikna edici olmaktadır. Bu amaçla Hükümet'in Dersim'deki olumlu eylemleri Dersimlilerin dilinden sunulmaktadır. Bu strateji ile Hükümet'in eylemleri, sonuçları üzerinden değerlendirilmiş ve onaylanmış olacaktır.

“-Evvel mi iyi idi, şimdi mi?

- Şimdi çok iyidir. Keşke hep böyle olsa.

- Niçin?

- Bol bol beyaz ekmek yiyoruz.

- Sizin ekmek nasıl?

- Siyah darıdan” (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1937: 7).

4 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesi, Bahri Turgud'un Dersimli bir köylü ile yaptığı röportajı haber yapmıştır. Röportajın hangi köyde geçtiği belirtilmemiştir. Röportaja muhabirin soruları yön vermektedir. Muhabir köylüden eski ile yeniye

karşılaştırmasını istemektedir. Köylü bu soruya şimdi olarak cevap verip bunun nedenini şimdilerde bol bol beyaz ekmek yediğine bağlamaktadır. Hükümet sadece ekmek getiren değil, hem beyaz hem de bol bol getiren konumundadır. Bu örnek Hükümet’i ekmek getiren olarak temsil etmiş, sonuçlar üzerinden Hükümet’in eylemlerini hegemonize etmiştir.

“Yusuf han reisi diyor ki: bu işe bir çare bulup önleyemedim. Onun için devlet beni assa kanım helal olsun. Bugün kırmızı dağda, Demenan aşiretlerinden biri kapkara göğsünü açtı ve dedi ki: Bu aç doyacak... Devletin efendi olmasını isteriz. Devlet efendimiz olursa karnımız doyar” (Kurun, 24 Haziran 1937: 1).

Kurun gazetesi 24 Haziran tarihli haberine Dersimli iki aşiret reisinin sözlerini taşımıştır. Habere, Yusufhan aşiret reisinin isyan edenleri engelleyemediği için kendini suçlu hissettiği vurgusu hakimdir. İsyanı önleyemediği için kendisini sorumlu tutmakta bundan dolayı devletin kendisini asarsa kanını helal olduğunu söylemektedir. Bu haber aynı şekilde Haber gazetesinde de “Asılsam kanım helâldir!” (Haber, 24 Haziran 1937) başlığıyla çıkmıştır. Alıntı analiz edildiğinde Yusuf han aşiret reisi isyana katılmamıştır. Kendini sorumlu hissetmektedir çünkü isyana katılmasa da isyanı engelleyememiştir. Aşiret reisi isyanı kötülemektedir. İsyana katılan asılmayı daha fazla hak ettiği anlamı çıkmaktadır. Kanım helaldir vurgusu medyada haber değeri taşımasında dökülen kanların helal olduğu anlamı oluşturması önemli bir etkidir. Medya, dökülen kanların helal olduğu söylemini Dersimlilerin dilinden aktararak bunu meşrulaştırmaktadır.

“- Seyit Rıza benim dayımı öldürttü. Bu herifin sinsi haydutluğu yüzünden hiç rahat yüzü göremiyorduk. Kazandığımızı elimizden alıyor bize rahat yüzü göstermiyordu. Şimdi, Hükümet’imizin bizi koruması ve bakması sayesinde hem kazanıyor hem de rahat ve huzur içinde yaşıyoruz” (Tan, 29 Haziran 1937: 1).

“O benim dayımı öldürttü. Yaptığı zulümlerden rahat edemiyorduk. Kazandığımızı elimizden alıyordu. Şimdi, Cumhuriyet Hükümet’inin

kuvvetleriyle başımızdan uzaklaştırılan bu hainden kurtulduk. Şimdi çalışıp kazanıyoruz. Hükümet sayesinde rahat ve korkusuz yaşıyoruz... demiştir” (Kurun, 29 Haziran 1937: 2).

29 Haziran tarihli Kurun ve Tan gazeteleri aynı haberi yayımlarına taşımışlardır. Kurun gazetesi bu haberi “Seyit Rıza yaralandı” başlığıyla, Tan gazetesi ise “Sergerde Seyit Rıza yaralandı” başlığıyla sunmuştur. Kurun gazetesi muhabirin ismini Niyazi Ahmed diye belirtmiş; fakat Tan gazetesi muhabirin ismini belirtmemiş “hususî muhabirimizden” diye aktarmıştır. Haber, Sin nahiyesinden Hasan Dede isimli bir Dersimliyle yapılan konuşmadır. Haberin konusu Seyit Rıza’nın Türk Ordusu tarafından tehlike olmaktan çıkarılmasıdır. Seyit Rıza tehlikeli olarak temsil ederek yok edilmesi gerektiği ima edilmiştir. Hasan Dede’ye göre bahsi geçen zamanda Dersim’de rahat ve korkusuz yaşanılmaktadır çünkü Seyit Rıza yoktur. Hasan Dede’ye göre Seyit Rıza’nın olduğu zamanlar kazançlar gasp edilmekteydi, huzur yoktu ve korku vardı. İki gazete arasındaki tanımlama farklılıkları incelendiğinde, gazeteler aynı tarihli olmasına ve aynı kişiyle röportaj yapmalarına rağmen bunu farklı sözcüklerle sunmuştur. Tan gazetesindeki alıntı Seyit Rıza’yı “sinsi haydut” olarak tanımlarken Kurun gazetesindeki alıntı “hain” şeklinde tanımlamıştır. Tan gazetesindeki alıntı Hükümet’i “kazandıran, rahat ve huzur içinde” yaşamayı sağlayan olarak sunarken Kurun gazetesindeki alıntı “rahat ve korkusuz” yaşamayı sağlayan olarak sunmuştur. Dikkat çekici olan her iki gazetenin bu alıntılarını tırnak içerisinde vermeleridir. Alıntılar tırnak içinde verilerek bu sözcüklerin tamamının Hasan Dede’ye ait olduğu belirtilmiştir. Bu gazeteler haberin sunumunda bir değişiklik yaptıkları aşikardır. Bu değişiklikler Dersimlileri olumsuzlayacak değişikliklerdir. Aynı kişiyle yapılan röportajın farklı şekilde yayımlanması ciddi bir tahrifat örneğidir. Sonraki günlerde herhangi bir tekzip haberi yoktur. Bu haberdeki tahrifat ideolojik yanlılığı gözler önüne sermektedir.

“Ben bu kadar yaş yaşadım, eski Osmanlı orduları ile de icabında çarpıştım. Fakat Cumhuriyet Hükümet’inde gördüğüm kuvvet ve kudreti hiç bir şeyde göremedim. Evimi bombaladılar her bir bombanın ağırlığı kırk elli okkadır. Bu ateşe cehennem dayanamaz sen ne söylersin?” (Akşam, 22 Eylül 1937: 5).

“Seyit Rıza; ‘Ben delinin biriyim Cumhuriyet Hükümet’ine karşı olmak kim ben kim. Beni tımarhaneye götürün kardeşler’ demeye başlamıştır” (Haber, 21 Eylül 1937: 3).

22 Eylül tarihli Akşam gazetesi Seyit Rıza’nın mahkemede yaptığı konuşmayı haber olarak sunmuştur. Alıntı, Seyit Rıza’nın 13 Eylül tarihinden yakalanmasından sonra çıktığı mahkemede yaptığı konuşmadır. Hükümet’in gücünü öven sözcükler ön plana çıkarılıp haber alıntısı olarak sunulmuştur. Haber, Seyit Rıza’nın dilinden Hükümet’in gücünü Osmanlı ordularıyla karşılaştırmakta ve Hükümet’in çok daha güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Haber gazetesi ise 21 Eylül tarihinde Seyit Rıza’nın dilinden Hükümet’in gücünü kendisini olumsuzlayarak vermiştir. Habere göre Seyit Rıza isyana nasıl yeltendiğinin şaşkınlığını yaşamaktadır. Çünkü Hükümet çok güçlü kendisi ise Hükümetle kıyaslandığında çok güçsüzdür. Hükümet’in gücünü küçümsediği kendi gücünü büyük gördüğü için kendini deli gibi hissettiği belirtilmektedir. Her iki örnekte de görüldüğü üzere Hükümet’in güçlü olduğu söylemi, Seyit Rıza’nın dilinden aktarılarak bunun mutlak bir gerçek olduğu ima edilmektedir.

“Atatürk bizim namusumuzu bağısladı. Bizim namusumuzu kayırıyor. Biz ne diye kayırmayalım. Allah nüfusunu [nüfuzunu] keskin eyleye” (Ahmed, 4 Temmuz 1937: 7).

Kurun gazetesinin 4 Temmuz tarihli Niyazi Ahmed imzasıyla yayına çıkan makalede, Abo isminde bir Dersimliyle yapılan sohbet anlatılmıştır. Makale “Aksakallı Abo” başlığıyla yayımlanmıştır. Konuşmanın alıntılanan bölümünde Aksakallı Abo, Atatürk’ü övmektedir. Konuşma yazarın yönlendirmesiyle eski Dersim ve yeni Dersim karşılaştırmasına gelmiştir. Sorular, yeni Dersim’in daha iyi olduğu cevabını aramaktadır. Yeni Dersim’in daha iyi olması siyasal otoritenin eylemlerini meşrulaştıracaktır. Metinler esas olarak siyasal otoritenin eylemlerini meşrulaştırmak amaçlı davranmaktadır. Yazar, savaş çıkma durumunda çocuğunu askere gönderip göndermeyeceğini sormuş, Aksakallı Abo bunu canı gönülden yapacağını ifade etmiştir. Neden bunu yapacağını da yukarıdaki alıntıyla

açıklamıştır. Aksakalı Abo'ya göre Atatürk namuslarını bağışlamış ve namusunu kayırmıştır. Atatürk'ün namusunu bağışlaması, namusa el koyma hakkına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Atatürk isteseydi bağışlamazdı anlamı oluşmaktadır.

4.5. Harekâtın Sunuluşu

4.5.1. Harekâtın ve İsyanın Nedeni

Bu bölümde izlenecek tema Dersim'de yaşananların nedeninin dönem medyasında nasıl temsil edildiğidir. İsmet İnönü'nün 14 Haziran 1937 tarihinde mecliste yaptığı konuşmanın ertesinde Dersim'le ilgili birçok haber yazılı basında yer almaya başlamıştır. Dönemin yazılı basını Dersim'deki olayları “isyan”, “savaş” “işgal” olarak geçmemiş “Dersim Harekâtı” olarak tanımlamıştır. Fakat buna rağmen bazı gazeteler olayları “işgal hareketi” olarak sunmuştur. Örneğin Yeni Asır gazetesi 19 Haziran 1937 tarihli yayınının manşeti “Kıtatımız Deminan Köyünü İşgal Etmiştir” şeklindedir. Genel olarak olaylar yazılı basında “Dersim Harekâtı” şeklinde geçmektedir. Türk Dil Kurumu harekâtı şöyle tanımlamaktadır: “Belli bir amaç gözetilerek bir askerî birliğe yaptırılan manevra, çarpışma, çevirme, kovalama vb. işler.” Dersim “çarpışılan”, “çevrilen” ve “kovalanan” şeklinde tanımlanarak negatif bir konumda yer almaktadır. Yazılı basın olayların nedenini her haber ve her makalede belirtmektedir. Sunulan nedenler birbirinden farklıdır. Fakat yayımlar iki temada ortaklaşmaktadır: Dersimli negatif, Hükümet ise pozitif bir konum almaktadır. Başka bir ifadeyle yazılı basın, Hükümet'i Dersim'de olumlu icraatlar gerçekleştiren olarak sunarken, Dersimliyi ise olumsuz niteliklere sahip ve Hükümet'in olumlu icraatlarını engelleyen şeklinde temsil etmektedir. Beşikçi'ye göre hareketin ilk safhalarında Hükümet çeşitli kitle haberleşme araçlarıyla “Müstakil Kürdistan” kurulmaya çalışıldığını bu bakımdan ülkenin bölünmeye çalışıldığını yayar. Hükümet bu şekilde Kürt ulusal hareketine karşı sivil ve askeri Türk bürokratlarını ve yöneticileri etkilemeye çalışır. Fakat isyanın kanla boğulmasından sonra Hükümet ağız değiştirerek isyanın etnik bir nedeninin olmadığını, Ağaların, şeyhlerin kendi sınıfsal çıkarlarını korumak için ve fakir halk kesimini sömürmek amacıyla giriştikleri gerici bir hareket olduğunu belirtmiştir. Bu

propagandada hedeflenen kitle ulusçu demokrat Kürt unsurlarıdır (Beşikçi, 1990: 51). Bu tür propaganda ile Kürtler arasında parçalama yöntemine gidilmiştir. Aşağıda da görüleceği üzere incelenen haber metinleri hareketi etnik bir hareket olarak sunmaktan kaçınmıştır. Medya, Dersim Harekâtı'nın nedenini, ağa, şeyh ve seyitlerin kendi çıkarlarını korumak için giriştiği gerici bir eylem şeklinde sunmuştur. Harekât bu şekilde temsil edilerek, etno-politik yanı gizlenmekte, Kürt oluşu iptal edilmektedir. Başka bir ifadeyle devlet söyleminde kategorize olan bastırma, unutturma ve yeniden yorumlama aşamaları, medya metinlerinde de karşılaşılmaktadır. Bu bölümde aşağıdaki sorunların cevapları incelenecektir. Yazılı basın yaşanan olayların nedenini nasıl belirtmektedir? Bu nedenler hangi stratejiler içermektedir? Hangi tematik ve sözdizimsel yapılar kullanılmıştır? Sunulan nedenler Dersim'i ve Dersimliyi nasıl temsil etmektedir?

Örnekler

“Vilayetin adını değiştirmekle işe başlayan program yakın zamanlara kadar Dersim diye ikide bir nükseden yarayı radikal bir tedavi ile ortadan kaldırıp atmak için o dağlık vahşi bölgede ümran ve medeniyet tesis etmek kararının tafsilat ve tatbikatından ibarettir” (Nadi, 17 Haziran 1937: 1).

17 Haziran tarihli “Tunceli vilâyetimizin ıslahı ve medenileştirilmesi” başlıklı makalesinde Yunus Nadi, Dersim olaylarının nedenini iki başlık altında toplamaktadır: 1- ikide bir nükseden yarayı kaldırıp atmak, 2- ümran ve medeniyet tesis etmek. Nadi, Dersim'i bir “yara” olarak tanımlamakta, radikal bir biçimde atılması gerektiğini belirtmektedir. Yaranın, koparılıp atılmaması durumunda, ufunetlerini saçacağı ima edilmektedir. Başka bir ifadeyle Nadi, Dersim'in, etrafına hastalık bulaştırabileceğinden Dersim koparılıp atılması gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu örnekte Dersim “yara” metaforu ile tanımlanarak atılma durumu insansızlaştırılmaktadır. Tıpkı bir nesnenin atılması anlamını oluşturmaktadır. Dersim'in nasıl koparılacağı ve nasıl atılacağı belirtilmemiştir. Fakat “radikal” ifadesinden anlaşıldığı üzere koparıp atmanın geri dönüşsüz olması istenmektedir. Dersim söylemi, bu örnekte görüldüğü üzere siyasal otoriteyi toplu katliama davet etmektedir. Toplu katliam, bu örnekte yaranın atılması olarak sunulmuş, bunun

gerekli olduğu ima edilerek meşrulaştırılmıştır. Bu örnekte olayların “tedavi” olarak tanımlanması Hükümet’in şifa dağıttığı söylemini üretmiş, Dersimli bu söylemde hasta olarak temsil edilmiştir. Nadi, Dersim olaylarının ikinci nedenini medeniyet tesis etmek olarak sunmaktadır. Medeniyetin ne olduğu belirsizdir. Dersimlinin bunu isteyip istemediğine dair bilgi yoktur. Medeniyet söylemi, hem Dersimlinin medeni olmadığını hem de medenileşmesinin zorunlu olduğunu mutlak gerçeklik olarak inşa etmektedir. Makale Dersim’i “vahşi” olarak tanımlamaktadır. Vahşilik söylemi ile anlatılmak istenen belirsizdir. Makalenin içeriğinde vahşi davranış olarak sunulan bir bilgi verilmemiştir. Dersim için “vahşi” tanımlaması kullanarak Dersim’in medeni olmadığı ve medenileşmesinin gerekli olduğu söylemini hegemonize etmektedir.

Makalenin spot bölümünde yer alan ifade şöyledir: “Yekpare Türk vatanında küçük bir leke olan orasını adı gibi âdet ve ananeleri de tarihe gömülerek o yalçın dallardan halkı elinin emeği ile gül gibi yaşayan bir vatan parçası çıkacaktır” (Nadi, 17 Haziran 1937: 1). Harekâtın amacı, Nadi’ye göre Dersim’in adet ve ananelerini gömmek ve emeğiyle geçinen bir vatan parçası çıkarmaktır. Makale, Dersim’in ananelerini işe yaramaz ve zararlı olarak sunmaktadır. Dersimlinin, adet ve ananelerin devam etmesini isteme hakkı yoktur. Adet ve ananelerin binlerce yıl gelişerek gelen bir yaşam pratikleri olmasının bir önemi yoktur. Dersim söylemi, belirli yaşam pratiklerini mutlak gerçeklik olarak temsil etmekte, dönüştürücü eylemlere meşruiyet kazandırmaktadır.

Nadi, bu örnekte Dersim’i küçük bir leke olarak tanımlamaktadır. Leke, kir anlamında kullanılmış, Dersim ve Dersimlinin özsel olarak kirli olduğu vurgulanmaktadır. Hükümet’in eylemleri böylece kir temizleyen olarak sunulmuştur. Dersim’in kirli olduğu söylemi, bu açıdan siyasal otoritenin eylemlerini pozitif olarak sunmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu örnekte, siyasal otoritenin eylemleri katliam olarak sunulmamış; bu eylemler, söylem üzerinden, kirliliğe karşı yapılan bir temizlik harekâtı olarak temsil edilmiştir.

“[A]çlar ve çıplaklarla meskûn olan bir yer medenileştiriliyor, geriliğin ana merkezi olan bu muhitte şimdi Türk motorlarının uğultusu birbirine karışıyor” (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1937: 7).

Cumhuriyet gazetesinin 4 Temmuz tarihli “Kahraman bir Türk çavuşu tek başına koca bir dağı zapt etti” başlıklı haberinde de Dersim’in refaha kavuşacağını iddia etmektedir. Habere göre Dersim’de motor sesleri gelmekte, insanlar işleriyle güçleriyle uğraşmaktadırlar. Gazete, yeni Dersim’i tanıtarak harekâtın nedenlerini anlatmak istemektedir. Başka bir ifadeyle harekâtın sonucu gösterilerek nedenlerin ne olduğu ve bunların ne kadar haklı olduğu vurgulanmaktadır. Gazete yeni Dersim’i eski Dersim karşıtlığıyla sunmaktadır. Eski Dersim “geri” iken yeni Dersim medeni olarak verilmektedir. Bu ikili karşılaştırma sonuçlar üzerinden dönüştürücü eylemlerin meşru olduğunu anlatmaktadır.

“[B]u talihsiz insanlara hürriyet ve kazanç hakkı vermek, medeni yaşamının şimdiye kadar yaşadıkları tarzdan çok farklı bir şey olduğunu anlatmak için onları ilk önce başlarındaki bu gasıplar kütlesinin elinden ve sevki idaresinden kurtarmak gerekti” (Haber, 25 Haziran 1937: 5).

25 Haziran tarihli gazete, haberinde Dersim Harekâtı’nın sebebini izah etmektedir. Harekâtın sebebini, Dersim’deki talihsiz insanlara hürriyet ve kazanç hakkı vermek ve medeni yaşamayı öğretmek olduğu belirtilmiştir. Hükümet, talihsiz insanlara hürriyet ve kazanç hakkı veren ve medeni hayatı sağlayan olarak temsil edilmiştir. Dersimli ise tam aksine hürriyet ve kazanç hakkından yoksun, medeniyet bilmeyen ve bağımlı yaşayan olarak sunulmuştur. Bu yazıda Dersimli liderler “gasıplar kütlesi” olarak tanımlanmaktadır. Haber içerisinde Dersimlilerin nelerini gasp ettiklerine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Bu kişiler gazeteye “kütle” olarak yansımıştır. Gazete, bu kişileri nesne şeklinde ele almış insan dışı varlıklar olarak sunmuştur. Bu örnekte Dersimli liderlerin öldürülmesi veya göçürtülmesi Dersimlilerin medenileşmesi sebebiyle olduğu belirtilmiş bu durum meşrulaştırılmıştır. Gazete, Dersim olaylarında yaşananları bir “kurtarma” harekâtı olarak tanımlayarak Hükümet’in eylemlerini pozitif olarak temsil etmektedir. Hükümet’in kurtarıcı olduğu söylemini üretmekte ve yeniden üretmektedir.

“Tunceli adı verilen Dersim asırlardan beri Hükümet nüfuzu teessüs etmemiş pek iptidai bir yerdi. Hükümet burada medeni tesisat yapmağa kalkınca bu, iptida iyi karşılanmış, sonra bazı telkinat üzerine bir kısım reisler halkı ayaklandırmışlardır. Fakat Hükümet çizdiği programda devam etmiştir. Yakında bu havalide tam bir sükûn teessüs edecek ve Hükümet kararlaştırdığı ıslahata başlayacaktır” (Akşam, 16 Haziran 1937: 1).

Akşam gazetesinin 16 Haziran tarihli haberi, Dersim olaylarının ne olduğunu ve neden ortaya çıktığını anlatmaktadır. Haber harekâtın nedenini Hükümet’in nüfuzunu teessüs etmek ve iptidai yaşamdan kurtarmak olarak temsil etmiştir. Haberin devamı şöyledir:

“Tunceli’ndeki harekât hakkında gelen haberlere göre âsiler cenuptan geçtiği iddia edilen bazı casusların tahrikâtına kapılmışlardır... Bundan sonra bir karakola hücum edilmiş, ahşap bir köprü yıkılmış ve serkeşçe bazı hareketler yapılmıştır” (Akşam, 16 Haziran 1937: 1).

Gazete telkinat olduğunun bilgisini hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir. Haber, telkinat ve tahrikâtı güneyden gelen casusların yaptığını olarak belirtmiş, başka bilgi vermemiştir. Gazete, telkinat ve tahrikâtı yapanların bunu neden yaptıklarına dair bilgi de sunmamıştır. Gazete, başka devletlerin isyanı teşvik ve tahrik ettiğini ima etmektedir. Haber, isyanı ayaklandırma olarak tanımlamış buna göre önce reisler isyana ikna edilmiş onlar da halkı ayaklandırmıştır. Dersimli ahali bu tanımda pasif olarak sunulmuştur. Haberin devamında ise engellenmeye çalışılsa da Hükümet’in iyi şeyleri gerçekleştireceği belirtilmektedir. Hükümet’in eylemleri “ıslahat” olarak tanımlanmış ve Hükümet’in kararlılığı vurgulanmıştır. Bu örnek Dersim olaylarının nedenini dış devletlerin teşvikine bağlamaktadır. Dış devletlerin teşviki olduğu söylemi, siyasal otoritenin yaşanılanlardaki sorumluluğunu silmektedir.

“Hükümet nüfuzu altına girmek istemeyen bu dağlı ve dürüst aşiretler aynı zamanda civarın sakin çalışkan halkı ve köylüleri için daimi bir korku ve

tehlike membaı vücuda getiriyorlardı... Hakikaten Türk milletinin tabii hayatı içinde bu garip çıban artık yaşamamalıdır. Türkün inkılap ve teceddüt hamlesi muntazam, modern bir hükümet kurmak azmi karşısında bir vilâyet, bir engel ve istisna halinde karşımıza dikilemez” (Akşamcı, 22 Haziran 1937: 3).

Akşam gazetesinin 22 Haziran tarihinde yayımlanan “Tunceli’nin ıslahı” başlıklı makalesi, harekâtın nedenlerini açıklamaktadır. Harekâtın nedeni makaleye göre birkaç başlıkta sıralanabilir: 1- nüfuz altına almak, 2- çalışkan halkın güvenliğini sağlamak, 3- modern kent kurmak, 4- garip çıbanın yaşamaması, 5- inkılap ve teceddüt hamlesi gerçekleştirmek.

Makale, Dersim’i nüfuz altına almak ifadesi ile Dersim’in kanun ve kural bilmediğini belirtmektedir. İkinci neden de Dersimlilerin çevre köyler için bir korku sebebi olduğunu ifade etmektedir. Bu tehlikelerin neler olduğu ise belirtilmemiştir. Çalışkan ve işi gücüyle uğraşan köylüye tehlike yaratma ifadesi ile şekavet iması yapılmaktadır. Dersim bu makalede de bir çıban olarak sunulmuş koparıp atılmasının hayırlı olacağı ifade edilmiştir. Garip sıfatı ise Dersim’i bilinmeyen tarif edilmeyen bir yara olarak göstermektedir. Olayların nedenlerinden biri de makaleye göre modern kent kurmak istemektir. Fakat Dersimlinin modern bir kentin kurulmasını istemediğinden isyana başvurduğunu belirtmektedir.

“Hükümetimizin Doğu illerinde başladığı büyük ve çok feyizli ıslahat sayesinde refah ve saadet adımları atılırken senelerden beri masum halkı iğfal ve kendi melun fikirlerine alet eden bir takım sergerdeler paslanmış kafalarının bir türlü anlayamadığı yenilikleri ve yapılan büyük işleri şahsi menfaatlerine aykırı görmüşler ve halkı ayaklandırmaya kalkışmışlardır” (Anadolu, 17 Haziran 1937: 1).

“Ancak hurafelerin korkunç zincirleri içinde hapsedtikleri halkın kurtuluşunu gören şeyhler tarihî haklarındaki hükmünü anlamakta gecikmediler. İyi bir vatandaş olmak şerefini bırakarak habasetin en ağırını irtikâb ettiler, yürüyen hareketi akıllarınca durdurmağa yeltendiler” (Ünal, 22 Haziran 1937: 1-5).

Yukarıdaki alıntılar, Dersim İsyanını aşiret ilişkilerinden oluşan bir direnç olarak temsil etmektedir. Yeğen'e göre 1930 ile 1940 yılları arasında devlet söylemi, Kürt meselesine her baktığında orada bir etno-politik sorunu değil, aşiret ilişkilerinden oluşmuş toplumsal örgütlenmelerin çözülemeyişinden kaynaklı sorun görmektedir (Yeğen, 2011: 139). Bu açıdan Kürt meselesi de aşiret ilişkilerinin çözülememiş olmasından kaynaklı bir mesele olarak ele alınmaktadır. Bu alıntılar da bu söylemi yeniden üretmektedirler. Anadolu gazetesi, 17 Haziran tarihli haberinde, harekâtın nedenlerini birçok yönünü ele alan ve harekâtı olumluyan bir yazı yazmıştır. Haber, harekâtın, ıslahatları kendi çıkarlarına uygun bulmayanlara karşı yapıldığını belirtmiştir. Fakat haber, sonucu sebep olarak göstermektedir. Sanki belirli ıslahat eylemleri yapılmış fakat bunlar beğenilmemiş ve bundan ötürü harekât yapılmıştır. Oysa önce Dersim'e harekât yapılmıştır. Eğer mukavemet varsa bu harekâta karşı yapılmıştır. Dersimli ahali bu haberde "iğfal" edilen, "melun fikirlere alet" edilen ve "ayaklandırılan" şeklinde tanımlanmakta ve pasif konuma yerleştirilmektedir. Hükümet ise "büyük ve çok feyizli ıslahat" yapan ve "refah ve saadet adımları atan" olumlu ve aktif olarak sunulmuştur. Dersimli liderler bu haberde "melun fikirli", "paslanmış kafalı", "sergerde" olarak sunulmuştur. Lanetli fikirlerin ne olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Fikirlerin izafi olması gazete için bir önem taşımamaktadır. Gazete, lanetli fikir ve doğru fikir ikiliğinin mevcut olduğu söylemini mutlak hakikat olarak sunmaktadır. Söylem kendi ideolojik yaklaşımını mutlak doğru olarak sunmakta, bunun dışındakileri ise lanetli olarak tanımlamaktadır. Gazete, paslanmış kafanın ne olduğunu ve nasıl olduğunu gösteren herhangi bir bilgi vermemiştir. Pas metaforu zamanı geçen nesnelere çürüme durumu olarak ele alındığında paslanmış kafanın zamanı geçmiş, geri kafalı anlamlarına geldiği görülür. Dersim'in geri kafalı olduğu ve zamanının geçtiği söylemi, siyasal otoritenin müdahalesine meşruiyet kazandırmaktadır. Yaşanılanların nedeni mağdurun karakterinden kaynaklandığı ima edilmekte, yaşanılanlarda siyasal otoritenin sorumluluğu silinmektedir.

Kemal Ünal imzalı makale, Dersim olaylarını Anadolu gazetesinin yaptığına benzer şekilde sonucu sebep yerine koyarak anlatmaktadır. Makalenin spotu olmadığından ilk cümlesi spot olarak alınmıştır. Şöyle yazmaktadır:

“Sayın Başbakan; Tunceli hâdisesinin esasını geçen pazartesi Büyük Millet Meclisi kürsüsünden, efkârı umumiyeye açıkça bildirdiler. Bütün memleket vazih olarak öğrendi ki ıslahat programına muhalefet edilmek istenilmiştir ve askeri tedbirlerle bu muhalefet bertaraf edilmiştir” (nal, 22 Haziran 1937: 1-5).

Makalenin girişinde konumuz açısından dikkat çekici olan Dersim meselesini gazete ve yazar dâhil herkesin Başbakan’ın bildiriyle öğrenmiş olmasıdır. Haberden gazete için en önemli bilgi kaynağının Hükümet olduğu anlaşılmaktadır. Hall’in da belirttiği gibi bir ideolojinin hegemonik hale gelmesinde olgu ve olayları tanımlama iktidarına da sahip olması gerekmektedir. Yazılı basın bu dönemde devletin ideolojisine bağlı kalmış olgu ve olayların onlar tarafından belirlenmesini bilerek ve isteyerek kabul etmiştir. Giriş bölümü askerin eylemlerini saldırmak, öldürmek veya vurmak olarak tanımlamamaktadır. Bunun yerine ‘bertaraf edilmeye’ açıklanmaktadır. Bu açıklama, eylemleri normalleştirmektedir. Bu makalede Dersimli liderler “alçak” ve “yalancı” olarak sunulmaktadır. Dersimliler ise hurafe zincirleri arasında hapsedilen olarak temsil edilmektedir. Haber, isyanın nedenini halkın kurtuluşunu engellemek olarak tanımlamaktadır. Çünkü gazeteye göre halk hurafelerin korkunç zincirleri tarafından hapsedilmektedir. Dersim’in hapis içerisinde olduğu söylemi, siyasal otoriteye kurtarma yükümlülüğünü verdiği ima edilmektedir. Makale isyanı, tarihin hükmüne karşı gelmek olarak sunmaktadır. Tarihinin belirli tarzda gerçekleşeceği söylemi bu örnekte mutlak hakikat olarak temsil edilmektedir. Hükümet tarihin gerektirdiği noktada şeklinde inşa edilmekte, Dersimliyi bu noktaya getirme yükümlüğü doğal hakikat olarak sunulmaktadır.

“[Y]ol istemeyen, mektep istemeyen, uyanmak ve insan olmak istemeyen Dersim’in şeyh ve seyitleri ayaklarına gelen medeniyeti tepecek yerde ona kollarını asaldı aziz Türk vatani böyle içinden kanamazdı. Ne çare ki eski devirlerin muhasebesini görmek ve günahlarını yıkamak vazifesi de Cumhuriyet nesline düşmüştür” (Morkaya, 19 Haziran 1937: 3).

Son Posta gazetesinin 19 Haziran tarihinde Cahid Morkaya imzasıyla yayımladığı makale isyanın nedenini yol, mektep, uyanmak ve insan olmak istememe olarak sunmaktadır. Cahid Morkaya, harekâtı eski devirlerin muhasebesini görmek ve günahlarını yıkamak olarak ele almaktadır. Dersim'in kirli olduğu söylemini yeniden üretmektedir. Makaleye göre Hükümet'in talepleri şeyh ve seyitler tarafından kabul edilmediğinden kan dökülmüştür. Bunun sorumluluğunun Hükümet'in taleplerini kabul etmeyenlerde olduğu ima edilmektedir. Devlet'in taleplerine karşı çıkmanın öldürülmesi gerektiği söylemini dolaşıma sokmaktadır. Makale şeyh ve seyitlerin uyduğunu düşünmektedir. Yazar kendi fikirlerini mutlak gerçek olarak temsil etmektedir. Yazar kendisi gibi düşünmeyi "uyuyan" olarak değerlendirmekte böylece kendini üst perdede "uyanık" olarak görmektedir. Uyku, vücudun bilinçsizlik hali olarak ele alındığında Dersimli şeyh ve seyitler bilinçsiz, siyasal otorite ise bilinçli olarak inşa edilmektedir. Yazar insan olmanın nasıl mümkün olduğuna dair bilgi vermemesine ve hangi özelliklere sahip kişilerin insan olduğunu belirtmemesine rağmen şeyh ve seyitlerin insan olmak istemediklerini iddia eder. Dersimliler söylem üzerinden inşa edilirken bu örnekte de görüldüğü üzere insan olmamakla kodlanır. Bu durum kurbanın karakterine kabahat bulmaya örnek teşkil etmekte, siyasal otoritenin eylemlerini nedenler üzerinden hegemonize etmektedir.

"Bir haldeki Cumhuriyet Hükümet'i dersim üzerine ıslahat parmağını basmamış olsaydı asırlarca öyle devam eder giderdi ve hiçbir kimsede Türkiye'de bu isimle bir mesele bulunduğunu hatıra bile getirmezdi" (Kurun, 16 Haziran 1937: 2).

Kurun gazetesinin "Dersim Meselesi" başlıklı 16 Haziran tarihli haberinde, Dersim Harekâtı'nın zorunlu olduğu ifade edilmektedir. Alıntı, haberin spotunda yer almaktadır. Bu nedenle gazete için haber değeri taşıyan temanın özetini sunmaktadır. Hükümet'in tutumu, aktif cümlelerle verilmiştir. Islahat yapılması Dersim olaylarının nedeni olarak açıklanmıştır. Islahat bir tuş olarak sunulmuş Hükümet de bu tuşa basan olarak gösterilmiştir. Bu tuş ile uçaklarda bulunan ateşleme tuşuna gönderme yapılmaktadır. Islahatların yapılmasının elzem olduğu vurgulanmıştır. Aksi durumun devam edip gideceği de vurgulanmaktadır. Devam edip gidecek şeyin ne olduğu

belirtilmemiş okuyucunun bunu bileceği varsayılmıştır. Dersim'in değişmesi gerektiği söylem üzerinden mutlak gerçeklik olarak temsil edilmiştir.

“...bundan sonra Dersim de Türkiye'nin bütün vilâyetleri gibi bir vilâyet olacak ve orada da insanlar, her taraftaki Türkler gibi kendi işleri ve güçleri ile meşgul olup yeni Türkiye'nin eli ile Şark'a doğru yuvarlanıp giden medeniyet dalgası içinde Avrupa medeniyetinin Asya'ya doğru intişarına yardım eden çalışkan unsurlar olacaklardır” (Son Posta, 19 Temmuz 1937: 3).

“Tunceli'de Durum” başlığıyla çıkan Muhittin Birgen imzalı makale, Dersim Harekâtı'nın nedenini gelecekte nasıl bir Dersim olacağını göstererek açıklamaktadır. Haberin spotunda “Türkiye Dersim işinden, Dersimliler derebeylerin zulmünden kurtuluyor” olduğu bilgisi yer almaktadır. Türkiye'nin Dersim işinin ne olduğunu okuyucunun bileceğini varsaymaktadır. Gazete zihinlerde bir Dersim söylemi olduğunu ifade etmesinin yanında, bu söylemi yeniden üretmektedir. Dersimliler derebeylerden kurtulduğu iddiası aşırı genelleme içermektedir. Hangi Dersimlinin hangi derebeyinden kurtulduğu bilgisi eksik bırakılmıştır. Dersimlilerin neden derebeylerden kurtulacakları da belirtilmemiştir. Dersimlilerin derebeylerden kurtulmak isteyip istemediği bilinmemektedir. Kurtulmak eylemiyle Dersimliler hapis edilen pasif bir konuma yerleştirilmiştir. Haber, Dersim'in bütün vilayetler gibi olacağını belirtmesine rağmen bütün vilayetlerin nasıl olduğu bilgisini vermemiştir. Dersim medeniyet önünde bir engel olarak temsil edilmiştir.

“Dersimlilerin ensesinde boza pişiren yobazlar, şeyhler, Reisler, Ağalar Cumhuriyet Hükümeti'nin yavaş yavaş oralara da medeniyet götürdüğünü, mektep, yol, karakol yaptığını görünce, pirelendiler. Eğer ahali uyanırsa bize metelik vermez aman buna bir çare diye düşünmeye başladılar” (Köroğlu, 13 Eylül 1937).

Köroğlu dergisi 13 Eylül tarihli haberini isyanın nedenlerine ayırmıştır. Haber “Dersim işi kökünden temizlendi. Eşkîyalığa aman yok. Cumhuriyet var olsun” başlığıyla sunulmuştur. Başlık Dersim olaylarının sonuçlandığını “kök” metaforuyla açıklamaktadır. Eşkîyalığa izin verilmeyeceği belirtilmesine rağmen ne zaman,

nerede ve kimlerin eşkıyalık yaptığı bilgisi verilmemektedir. Okuyucunun eşkıyalığın Dersimliler tarafından yapıldığı çıkarımını yapacağını varsaymaktadır. Dersim'in eşkıyalık diyarı olduğu söyleminin gerçekliğine gönderme yapmanın yanında, bu söylem yeniden üretilmektedir. Hükümet burada pozitif eylem sahibi görülmüş, aktif olarak sunulmuştur. Habere göre Hükümet Dersim'e medeniyet götürmüş fakat bu Dersimli liderler tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü habere göre eğer medeniyet gelirse kimsenin onlara para vermeyeceğini düşünmüşlerdir. Gazete bu bilgiyi nerden aldığına dair herhangi açıklama vermemiş ve kaynak belirtmemiştir. Bu haberde Dersimliler ensesinde boza pişirilen olarak sunulmuş, saf ve akılsız olduğu ima edilmiştir. Haberde Dersimliler gibi liderleri de pasif olarak sunulmuştur. Huysuzlandı demek yerine pirelendi denilmiştir. Pirenin kirli yerde yaşadığı göz önüne alındığında kirli iması da yapılmaktadır.

4.5.2. Medenileştirme

Toprak'a göre medenileştirme görevi, Batı'da özellikle 19. ve 20. yüzyılda, Afrika, Asya ve Güney Amerika topraklarına müdahale için meşru zemin yaratmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Uygarlığı yayma gerekçesiyle bu bölgelerin yerli halklarına Batılılaştırma uygun görülmekte ve böylece emperyalizmin sömürü sürecinin gözden kaybolmasını sağlamaktadır (Toprak, 2012: 537).

“Avrupa sömürgeci güçleri ‘geri’ halklara Batı uygarlığını getirmeyi görev saymışlardı. Bu bölgelerle kurdukları hegemonya ile sömürgeleri yönetmekle kalmamış; sömürgeci ideolojinin ‘asimilasyon’ anlayışı doğrultusunda kendilerine yandaş “Batılılaşmış” ikincil yerel kimlikler yaratmışlardır” (Toprak, 2012: 538).

Medenileştirme işlevini meşrulaştıran bir diğer söylem ise özellikle 19. yüzyılda bazı ırkların “fitraten” gelişemez olduğu iddiasıdır. Örneğin Condorcet gibi “ilerici” düşünürler bile Batı'nın bu insanları “kutsal” bir görev olarak medenileştirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu halklar medenileştikçe Avrupalılarla kardeşlik kurabilecekti. Aslında bu, Doğulu toplumların Avrupalılarla eşit olunmadığının itirafı olarak okunabilir. İlerlemeci görüşün Türkiye'deki

etkilenimlerini Jön Türkler ve İttihat Terakki’de görmek mümkündür. Terakki sözcüğü ilerlemeyi ifade etmektedir. İlerlemeden etkilenen modernizasyonda; tortulaşmış törelerin ve durağan yaşam biçiminin bir yana bırakılması gerektiğini ve geleneksel toplumlar için çağdaşlaşmanın tek çözüm olduğu belirtilir (Toprak, 2012: 538).

Yücel Demirer, Şevket Süreyya Aydemir’in çalışmalarını incelediği makalesinde belirli tarzda kurgulanmış yaklaşımların “Dersim başta olmak üzere bir kısım bölge ve yerellikleri ulusal kimlik inşası sürecine engel bir zihinsel ve mekânsal öteki” olarak tanımladığı sonucuna varmaktadır (Demirer, 2010: 41). Demirer bu yaklaşım tarzını iç oryantalizm olarak değerlendirmekte ve Dersim’in modernleşme önündeki engelleri olarak gericilik, dünyaya kapalılık ve geleneksel otoritelere mutlak bağlılık gibi özelliklerle ön plana çıkartarak bunlar aracılığıyla siyasal otoritenin müdahaleye davet edildiğini belirtmektedir (Demirer, 2010: 41).

Demirer’in de belirttiği gibi yazılı medya Dersim’i sıklıkla medeni olmamakla itham etmekte ve siyasal otoritenin Dersim’e müdahalesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Erken Cumhuriyet dönemi yazılı basın Dersim algısı incelenirken “medenileştirme” kavramı sık karşılaşılan bir kavramdır.³⁷ Yazılı basına göre Dersim medeniyetsiz bir muhit olup Dersimliler medeniyetsiz kişilerdir. Örneğin Tan gazetesinin 17 Haziran tarihli haberi şöyledir: “...Dersim’in bir asırdan beri medeniyete karşı mukavemeti...” (Tan, 17 Haziran 1937: 2). Tan gazetesine göre Dersimliler asırlardan beridir medeniyetin gelmemesi için mukavemet gösteren kişilerdir. Basın pratikleri, Dersim söylemini üretirken ve yeniden üretirken, Dersim’in medeni olmadığı söylemine sık başvurur. Bu açıdan yazılı basın Dersim söylemini medeni olmamak üzerinden inşa etmektedir. Oryantalizm incelemelerinin diğer toplumları yokluk temaları ile incelemelerine benzer şekilde medya metinleri Dersim’de medeniyetin yokluğu söylemini ön plana çıkarmaktadır. Dersim

³⁷ Beşikçi Dersimde gerçekleştirilenler durumun medenileştirme olarak sunulmasına şiddetle karşı çıkar. Bu durumu tam anlamıyla sömürgeci bir anlayış olarak niteler. “Batı, diyelim Büyük Britanya, diyelim Hindistan’da veya Fransa Cezayir’de veya Portekiz işte Angola’da Mozambik’te hep bu halkları medenileştirdiklerinden söz ederler. O halklara medeniyet götürdüklerinden söz ederler. Burada da böyle bir inanç var. Dersimliler de çocuklar, işte anaları babaları öldürülmüş. Belki çocukların gözleri önünde öldürülmüş, yok edilmiş. Sonra o çocuklar asker ailelerine dağıtılmış. İşte bunlara nasıl hizmetçilik yapacakları öğretiliyor. Yani Türklere hizmetçilik yapacaksınız. Nasıl yapacaksınız bunu öğretiyorlar. Buna medeniyet diyorlar” (Beşikçi, 2012).

medeniyetin yok olduğu söylemi aynı zamanda Dersim karşısında yer alan toplumu medeni olarak inşa etmektedir. Fakat incelenen metinlerde ‘medeniyet’ kavramının tam tanımı görülmemektedir. Kimi gazeteye göre medeniyet yol, köprü ve mekteptir. Kimi gazeteye göre şekavet yapmayıp işi gücüyle uğraşmak, kimi gazeteye göre ise refaha kavuşmak, kimi gazeteye göre ise seyitlerin ve şeyhlerin olmamasıdır. Dönem basının medeniyet tanımı daha geniş bir yelpazededir. Verilen tanımlamalar bu açıdan sadece kısmidir. Aşağıda bu tanımlamalar daha detaylı incelenecektir.

Dersim’de yaşanan olaylar medyada “medenileştirme” olarak görülmekte veya böyle temsil edilmektedir. Medenileştirme Dersim olaylarında hegemonize edici söylem bütünlüğüdür. Bu söylem bütünlüğü meselenin etnik yanını silmekte, olayları mağdurun karakterinde kabahat bularak açıklamaktadır. Olaylar medenileştirme olarak görüldüğünde Hükümet’in eylemleri pozitif, Dersimlinin isyanı ise medeniyete karşı mukavemet olarak negatif bir konumlama oluşturmaktadır. Dönem gazeteleri medenileştirme bağlamında ele alınacak birçok örnek sunmaktadır. Örneğin yazılı basın Dersim İsyanı’ndan bahsederken Ağrı İsyanı’na sıklıkla gönderme yapmaktadır. İsyân sonrasında Ağrı’nın medeni bir muhit haline geldiğini iddia etmektedir. Bu hatırlatmayla dönem basını, atıfta bulunulan yerin nasıl düzeltildi ise Dersim’in de öyle düzeltileceğini belirtmektedir.

Aşağıda medenileştirme ile ilgili dönem gazetelerinde yer alan çeşitli örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler kendi arasında çeşitli sınıflandırmaya tabii tutulmuştur. Bu sınıflandırmaların sorunsalları şunlardır: Neden medenileştirmek gereklidir? Medeniyetsizlik nedir? Medeniyetsizliğin sebepleri ve sonuçları nelerdir? Medenileştirmenin getirileri neler olacaktır? Medenileştirmenin tarihsel örnekleri nelerdir? Medenileştirme nasıl yapılacaktır? Medenileştirme için hangi araçlar kullanılacaktır?

Örnekler

“Dağlarda oturlan yerler ise taş koğukları ile kayalıklar altında oyulmuş mağaralardır. Bu yerlerde bir Dersimli karısını, çocuklarını ve

koyunlarını bir tek mağara içinde toplar. Hayvanlar ve insanlar karma karışık halde oturur ve yaşarlar” (Kurun, 19 Haziran 1937: 6).

“[A]çlarla, çıplaklarla meskûn bir yeri medenileştiriyoruz” (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1937: 7).

“[A]sırlardan beri iptidaî hayat yaşayan bura halkı medeniyet nuruna kavuşuyor” (Haber, 17 Temmuz 1937: 5).

“Cumhuriyet bütün yurttaşların şuur ve heyecanla yürüttüğü ilerilik hamlesi içinde tarihin seyyielerini söküp atmaktadır” (Ulus, 22 Haziran 1937: 3).

“...Hozat, Ovacık, Mazgirt, Nazimiye, Pertek gibi 3-5 kazadan ibaret olan ve gayet sarp dağlar arasında bulunan bu Tunceli vilayeti şimdiye kadar yarı medeni insanlarla meskundu” (Us, 16 Haziran 1937: 2).

Yukarıda verilen örnek haberlerde görülecek ortak ilk tema Dersimlilerin medeniyetsiz olduklarıdır. Kurun gazetesi, 19 Haziran tarihinde Dersimlinin taş kovuklarda, mağaralarda hayvanlarla iç içe yaşadığını haber yapmıştır. Dersimli böyle bir hayat yaşıyor olması gazeteyle medeniyetsizliktir. Durum haberi olmasına rağmen haber kaynağı belirtilmemiştir. Haberin yapıldığı günde Kurun gazetesi üç farklı fotoğraf yerleştirmiştir. Yayımlanan fotoğraflarda şalvar, sarık ve uzun sakallı kişiler görülmektedir. Fakat Dersimliler bu fotoğrafların hiçbirinde taş kovuklar, mağaralar ve hayvanlarla beraber yaşadığı görülmemektedir. Gazete bu haberle Dersim’in medeni olmadığı söylemini olgusal bir kanıtla dayandırmadan dil üzerinden yeniden üretmiştir.

4 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesi haberinde ise açların ve çıplakların mekânı Dersim’in medenileştirileceği söylenmektedir. Dersim medeni değildir. Çünkü açlar ve çıplakların mekânıdır. Dersim çıplakların mekânı olduğundan medenileştirilmesi gerektiği iması vardır. Dersim medenileşince de açlar tok, çıplaklar giyinik olacağı ima edilmektedir. Bu söylem, Dersimliyi yemeyi ve

giyinmeyi bilmeyen yabancılar olarak temsil etmektedir. Dersim'in yabancı olarak temsil edilmesi siyasal otoriteyi medeni olarak inşa etmekte ve siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerine meşruiyet kazandırmaktadır.

Haber gazetesinin 17 Temmuz tarihli yayınında ise Dersimlinin ilkel hayatının medeniyet nuruna kavuşacağı belirtilmektedir. Gazeteye göre Dersimli asırlardan beri ilkeldir. Gazete Dersim'in hangi karakteristik özelliklerinin onu ilkel yaptığını belirtmemektedir. Gazete için belirgin olan Dersimlinin ilkel olup asırlardan beri değişmediğidir. Dersim söylemi ele aldığı niteliği salt bir özellik olarak ele almamakta, Dersim'i o nitelikten ibaret olarak sunmaktadır. Gazete Dersim'i sabit, durağan ve özcü tanımla ilkel olarak nitelerken, Cumhuriyet'i ise medeniyet nuru dağıtan olarak temsil etmektedir. Dersim söylemi yazılı basın tarafından üretilirken ve yeniden üretilirken, Dersim sabit bir nitelikte tanımlanmakta, bu tanım -örneğin ilkel olma- doğal gerçeklik olarak sunulmaktadır.

22 Haziran tarihli Ulus gazetesi ise Dersim ile ilgili haberini tarihin kötülüklerinin sökülüp atılması olarak sunmaktadır. Dersim'deki kötülüğün ne olduğunu belirtmemekte ve bunun neden kötü olduğuna dair bilgi vermemektedir. Fakat tarihteki kötülüklerinin sökülüp atılmasını ilerilik hamlesi içinde değerlendirdiği için buradaki kötülüğün "gerilik" olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yine de gazetenin neyin "gerilik" neyin "ilerilik" olduğuna dair bir açıklaması yoktur. Gazete haberinden anlaşılan geri olan Dersim'in ileriye götürüleceğidir. Medenileşmeye benzer bir ima da burada vardır. İleri olan geri olanı ileri götürmelidir. Çünkü geri olan, kendi başına ileriye gidemez ve hep geride kalır. Zeydanlıoğlu bu durumu Beyaz Türk'ün yükümlülüğü olarak tanımlar. Dersim söylemi, Dersim'i geri olarak inşa etmekte, siyasal otoritenin ileri taşıma yükümlülüğünü meşrulaştırmaktadır.

16 Haziran tarihli Kurun gazetesi ise medenileştirmenin neden gerekli olduğunu eski Dersim'i anlatarak sunmaktadır. Habere göre Dersim harekât öncesine kadar yarı medeni insanların muhitidir. Haber, Dersim'in harekâtle beraber medeni insanların yeri olmaya başladığını ima etmektedir. Ancak haberin içeriğinde eski Dersim ile hareket sonrasındaki Dersim arasındaki farklılığın ne olduğunu

yazmamaktadır. Eksik verilen bilgiye rağmen eski ve yeni Dersim karşılaştırması Dersim söyleminin doğruluğunu kendi başına yeniden üretmiş, iktidarın rolünü olumlamıştır.

“Eğer size Medeniyetin bütün konforlarını bırakıp Dersim dağlarında yaşayacaksınız deselerdi siz de bir Dersimli gibi olur, onun gibi düşünür, onun gibi cevap verirdiniz. İşte bunun içindir ki dünyanın en büyük inkılâbını yapan Türkiye, bugün başka bir cepheden o inkılabı kadar mühim bir iş yapıyor. Dersim’e medeniyet ve kültür sokuyor” (Ahmed, 8 Temmuz 1937: 7).

“[D]esek ki okutup yazmakla -bir asırda- bu ırkın vahşetini, hunharlığını, iptidailiğini ve atavik seciyesini yenebileceğiz... Fakat bu kartal yuvasında medenî adam yavrusu büyümez ki... Kezalik -Şatobriyan’ın Amerika’nın kırmızı derililerinde gördüğü ve göstermek istediği şairane hasletler gibi- bunlarda da farz ve tasavvur olunan hassasiyetlerin ve kabiliyetlerin sıfır olmadığı ne malûm?” (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 4).

“Muhakkak ki Dersim’in göklere baş vermiş dağlarında, kovuklarda, mağaralarda yaşayan ve idrakinin bütün ihatası sakalı kendininkinden biraz daha uzun şeyhine tapmaktan ibaret olan zavallılar da insan olduklarını anlayacaklar ve insan gibi yaşamının zevkini tadacaklardır” (Burhan Cahid Morkaya, 19 Haziran 1937).

Kurun gazetesinin 8 Haziran tarihli haberinde Dersim’in neden medeniyetsiz olduğu anlatılmaktadır. Bir durumun nedeninin tartışılması o durumun mutlak doğru olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu örnekte medeniyetsizliğin nedeni tartışılmakta, böylece medeniyetsizlik mutlak gerçek olarak temsil edilmektedir. Habere göre her kim olursa olsun Dersim’de yaşıyor olsaydı Dersimli gibi olur, Dersimli gibi düşünür ve Dersimli gibi cevap verirdi. Haber Dersimli gibi olmak, Dersimli gibi düşünmek ve Dersimli gibi cevap vermenin nasıl ve ne demek olduğunu açıkça yazmamış, okuyucunun bunu bileceğini varsaymıştır. Siz de yaşasınız Dersimli gibi olurdu anlamına gelen cümle görünüşte empati içerse de

zihindeki Dersim'in doğru Dersim olduğunu kanıtlamaya dönük bir cümledir. Yazar, zihinlerde bir Dersim imgesinin olduğunu belirtmesinin yanında, bu imgenin doğruluğunu Dersimli gibi olmak, Dersimli gibi düşünmek ve Dersimli gibi cevap vermek ifadeleri ile yeniden üretmektedir. Başka bir ifadeyle Dersim söylemi yazılı basında kendini kurarken, okuyucunun bildiğini varsaydığı boşluklara gönderme yaparak yeniden üretilmektedir.

Haber Türkiye'nin Dersim'e medeniyet ve kültür sokacağını ifade etmektedir. Haberde dikkat çekici olan kültür ve medeniyetin getirilmesi, geliştirilmesi değil sokulmasıdır. Kültür ve medeniyet sokulan metaforuyla açıklanmıştır. Sokmak metaforu hem kendi başına yapmamayı hem de zor kullanmayı içeren güce işaret eder. Bu metafor dönem içerisinde yaşananları dolaylı olarak anlatmaktadır. Bu dönemde siyasal otorite Dersim'e belirli bir yaşam pratiği dayatmış, Dersimlilere bunu kabul etmeme şansı tanımamış, güç ile bunu desteklemiştir. Kültür ve medeniyetin sokulması derken Dersim'de bunların yok olduğu söylemini yeniden üretmektedir. İnsanın yaşadığı ve doğayla bir arada olduğu her yerde kültürün olduğu kabul edildiğinde Dersim'de de bir kültür mevcuttu. Kurun gazetesi Dersim'deki kültürü, kültür olarak kabul etmemektedir. Çünkü gazeteye göre kültür; kuralları, kurumları, stilleri sabit önceden bilinen ve ezel ebed tek biçimli bir olgudur. Bunun dışındakiler ise kültür değildir. Başka bir ifadeyle haber, kültür tanımında, doğru ve yanlış kültür ayrımına giderek, kültürleri birbirinden ayırarak bunlar arasında bir üst ilişkiyi üretmektedir. Bu ilişki biçimi, üst kültürlerin, ast kültürlerle dönüşümü dayatmasını hegemonize etmektedir.

Cumhuriyet gazetesi 29 Haziran tarihinde Mazhar imzalı aşağılayıcı ifadeler barındıran bir makale yayımladı. Mazhara göre Dersimli; ırk olarak vahşi, hunhar ve ilkeldir. Dersimlinin ırk olarak vahşi, hunhar ve ilkel olmasını sağlayacak neler yaptığı belirtilmemiştir. Bu açıdan vahşi, hunhar ve ilkel söylemi bir kanıtla dayandırılmadan kendi kendini üreten bir söylemdir. Mazhar okutup yazmak Dersim ırkının vahşiliğini, hunharlığını ve ilkelliğini düzeltmeyeceğini belirtir. Bu önerme vahşi, hunhar ve ilkel söylemlerini tartışılmaz doğru olarak temsil etmektedir. Mazhar Dersim'in medenileşeceğinden ümitsizdir. Dersim'de iki sebeple medenileşme olamayacağı iddiasındadır: Birincisi, Dersim'de medenî adam yavrusu

büyümez, diğeri ise Dersimlilerin hassasiyetleri ve kabiliyetleri yoktur. Bu yazıdan anlaşılan Dersimli medeni değildir ve olamaz. Çünkü kabiliyetsiz olup vahşi hayvanların (kartal yuvası) yaşadığı Dersim’de yaşamaktadır. Mazhar Dersimlilerin Dersim’de olduğu sürece medeniyetsiz olmaya mahkûm olduğunu söylemektedir. Eğer Dersimli Dersim’de kalmaya devam ederse medenileştirme de başarısız olmaya mahkûmdur. Mazhar Dersimlinin göçürtülmesinin zorunlu olduğu söylemini hegemonize etmektedir.

19 Haziran tarihli Burhan Cahid Morkaya imzalı makalede medenileştirme edimini insan gibi yaşamayı öğretmek şeklinde tanımlanmaktadır. Cahid Morkaya da Dersim’den bahsederken önce doğasının vahşiliğinden başlar. Daha önceki örneklerde de görüldüğü üzere vahşi Dersim doğası üzerinden Dersimlinin vahşi olduğu söylemi mutlak gerçeklik olarak sunulur. Makaleye göre Dersimli kovuklarda ve mağaralarda yaşamaktadır. Makalenin bu bölümü de Dersimliye vahşi demeden vahşi yaşayan göndermesi yapılmaktadır. Medenileşmenin gerekli olduğu söylemi, bu örnekte Dersimlileri vahşi olarak sunarak hegemonize edilmektedir. Cahid Morkaya Dersimlinin kavrayış ufkunun kendisi kadar az olan şeyhe tapmaktan ibaret olduğunu düşünmektedir. Bu ifadeye göre Dersimlinin kavrayış ufku dardır hatta sırf sakalı daha uzun olduğu için şeyhine tapacak kadar dardır. Cahid Morkaya’ya göre Dersimliler insan olduklarını bilemeyen, zavallı insanlardır. Medenileştirme bu söylemde insanlığa kavuşturmak olarak sunulmuş, Dersimlilerin insan dışı varlıklar olduğu imgelemine yeniden üretmektedir. Siyasal otoritenin eylemleri insanlığa kavuşturma olarak temsil edilmiş, siyasal otoritenin dönüştürücü eylemler gerçekleştirmesini hegemonize etmiştir.

“Hepsi 2000-2500 kilometre murabbai yerde oturan çekirdek Dersimlilerin temdini, bunların medeni insanlar arasında yaşatılması ile mümkün olabilir” (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 4).

“Malûmdur ki iktisadî ve ziraî faaliyete dayanmayan hiçbir temdin fayda vermez...” (Cumhuriyet, 29 Haziran 1937: 4).

“Bugünkü Garp Anadolu’suna bakınız; bir de aynı bölgeye dair hatta meşrutiyet gazetelerindeki gündelik havadisleri okuyunuz. Oralarda zorbalığa yalnız jandarma zoru değil, Kemalizm’in her bakımdan giriştiği medeniyet mücadelesi nihayet vermiştir” (Ulus, 21 Haziran 1937: 6).

“...büyük bir davanın tahakkuku, bir vatan parçasının medenileştirilmesi, Cumhuriyet’in feyizlerinden karanlıkta kalan yurttaşların da nurlanması için birkaç yüz kişinin can vermesi bile ehemmiyetli bir hadise sayılamaz” (Hakkı Ocakoğlu, 19 Haziran 1937: 6).

Yukarıda verilen örnekler tekrar hatırlanacak olursa Dersim söylemi, Dersim’i medeniyetsiz bir muhit olarak sunmaktadır. Bunun çeşitli nedenleri ve sonuçları vardır. Bu nedenle Dersim’in medenileştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Fakat medenileştirmenin nasıl gerçekleşeceği açıklanmamaktadır. Bu bölümde görülen örnekler medenileştirmenin hangi araçlarla ve nasıl yapılacağına ipuçlarını vermektedir. Cumhuriyet gazetesi 29 Haziran tarihinde Mazhar imzalı makalenin spotunda yer alan haber herhangi bir yoruma yer bırakmadan Dersimlilerin göçürtülmesinin tek çözüm yolu olduğunu ifade etmektedir. Makale Dersim’in dört tarafının 2000-2500 metre yükseklikte vahşi dağlar olduğunu ve doğanın vahşiliğinin insana geçtiğini ima etmektedir. Bu nedenle Dersimlilerin bu yerde kalmaması gerektiğini ve göçe tabi tutulmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir. Gazeteye göre Dersimli ancak medeni insanlar arasında yaşadığında medenileştirilebilir. Gazete olumsuz imalar barındıran göçürtme kavramını ters çevirme işlemiyle olumlu şekilde sunmuştur.

Cumhuriyet gazetesi 29 Haziran tarihli haberinde ise medenileştirmenin ancak ekonomik ve zirai faaliyetlere dayanması gerektiğini söylemektedir. Haber ilk bakışta medenileştirme için önerilen yöntemin ekonomik ve zirai olduğunu gösterse de öyle değildir. Haberin devamında Dersim’in ekonomik ve zirai faaliyet yapılacak alana sahip olmadığı belirtilmektedir. Gazete Dersim’de girişilen medenileştirme eyleminin başarısız olabileceğini anlatmaktadır. Bu nedenle medenileşmenin başarılı olabilmesi için göçürtmenin gerekli olduğunu ima etmektedir. Bu örneklerde de görüldüğü üzere yazılı basın Dersim söyleminde, Dersim’in doğasının vahşiliğine

gönderme yaparak, hem medeni olmadığı söylemini üretmekte hem de göçürtmenin gerekli olduğu söylemini hegemonize etmektedir.

Ulus gazetesi 21 Haziran tarihinde çıkan yazısı medenileştirmenin nasıl sonuçlandığını geçmişle karşılaştırarak açıklamaktadır. Habere göre bugünün Anadolu'su ile meşrutiyet Anadolu'sundaki gazetelere yansıyan olaylar incelendiğinde olumlu anlamda büyük bir fark vardır. Farklılık olduğu söylemi mutlak gerçeklik olarak sunulmuştur. Gazete iki dönem arasındaki hangi olayların farklı olduğuna dair verdiği tek bilgi “zorbalığın” sona ermiş olduğu bilgisidir. Zorbalık tabiri kanun kural tanımamayı içeren ve kaba kuvvete gönderme yapan olumsuz bir kelimedir. Hükümet'in hem askeri önlemleri ile hem de Kemalizm'in giriştiği medeniyet mücadelesiyle zorbalığın üstesinden geldiği belirtilmektedir. Gazete eskiyle şimdiyi zorbalık üzerinden göstererek Kemalist medenileşmeyi olumlamıştır.

Hakkı Ocakoğlu imzalı 19 Haziran tarihli haberinde medenileştirmenin yaratacağı sonuçlar ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. Ocakoğlu'na göre medenileşme için birkaç yüz kişinin can vermesi önemsiz bir hadisedir. Eğer söz konusu karanlıkta kalan yurttaşlara Cumhuriyet'in feyzi nurlandıracaksa ölüm sadece teferruattır. Bu alıntı gazetenin devletin olumsuz eylemlerini gizlemenin yanında bu eylemleri pozitif konuma taşımaya uygun bir örnektir. Bu açıdan Dersim söylemi, Dersim'de siyasal otoritenin emriyle gerçekleşen öldürme eylemlerini gerekli olarak sunmuş ve bu durumu meşrulaştırmıştır.

Bir hegemonize edici pratikler bütünlüğü olan medenileştirme söylemi Dersim'in medeni olmadığı söylemini mutlak gerçek olarak ele almakta bu durumun değişmesinin elzem olduğunu vurgulamaktadır. Dersim'de medeniyetin olmadığı söylemi belirli durumsal olaylara dayanmayan örnekler üzerinden yeniden üretilmektedir. Dersim'in medeni olmadığı söylemi mutlak bir gerçeklik olarak sunulmakta, bu durum siyasal otoriteyi medeni olarak inşa etmekte ve onun medenileştirme yükümlüğünü hegemonize etmektedir. Medenileştirmenin gerçekleşme biçimi basın pratiklerinde içinde fiziki yok etmenin de dâhil edildiği tedip, mesut topraklar şeklinde meşrulaştırılmış göçürtme şeklindedir.

4.5.3. Metaforlar

Yazılı basında Dersim olayları incelenirken metafor kullanımıyla çok sık karşılaşılmıştır. Metaforlar anlatıma duygusal öğeleri de eklemekte anlatımın inandırıcılığını artırmaktadır. Bunun yanında akılda kalıcılığı sağlamakta ve haberin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Soyut, karmaşık, bilinmedik veya yeni anlamlar somut bilinir ve anlaşılır olmaktadır (Van Dijk, 2003: 98).

Medya incelemesinde karşılaşılan metaforlar Hükümet'in olumlu özelliklerini vurgularken; Dersimlilerin olumsuz özelliklerini vurgulamaktadır. Buna benzer şekilde Hükümet'in olumsuz özelliklerini gizlerken; Dersimlilerin olumlu özelliklerini gizlemektedir.

“[B]u yara tekrar açılmıştır. Ufunetlerini saçıyor” (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 1).

“Münferid çetelerin can çekişen kımıldanışları derhal kırılmıştır” (Cumhuriyet, 16 Haziran 1937: 1).

“Dersim şakileri büyük lâv selleri gibi her tarafa yayılır” (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 1).

Yusuf Mazhar Aren 29 Haziran tarihli makalesinde Dersim olaylarını bir yaraya benzetmektedir. Yara metaforu; tedavi gerektirdiğini, yaranın etrafa yayıldığını ve çabuk önlem alınması gerektiğini ima etmektedir. Dersim söylemi, Dersim'i hasta olarak temsil ederken, Hükümet'i tedavi eden olarak inşa etmektedir.

Cumhuriyet gazetesinin 16 Haziran tarihli haberinde “can çekişen” ve “kımıldanış” metaforları kullanılmıştır. Bu metafor ölüme az kaldığı anlamı taşır. Failin çok zor durumda olduğunu anlatmak için kullanılır. Dersim İsyanı'na katılanların çok zor durumda olduğunu ifade etmektedir. Hastalardan esinlenen “kımıldanış” metaforuyla Dersimlilerin eylemlerini önemsiz göstermektedir.

Kımıldanmak hareket için ilk fiildir. Bu açıdan metafor Dersim olayını isyan etmeye teşebbüs olarak sunmuş ve teşebbüsün hemen kırıldığı ifade edilmiştir. Dersim söylemi bu metaforunda, siyasal otoriteyi olayların aktif yönlendiricisi olarak sunmuş, Türk Ordusu'nun güçlü olduğu söylemini hakikat olarak temsil etmiştir.

“...sökülmez bir çelik çember içine alınan asiler...” (Cumhuriyet, 20 Haziran 1937: 1).

Cumhuriyet gazetesinin 20 Haziran tarihli haberinde “çember” metaforu kullanılmıştır. Ordu bu çemberi çizen olarak sunulmuş, isyan edenler çemberin içinde kalanlar şeklinde temsil edilmiştir. Çember metaforu siyasal otoriteyi aktif olarak sunmuş, Dersim'i ise tam tersine pasif olarak temsil etmiştir. Dersim'in pasif olarak temsili, bağımlılık ve kurtarıcılık ikilemini inşa etmektedir. Bu çemberin sökülmez bir çelikten oluştuğu vurgulanmıştır. Bu tanımlama ile ordu çelik gibi sökülmez olduğu belirtilmiş çok güçlü olduğu vurgulanmıştır.

“Beş yüz senelik tarihi Kutu deresinin kapıları kahraman askerlerimizin çizmeleri altındadır” (Cumhuriyet, 27 Haziran 1937: 1).

“[K]utu deresinin muhtelif kollarında cehaleti ve geriliği ezmek için yaratılmış olan kahramanların topuğu altındadır” (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1937: 1).

Cumhuriyet gazetesinin 27 Haziran ve 4 Temmuz tarihli haberlerinde Kutu Deresi bir ev olarak sunulmuş, kapılarının artık orduya açıldığı vurgulanmıştır. Kapının ordunun çizmelerinin altında olduğu ifadesi, kapının zor kullanılarak devrildiğini ve içeri girildiğini belirtmektedir. Bu ifade ile ordu taarruz eden “kahraman” konumundadır. Gazete, Dersim'in yenildiği ve ordunun savaşı kazandığı söylemini gerçek bir durum haberi olarak sunmuştur. Bu örnekte de görüldüğü üzere Dersim söylemi, Dersim'de yaşananları olgular üzerinden değil, imgeler üzerinden üretmiş, zafer ve yenilgi kavramları bu imgeler ile inşa edilmiştir.

“[E]lli bin insanın beyni içinde bir kara engerek gibi bağdaş kurmuş olan seyitlerin en azılısı” (Haber, 24 Haziran 1937: 3).

Haber gazetesinin 24 Haziran tarihli yayınında ise “engerek” ve “bağdaş kurmak” metaforları kullanılmıştır. Alıntıya göre seyitler elli bin insanın beynine kara bir engerek gibi bağdaş kurmuşlardır. Dersimliler burada hayvan metaforuyla tanımlanmış, insan dışı olarak sunulmuştur. Alıntı durum haberi görünen bir yorum haberidir. Sayılar verilerek önerme inandırıcı kılınmıştır. Metafor, insanların beyinlerinin seyitlerin fikirleriyle zehirlendiğini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu fikirlerin ne olduğu belirtilmemiştir.

“[B]undan sonra dersim mntikasından dışarıya kuş uçmasına imkan kalmamıştır” (Kurun, 23 Haziran 1937: 1).

Kurun gazetesi 23 Haziran tarihinde yayınladığı haberde Türk Ordusu’nun Dersim’i ele geçirdiğini metaforlarla ifade etmiştir. Cümlede kullanılan metafor Dersim’de Türk Ordusu’nun “kuş uçurtmaması” her şeyin kontrol altında olduğu anlamına gelmektedir. Dersim’in kontrolünün Türk Ordusu’nda olması isyancıların yenik olması, Hükümet’in ise savaştan zaferle çıktığı anlamını oluşturmaktadır.

“Munzur dağlarını, sırtlarına birer aslan postu gibi giyen haydutlardan çoktandır haber yoktu” (Gezgin, 11 İkinci teşrin 1937: 7).

Kurun gazetesinin Gezgin imzalı haberi, Munzur dağlarını “aslan postu” metaforu ile sunmaktadır. Bu metafor, ‘yalancı güç’ anlamına gelmektedir. Metafor, Dersimlilerin Munzur dağlarına güvenerek isyan ettiğini fakat bunun nafîle bir güven olduğunu belirtmektedir. Dersim söylemi bu metaforda, Dersim’in yenik durumda olduğu söylemini hegemonize etmiştir.

“Yakında on dördüncü yaşına basacak olan Cumhuriyet idaresi kendisine miras kalan bin bir kötülüğün yanına bir mezar daha ilave ediyor ve bu çukura altı asinin beslediği bir cehalet ve vahşet yuvasını yuvarlıyor” (Ahmed, 19 Temmuz 1937: 9).

Kurun gazetesinin 19 Haziran tarihli haberi, Dersim'in yok edilmesini çeşitli metaforlarla sunmaktadır. Haber, siyasal otoriteyi kötülükleri yok eden şekilde sunmuştur. Dersim bu kötülüklerden biridir. Metafor Cumhuriyet İdaresi'nin kötülüklerden mezarlık yaptığını belirtmektedir. Bu kötülüklerin neler olduğu açıklanmamıştır. Kötülük, cehalet ve vahşet olarak ifade edilmiş, Dersim'de bunların var olduğu önermesi tartışmasız gerçeklik olarak temsil edilmiştir. Dersim'de bu mezarlıkta yeni bir mezar olarak sunulmuştur. Dersim'in öldürüldüğü ifade edilmektedir. Dersim'de kötülük olması sebebiyle öldürmenin gerekli olduğu ima edilmiş, öldürme eylemi doğrudan ifade edilmeyip metaforlarla açıklanmış ve fail gizli tutulmuştur.

“Hakikaten, Türk milletinin tabii hayatı içinde bu garip çıban artık yaşamamalıdır” (Akşamcı, 22 Haziran 1937: 3).

Akşam gazetesinin 22 Haziran tarihli haberindeki “çıban” metaforu dönem medyasının Dersim'i tanımlarken sık sık gönderme yaptığı metaforlardan biridir. Bu metafor dolaşıma biranda sokulmamış ve bir tarihsellik içermektedir. Bu metafor Osmanlı Devleti Dersim raporlarında da yer bulmaktadır. “Çıban” vücutta çıkan şişik, kızarıklık ve uçuk anlamına gelmektedir. Dersim söylemi, Dersim'i yara şeklinde sunarak, siyasal otoritenin eylemlerini hegemonize etmektedir.

“Asırlar içinde kabuğu koştukça tazelenen Dersim yarası, saltanat devrinin tedip ıslahat usulleri müzminleşmiş bir yara. Bu yara, bütün diğer çıbanlar gibi toplana toplana Cumhuriyet devrinde deşilmek marifetini gösterdi” (Tan, 17 Haziran 1938: 1).

Tan gazetesinin haberinde görülen metaforlar ise önceki alıntılarda yapılan yorumları doğruladığı için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu alıntıda da Dersim “yara” olarak tanımlanmakta, bu yaranın uzun süre tedavi edilmediği için kronik bir şekil aldığı iddia edilmektedir. Gazete, Hükümet'in bu çıbanı tedavi etmeye karar verdiğini belirtmektedir. Tedavi şeklini ise çıbanların deşilmesi olarak sunmuştur. Çıban metaforu, Dersim'i tanımlamaktadır. Tedavi metaforu ordunun Dersim'e

saldırması, deşmek ise öldürmek ve hareketsiz bırakmak anlamlarına gelmektedir. Gazete Dersim'e hareket düzenlemesini ve Dersimlilerin öldürülmesini meşru ve doğru bir davranış görmekte doğal hakikat olarak sunmaktadır. Bu örnekte görüldüğü üzere Dersim söylemi, Hükümet'in eylemlerini olumlu olarak sunmakta, Hükümet'i olumsuzlayacak haberleri ise olumlu sözcükler tarafından gizlemektedir.

“Medeniyetin yerden fişkırان güneşinden kaçıp dağ tepelerine tırmananlar yine o medeniyetin gökten inen ateşinden kurtulamazlar” (Köroğlu, 21 Haziran 1937: 1).

Köroğlu dergisinin 21 Haziran tarihli haberi ise birçok metaforu bir arada bulundurmaktadır. Hükümet “güneş” olarak sunulmuş, etrafına ışık saçan ve aydınlatan olduğu ima edilmiştir. Güneşin ışıklarından kaçanların (Dersimliler) ise gökten inen ateşten kurtulamayacaklarını ifade etmektedir. Hükümet'in sunduğu medeniyetin kabul edilmesinin zorunlu olduğu, aksi durumda ölecekleri belirtilmektedir. Bu durumu gazetenin desteklediği anlaşılmakta, Hükümet'in dönüştürücü eylemlerine meşruiyet sağlayarak hizmet etmektedir.

“Dersim işi kökünden temizlendi” (Köroğlu, 13 Eylül 1937: 3).

Köroğlu dergisinin 17 Haziran tarihli haberi ise “kök” ve “temizlik” metaforlarıyla çıkmıştır. Kök metaforu en derin ve en iç taraf anlamına gelmektedir. İsyanın en derinine kadar yok edildiğini anlatmaktadır. Temizlemek metaforu ise isyancıların öldürüldüğünü veya hareket edemez hale getirildiğini ifade etmektedir. Ayrıca temizleme metaforu, pasif eylem olarak verilmiş fail gizlenmeye çalışılmıştır. Dersim söylemi, bu örnekte de görüldüğü üzere, siyasal otorite tarafından gerçekleştirilen öldürme eylemlerini temizlemek metaforuyla sunmakta, siyasal otoritenin olumsuz eylemlerini olumlu olarak inşa etmektedir.

“[İ]syan Yılanının Son Nefesi” (Yeni Asır, 17 Haziran 1937: 1).

Yeni Asır gazetesinin 17 Haziran tarihli haberindeki alıntı haber başlığıdır. Cümlede “yılan” ve “son nefes” metaforları kullanılmıştır. İsyan edenler yılan olarak

tanımlanmıştır. Dersim, bu haberde sokabilecek zehirli bir yılan olarak temsil edilmiştir. Yılanın öldürülmesi gerektiği ima edilmektedir. İsyan edenlerin öldürülmesi gerektiği söylemini hegemonize etmektedir. Cümle “son nefes” metaforuyla isyan edenlerin ölüme yaklaştığını ifade etmekte ve isyanın bitmek üzere olduğu belirtmektedir. Haberin içeriğinde ise “Silâhla mukavemet edenlerin başları eziliyor” (Yeni Asır, 17 Haziran 1937: 3) denilmektedir. Bu örnekte Dersim’in yenik olduğu söylemi metaforlarla mutlak gerçek olarak temsil edilmektedir.

4.6. Dersimlinin Medyada Temsili

4.6.1. Dersimli Tanımlanış

İdeolojik söylem, temelde “biz” ve “onlar” ile ilgili olduğundan aktörlerin ileri incelemesi çok önemlidir (Van Dijk, 2003: 65). Oryantalizm için bu bölümün önemi, “öteki”nin tanımlanışı esas olarak “biz”in ne olduğunu anlatmasıdır. Bulut’a göre “Doğu” olmasaydı eğer, “Batı” da olmazdı. Batı’ya göre Doğu “öteki”dir. Diğer bir anlatımla kendisinin tamamen zıttıdır. Batı, “Doğu”yu icat ederek ve Doğu’yu “Doğululaştırarak” kendisini tanımlar. Bu ötekileştirme işlemiyle kendisinde olan olumlu niteliklerin Doğu’da olmadığını ve kendisinde olmayan olumsuz niteliklerin tamamının Doğu’da bulunduğunu iddia eder. Oryantalist düzlemde, Batı, genellikle bilim, ilerleme fikri, demokrasi, akılcı düşünme vb. özelliklerle tanımlanır. Doğu kendini ifade edemez ve anlatamaz; ama Batı kendini anlatabildiği gibi bir de Doğu adına konuşur. Başka bir deyişle Doğu kendi kendisini temsil edemiyorsa temsil edilmesi gerekir. Oryantalizmin incelediği temel nesne Doğu’dur. Aynı zamanda Batı’nın bizzat kendisiyle de ilgilidir. Avrupa “öteki”nin barbarlığında kendi uygarlığını bulmuş, kendisini Doğu’ya aydınlık ve oraya özgürlük götürme misyonunun sahibi ilan etmiştir (Bulut, 2010: 13).

Medyanın Dersim söylemi incelenirken aktörler bu yapıbozumun temel özneleridirler. Medya metinlerinde aktörler, siyasal otorite (Hükümet, ordu ve Türk olanı) ve Dersimlilerdir. İç oryantalizm bağlamında Dersim, medya metinlerinde, “öteki”ni temsil etmektedir. Medya her şeyden önce Dersimlileri “onlar” diyerek

ötekileştirmekte dış gruba ait olduklarını belirtmektedir. Medya, siyasal otoriteyi ise “biz” diye iç grup olarak sınıflandırmaktadır. Medya metinleri Dersim’i konuşurken Dersim yerine konuşmuştur. Dersim, Oryantalizmde görülen Batı’nın Doğu’yu temsil biçimlerine benzer şekilde “vahşi” ve “ilkel” olarak sunulmuştur. Dersim’in barbarlığında kendi uygar “biz” çemberini oluşturmuştur. Erken dönem cumhuriyet medyasında Dersim olayları haber edilirken, bu haberler sık sık Dersimlileri tek çatı altında sunmaktadır. Özcü tanımlamalarla çok sık karşılaşmıştır. Uluç’a göre özcü düşünce toplumsal, tarihsel, etnik ya da ırksal bir grubun bütün üyelerine, bu grup üyelerinde az ya da çok görülebilen nitelikleri atfeder. Bu nitelikleri, tarihsel toplumsal olarak değil, grubun doğasıyla açıklar (Uluç, 2009: 41).

Basın pratikleri Dersimlileri heterojen bir toplumsal yapılanma olarak görmemekte, bunun yerine homojen bir şekilde temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle Dersimliler tek ve bireysel özneler olarak ele alınmamakta, genelleştirilmiş ve özcü ifadelerle tanımlanmaktadır.

“...içtimaî hayata bir türlü ısınamamış sakinleri...” (Akşam, 18 Haziran 1937: 6).

Akşam gazetesinin 18 Haziran tarihinde yayınlanan haberinde Dersimlilerin yaşam biçimi ele alınmıştır. Gazete haberine göre Dersimliler içtimai hayata bir türlü ısınamamıştır. Dersim’in sosyal hayatın gereklerini yerine getirmediği belirtilmektedir. Ancak toplumsal hayatın hangi gereklerine uymadıkları ifade edilmemiş ve toplumsal hayatın gereklerinin ne olduğu belirtilmemiştir. Cümle bir sonraki önermenin ilk ifadesi olarak sunulmuş, Dersimlilerin toplumsal hayata ısınmadıkları tartışmasız kabul edilmiştir. Bu örnekte de görüldüğü üzere Dersim söylemi, Dersimlileri bireysel bazda ele almamakta, tamamıyla temsil etmektedir. Ayrıca gazete, Dersimlileri “onlar” şeklinde sunarak grup dışı olduklarını belirtmektedir.

“Tunceli ahalisi yarı bedevi aşiretlere inkisam etmiş bir halde, bir takım şeyhlerin ve sergerdelerin fiili hükmü altında yaşıyor ve hayatını gayri kanuni hareketlerle temin ediyordu” (Akşamcı, 22 Haziran 1937: 3).

Akşamcı imzasıyla yazılan makale, eski Dersimlinin yaşam biçimini anlatmaktadır. Ona göre Dersimli aşiretler yarı bedavidir. Yarı bedevi yaşamın ne olduğu belirtilmemiştir. Dersim söylemi bu örnekte de görüldüğü üzere çeşitli yaşam biçimlerine olumsuz değerler atfedip bu yaşam biçimlerinin Dersimde olduğunu belirtmektedir. Bu söylem, yaşam biçimleri ile bilgi vermemektedir. Bu açıdan Dersim söylemi inşa edilirken olgusal gerçekliğe dayanmayan olumsuz kavramlar araştırmaktadır. Makale Dersimlilerin şeyhler tarafından yönetilmesini “hükmü altında” yaşamak olarak sunmuş ve kölelik imasında bulunmuştur. Bu haber de Dersim’i bireysel açıdan ele almamış, homojen bir bütünlük olarak sunmuştur. Bu tanımlama biçimi tüm Dersimlileri “bedevi”, “kanun bilmez” ve “köle” olarak sunmakta, siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerinin meşruiyetini hegemonize etmektedir.

“Dersim ve Dersimlinin iç yüzü” (Erenel, 17 Haziran 1937: 7).

Tan gazetesi, Latif Erenel imzasıyla Dersim temalı geniş bir yazı dizisi yayımlamıştır. Yazı dizisi Dersimliyi açıklamak amacıyla yapılan antropolojik gezilerdir. Bu gezilerde edinilen gözlemler sınıflandırılarak makale şeklinde yayımlanmıştır. Bu yazı dizisi Dersim’in sosyokültürel hayatını, dinsel ritüellerini, cinsel yaşamını, iktisadi yapısını vb. geniş yelpazede açıklamaya çalışmıştır. Bu haberlerin ana başlığı “Dersim ve Dersimlinin İç Yüzü” olarak yayımlanmıştır. Makale yazarı gezilere başlamadan evvel Dersim ve Dersimlinin farklı bir yüzünün olduğuna inanmaktadır. İç yüz kavramsallaştırması derinlerde kimsenin bilmediği veya görmediği iç benliği açıklama girişimidir. Yazar Dersim’i tanımlarken özellikler sunmakta, Dersim’in söz konusu özelliklerden ibaret olduğunu belirtmektedir. Erenel, Dirlik’in tanımladığı şekilde “metonimik indirgemecilik” yapmaktadır. Başka bir ifadeyle yazar, Dersim ve Dersimliyi ifade etmek için vasıf arayışına girmekte ve bulduğu özellikler ile Dersim’in ondan ibaret olarak sunmaktadır.

Erenel'in incelemeleri bir antropolojik araştırma olarak nitelendirilebilir. Gazetenin araştırma sistematığı şu şekildedir: Bizim sahip olduğumuz fakat Dersimlinin sahip olmadığı özellikler ve bizde olmayıp Dersim'de olan özellikler nelerdir? Antropolojik çalışmalar özellik yokluğu üzerinden giderken buna değer katılmakta, bu değer ast ve üst hiyerarşiyi yeniden üretmektedir (Carrier, 2007: 464-499).

Dersim üzerine araştırmalar yapan Latif Erenel, Dersim ve Dersimliyi kendi toplumuyla karşıtlık içerisinde almıştır. Bu yazı dizisinde bahsi geçen karşıtlığa belirgin olarak değer yüklenimi yapmıştır. Kendi toplumunun sahip olduklarını olumlayıp Dersimlinin sahip olmayışını olumsuzlamıştır ve Dersimlinin sahip olduğu fakat kendi toplumunun sahip olmadığı özellikler ise olumsuzlayarak sunmuştur.

“Dersim’i ve Dersim’in mazisini biraz bilenler: ‘Bu adamlardan hayır gelmez, hepsini yok etmeli...’ diyorlar” (Ahmed, 8 Temmuz 1937: 7).

Niyazi Ahmet imzalı 15 Haziran tarihli Kurun gazetesi Dersimlilerin mazisinden Dersimlileri tanımlamaya çalışmaktadır. Makaledeki alıntı başkalarının dilinden ifade edilmiştir. Makaleye göre Dersim'in geçmişini bilenler, Dersimlilerden hayır gelmeyeceğini onları yok etmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Dersim'in geçmişini bilenlerin kimler olduğu belirtilmemiştir. Dersim'in geçmişte nasıl ve ne olduğuna dair bilgi de yoktur. Dersim söylemi inşa edilirken bir imge biçimine gönderme yapılmakta, fakat bu imgenin içeriği belirtilmemektedir. Bu imge biçimi herkesçe kabul edilen doğal bir hakikat olarak sunulmakta, alternatif anlamların üretilmesi engellenmektedir. Yazar, geçmişteki sebepler dolayısıyla bu kişilerin yok edilmeyi hak etmiş olduklarını ifade etmekte, geçmişte çok kötü şeyler yaptıkları ima etmektedir. Yazarın, alıntılarının sahipleriyle aynı fikirde olmadığını veya ifadenin yanlış olduğunu ifade eden herhangi bir ifadesi yoktur. Yazarın Dersimlileri yok etmek fikrini hem köşesine taşıyarak hem de eleştirmeyerek sahiplenmiştir. Dersimlinin öldürülmesi doğru ve meşru olarak temsil edilmektedir. Siyasal otoritenin Dersim'de gerçekleştirdiği ölümleri meşrulaştırmaktadır. Bu metindeki alıntı da bir öncekiler gibi Dersimlileri bir bütün görmüş, geçmişin

vebalinin herkesin sırtında olduğu ima edilmiştir. Dersimlilerin tamamı yok edilecektir. Öldürülmesi gereken tek tek Dersimliler değil, tüm Dersimlilerdir. Öldürmek fiili görüleceği üzere yok etmek olarak ifade bulmuş, olumsuz bir durum gizlenmiştir. Haber, Dersim’de gerçekleşen ölümlerin gerekli olduğu söylemini üretmiş, katliamı meşru olarak sunmuştur.

“Dersim asırlar içinde lekeli kalmış bir yurt parçasıdır” (Erenel, 17 Haziran 1937: 7).

Tan gazetesine göre Dersim lekeli bir yerdir. Dersim’in neden lekeli olduğu belirtilmemiştir. Gazete lekeli ifadesiyle ne anlatmak istediğini açıklamamış, okuyucuların eksik bilgiyi veya Van Dijk’in tanımıyla “kayıp bağ”ı tamamlayacaklarını varsaymıştır. Lekeli söylemi, Dersim’i özsel olarak kirli şekilde inşa etmektedir. Gazeteye göre Dersimli özünde kötüdür. Gazete, Dersimlinin kötü olan neler yaptığına dair bilgi vermemiştir. Gazete, devamında bu kötülük halinin asırlar boyunca sürdüğünü belirtmektedir. Gazete herhangi bir kötülük yapmanın asırlarca lekeli olmakla sonuçlanacağı söylemini üretmektedir. Dikkat çekici olan başka bir nokta ise burada herhangi bir Dersimliden bahsetmemiş, bir Dersimlinin kötü olacağını belirtmemiştir. Tam aksine bütün Dersimliler gazeteye tarafından aynı olumsuz niteliklerle ele alınmıştır.

“Tabii ormanlar, şelâleler, büyük nehir, ırmak ve derelerle tezyin edilmiş olan bu muhitin tek günahı, cahil ve cehalet neticesi günahkâr insanlarla meskûn olmasıdır” (Cumhuriyet, 27 Haziran 1937).

Bahri Turgud imzalı 27 Haziran tarihli makale, Dersim’in doğasından övgüyle söz etmiş, Dersim’in tek günahının bu muhitte yerleşen insanlar olduğunu belirtmiştir. Makaleye göre Dersim’e yerleşenler günahkâr insanlardır. Bu insanların neden günahkâr oldukları yazılmamıştır. Günahkâr olmalarına neden olacak hangi davranışlar yapıldığı da belirtilmemiştir. Yani Turgud, Dersimliyi özünde günahkâr olarak değerlendirmektedir. Makaleye göre Dersimlinin günahkârlığı onun cahilliğinin neticesinde ortaya çıkmıştır. Cahil olmasa günahkâr olmayacaktı iması vardır. Bu örnekte de görüldüğü üzere medyanın Dersim söyleminde çeşitli alt

söylemler mevcuttur. Bu söylemlerden biri temanın başlığı olan cahillik söylemidir. Bu söylem diğer alt söylemlerle birleşmekte ve kendini yeniden üretmektedir. Başka bir ifadeyle cahillik söylemi, kandırılma, kurtarılmayı bekleme, günahkârlık vb. söylemlerle nedensel olarak birleşmekte hem kendini hem de bu alt söylemleri yeniden üretmektedir.

“Dersimli memlekete olan para ve kan borcunu asırlardan beri ödememiştir” (Erenel, 15 Haziran 1937: 5).

Tan gazetesine göre Dersimli memlekete borçludur. Dersimlinin borcu para ve kandır. Haberin arda alan bilgisinden anlaşıldığı kadarıyla Dersimli vergisini eksik vermiştir. Haber bunun böyle olduğunu kanıtlamak için bir sayısal veri de vermektedir. Bu sayısal veriler iddianın gerçek olarak temsilini sağlayan araçtır. Haberin sonuç bölümünde Dersimlinin verdiği vergi 99,244 lira iken idare masrafları 185,650 liradır. Aradaki fark Dersimlinin vergi kaçırdığının ispatı olarak sunulmuştur. Ancak toplanan vergiler ile harcanan vergi arasındaki farkın harcanandan yana fazla olması sadece vergi kaçırmakla ilişkilenebileceği açıktır. Örneğin bu durum vergi toplanmasını sağlayacak gelirin az olduğu anlamına gelebilir ya da askeri masraflar idari masraf olarak görülmesi sebebiyle harcama miktarı toplanan vergiden fazla olabilir. Görüldüğü üzere, medya çoğul anlamlardan olumsuz olanı seçerek Dersim’i temsil etmektedir. Dersim söylemi üretilirken ve yeniden üretilirken, medya Dersim’i çoğul anlamlardan salt olumsuz anlam ile ele almakta, bu anlamlarla inşa etmektedir. Bu iddianın doğru olarak kabul edilmesi başka bir tartışmayı açacaktır. Tartışma, bu vergi borcunun kimden tahsil edileceği ile ilgilidir. Bu borç, vergiyi kaçıran herhangi birinden mi alınacaktır? Metne göre bu borç Dersimlilerin borcudur. Vergisini verenler de borçludur bu borçtan. Dersimli, Dersim’de yaşıyor olduğundan dedesinin borcundan da sorumlu olduğu belirtilmektedir.

Bu alıntının bir diğer tartışılacak bölümü ise kan borcudur. Alıntıya göre Dersimlinin kan borcu vardır. Gazete bu borcun neden var olduğunu ve bu borcun nereden geldiğini yazmamıştır. Bu borcun ödemesinin nasıl olacağını açıkça

yazmamıştır. Kan dökülerek bu borcun ödeneceği anlamı çıkmaktadır. İsyanda dökülen kanların haklı ve meşru olduğu belirtilmektedir.

“Dersimlinin vicdanı hurafelerin demir pençeleri içindedir” (Haber, 18 Haziran 1937: 7).

“[G]örenek asidir, hak telakkisi Dersimlinin kafasına girmemiştir” (Haber, 18 Haziran 1937: 7).

“...masum insanların hayat ve kazancını avucunun içine almak onların yumruk kadar kafalarını, loş vicdanlarını bir oyuncak haline koymak...” (Haber, 19 Haziran 1937: 3).

Yukarıdaki gazete haberleri izlendiğinde Dersimliler hurafelerin pençesinde yaşayan, kurnaz, yumruk kafalı ve karanlık vicdanlarıyla haber konusu olmuştur. Burada Dersim bir insan yerine konulmuş bütün Dersimliler bu tanımlarla ifade bulmuştur. Gazete belirli örnekler sunma gereksinimi duymaksızın bütün Dersimlileri benzer olumsuz kavramlarla tanımlamıştır. 18 Haziran tarihli haberde Dersimlinin vicdanını hurafelerin demir pençesinde hapsedilmiş olarak açıklar. Metafor olarak kullanılan “pençe” yırtıcı ve vahşi bir hayvana gönderme yapmaktadır. Demir pençeyle hapsedilmiş vicdanın bundan kurtuluşu mümkün olmadığı anlatılmaktadır. Siyasal otoritenin, Dersim’i demir pençeli hapislikten kurtarmaya davet etmektedir. Siyasal otoritenin Dersim’e müdahalesini meşrulaştırmakta, kurtarılmayı bekleyen Dersim söylemini hegemonize etmektedir. Aynı gün yazılmış bir diğer haber, Dersim’in göreneklerini dik başlı olarak nitelemekte, ardından hak kavramının Dersimlinin kafasına yerleşemediğini belirtmektedir. Dersimli, hak denilen şeyin bilincinde olmamakla temsil edilmektedir. Dersimli, hakkın ne olduğunu anlayamayacak bir kafaya sahiptir. Burada dikkat çekici olan Dersimlinin hakkın ne olduğunu anlamasına engel olan akli değil kafasıdır. Çünkü biyolojik yapısına göndermede bulunarak öz olarak beyin yoksunu iması yapılmaktadır. Bu alıntı Dersim’i akli kıt olarak temsil etmekte, Dersim cahil olup kendini yönetemediği söylemini yeniden üretmektedir. Bir başka dikkat çekici nokta ise Dersimlinin kafasının hakkı telakki edememesi değil, hak

telakkisinin Dersimlinin kafasına girmemiş olmasıdır. Birincisi içsel iken ikincisi dışardan dayatmayla mümkündür. Gazete hak kavrayışının dışardan dayatmayla gerçekleşeceğini ima etmektedir. Yapılan harekâtın hak telakisini Dersimlinin kafasına yerleştirmeyi amaçladığı ima edilmektedir. 19 Haziran tarihli yazı Seyitleri, Dersim'in kazancını eline almak ve onların kafalarını ve vicdanlarını oyuncak haline getirmekle eleştirmektedir. Buradaki ifade, Dersimliyi yumruk kadar kafalı ve loş vicdanlı olduğu önermesini tartışmasız doğru olarak sunmaktadır. Yumruk kafalı söylemi, Dersimliyi küçük beyinli olarak inşa etmektedir. Dersimliyi loş vicdanlı olarak tanıtan gazete, Dersimlinin neden loş vicdanlı olduğunu yazmamıştır. Başka bir ifadeyle Dersimlinin hangi özellikleri loş vicdanlı olmasını sağladığı meçhuldür. Gazete, Dersimliyi aciz, kendi vicdanına sahip çıkamayan ve kendini kullandıran olarak sunmaktadır. Dersim söylemi, bu tarzda tanımlama yaparak Dersimlinin bağımlı ırkın üyesi olduğu söylemini yeniden üretmekte, siyasal otoriteyi bağımlı ırkı yönetmeye çağırmaktadır.

“Dersim’de muteber ölüm, yataktan ziyade dövüş meydanındaki ölümdür. Yatakta ölenlere bütün aile acır, yatakta ölen bir adamın varsa kardeşi başı ucunda hem ağlar, hem de şunları söyler:

- Kardeş, kardeş! Kurşunla ölseydin, ben de düşmanını öldürür, senin intikamını alırdım. Allah’ın emriyle öldün, ben ne halt edeyim?

Bir ölüye karşı bu şekilde ağlayış ve biraz da isyan, dünün Dersimlisine alt karakteri çok açık göstermek itibariyle değerlidir” (Tan, 15 Eylül 1937: 2).

Tan gazetesinin Latif Erenel imzalı makalesinde, Dersimlinin ölüm tercihi haber olarak sunulmuştur. Makale, Dersimlinin yatakta ölmek istemediğini dövüş meydanında ölmeyi tercih ettiğini haber etmiştir. Haber, ölümün yatakta gerçekleşmesinin ölenin ailesi için utanç kaynağı olduğunu belirtmektedir. Haberin devamında ölenin ailesinin böyle bir ölüm karşısında nasıl tepki vereceği ailenin dilinden anlatılmaktadır. Haber alıntı gibi görünse de değildir. Yazar Dersimlileri konuşturmamakta Dersimlilerin yerine konuşmaktadır. Dersimlinin sözleriymiş gibi bunun üzerinden değerlendirme yapmaktadır. Değerlendirme biçiminden Dersimlinin karakterinin ne olduğunun yanıtını aradığı anlaşılmaktadır. Dersimli, yazar için

belirli alt karakterleri olan bir nitelikler toplamıdır. Bu açıklamadan bütün Dersimlileri tek bir kişiyi tanımlar gibi açıklayabileceğine inandığı görülmektedir.

Dersim söylemi Dersimlileri medyada temsil ederken, heterojen bağlamda ele almamakta homojen yapılanım olarak değerlendirmektedir. Bu tanımlama biçimi ile Dersimlilerin birbirinin aynı karakterlerden oluşmuş bir topluluk olduğu anlatılmak istenmektedir. Dersim söylemi, Dersimlileri anlatırken bir alt karaktere gönderme yapmakta ardından Dersimlilerin bundan ibaret olduğunu söylemini dolaşıma sokmaktadır. Bahsedilen karakterler medyada temsil edilirken, bunlara olumsuz değer yüklenimi yapılmakta ve bu olumsuz içerikle Dersim söylemi üretilmekte ve yeniden üretilmektedir.

4.6.2. İnsansızlaştırma (Dehumanization)

Dönemin medyasının incelenen sayılarında isyana iştirak edenler ve daha genel olarak Dersimliler çeşitli insan dışı metaforlarla ifade bulmuştur. Bu metaforlar ırksal olarak geri, insani değerlerden yoksun, yılan, akılsız koyun vb. anlamlar içeren ve çoğunlukla hayvanlara göndermelerde bulunan tanımlamalardır. Frantz Fanon Yeryüzünün Lanetlileri adlı kitabında sömürgeci ile sömürülenin eşitsizliğini onların ölümleri üzerinden tartışır. Ona göre bir Fransız'ın ve bir Cezayirli'nin hayatı bir değildir. Fransız'ın ölümü büyük bir dram, kayıp ve tehditken Cezayirli'nin ölümü ise önemsiz bir mevzudur. Fanon'a göre sömürgeci, sömürgeleştirilenleri hayvan gibi ele alır ve onu "sürü", "hayvan kokusu", "arı gibi üşüşmek" veya "karınca ordusu" gibi zoolojik terimlerle algılar ve ifade eder (Fanon, 2009: 48). Sömürgeci kendisini ise uygarlıkla, uygar Fransız diliyle, evrensel değerlerle anlatır. Sömürgeciye göre Fransız değerleri ve yetenekleri Cezayir için o kadar gereklidir ki ayrılmaları durumunda ülkenin Ortaçağa geri döneceği uyarısını yapar (Fanon, 2009: 57).³⁸

Bu bölümün örneklerinde de görüleceği üzere insansızlaştırma tanımlamaları "öteki"yi insan olarak görmemeyi hedefler. Dersimlilerin insan dışı varlık olarak

³⁸ Beşikçi'ye göre Kürdistan'ın durumu tam sömürge ve yarı sömürge durumlarından ikisine de tam olarak uymaz. Kürt halkı sömürge bile olamamıştır. Kürdistan ve Kürtlerin siyasal statüsü sömürgelelerden daha aşağı seviyededir. Kürdistan'ın ve Kürtlerin hiçbir siyasal statüsü, siyasal kişiliği yoktur. Beşikçi'ye göre, Kürtler adıyla sanıyla, diliyle kültürüyle tarihten yeryüzünden silinmek istenen bir halktır. Bkz. (Beşikçi, 1991: 11).

nitelenmesi ve medyada böyle temsil edilmesi onların olumlu niteliklerini gizleme stratejisi olarak değerlendirilebilir. Bu söylemde, “öteki”nin insan olarak temsil edilmemesinin “öteki”ne yapılan birçok eylemi meşru kıldığı varsayılmaktadır. Örneğin zararlı bir yılanın başını ezmek bir savunma haline göndermede bulunmakta ve öldürülmesinin gerekli olduğu ima edilmektedir. Yılanın bir hayvan olması bu ölümü daha az acılı hale getirmektedir. Bu tür tabirler Hükümet’in eylemlerini meşru zemine taşımasında payanda görevi üstlenmektedir. Çünkü medya siyasal otoritenin eylemlerini insana karşı değil insan dışı varlıklara karşı yaptığı söylemini hegemonize etmektedir. Başka bir ifadeyle, medyanın Dersim söylemi, Dersimlileri insan dışı varlıklar şeklinde temsil ederek, siyasal otoritenin eylemlerini hegemonize etmektedir.

Örnekler

“[İ]nsan vahşi olunca bir şey görmeden ölür” (Kurun, 18 Temmuz 1937: 7).

“Orman ve otlak olan yerlerde sarp dağların bilhassa şimal kısmındadır. Buralarda yol olmadığından yerlilerden başka kimse kolayca çıkamaz. Bu dağlarda oturan ahali yarı vahşi bir haldedir” (Kurun, 19 Haziran 1937: 4).

“[V]ahşi ve en kurnaz insanlar arasında” (Kurun, 8 Temmuz 1937: 3).

Kurun gazetesi 19 Haziran tarihli haberini Dersimlinin vahşi olduğu söylemine ayırmıştır. Bu haber Dersimliyi yarı vahşi olarak tanımlamaktadır. Her iki alıntı da Dersimlinin vahşi olarak nitelenecek neler yaptığını belirtmemekte, okuyucularının bu eksik bağı tamamlayacağını varsaymaktadırlar. Buradaki eksik bağ ile zihinlerdeki vahşilik imgelemine gönderimde bulunularak bu imge üzerinden Dersim açıklanmaktadır. Vahşi olmanın ne anlama geldiği de gazetenin iki alıntısından anlaşılmamaktadır. Bu haberler, Dersimlileri bir tek kişi şeklinde ele almakta, tüm Dersimlileri bu kişi üzerinden açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle gazete her iki alıntıda Dersimlileri homojen bir bütünlük olarak değerlendirmiş ve vahşi

olarak sunmuştur. Dersim'in vahşi olarak inşa edilmesi, Dersim'in medenileşmesi gerektiği söylemini yeniden üretmekte, siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerini meşrulaştırmaktadır.

“[B]undan sonra kendi menfaatini Dersim mıntikasındaki insanlar medeniyet nimetlerinden uzaklaşmış bir hayvan hayatı içinde kalmalarında aramayacakları düşünölmüştü” (Kurun, 23 Haziran 1937: 6).

Kurun gazetesinin 23 Haziran tarihli haberi Dersimlinin medeniyet nimetlerinden faydalanmamış olmasını hayvan hayatı yaşamak olarak tanımlamıştır. Medeniyetin hangi nimetlerinden faydalanılmadığı belirtilmemiştir. Haber, Ağa ve Seyitleri eleştirirken Dersimlilerin yaşamını tartışmasız bir biçimde “hayvan hayatı” olarak sunmuştur. Haber, Dersim'i hem medeni olmamak hem de hayvan hayatı yaşamak şeklinde temsil etmektedir. Bu söylemler, mutlak gerçek olarak sunulmaktadır.

“Tunceli şakileri imha ediliyor” (Cumhuriyet, 27 Haziran 1937: 1).

“Yalçın kayaları büyük bir maharetle aşan kahraman askerlerimiz, mağaralara sığınmış bulunan bu vahşileri yakında tamamıyla imha edecektir” (Anadolu, 30 Haziran 1937: 1).

Yazılı basın, Dersim İsyanı'na katılanların ölümlerini insan dışı ifadelerle temsil etmektedir. Örnek bir alıntı Cumhuriyet gazetesinin 27 Haziran tarihli yayınında görölmektedir. Haber, isyana katılan insanların imha edildiğini ifade etmektedir. İmha, bir askeri terim olup patlayıcı madde veya şüpheli maddenin patlatılarak yok edilmesi anlamı taşımaktadır. Bu terim Dersimliler zararlı ve şüpheli madde olarak inşa etmekte, öldürme eylemini meşrulaştırmaktadır. Dersimlinin ölümü imha olarak tanımlamakta ve öldürme eylemini gerçekleştiren fail gizlenmektedir. Gazete gizleme stratejisiyle siyasal otoritenin ölümlerdeki sorumluluğunu yok etmektedir. Alıntı bir haber başlığından alınmıştır. Başlıklar haberin özeti niteliğindedir. İmha edilme eylemi şakilere karşı yapıldığı ifade edilmektedir. Şaki oldukları için imha edildiğini ima etmektedir. Şaki olmanın

öldürölmek için meşru bir neden olduğu söylemi yeniden üretilmektedir. Dersim söylemi, öldürölme eyleminin belirli nedenlerle gerçekleştiğinde meşru olduğu söylemini üretmekte ve yeniden üretmektedir.

“Tunceli çapulcuları yiyeceksiz kaldılar” (Haber, 21 Haziran 1937: 1).

“[V]atandaş değil, insiyakı bir hayata mahkûm bir sürü” (Haber, 18 Haziran 1937: 7).

“Askerlerimiz sarp dağlarda ve kayalıklarda vahşi bir hayvan gibi inlerine sığınmış ve orada teslim olmasalar bile açlıktan ölecek bulunan şakileri sıkı bir tasarrut altında aramaktadır” (Haber, 26 Haziran 1937: 1).

“Dersim hadiselerinde 30 şehit ve 51 yaralı verdik. Muhalefete iştirak edenlerden 25 yaralı 265 maktul vardır” (Haber gazetesi, 19 Eylül 1937: 1-3).

Yukarıdaki örneklerde göröldüğü üzere Tunceliler ya da Tunceli ahalisi yerine “Tunceli çapulcuları” ibaresi kullanılmıştır. Böylece bu kişiler “yağma” ve “talan” yapanlar olarak tanımlanmaktadır.

26 Haziran tarihli gazete haberi insansızlaştırma edimine güzel bir örnek sunmaktadır. Gazete, Dersimlileri içgüdüsel yaşayan bir hayvan sürüsü olarak temsil etmektedir. Bu temsile, Dersimlilerin içgüdüsel yaşama mahkûm olduğu ifadesi eklenmiş, sabit ve özcü bir kimlik tanımı sunmuştur. Diğer alıntı da Dersimlileri benzer temsillerle sunmaktadır. Alıntı, Dersimlileri, “vahşi” olarak tanımlamaktadır. Örneklerin gösterdiği üzere Dersim söylemi, Dersimlileri inşa ederken insan dışı varlıklara gönderimde bulunmaktadır. Dersimlilerin insan dışı olarak temsil edilmesi, Dersim Harekâtı’nı insan dışı varlıkların insan sınıfına taşıma imgesini üretmekte, bu durum siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerine meşruiyet kazandırmaktadır.

Dersim Harekâtı’nın medyada yer bulmasının ardından, ölüm ve yaralanma haberleri çok uzun bir süre medyada yer almamıştır. 19 Eylül tarihli gazete haberi bu

ayrıntıları içermektedir. Belirtilen rakamlar ise Başbakan İsmet İnönü'nün meclise sunduğu nutukta yer alan verilerdir.³⁹ Bu haberde pozitif ve negatif konumlama aynı cümle içerisinde yer almaktadır. Dersim hadiselerinde ölenlerin bir bölümünü şehit, bir bölümü maktul olarak sunmaktadır. Öldürülen Dersimler, şehit veya öldürüldü gibi kelimelerle anlatılmamaktadır. Bunun yerine insanın ölümünü anımsatmayacak maktül kelimesi kullanılmıştır. Haber, Dersimlilerin maktul olduğu belirterek bunu gerçekleştiren faili gizlemektedir. Dersimlilerin, niye öldüğünü, kim tarafından öldürüldüğü belirsiz bırakmaktadır. Bu alıntı, ölümler üzerinden Dersimlileri insan dışı olarak inşa etmektedir.

“Bu canavarı bizzat öldüren yukarı Abbas uşağından Zeynel anlatıyor” (Kurun, 18 Temmuz 1937: 1)

Kurun gazetesinin 18 Haziran tarihli haberi Dersimli liderlerden Ali Şir'in öldürülüşünü haber etmiştir. Ali Şir Dersimli Abbas uşağından Zeynel tarafından öldürülmüştür. Haber, Ali Şir'i canavar olarak tanımlamaktadır. Ne gibi canavarlık yaptığına dair bilgi yoktur. Ali Şir'in isyana dâhil olduğu bilinmekte, bu nedenle canavar olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Siyasal otoritenin karşısında yer almak canavar olarak temsil edilmeye neden olmaktadır.

“...insanları köle gibi kullanan zadegan...devlet müdahalesi karşısında derhal birleşerek bir kütle halini almasını iyi bilen ağalar kendi boyunduruklarındaki insan sürüsünü davar gibi gütmeyi de şeytanî bir vukfla başarırlar...” (Erenel, 17 Haziran 1937: 7).

“Halk her haktan mahrum bir köledir. Karanlık, cehalet, korku içinde insandan ziyade hayvana yakışır bir ömür geçirir” (Erenel, 15 Haziran 1937: 5).

Tan gazetesinin 17 Haziran tarihli haberi hem Dersimlinin hem de onların liderlerinin insansızlaştırılarak sunulmasına önemli bir örnek teşkil etmektedir.

³⁹ Medyanın Dersim söylemi, bu örneğinde anlaşılacağı üzere, Hükümet'in enformasyonunu gerçek bilgi kaynağı olarak ele almakta, bu verileri doğrulamaya ihtiyaç duymamaktadır. Söylem, Hükümet'i gerçek bilgi sunan olarak inşa etmektedir.

Gazete, ağaları kütle ve şeytani olarak tanımlamaktadır. Kütle ifadesi, bu kişilerin insan olarak ele alınmadığını göstermektedir. Şeytan tabirini kullanarak da hinlik ve kötülüğe göndermede bulunmaktadır. Dersimli lider özünde kötü ve hileli kişiler olarak sunulmuştur. Dersimliler ise bu haberde güdülen hayvan olarak temsil edilmiştir. Dersimlilerin davar olmaktan çıkarılmalarının tek yolu liderlerinin yok edilmesi iması göze çarpmaktadır. Dersim söylemi, Dersim’i Dersimliyi yazılı basında insan dışı söylemlerle inşa etmekte, ardından siyasal otoritenin müdahalesini istemektedir. Bu açıdan insansızlaştıran söylemler, siyasal otoritenin medenileştirme eylemlerine meşruiyet kazandırmaktadır.

Tan gazetesinin 15 Haziran tarihli haberinde ise Dersimli halk köle olarak sunulmuştur. Haber Dersimlilerin insan gibi yaşamadıklarını ifade etmiş, ancak hayvana yakışır bir hayat yaşadıkları vurgulamıştır. Dersimlilerin kurtarılmayı beklediği ima edilmiştir. Dersim söylemi, bu örnekte, Dersimlilerin Hükümet’i kurtarıcı olarak beklediğini söylemini ve Dersimlilerin bağımlı ırkın üyesi olduğu söylemini yeniden üretmiştir.

“Bu dünyaya eşek geldim eşek gideceğim diyenlerin akıbeti budur işte” (Köroğlu, 23 Haziran 1937: 1).

“...bütün dağlar askerlerimiz tarafından çevrildiği için ya köpek gibi gebermekten yahut da Cumhuriyet adaletine ve adliyesine teslim olmaktan başka çaresi yok” (Köroğlu, 13 Eylül 1937: 3).

Köroğlu dergisi 13 Eylül ve 23 Haziran tarihli haberleri insansızlaştırma fiillerini kullanmanın yanında öfke ve nefret duygusunu açığa çıkartan örnekler olması açısından önem taşımaktadır. Birinci alıntı Dersimliyi “eşek” olarak tanımlamakta ve Hükümet’in Dersim’de yaptıklarına karşı koymayı eşeklik olarak sunmaktadır. Fakat eşeklik olarak tanımlanan ne gibi eylemler yapıldığı belirtilmemiştir. Gazete ölümlerin sorumluluğunu Dersimlilere yüklemektedir. Haber, siyasal otoritenin eylemlerinin karşı konulmaz olduğu söylemini yeniden üretmektedir.

13 Eylül tarihli Köroğlu dergisi, isyan edenlerin zor durumda olduğunu vurgulamaktadır. Dergiye göre isyan edenler ya köpek gibi geberecekler ya da teslim olacaklardır. Dergi bu bölümde isyan edenleri “köpek” olarak tanımlamış, ölümlerinin de köpek gibi geberme olacağını ifade etmiştir. Derginin bu alıntısında Dersimli isyancılara karşı büyük bir nefret duyduğu görülmektedir.

Medyanın Dersim söylemi Dersimlileri anlatırken birçok insan dışı varlığa gönderme yapmaktadır. Bu durum siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerini pozitif olarak sınıflamakta ve ona insan sınıfına taşıma yükümlülüğü vermektedir. Bu durum olayların sorumluluğunu Dersimlilerin doğasının tuhaflığına gönderme yaparak açıklama yapmakta böylece siyasal otoritenin katliamdaki sorumluluğunu gizlemekte ve kurtarıcı olduğu söylemi yeniden üretilmektedir.

4.6.3. Dersimli Cahildir

Araştırmanın bu aşamasında, Oryantalizmde “Doğu aklının eksikliği” üzerinden tartışılan cahillik teması ele alınacaktır. Oryantalizmin Doğu toplumlarını yokluk temalarıyla temsil ettiği yukarıda tartışıldı. Bu bölümdeki yokluk teması ise cahilliktir. Bu kavram Doğu-Batı karşılaştırmasında Doğu'nun akıl, zeka, bilgi ve kabiliyet açısından eksik olduğunu belirtir. Örneğin Chaim Weizman 30 Mayıs 1918'de Balför'a iletisi bu durumu daha açık ifade eder (Aktaran: Said, 2010: 320):

“Yüzeysel bir zekaya ve yüzeysel bir uyanıklığa sahip Araplar bir şeye, yalnızca bir tek şeye kulluk ederler: İktidar ve başarı. ...Arapların hain tabiatını olduğu gibi gören... İngiliz yetkililer... her an tetikte olmak zorundadırlar. ...İngiliz yönetimi daha hakkaniyetli olmaya çalıştıkça Arap daha da küstahlaşır. ... Mevcut durum Filistin'de bir Arap halkı olsaydı eğer, zorunlu olarak bir Arap Filistin'i yaratmaya varılabilirdi. Böyle bir şey olmayacak tabii, çünkü fellah çağın en az dört yüz yıl gerisinde; “efendi”...onursuzdur, cahildir, açgözlüdür, kifayetsiz olduğu gibi vatanperverlikten de uzaktır.”

Araştırma yapılan metinlerde sıklıkla karşılaşılan kavram cahilliktir. Cahillik söylemi dolaşıma biranda sokulmamış bir tarihsel zemine sahip bir pratiktir. Örneğin Osmanlı Devleti dönemi dâhil birçok raporun içeriğinde Dersimlilerin cahil olduğu ifade edilmektedir. Yazılı medya, Dersim’i cehalet yuvası ve Dersimliyi cahil olarak ele almaktadır. Dersim’in cahil olduğu söylemi inceleme yapılan basın kuruluşlarının tamamında görüldü. Bu konuda gazete kurumları arasındaki farklılık Dersim’in cahilliğinin medyada kullanılış sıklığıdır. Cahillik söylemi incelenen metinlerde tek anlamlı değildir. Başka bir ifadeyle “cahillik” denildiğinde bu sadece bilgisizlik anlamına gelmemektedir. Kimi yerde bu kavram bilgisiz anlamına gelirken, kimi yerde medeniyetsiz veya ilkel anlamlarına da gelebilmektedir. Bu kavram diğer kavramlar için de temel önemde bir kavramdır. Çünkü incelenen metinlerden birçok kavramın (kandırılmak, kullanılmak, soygunculuk, kölelik... vb.) nedenini de oluşturmaktadır. Örneğin basın Dersimlinin kandırılmasının nedenini cahilliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ya da soyguncu olmasının nedenini cahillik olarak sunmaktadır. Eğer cahil olmasalar bu tür durumlar yaşanmayacağı ima edilmektedir. Cahil olmanın sonu budur denilmekte ve yaşananların sorumluluğu Dersimlilere yüklenmektedir. Bu anlamda cahillik söylemi, hegemonize edici söylemler bütünlüğüdür. Dersim söyleminde yukarıda da değinildiği gibi ilk önerme Dersimlinin cahil olduğu söylemidir. Bu söylem yazılı basın tarafından birçok önermenin ilk basamağı olarak kabul edilmektedir.

Örnekler

“Vakti ile imparatorluk devrinde aslında Dersimli olan Fikri Paşa isminde bir zat buraya vali olarak buraya gönderilmiş masrafı devlet tarafında ödenmek sureti ile burada mektepler yapmaya başlamış fakat ahali yapılan mekteplere çocuklarını göndermemiş halkın bu ilkel hayattan kurtarmak çaresi bulunamamış” (Kurun, 19 Haziran 1937: 4).

“Dersimlinin kötü tabiatlarını, cahilliğinden istifade etmek isteyen serseri seyitler aşıladı. Dersimli yüzlerce sene yalnız ve yalnız onun tesiri ile yaşadı” (Haber, 17 Ağustos 1937: 5).

“...bundan böyle Dersim çocukları yeni mekteplerde okuyup yazsınlar, dünyayı anlasınlar, o seyitlerin, şeyhlerin ne mal olduğunu öğrensinler, yoksa onlara da yazık olur ha!” (Köroğlu, 23 Haziran 1937: 3).

19 Haziran tarihli Kurun gazetesi, imparatorluk devrinde Dersim kökenli bir paşanın yaptığı okula Dersimlilerin çocuklarını göndermemelerini haber yapmıştır. Haber, Dersimlinin cahillikten kurtulmak istemediğini ima etmektedir. Haber Dersim'deki cahilliğin nedenini eğitim almamış olmaya ve eğitim almak istemeyişlerine yormaktadır. Dersimliler çocuklarını mekteplere göndermiş olmaları durumunda bu 'ilkel' hayattan kurtulacakları belirtilmektedir. Haber eski bir örnek üzerinden Dersim'deki cahilliğin nedenlerini göstermeye çalışmaktadır. Eski bir örneğin seçilmiş olmasıyla Dersimlinin ezelden beri cahil olduğu ima edilmektedir. Böylece özcü bir tanımlamayla ilkel Dersimlinin hiç değişmeyeceği ima edilmektedir. Bu örnekte dikkat çekici olan cahillik söylemi tartışılmamakta, cahilliğin nedeni tartışılmaktadır. Gazete böylece cahillik söylemini mutlak gerçeklik olarak sunmaktadır.

Haber gazetesinin 17 Ağustos tarihli yayınında cahillik söyleminin nedenleri mevcuttur. Gazeteye göre Dersimlinin cahilliğini bundan istifade etmek isteyen “serseri seyitler” aşlamıştır. Seyitler olmasa cahilliğin olamayacağı belirtilmektedir. Haber seyitlere belirli tarzda müdahalenin gerekli olduğunu ima etmektedir. Habere göre Dersimli kötü tabiatını da serseri Seyitlerden almıştır. Alıntı Dersimlinin kötü tabiatlı olduğu söylemini bir hakikat olarak sunmakta bunun değişmez bir öz olduğunu ima etmektedir. Bu kötü tabiatını da seyitlerin aşılmasıyla aldığı söylenmektedir. Dersimliler hem tabiat olarak kötü olması hem de bu kötülüğün sebebin seyitlere yüklenmesi özcü tanımlanmış biçimi olarak ele alındığında çelişkili durmaktadır. Doğası kötü olanın sonradan kötüleşmesi mümkün müdür? Sonradan kötüleşenin doğası kötü müdür?

“Serkeşlik edipte tevkif edilen aşiret reislerinden Kamer'le Cebrail'e gecen gün halk evini gezdirmişler. Gördükleri ve işittikleri ne varsa hepsi de hayret uyandırmış. Bilhassa şaşıtkları bir ayna endamı olmuş. Karşısında

uzun uzadıya durarak kendilerine bakmışlar. Esefle: biz böyle miyiz? demişler” (Akşamcı, 3 Temmuz 1937: 3).

“Taş kovuklarla mağaralar içinde yaşayan insanlar” (Kurun, 19 Haziran 1937: 4).

“En iptidai devirlerde bile nakliyata hizmet eden tekerlek henüz Dersim hayatına girmemiştir. Ekser kısımlarda tekerlek geçecek patikalar bile yok gibidir” (Erenel, 15 Haziran 1937: 5).

“Domatesi bilmiyorlar, gösteriyorsun ‘Ne güzel çiçekmiş’ diyorlar” (Erenel, 3 Temmuz 1937: 7).

“Abo’nun resmini aldım. Hiç itiraz etmedi. Biraz sonra arkadaşlarından biri yanına yaklaştı. Kulağına bir şeyler söyledi. Abo ayağa kalktı. Karşıma geldi ve bir çocuk gibi göz bebeklerini süzerek:

— Beyim, dedi benim resmimi göstermez misin? Sen benim resmimi çekmişsin?

— Ama resim daha bu makinenin içinde... Şimdi gösteremem ki.

— Aç makineyi de göster

— Olmaz Abo. Ama ben sana gönderirim” (Ahmed, 4 Temmuz 1937: 7).

“Dersimli cahildir. Alabildiğine cahildir. Şu kadar ki, Dersim’de doğmuş büyümüşte henüz burnunun dibindeki kaza ve vilâyet merkezlerini olsun bir kerecik görmemiş yüzlerce seksenlik ihtiyara rastlamak işten bile değildir” (Kurun, 17 Haziran 1937: 3).

Farklı tarihlerde yayınlanan Akşam, Ulus, Kurun ve Tan gazeteleri Dersim ve Dersimle ilgili benzer temalı yayınlar yapmıştır. Bu gazeteler için haber değeri taşıyan şey Dersimlinin teknoloji konusundaki bilgi eksikliğidir. Gazetelerin ortak söylemi, Dersimliler dünyadaki gelişmeleri takip etmemektedir. Gazeteler belirli örnekler üzerinden Dersim’in cahil olduğu söylemini mutlak gerçek olarak sunmaktadır.

3 Temmuz tarihli Akşam gazetesi aşiret reislerinin ayna denilen nesneyi bilmediğini haber yapmıştır. Aşiret reislerinin görüp işittiği ne varsa hayretler içinde kaldığı ifade edilmektedir. Gazeteler aynanın dışında hayranlık uyandıran nelerin olduğu yazmamış fakat benzer onlarca nesneye hayranlıkla baktıklarını yazmıştır. Aşiret reislerinin hayretler içerisinde kalmasının sebebi ilk kez gördüğü nesnelere fazla olmasıdır. Başka bir ifadeyle hayretler içinde seyrettiği nesnelere Dersim’de yoktu. Bu durum Dersimlileri cahil olarak temsil etmektedir. Reislerin cahil olduğu toplumların, bireylerinin daha fazla cahil olduğu ima edilmektedir. Bir kişi üzerinden tüm Dersim cahil olarak temsil edilmektedir. Dersim söyleminde, kişiler ve nesnelere söylemin geçerliliğini sürdürmede birer araç işlevi görmektedir. Dersimlilerin her gördükleri karşısında ilk defa karşılaşma sebebiyle şaşkınlık içinde olmaları aynı zamanda Dersimlilerin karşısında yer alan toplumun medeniliğine de atıfta bulunmaktadır. “Biz” i oluşturan toplum, bu söylemde medeni, modern ve çağın teknik donanımına sahip olarak inşa edilmektedir.

19 Haziran tarihli Kurun gazetesine göre Dersimliler taş kovuklarda ve mağaralarda yaşayan insanlardır. Taş kovuk ve mağara ifadeleri taş devrine göndermede bulunmaktadır. İma edilen Dersimlinin hala taş devrindeki şekilde yaşamaya devam ettiği belirtilmektedir. Dersimliye ilkel demeden ilkelce yaşadığı belirtilmektedir.

15 Haziran tarihli Tan gazetesine göre Dersimli daha tekerleği kullanmayı bilmemektedir. Oysa tekerlek en ilkel zamanlarda bile kullanılmaktaydı. Gazete, Dersim’in en ilkel zamanlardan daha ilkel olduğunu ima etmektedir. Benzer bir tema 15 Haziran Latif Erenel imzalı Tan gazetesi haberinde görülmektedir. Erenel’in iddiası ise Dersimlilerin domatesi bilmedikleridir. Buna göre Dersimli çiçek ile domates arasındaki farkı bilmemektedir. Bu haberde ima edilen nokta Dersimlilerin en temel besinlerden habersiz olduklarıdır. Başka bir ifadeyle Dersimli en temel besinlerden mahrum yaşamaktadır. En temel besinlerden habersiz yere Hükümet’in en temel besinleri götüreceği ima edilmektedir.

Ulus gazetesinin 4 Temmuz tarihli haberi, Dersimlinin fotoğraf makinesini bilmemesidir. Buna göre trende Abo isminde bir Dersimli, kendisinin fotoğrafını çeken muhabirden ısrarla bu fotoğrafı göstermesini istemiştir. Yani Abo ve onun şahsında Dersimliler fotoğrafın çekildiği an gösterilecek bir şey olmadığını bilmemektedirler.

Bu örnekler Dersim söyleminde temel öneme sahip, cahillik söylemini verili bir gerçeklik olarak sunmaktadır. Cahillik söylemi bu örnekler üzerinden medyanın Dersim söylemini mutlak gerçeklik olarak inşa etmektedir.

“Ahali çok cahil olduğu için bu yobaz eşkiyâ reislerin âdeta kölesi gibi yaşamaktadırlar. Sadece reisler buğday ekmeği yerler. Zavallı ahali hep darı yer. Üstleri başları perişandır” (Koroğlu, 23 Haziran 1937: 3).

“Halk cahil olduğu için telkine çok müsaittir, işte bazı açığözler, telkini kolaylıkla yaparlar, halk üzerinde müessir olur, ceplerini doldururlar” (Erenel, 17 Haziran 1937: 7).

“Seyit Rıza etrafında toplanan, fakat kıtaatlarımızın ağır basışları karşısında kaçmağa başlayan çapulcuların dağılmasına meydan vermemek için kendisinin Seyitlerden olduğunu gösteren fermanları bu cahillere merasimle okutmakta ve bu suretle üç beş cahili iğfale çalışmaktadır” (Ulus, 28 Haziran 1937: 1).

Erken dönem cumhuriyet medyasında cahillik söyleminin ifade ettiği bir başka anlam da kandırılma ve iğfal edilmedir. Birçok metinde, cahillik söylemi kandırılmanın yerine kullanılmakta ve kandırılmanın nedeni olarak sunulmaktadır.

Koroğlu dergisi 23 Haziran tarihli haberinde Dersimli ahaliyi reislerin kölesi olmakla itham etmiştir. Habere göre Dersimliler cahil olmaları sebebiyle reislerin kölesi gibi yaşamaktadır. Dersimlilerin sadece cahil olmadığını çok cahil olduğunu belirtmektedir. Bu şekilde habere retorik öğeleri eklenmiş ikna ediciliği ve kalıcılığı pekiştirilmiştir. Haber reislerin buğday ahalinin ise darı yediğini yazmaktadır. Gazete

bunun nedenini Dersimlinin cahil olduğu söylemine gönderme yaparak açıklamaktadır. Eğer Dersimli ahali cahil olmasaydı darı yerine buğday ekmeği yiyeceği ima edilmektedir. Cahilliği dolayısıyla Dersimlinin seyitler tarafından sömürüldüğünü belirten gazete, siyasal otoritenin Dersim'e müdahalesini meşru görmektedir. Birçok metinde görüldüğü üzere bu haber de yüz bin Dersimli tek bir insan yerine konulmakta ve belirli tarzda inşa edilen Dersim söylemi ile tüm Dersimlilere gönderimde bulunmaktadır.

Ulus gazetesinin 28 Haziran tarihli haberi, cahilliğın Dersimlilerin kandırılmalarına sebep olduğunu belirtmektedir. Habere göre Seyit Rıza yenik durumda olup kaçmaktadır. Yanında kalan son birkaç kişiyi de seyitlerden olduğunu gösteren fermanları okumaktadır. Habere göre ferman yalan olduğu halde birkaç kişi cahil olmaları sebebiyle ona inanmaktadır. Haber isyan edenleri cahil olarak temsil etmekte, isyanın nedeninin cahillik olduğu söylemini yeniden üretmektedir.

Haberdeki genelleyici tanımlamaya benzer bir tanımlama da Tan gazetesinde çıkmıştır. Erenel, Dersimlileri halk cahil olarak temsil etmektedir. Erenel için halkın cahilliğine nelerin sebep olduğunu önemi yoktur. Erenel'e göre Dersim halkı açığözler tarafından kolaylıkla telkin edilirler. Çünkü kolayca telkin olabilecek kadar cahildirler. Böyle oldukları için açığözler halkın üzerinde etkide bulunup ceplerini doldururlar. Makale Dersimlilerin kendi başlarına bu durumdan çıkamayacaklarını ima etmekte, cahillik söylemi üzerinden kurtarılmayı bekleyen Dersim söylemini yeniden üretmektedir.

Bu örneklerde de görüleceği üzere Dersim söylemi, belirli nesnelere anlam yüklemekte, nesnelere yokluğu durumunda bu anlamların da olmadığı belirtilmektedir. Örneğin ayna yoksa medeniyet yok ve cahildir. Veya domatesi bilmiyorsa cahildir. Burada dikkat çekici olan nesnelere yokluğu anlamların yokluğuna araç olarak kullanılmasıdır.

4.6.4. Dersimli Eşkıyalar Şekavet Yapar

Erken dönem cumhuriyet medyası, Dersim'deki olayları çeşitli söylemlerle açıklamaktadır. Bunlardan biri de şekavet söylemidir. Terimin günümüz Türkçesinde karşılığı eşkıyalık ve soygunculuktur. Eşkıyalık söylemi bir anda tedavüle sokulmuş bir söylem olmayıp bir tarihsellik içermektedir. Daha önceki Kürt İsyanlarında ve özellikle Ağrı İsyanında yaygın olarak kullanılmıştır. Yeğen'e göre devlet iktidarının konsolidasyonuna karşı gösterilen ve etno-politik bir nitelik taşıyan toplumsal bir direnç eşkıyalık söylemi ile Kürtlük mahiyetini iptal etmektedir (Yeğen, 2011: 144).Eşkıyaların şekavet söylemi, isyanların etnik yanını bastırmakta, unutturmakta ve yeniden yorumlamaktadır. Bu durum Dersim İsyanı için de geçerlidir. Erken dönem cumhuriyet medyası Dersimlileri eşkıya olarak temsil etmektedir. Bu temsile göre Dersimliler bedava yaşamayı seçmekte ve asırlardan beri başkasının malını talan etmektedir. Bu temsilde Dersimliler tek bir insan gibi ele alınmakta, bütün Dersimlilerin hırsızlık yaptığı belirtilmektedir. Yazılı basın sıklıkla Dersimli neden şakilik yapar sorusunun yanıtını aramaktadır. Bu soru tarzı kendi içerisinde iki farklı önerme barındırmaktadır. Birinci önerme Dersimli şakilik yapar, ikinci önerme ise bu şekavetin bir nedeni vardır. Bu önerme biçiminde dikkat çekici olan, ikinci önermenin aynı zamanda birinci önermeyi doğrulayan bir önerme olmasıdır. Dersim'de şekavetin nedeninin sorgulanması, şekaveti mutlak gerçek olarak inşa etmektedir. Yazılı basına göre şekavet Dersim'de asırlardan beridir sürmektedir. Yazılı basın Dersim'i şekavet yuvası olarak ele almasına rağmen soygunla ilgili herhangi bir veri sunma gereksinimi duymamaktır veya böyle bir veriye sahip değildir. Örneklerden de görüleceği üzere medyanın şekavet söylemi, durum haberleri üzerinden değil yorum haberleri üzerinde üretilmektedir. Yorum haberleri, durum haberleri şeklinde temsil edilmekte, bu haberler olgusal gerçeklik olarak sunulmaktadır. Yazılı basın, şekavet ile ilgili Osmanlı döneminden kalan çeşitli rivayetleri bu olayların gerçekliğini irdelemeden okuyucuyla paylaşır. Birçok yayımda Dersim'e yapılan harekât şakilere yapılmış gösterilmektedir. Örneğin 26 Haziran tarihinde haber başlığı "Tunceli'deki şekavet can çekişiyor" (Cumhuriyet, 26 Haziran 1937: 1) şeklinde çıkmıştır. Haber Dersim'de savaşılan şeyin şekavet olduğunu belirtmektedir. Burada hem savaşılan kişilerin şaki olduğunu hem de bu kişilerle şekavetten ötürü savaşıldığını yazmaktadır. Benzer bir örnek de Son Posta gazetesinde 29 Haziran tarihli haberi gösterilebilir. Habere göre bundan böyle "...Dersim dağlarında kendi iş ve güçleri ile meşgul olan, köylülerle kıtaatımızdan

başka kimse kalmamış olacaktır” (Son Posta, 29 Haziran 1937: 3). Gazete, Dersimliyi soygunculuk ve eşkıyalık yapmakla itham etmektedir.

Aşağıda şekavet temasıyla ilgili yazılı medyanın haber sunuşları zikredilecektir. Şekavet temasında ele alınacak sorular şunlardır: Dersimli haberlerde nasıl temsil edilmektedir? Şekavet söyleminin amacı nedir? Şekavet nasıl tanımlanmaktadır ve neden vardır? Gazeteler hangi şekavet örnekleri sunmaktadır?

Örnekler

“Bu dağlık arazinin halkı orada kendi hayatlarını kendi sayılarile temin etmekten aciz olmanın verdiği bir ihtiyaç ve zaruretle öteden beri bedavet devirlerine has şekavet ve çapulu itiyad edinmişlerdir” (Nadi, 17 Haziran 1937: 1).

“Bu verimi denenmemiş topraklarda didinip çalışma yolunu babasından ve dedesinden öğrenmemiştir... Dedesinin tuttuğu haydutluk yolundan farzı mahal ayrılrsa bile hesabı görülmemiş mazinin günahını sırtında taşır... Emniyet mıntıkasında beş on adım ayrılır ayrılmaz bilmem kaç aşiret uşağının hücumuna uğrar. Getirdiği sermayeyi kaptırdıktan maada hayatını da ya kurtarır ya kurtaramaz” (Haber, 18 Haziran 1937: 3).

“...seyit bir evi şereflendirince muhakkak hediye alır. Bu hediyeyi az görse gene almakla beraber evi lanetlemeği de unutmaz. Fakir Dersimlinin bu laneti kaldırabilmesi seyite kıymetli hediye vermesine bağlıdır; bunun içinde eşkıyalık yapmağa mecbur olur” (Haber, 20 Ağustos 1937: 5).

“Dersim kendi halkını yaşatacak kadar çok toprak mahsülü vermeyen bir diyardır. Bunun için Dersimliler altı asır önceki gibi kışlık zahirelerini daima civardaki kazaları vurarak tedarik etmeğe alışmışlardır” (Yeni Asır, 18 Haziran 1937: 3).

“Tunceli, tâ eskiden beri Türkiye'nin şekavet yatağı telâkki edilir. Burada halk niçin bu âsi vaziyette devam etmeye muvaffak oluyorlar. Çünkü burada yol yoktu, mektep yoktu, Hükümet yoktu, medeniyet Tunceli'nin kapısından içeri girmeye teşebbüs etmemişti” (Yalman, 26 Haziran 1937: 2).

Cumhuriyet gazetesi sık sık yayınlarında Dersim'i şekavet yuvası Dersimliyi de şekaveti meslek edinen kişiler olarak temsil eder. Yunus Nadi, 17 Haziran tarihli makalesinde Dersimlinin neden şekavet yaptığını sorgulamaktadır. Haber öteden beri Dersim ahalisinin şekavet yaptığını söylemekte fakat neler soyduklarına dair bilgi vermemektedir. Haber, Dersim ahali hayatlarını kendi emekleriyle temin etmekten aciz olduğundan şekavet yaptığını belirtmektedir. Şekavetin nedeni sunularak, şekavet söylemi mutlak bir gerçek olarak temsil edilmektedir. Şekavetin sunulan nedenleri Dersimlileri iş bilmez ve aciz olarak inşa etmektedir. Makale zaman benzerliği olarak bedavet devirlerine gönderme yapmaktadır. Benzerliğe göre çöldeki bedevilikle Dersim'deki şekavet eşleştirilmektedir. Alıntı benzerlikler sunarak ve nedenler tartışarak şekavet söylemini mutlak gerçek olarak inşa etmektedir.

Haber gazetesinin 18 Haziran tarihli haberi ise şekavetin sebebini Dersimlinin genlerine gönderimde bulunarak açıklamaktadır. Habere göre Dersimli çalışmayı babasından ve dedesinden öğrenmemiştir. Çalışmak yerine dedesinin yaptığı gibi şekaveti seçtiği belirtilmektedir. Dedelerinin hangi şekaveti gerçekleştirdiği anlatılmamaktadır. Bu yolu tercih etmemiş olsa bile dedelerinin vebalini çekeceği veya çekmek zorunda olduğu ima edilmektedir. Dersimlinin kökeninde şekavet olduğu, öz olarak soyguncu olduğu söylemi üretilmekte yeniden dolaşıma sokulmaktadır. Haber Dersim'in güvensiz bir yer olduğunu söylemektedir. Dersim'e gelen kişi bir kaç adım emniyet alanından çıkar çıkmaz hücumu uğradığını, her şeyini kaptırdığını, hayatını kurtarmışsa bu bir şans olduğunu belirtmektedir. Bu bölümde görüldüğü gibi, bu haber bir durum haberi değil, bir yorum haberidir. Çünkü belirli bir olaya yaslanmayan bir haberdir. Fakat gazete haberi gerçek bir durum olarak sunmaktadır.

Haber gazetesinin 20 Haziran tarihli haberi ise şekavetin nedenini, seyitlerle ilişkilendirerek sunmuştur. Dersimli kendisini ziyaret eden seyite hediye vermek

zorundadır. Eğer seyit hediye beğenmezse evi lanetler. Dersimli de bu nedenle şekavet yapar. Gazete, şekavetin nedenlerini tartışarak şekaveti mutlak geręek olarak sunmuştur. Gazeteye göre Dersimliyi eşkıyalık yapmağa mecbur bırakan kültürel olgular mevcuttur. Kültürel olguların yok olması durumunda Dersim’de şekavetin biteceği ima edilmektedir. şekavet söylemi bu örnekte Dersimlilerin kültürlerini olumsuzlama aracı olarak kullanılmakta, bu kültürel öğelerin yıkılması gerektiği temsilini üreterek siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerini hegemonize etmektedir.

Yeni Asır gazetesinin 18 Haziran tarihli haberinde şekavet nedeni doğa koşullarıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Gazeteye göre Dersim’de şekavet vardır nk Dersim, halkını doyuracak kadar mahsl vermemektedir. Yeterli mahsln olmaması Dersimlileri civar köyleri vurarak mahsln tedarik etmeye zorladığı belirtilmiştir. Haber ilk bakışta empati içeriyor görünse de öyle değildir. Dersimlinin neden şekavet yaptığını anlamaya çalışıyor gibi görünürken Dersimlilerin şekavet yaptığını öncülünden yola çıkmaktadır. şekavet söylemi, bu örnekte grtmeyi hegemonize etmektedir. Haber, Dersim’de yetersiz doğa koşulları dolayısıyla şekavet olmasının normal olduğunu belirtirken, hem şekavet söylemini mutlak geręek olarak temsil etmekte hem de zorunlu göçün gerekli olduğu söylemini dolaşıma sokmakta ve bu söylemi yeniden üretmektedir.

Tan gazetesinin 26 Haziran tarihli haberinde ise şekavetin nedeni medeniyetsizlik olarak sunulmuştur. Haber, şekaveti yol, mektep ve Hükümet’in yokluğuna bağlamaktadır. Gazete, Dersim’in şekavet yuvası olduğu bilgisinin herkesçe bildiğini bu nedenle yeni bir veri vermenin gereksiz olduğunu ima etmektedir. Haber göre Dersim medeni değildir nk eğer Dersim medeni olsaydı şekavet olmaması gerekirdi. Söylem, medeni olmanın kuralını şekavet yapmamak olarak temsil ederek, Dersimlilerin medeni olmadığını ve şekavet yaptığını söylemini mutlak geręek olarak yeniden üretmektedir. Bu örnekte şekavet söylemi medenileştirmenin bir aracı olarak temsil edilmekte, medenileştirmenin meşru olmasına hizmet etmektedir.

“şekavet tabi bir meslek halindedir. Ananeleri, âyinleri vardır. Civar kazalar âdet halindeki tecavüzlerden bıkmışlar, usanmışlardır. Buralarda yüz

eli bin vatandaş senelerden beri emniyetsizlik içinde yaşamışlar ve şakilerin tecavüzlerine maruz bulunmuşlardır... Şekavet tıpkı çiftçilik, çobanlık gibi bir meslektir. Mevsimi gelince Dersimli şakiler ovalara yayılırlar. Kışlık zahirelerini silâh kuvvetiyle toplarlar. Sonra kışı geçirmek üzere inlerine çekilirler” (Erenel, 15 Haziran 1937: 7).

“Bu vahşet nasırının ortadan kalkmasından en büyük bayramı, Arapgirli, Eğinli, Gebanlılar ve Kemahlılar yapacaklardır” (Haber, 24 Haziran 1937: 6).

“...bu muhitte yer tutan bir takım eşkıya sergerdeleri yanlarına aldıkları şehirlerle civar vilayetlere sarkıntılık ederek namuslu halkın malını sürüp götürmeyi adet haline getirmişlerdir” (Kurun, 19 Haziran 1937: 6).

Tan gazetesi 15 Haziran tarihli haberinde Dersimlilerin şekaveti meslek edindiklerini haber yapmıştır. Haber Dersimlileri, hırsız ve tecavüzü adet haline getiren kişiler olarak temsil edilmektedir. Dersimlinin, soygun ve hırsızlığı olağan meslek olarak görmesi onun tuhaf ve eksik yaradılışı ve kötü karakterli olduğuna göndermede bulunmaktadır. Bu tuhaf ve kötü karakterliler tek bir Dersimli olmayıp bütün Dersimlilerdir. Haber, Dersimlinin şekavetini komşu il ve ilçelerin gözünden açıklamaktadır. Buna göre civar kazalar Dersimlilerin adet haline getirdikleri tecavüzlerinden bıkmışlardır. Bu bölüm ilk anda civar kazalar tarafından söylenmiş gibi görünmesine rağmen gazetenin kendi yorumudur. Çünkü “bıkmışlar, usanmışlardır” sözleri bir röportaj olmayıp civar köylerin böyle düşündüğü varsayılarak haber edildiğini göstermektedir. Haber yüz elli bin kişinin Dersimlilerin soygun ve eşkıyalığından emniyetsiz yaşadığı belirtilmektedir. Burada kullanılan yüz elli bin sayısı haberin inandırıcılığını artırma amacı taşımaktadır. En azından bu kadar kişinin böyle düşündüğünü gösteren bir istatistik mevcut değildir. Tan ve Kurun gazetelerinin 15 Haziran, Haber gazetesinin ise 24 Haziran tarihli haberleri de bir önceki haberle aynı özelliktedir. Bu haberlerde de Dersimli için şekavet herhangi bir meslek kadar olağandır. 24 Haziran tarihli alımtıda Dersim bir vahşet nasırı olarak temsil edilmektedir. Dersim koparılıp atılması gereken kirliliği bir yara olarak tanıtılmaktadır. Bu nasırın koparılıp atılması etrafta büyük bir memnuniyet

uyandıracığı belirtilmektedir. Bu memnuniyetin ise soygunun son bulmasıyla mümkün olduğu ima edilmektedir. Soygunun son bulması ise Dersim'in sonuyla mümkün olduğu görülmektedir. Şekavet söylemi bu mantık çember içerisinde Dersim'de yaşanan katliamı meşru olarak sunmuştur. Haberin içinde spesifik olarak ne gibi soygunlar yaptıkları yazmamaktadır. Kaldı ki soygun yapanların Dersimli olmasının bütün Dersimlileri kapsayacak denli şekavet yuvası olarak geniş tanımlama yapmasını sağlayacak herhangi bir veri yoktur. Buna rağmen gazete Dersim'i şekavet yuvası, Dersimliyi şekaveti meslek edinen kişiler olarak kabul eder. Dersimli şekaveti iş edinen kişiler olarak kabul edilince etraftakilerin şikâyetle bulunmaları muhtemeldir. Gazete, Dersim nasırı yok edilirse Arapgirli, Eğinli, Gebanlı ve Kemahlıların bayram yapacaklarını varsaymaktadır. Bu düşünceler gazetenin değil civar kazaların düşünceleri şeklinde sunulmaktadır. Gazete bu kazaların dilinden konuşarak haberin inandırıcılığını artırmaktadır. Şekavet söyleminin bir gerçeklik olduğuna onları da tanık olarak sunmaktadır. Şekavet söylemi bu örneklerde yok edilmesi gereken, bir semptom olarak temsil edilmiştir. Şekavet söylemi bu örnekler üzerinden mutlak gerçeklik olarak temsil edilmiş, siyasal otoritenin müdahalesini hegemonize etmiş, zorunlu göçün gerekli olduğu söylemini yeniden üretmiştir.

“Burada mal, mülk, eski talanların yadigârıdır. Vaktiyle bir köyü basmak isteyen sergerdeler, şöyle yaparmış: Küçük çatanaları zapt edebilecek, çok ağır bir yükü taşıyabilecek ipleri bellerine sararlar ve yola çıkarlarmış. Omuzlarındaki silâhlar ile vurup kıran Dersimli, eline geçirdiği yeni eşyayı güzelce bir denk yapar ve sırtlayınca inine taşımış. O vakitler Dersim'in içine kervanla girmek, sarp dağ yollarından para ile geçmek mümkün değilmiş. Çünkü derhal malın, canın ortağı çıkarmış” (Tan, 23 Temmuz 1937: 5).

Erken dönem cumhuriyet medyası Dersimliyi soyguncu olarak inşa eder. Bu söylem kendi içerisinde bir gerçeklik barındırmakta mıdır? Bu söylemi destekleyecek örnekler var mıdır? Araştırma yapılan dönemin medyasında olgusal şekavet örnekleriyle çok az karşılaşmıştır. Bu haberlerden biri yukarıda Tan gazetesinin 23 Temmuz tarihli haberidir. Haber, Dersim'i talan yeri olarak sunmaktadır. Gazeteye

göre Dersim'deki mal, mülk hırsızlık yadigârıdır. Gazete bu önermesini doğrulayacak örnek bir olay sunmaktadır. Örnek olayın tarihi belirsizdir. Örnek olaydaki kişilerin yaptıkları şekavetin Dersim'i talan yeri olarak göstermesini sağlayacak ilişki yazılmamıştır. Gazete, birkaç Dersimlinin şekavet yapmış olmasını tüm Dersimlileri tanımlamaya yeteceğini düşünmektedir. Örnek olaya doğrudan şahit olunmamış, birinden ya da birilerinden duyulmuştur. Gazete, örnek olayı kimden duyduğunu da belirtmemiştir. Haberin doğruluğunu ve yaşanmış olduğunu belirten herhangi bir işaret sunmadan, bunu yaşanmış bir olay şeklinde yayınlamaktadır. Şekavet söylemi de önceki söylemler gibi olgusal gerçekliğe dayandırılmadan ve dayandırılan olguların kanıtlanabilir gerçekliği önemsenmeden inşa edilmektedir.

“Herkes sanıyor ki Dersim kendi içinde bir şekavet ocağıdır. Hayır!! Orası, kıvılcımları resleri Sivas'tan Malatya'dan Bayburt'tan ibaret bir müsselesin her tarafına saçılan bir hırsızlık yangınıdır” (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 4).

“Hükümet er geç bu cahil dağlılara hayatı namuskârane çalışarak kazanmanın şerefli ve zevkli bir yaşayış olduğunu ispat etmiş bulunacaktır” (Nadi, 18 Haziran 1937: 1).

“Sekiz ay karın altında sinmiş olan Dersim, yaza seferberlikler girer. Mazisi ve kaç talanın artığı olduğu bilinmeyen sürüler, her an bir hücum korkusuna maruzdur. Bu korku yalnız komşulardan değil, aşiretin servet ve refahını hasudane duyan günlerce, haftalarca uzaktaki aşiretlerin iştihadından doğar. Yazla beraber eski düşmanlıklar, eski hesaplar, hep birden ruhları kaplar, aşiret muhiti içinde ne eşya emniyeti ne hayat emniyeti kalır” (Haber, 18 Haziran 1937: 5).

Mazhar Aren'in, 29 Haziran tarihli “Tunceli (Dersim)meselesinde hakikatle yüz yüze” başlıklı makalesi Dersim'in şekavetinin etrafa bıraktığı etkiyi ele almaktadır. Mazhar, Dersim'in herkes tarafından şekavet ocağı olarak bilindiği iddiasındadır. Makalenin başlığından da anlaşılacağı üzere makalenin anlattıklarının hakikat olduğunu belirtmektedir. Medyanın Dersim söylemi bu şekilde kendini doğal

gerçeklik ve mutlak hakikat olarak temsil etmektedir. Bu örnek ise Dersim söylemini bir hakikat olarak hegemonize etmektedir. Bu örnek kendi doğruluğunu yeniden üretmenin yanında Dersim söylemindeki alt söylemleri de hegemonize etmektedir. Bu alt söylemlerden biri de şekavet söylemidir. Gazete, Dersim'in şekavet yuvası olduğu bilgisinin tartışılmaz bir bilgi olduğu iddiasındadır. Bu bilgi bir olguyla desteklenmemektedir. Mazhar Aren, Dersim'i şekavet ocağı olarak tanımlamanın yetersiz olduğunu belirtmektedir. Şekavet söylemi bu örnekte yangın metaforuyla açıklanmış söndürülmesi gerektiği ima edilmiştir. Örnek, siyasal otoritenin Dersim'e müdahalesini gerekli görmekte, yangın söndürücü olarak bunu yapmaya davet etmektedir.

Yunus Nadi'nin 18 Haziran tarihli "Maksad Tenkil Değil Temdindir" başlıklı makalesinde Dersimlilerin namusuyla kazanmadığını ve bu nedenle şerefli ve zevkli yaşamadıklarını belirtmektedir. Dersimliler, "namusluca kazanmayan", "şerefli olmayan", "cahil" ve "dağlı" söylemleriyle temsil edilmektedir. Namusuyla çalışmamak söylemi Dersimlilerin hırsızlık yaptığını ima etmektedir. Namus kavramı iffet anlamında olup cinsel ahlak kurallarına göndermede bulunur. Cinsel ahlak yoksun iması görülmektedir. Hükümet ise namuslu kazanan, şerefli, şehirli ve medeni konumundadır. Hükümet'in yerleştirdiği pozitif konum ona şerefli ve zevkli yaşamı gösterme hakkı verdiği ima edilmektedir. Başka bir ifadeyle Dersimlilerin hırsız olarak temsil edilmesi siyasal otoritenin Dersimliye zıt bir pozisyonda inşa edilmesini sağlamak ve siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerini hegemonize etmektedir.

Haber gazetesinin 18 Haziran tarihli yayınına konu olan Dersim'in şekaveti ve emniyetsizliği söylemidir. Haber Dersim'i "talan", "güvensiz" ve "düşmanlıklar dolu" bir yer olarak temsil eder. Haber, Dersimliyi hırsızlık öncesi bekleyişi ima eden "sinme" söylemiyle tanımlar. Habere konu olan somut bir şekavet olayı yoktur. Gazetenin haber sunuş biçimi Dersimlilerin hep böyle olduğu şeklindedir. Ne zamandan beri Dersim'in böyle olduğuna dair bilgi yoktur. Dersim'in hep böyle olduğunu ifade eden herhangi bir kaynak belirtilmemiştir. Gazete, yorum haberini durum haberi olarak sunmaktadır.

Şekavet söylemi, Dersimlilerin etnik yanını bastırmanın ve yeniden yorumlanın medyadaki karşılığıdır. Basın pratikleri Dersim'e bakarken Kürt direnci görmemiş bunun yerine eşkıyalık ve şekavet temsilleriyle bu durumu istemli şekilde yeniden yorumlamıştır. Şekavet söylemi basın pratiklerinde mutlak hakikat olarak temsil edilmektedir. Sunulan örnekler yaşanan zamanda gerçekleşen olaylar olmayıp rivayetler üzerinden yayımlanan metinlerdir. Hakikatin temsili olgular üzerinden yürümemekte yorumlar ve değerlendirmelerle ifade bulmaktadır. Basın pratikleri Dersim'in etraf köyleri adına konuşmakta, Dersimlilerin şekavetinden bıktıklarını ifade etmektedir. Bu durum siyasal otoriteyi etraf köyler adına müdahaleye davet etmektedir.

4.6.5. Dersimli Feodal Düzendeki Yaşar

Oryantalist söyleme göre Doğulu kendini yönetemez ancak onu Batılı yönetir. Bu söylem homojen olmayan ve hacimlice geniş toplumlara bir tek öz ile tanımlanmaktadır. Öz olarak her çağ ve koşul altında Doğulu kendini yönetemez çünkü bunun için gerekli yeterliliğe sahip olmadığı belirtilir. Bu söylem, 19. yüzyıl ırk üstünlüğü araştırmalarını da kendi içinde barındırmaktadır. Yani yöneten ırklar ve yönetilmesi gereken ırklar. Said'in *Oryantalizm* kitabında Doğu'nun feodal olduğu söylemini Balfour'un sözleri ile tartışır. Balfour (Aktaran: Said, 2010: 43):

“Her şeyden önce olgulara bakın. Batılı uluslar tarihte ortaya çıkar çıkmaz... kendilerine özgü erdemleri edinip... kendi kendini yönetme yetilerinin ilkelerini sergilediler... Genel deyişle Doğu'daki Şarklıların tüm tarihine bir göz attın kendi kendine yönetmenin izine rastlayamazsınız. Tüm önemli yüzyılları zorbalık altında mutlakiyetçi yönetimler altında geçti. Fatihleri fatihler ve egemenlikleri egemenlikler izledi. Ancak tüm bu kader kısmet dönüşümlerinde bu ulusların hiçbirinin bizim -Batılı bakış açımızla- kendi kendini yönetme dediğimiz şeyi kendi talebiyle getirdiğini göremezsiniz.”

Balfour'un diline de yön veren gizli Oryantalizm, Doğulunun bağımlı ırktan olduğunu iddia eder. Doğulunun kendi için neyin doğru olduğunu bilemeyecek kadar

cahil olduğunu belirtir. Bu söyleme göre bağımlı ırk kendisi için neyin doğru olacağını bilecek yeterlilikte değildir. Batılı ise Balfour'a göre yönetme karakteri doğal olarak verilir. Bu algı biçimi iç oryantalizmde karşılık bulmuş mudur? Yazılı basın Dersim temsilinde bağımlı ırk gibi Oryantalist söylemler kullanmış mıdır? Eğer bu söylemi kullanmışsa bunun nedeni nedir? Bu bölümün temel problemleri bunlar olup medya metinlerinde bu problemler araştırılacaktır.

Erken dönem cumhuriyet medyasının Dersim söyleminde, önemli temalardan biri de Dersimlinin feodal düzende yaşadığı söylemidir. Yazılı medya, Dersim'de feodal bir yaşamın olduğu söylemini üretir ve yeniden dolaşıma sokar. Feodal yaşam biçimi, bahsedilen toplumun bireysel önelere sahip olmadığını ve ağa, şeyh ve seyitlere tabi olduğunu belirtir. Dersim olaylarında hegemonize edici söylem bütünlüğü olarak feodal düzen söylemi, Dersim'deki direncin etnik yanını bastırıp yeniden yorumlamakta, toplumsal dokunun bozulması için meşruiyet zemini oluşturmaktadır. Dersim'de toplumsal dokunun önemli direkleri dini önderler ve aşiret reisleridir. Bunların fiziken yok edilmesi veya göçürtülmesi Dersim'deki toplumsal dokuyu dağıtacaktır. Basın pratikleri Dersimlileri ağaya ve şeyhe bağımlı yaşamak şeklinde temsil eder. Bu yaşam biçimi kimi zaman bir tercih meselesi olarak, kimi zaman bu içgüdüsel zorundalık olarak temsil edilmektedir. Feodalite söylemine göre Dersimli kendini yönetemediği için ağalar ve şeyhler tarafından yönetilmektedir. Bu temanın tartışmaları aşağıdadır.

Örnekler

“Dersim kendi içinde feodalite sistemiyle yaşayan, derebeyi kılıklı ağalara, bağlı bir yerdi. Dersim'in tarlası, hayvanı, malı mülkü, karısı, çocuğu ağanın tasarrufuna tabi metalardı” (Ereñel, 17 Haziran 1937: 7).

Tan gazetesinin 17 Haziran tarihli haberi, feodalitenin ne olduğunu ve Dersim'de feodalitenin nasıl işlediğini açıklaması nedeniyle önemli bir örnek teşkil etmektedir. Haber, Dersim'i feodalite düzeniyle yaşayan bir yer olarak temsil eder. Feodalitenin işleyiş biçimini ise canlı ve cansız tüm her şeyin ağaya bağlı olma durumu olarak sunar. Bu söylem Dersimlileri meta olarak inşa etmektedir.

Dersimlilerin meta olarak temsil edilmeleri kendilerini yönetemedikleri ve yönetilmeleri gerektiği söylemini hegemonize etmektedir.

“Dersim’in ağa ihtiyacı, su ve ekmek ihtiyacı kadar fazladır... Kendisine inanmamak Dersim’de ikinci bir tabiat haline geldiğinden ağası gider gitmez yerine bir ağa koymak endişesine kapılır ve bulur birisini” (Erenel, 17 Haziran 1937: 7).

“[B]u cehaleti onu (Dersimliyi) ağaya derin bir itikatla bağlamıştır” (Erenel, 17 Haziran 1937: 7).

“Dersim’in nihai surette temizlenmesi ve Dersimli fakir halkın ve köylünün sefil ve menfaatperest derebeyleri elinden kurtulması ile düşmanlarımızın memlekette amellerine âlet edebilecekleri hiçbir nokta kalmamış oluyor” (Yeni Asır,18 Haziran 1937: 3).

“Türkiye Cumhuriyet’i milli hudutlar içinde tek bir vatandaşın dahi tegalüp altında esir hayatı yaşamasına müsaade ve müsamaha edemez” (Yeni Asır, 19 Haziran 1937:5).

Tan gazetesinin haberine göre Dersimli ağaya çok fazla ihtiyaç duymaktadır. Ağa ihtiyacı, habere göre, zorunlu ve temel ihtiyaçlar kadar önemlidir. Dersimlinin ağaya olan büyük ihtiyacının bilgisi herhangi bir kaynağa dayandırılmamış, haberin doğruluğunu onaylayan herhangi bir istatistik verilmemiştir. Bu söylemde, Dersimlinin kendini yönetememesi sebebiyle ağaya çok fazla ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Dersimli kendini yönetemediği için ağaya şeyhe mahkûm olduğunu ve onlar tarafından sömürüldüğünü ifade eden medya metinleri, Hükümet’in Dersim’i yönetmesinin gerekli olduğunu ima etmektedir. Başka bir ifadeyle Dersimlinin bağımlı ırk olduğu söylemini verili hakikat olarak temsil ederek siyasal otoritenin müdahalesini hegemonize etmektedir.

Tan gazetesinin 17 Haziran tarihli haberi, Dersimlinin neden feodal olduğu tartışmasını ele almaktadır. Feodallık söyleminin nedenlerinin incelenmesi, bu

söylemin verili bir gerçeklik olarak temsil edildiğini göstermektedir. Habere göre Dersimliler cahil olduklarından ağaya bağlanmışlardır. Cahilliğin ağaya bağlılığın gerekçesi olmasını sağlayan ilişki belirtilmemiştir.

Yeni Asır gazetesinin 18 ve 19 Haziran tarihli haberleri, Dersim Harekâtı'nın neden gerçekleştiğinin bilgisini feodalite söylemi ile ilişkili olarak sunmuştur. Her iki alıntı da Dersim'e yapılan harekâtı, Dersimlileri derebeylerin elinden kurtarma harekâtı olarak temsil etmiştir. Alıntılar, Dersimlilerin derebeylerin elinde mahpus olduğu bilgisini mutlak gerçeklik olarak sunmakta, Dersimlilerin kurtarılması gerektiği söylemini hegemonize etmektedir. Dersimlilerin derebeylerin elinden kurtulmak isteyip istemediğine dair herhangi bir bilgi verilmemekte, bu durumun Dersimliler için en iyisi olduğu ima edilmektedir. Bu durum basın pratiklerinde Dersimlilerin kendileri için iyi olanı bilmemekle kodlandığını göstermektedir. Örnekler Dersim Harekâtı'nın nedenini Dersimlileri kölelikten kurtarma olarak temsil etmiştir. Hükümet'i esaretten kurtaran olarak belirtmiş, Dersimliyi ise esaret altında olarak sunmuştur. Bu ve benzeri örnekler "kurtarılmayı bekleyen Dersim" ve "kurtarıcı Devlet" söylemlerini yeniden üretmektedir. Dersim'in esir olarak inşa edilmesi, siyasal otoritenin hem müdahalesini ve bu müdahalenin sonunda gerçekleşen maddi ve manevi her tür olumsuz sorumluluğun meşru olarak sunulmasını sağlamaktadır.

"Her suçun, her kabahatin şeyh, ağa ve ileri gelenlere yükletilmesinde isabet görmem Dersimli ilerisini boş komaz ve başına kim olursa olsun birisini geçirir... Garibdir ki Dersimlinin en büyük zevki ağasını büyütme, yahud şeyhini beslemektir... Onda bu idealdir... Akınlardan, çapullardan hasıl ettiğinden kendisine pek az şey kalır... Üst tarafını ileri gelenine verir ve orada ileri gelenine en çok şey veren en şerefli insan olur" (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 1-4).

Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan Yusuf Mazhar imzalı makale ağa ve şeyhlerin Dersim'deki konumunu medyanın ele aldığından farklı şekilde yaklaşmaktadır. Bu alıntı dönemin medya söyleminden azade yönleri bulunmaktadır.

Dönem medyası Dersim'in feodal oluşunu ağa ve şeyhin zorbalığına yormakta, Dersimlilerin başındaki ağa ve şeyhi fiziki olarak yok edilmesi durumunda feodal düzenin bozulacağı belirtilmekteydi. Yazar bu davranışların Dersimliler tarafından zevkle yapıldığını belirtmekte medyanın görüşüne aykırı davranmaktadır.

Mazhar'a göre Dersim'de yaşananların bütün kabahatinin şeyh ve ağalara yüklenmesi isabetli değildir çünkü eğer Dersimlilerin başındaki olmasa bile Dersimlinin hemen yerine birini getireceğini belirtmektedir. Dersimlinin kendini yönetemediğini ve bağımlı ırkın üyesi olduğu söylemini mutlak hakikat olarak betimlemektedir. Dersimlinin ağasını ve şeyhini beslemek ve büyütme büyük zevk alması sebebiyle böyle davrandığı iddia etmektedir. Yazar bir mazoşist Dersimli kimliği çizmekte, bilinen ve planlanan projelerinin başarısız olacağını ima etmektedir. Söylem bu tarzda kodlama yaparak, hem farklı radikal çözüm arayışının gerekliliğini dolaşıma sokmakta hem de böyle bir durumu öncesinden meşrulaştırmaktadır.

Dersimlinin feodal düzende yaşadığı söylemi basın pratiklerinde mutlak doğru olarak sunulmaktadır. Bu durum Dersimlileri esaret altında temsil etmekte, Hükümet'i kurtaran olarak inşa etmektedir. Dersimlilerin feodal düzende yaşadığı söylemi, istemli kodlar dâhilinde inşa edilmiş olgular üzerinden Dersimlilerin bağımlı ırk olduğu söylemini yeniden üretmektedir. Dersim'in esir olarak inşa edilmesi, siyasal otoritenin hem Dersim'e müdahalenin gerekli olduğu söylemini dolaşıma sokmuş hem de müdahalenin kendisini ve sonuçlarını meşrulaştırmıştır.

4.6.6. Dersimlinin İrki Kürt Değildir

Dönem medyasının incelenen haberlerinde Dersimlilerin ırklarının⁴⁰ ne olduğu sıklıkla karşılaşılan tartışma konusudur. Medya metinlerindeki bu tartışmalar Dersim olaylarının patlak vermesiyle ortaya çıkmamış, bir tarihsellik sonucu oluşmuştur. Örneğin Ağrı İsyanı'nda gerek medya metinlerinde gerek devlet söyleminde, bu isyanın bir Kürt isyanı değil eşkıyalık eylemi olduğunu belirten

⁴⁰ Bahsedilen dönemde etnik kelimesi kullanılmamakta ırk kelimesi kullanılmaktadır. Bu nedenle buraya etnik değil ırk kavramı kullanılmıştır.

birçok örnek mevcuttur. Aynı tarihselleştirme 1930 ile 1940 dönemleri aralığı içinde geçerlidir. Bu dönemde Kürt meselesinin etno-politik tarafı devlet söyleminde kategorik şekilde ret edilmektedir. Devlet söylemi, Kürt meselesini kodlarken, bu meselenin etnik bir mesele olmadığını ve bunun ‘ağa ve şeyhlerin tegallübü’, ‘eşkıyalık ve şekavet’ meselesi olduğunu belirtmektedir. Gerek devlet söyleminde gerek medyanın söyleminde Dersim’in hangi ırktan olduğu tartışmalarının içerisinde ilgi çekici tutarsızlıklar mevcuttur. Medya metinlerinde Dersim’in ırkının ne olduğu tartışmaları dört eksende yürümektedir. Bunlardan birincisi ve en sık karşılaşılan iki tartışmadan biri Dersimlilerin Türk olduğu iddiasıdır. İkincisi Dersimli Türk’tür fakat bozulmuştur. Üçüncüsü Dersimli Türk değildir. Dördüncüsü ve en sık karşılaşılan diğer tartışma ise Dersimli Kürt değildir. Tartışmaları oluşturan eksenlerden hepsine Dersimlinin Kürt olmadığı iddiası yön vermektedir. Örneğin Dersimli Türk’tür dolayısıyla Kürt değildir. Dersimli bozulmuş Türk’tür bu nedenle Kürt değildir. Burada da görüldüğü üzere ‘Dersimlinin ırkı Kürt değildir söylemi’ kendi başına tutarsızlık teşkil etmekte bu tutarsızlıklar alt söylemlerle uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. Medya metinlerinde, bu eksenler yer yer çakışmakta ortaya ilginç tutarsızlıklar sunmaktadır. Bu nedenle medya metinlerinin söylemleri arasında sistematik bir tutarlılık bulunmamaktadır. Medya metinlerindeki tutarsızlık devlet söyleminde de karşılaşılmaktadır. Örneğin Tunceli Valisi General Abdullah Alpdoğan’a yakınan Dr. Nuri Dersimi, bir yandan biz ‘Türk’üz dediğimiz zaman, bize hayır siz ‘Türk’ değilsiniz, ‘Kürt’sünüz deniliyor. Diğer yandan, biz, Dersim halkı, Kürt olduğumuz söylediğimizde, bize ‘hayır siz Kürt değilsiniz, Kürt yoktur’ diyorlar (Kirişçi ve Winrow, 2011: 125). Tarihselleştirme, Dersimlinin ırkının ne olduğu sorusuna verilen yanıtı bir anlam inşası çerçevesinden ele almaya teşvik eder. Bu nedenle karşılaşılan yanıt olarak Dersim’in ırkı Kürt değildir söylemi kendi başına gerçekliği değil bir anlam inşasını sunmaktadır. Dönemin yazılı basını Dersim’in ırkının Kürt olarak sunulmasını istememektedir. Bunu neden istemediklerine dair metinler yeterince bilgi barındırmamaktadır. Aşağıdaki örnekler, ‘Dersim’in ırkı Kürt değildir’ söyleminin hem kendisi hem bu söylemi inşa eden alt söylemler ve araçlar ve bu söylemin dolaşıma sokulmasının nedeni metinler üzerinde şifre çözüm metoduyla incelenecektir.

“Dersim’de yeni bir memleket fethetmiyoruz, Dersimli bizim düşmanımız değildir. Onlardan bu tarzda bahsetmeyelim ve yarın öbür gün bizim aramızda muhacir olarak dolaştıklarını gördüğümüz bu insanlara bu gözle ve “Kürt” diye bakmayalım. Bilakis onları sevelim ve onlara acıyalım” (Muhittin Birgen, 19 Haziran 1937: 3).

Muhittin Birgen imzalı “Tunceli’de Durum” başlığıyla yayımlanan makale dönemin yazılı basının Dersimlileri neden Kürt olarak görmek istemediklerine dair ipuçları bulundurduğundan önemli bir haberdir. Makale alışlagelenin dışında ifadeler barındırmaktadır. İfadeler bir özeleştirici niteliği taşımaktadır. Dönemin basın algısını sunması açısından da önem arz etmektedir. Birgen’e göre Dersim’e yapılan harekât bir fetih hareketi olmayıp Dersimliler düşman değildir. Birgen, basının Dersim’i fethedilecek bir yer ve Dersimliyi düşman gördüğünü ifşa etmiştir. Onlardan öyle bahsetmeyelim dediğinde onlardan şu ana kadar öyle bahsettik anlamı çıkmaktadır. Tarihsel bir nesne olması sebebiyle çoğul bir nitelik arz eden söylemler, ‘bastırma’, ‘unutturma’ ve ‘yeniden yorumlama’ vb. süreçler içerir. Söylemin özellikle ‘yeniden yorumlama’ yapılırken dil sürçmeleri yoluyla ilginç kodlama biçimleri su yüzeyine çıkar. Bu örnek, Dersim söyleminde, Dersimlinin düşman olarak kodlandığını ve bilinçaltında düşman olarak temsil edildiğini dil sürçmesi yoluyla açığa çıkarmaktadır.

Makale, Dersimlilerin muhacir olarak dolaştıklarında Kürt diye bakılmamasını salık vermektedir. Kürt diye bakmanın olumsuz anlamlar içerdiği anlaşılmaktadır. Kürt diye bakıldığında ne anlam ifade edeceği belirtilmemiştir. Metin, “bu gözle” ifadesiyle önceki cümlelerdeki “fetih” ve “düşman” ifadelerine gönderimde bulunmaktadır. Dersim’in fetih edilen yer ve Dersimliye de düşman gözüyle bakılmaması önerildiği anımsandığında bu gönderme ile aynı anlamı oluşturacaktır. Metindeki “Kürt diye bakmayalım” ifadesinden de düşman olarak bakmayalım cümlesine eş bir anlam çıkmaktadır. Kürt diye bakarsak söz öbeğinden ise düşman olarak baktığımız anlamı çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde “Kürt” düşmanla eşitir. Alıntının son bölümünde yer alan “sevelim”, “acıyalım” ifadeleri sevmiyoruz ama sevelim, acıyıyoruz ama acıyalım anlamlarına gelmektedir.

Başka bir ifadeyle bir istek belirten bu kavramlar, istenilen şeyin olmama durumunda talep edilir. “Sevelim” ve “acıyalım” ifadeleri “Kürt diye bakmayalım” ifadesinden sonra geldiğinden bir ardalın bilgisi olarak okunabilmektedir. Yani Kürt olarak bakılması durumunda sevilmeyeceğini ve acınmayacağı belirtilmektedir. Metin bilinçaltı kodlarında Kürtlerin sevilmediğini ve düşman olarak inşa edildiğini göstermektedir.

Dersimlinin ırkının neden Kürt olarak ele alınmadığının yanıtını belirli kodlarla inşa edilmiş düşmanlık söylemi üzerinden anlaşılabilirliği görülmektedir. Bu söylem kurulurken hem Dersim hem de Kürtler düşman olarak kodlanmıştır. Her iki toplumsal grubun düşman olarak kodlanması, Dersimlilerin Kürt olmadığı söylemini tutarsız hale getirmektedir. “Kürt” diye bakmayalım ifadesi tutarsızlaşan söylemi, uzlaştırma çabasıdır. Dersimlilerin Kürt olmadığı söylemi, Dersimlilerin Kürt olduğu iddiasına karşı bir savunma halidir. Bu iddiayı kimler sunmaktadır? Bu savunma pozisyonu yazılı medyanın Dersim’i Kürt olarak kodladığını göstermektedir. Savunma, saldırıya verilen bir tepki olarak ele alındığında ve ortamda saldırıyı sağlayacak bir durum olmadığı görüldüğünde bu savunma hali bastırmanın su yüzeyine çıkma durumudur. Medya bilinç düzeyinde Dersim’i Kürt olmadığını belirtse de bilinçaltında Kürt olarak görmekte ve zaman zaman dil sürçmeleri yoluyla bunu açığa çıkarmaktadır.

“Uyanık bir Kürt ağası anlatıyordu:

— Türk kelimesinin ilk ve son harflerini takdim ve tehir ediniz. Kürt kelimesini bulursunuz. Bu kelime, seyit ve ağanın toprağına mutlak bir kölelikle merbut aynı zamanda Türke bağı (âdet, anane düşünüş itibarile) manasına gelir. Bu vasıflar ve yaşama şartları Dersimlinin hayatına uyduğu için yanlış olarak bura halkına Kürt denilmiştir. Kürdün hakikî manası; vuran, kıran, talan eden demektir” (Erenel, 5 Ağustos 1937: 7).

Latif Erenel’in “Kirmanjlar” başlıklı makalesi, Kürtler ile Dersimlileri karşılaştırmakta, Dersimlilerin Kürt olmadığını iddia etmektedir. Makalenin alıntılanan bölümü bir haber kaynağının dilinden sunulmuştur. Haber kaynağı bir

Kürt'tür. Haber kaynağının ismi, nerede yaşadığı ve Kürtleri ne kadar tanıdığına dair bilgi yoktur. Kürtleri en iyi tanıyanın yine Kürtler olacağı varsayılmıştır. Haber kaynağının Kürt olması gazetenin Kürtler hakkındaki görüşlerini gerçeklik olarak sunmasını sağlamaktadır. Bahsi geçen Kürt'ün uyanık bir Kürt olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurgu haber kaynağını akıllı göstermekte anlatımlarını daha ikna edici sunmasını sağlamaktadır. Sunuma göre Kürt anlam olarak seyite, ağaya, toprağa ve Türk'e mutlak bir kölelikle bağlı olmaktır. Kelime anlamının hangi kaynaktan sunulduğuna dair bilgi verilmemiştir. Bu tanım makale yazarı tarafından onaylanmış ve gerçek olarak sunulmuştur. Kürt kelimesinin bu anlamları Dersimliye uyduğundan onlara Kürt denildiği belirtilmektedir. Kürt vuran, kıran ve talan eden olarak temsil edilmektedir. Alıntı, Kürt kelimesinin anlamından çıkıp Kürt'ün ne olduğunu belirtmektedir. Bu söylemler, örnekler üzerinden veya olgular üzerinden elde edilmiş bir veri değil Kürt kelimesinin anlamından yola çıkılarak inşa edilmiş niteliklerdir. Metin, Dersim'i ve Kürt'ü hem birbirinden ayırarak ele almakta, hem de vuran, kıran ve talan eden olarak aynı olduklarını savunmaktadır. Kürt ve Dersim benzer karakterli olarak temsil edilmekte fakat her iki toplumsal grubun farklı olduğunu belirtilmektedir. Haber Kürt ve Dersim'i ayırmış fakat ikisini de ortak nitelikler temsil etmiştir. Bu durum Dersim'in Kürt olmadığı söylemindeki tutarsızlıkları, söylemin kendisiyle uzlaştırma biçimidir.

“Hepsi Türk'tür Kürtçe konuşanlar da vardır” (Kurun, 19 Haziran 1937: 1).

“Hakikatin hüküm sürdüğü asırdayız. Muhammet Arap'tı. Dersimli Horasan'ın öz Türk'üdür. Bütün teşekkülâtı âdetten din deyip inandığı her şey yaşayıştaki hususiyetler hep Orta Asya'nındır. Seyit de oradan sürüklenip gelenlerin torunudur, teşekkülü Turanlıdır. Bir Arap'ı bu dağa atsanız ne kendisi ne de sülâlesi yaşar” (Haber, 19 Haziran 1937: 7).

Haber gazetesinin Naşit Hakkı imzalı “Dersimlilerin Dini Seyitlerin Dolabıdır” başlıklı makalesi, Dersimlinin Türk olduğu iddiasını Dersimlilerin Arap olamayacağı iddiasıyla açıklamaktadır. Makale, kendisine peygamber torunu diyen seyitlerin yalancı olduğunu belirtmektedir. Arap olmamanın neden Türk olmakla

sonuçlandığı anlaşılmamaktadır. Dersimlilerin Türk olduğu söylemi, Arap olmamak üzerinden inşa edilmektedir. Bu söylem, destekleyici alt söylemler ile Dersimlilerin adetlerinin ve inançlarının Orta Asya'nın yaşam tarzını andırıldığı belirtilmektedir. Makale, adetlerin ve inançların neler olduğu yazmamıştır. Dersimlinin Türk olduğu söylemi üretilirken bu örnekte görüldüğü üzere olgusal gerçekliğe dayandırılarak temsil edilmesi istenmekte fakat veriler eksik bırakılmakta veya sunulan veriler ile durum arasında tutarsızlık görülmektedir.

“Dersim'in ilk sakinleri tamamen Türk'tür. Bunu dere, tepe isimlerinden anlamak mümkündür. Sonradan gelenlerden garbi Dersimliler, Horasandan gelmiş olmak iddiasındadır. Zazalar Orta Asya'dan gelmişlerdir. Kafatasının teşekkülüne ve seciyeye bakılırsa hepsi Türk'tür” (Erenel, 15 Haziran 1937: 5).

Tan gazetesinin 15 Haziran tarihli “6300 Kilometre Murrabalık Bir Yurt Parçası” başlıklı haberinde, Dersim'i, fiziksel, ekonomik, sosyal ve antropolojik açıdan ele almıştır. Haberin alıntılanan bölümünde Dersimlinin ırkının ne olduğu sorusu yanıtlanmaya çalışılmaktadır. Habere göre Dersimli Türk'tür. Bu durumun Dersim'deki dere ve tepe isimlerinden anlaşılabilir olduğu belirtilmektedir. Bu dere ve tepe isimleri verilmemiştir. Bu nedenle isim benzerlikleri anlaşılmamaktadır. Dersimlilerin Türk olduğu söylemi isim benzerliği üzerinden inşa edilmektedir. İsimlerin benzer olmasının aynı ırktan geldiği çıkarımı oluşturacağı iddiası mutlak doğru olarak sunulmuştur. Haber, Zazaların Orta Asya'dan geldiğini belirtmektedir. Bu bilgi için herhangi bir kanıt verilmemiş, haber kaynağı sunulmamıştır. Zazalar Türk olarak inşa edilmektedir. Dersimlilerin Türk olduğunun bir diğer kanıtı olarak kafa şekli ve karakter özellikleri belirtilmektedir. Kafa ölçüm sonuçları ile ilgili bilgi sunulmamıştır. Irkların kafatası oranlarına bağlı olarak farklılık göstereceği önermesi mutlak doğru olarak temsil edilmektedir. Dersimlilerin Kürt olmadığı söylemini üretmede akademik tezler yardıma koşulmuştur. Tan gazetesi, haberlerinde Dersimlinin karakterinin farklılığını anlatan onlarca haber kaleme almıştır. Bu makalede önceki yazıların aksine benzer karaktere sahip olmalarından Dersimlilerin Türk olduğunu iddia etmektedir. Bu açıdan söylemler arasında bir tutarsızlık görülmektedir. Dersim, önceki söylemlerde karakter ve mizaç olarak tuhaf, garip ve

vahşi olarak inşa edilmesine rağmen bu örnekte Türk olduğu söylemini mutlak hakikat olarak temsil etmek amacıyla Dersimlilerin karakter özelliklerinin Türklerle aynı olduğu belirtilmektedir. Bu örnekte de görüleceği üzere Dersim söylemini oluşturan temsiller, bir önceki temsilleri yanlışlamaktadır.

“Bugün, her şey Dersimli ve Kürt diye tanıdığımız bu kandaş cemiyeti halkının Türk olduğunu gösterir. Zaten son vukuat esnasında onlar da bunu, ‘beğenmiyorsanız, bizi Türkistan’a iade ediniz!’ tarzındaki kinayeler ile kendileri de söylüyorlar” (Muhittin Birgen, 19 Haziran 1937: 2).

Muhittin Birgen’in 19 Haziran tarihli Son Posta gazetesindeki makalesi de Dersimlilerin Kürt olmadıklarını iddia etmektedir. Onun iddiasına göre bugün her şey Dersimlilerinin Türk olduğunu göstermektedir. Metin, kanıtlayıcı örnekleme olarak “her şey” kelimesini kullanmaktadır. Fakat her şeyin ne olduğuna dair bilgi yoktur. Metin, Dersimlilerin Türk olduğu söylemini mutlak gerçek olarak temsil etmeye çalışmaktadır. Birgen’e göre Dersimliler de kendilerini Türk olarak görmektedir. Çünkü “beğenmiyorsanız, bizi Türkistan’a iade ediniz!” demişlerdir. Tırnak içerisinde Dersimlilerin dilinden verilen alıntının nerede ne zaman ve kimle yapıldığına ve görüşmenin kim tarafından yapıldığına dair bilgi yoktur. Dersimliler bunu belirtirken “beğenmiyorsanız” demeleri beğenilmediklerinin tezahürüdür. Bu durum bilinçaltında Dersimlilerin Kürt olarak beğenilmediklerini dil sürçmesi yoluyla ortaya çıkarmıştır. Dersimlilerin Türk olduğu söylemi, bu alıntıda Dersimlilerin tanıklığına başvurularak yeniden üretilmiştir.

“Dersimlilerin Kürt olmadıkları muhakkaktır. Dersim’de yaşayan Türkler muhtelif zamanlarda muhtelif tesir altında kalmış olmakla beraber bozulmamıştır... Eğer bugün dağlı Dersimlilerle şehirli Türkler arasında fizyonomi ve hatta antropoloji bakımından bir fark göze çarpıyorsa bence bu farkı birinin dağ şartlarına uyarak yaşamış olmasında ötekinin şehir şartlarına bağlı olarak hayat sürmüş bulunmasında aramak lâzımdır” (Birgen, 19 Haziran 1937: 2).

Birgen imzalı 19 Haziran tarihli makalede Dersimlilerin Kürt olmadıkları iddia edilmektedir. Dersim’de yaşayanlar Türk olarak sunulmakta, böyle oldukları “muhakkak” diye desteklenmektedir. Makale Dersimliler ile Türkler arasında fizyonomi ve antropolojik bir fark olduğunu belirtmesine rağmen bu farklılığın ne olduğunu yazmamaktadır. Makale, Dersimlilerin Kürt olmadığı söylemini doğa koşullarına göndermede bulunarak açıklamaktadır. Dersimlilerin Türkleşmesinin Dersim’den göçürülmesiyle gerçekleşeceğini ima etmektedir.

“Dersimlileri Türk sananlar var... Ben de onları hiçbir zaman Türk saymıyorum. Türk’te bedevilik, iptidailik, vahşet, merhametsizlik ve kan içicilik seciye halinde mevcut olamaz... Bunlar -benim kanaatimce- tarihin pek eski zamanlarından beri sarp dağlarda tanınan ve el değdirmediği için mümkarız olmayan hususi bir ırktandır” (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 1).

Yusuf Mazhar Aren’in “Dersim (Tunceli) Meselesinde Hakikatle Yüzyüze” başlıklı makalesi Dersimlilerin Türk olmadığını savunmaktadır. Yazarın bu makalesi dönemin yazılı basınında çok ses getirmiş, geniş tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmaya Haber gazetesi de “sabah gazeteleri ne diyorlar” köşesinde katılmıştır. Haber gazetesi, Mazhar Aren’in yazısını basarak sahip çıkmıştır. Aren’e göre Dersimli Türk olamaz çünkü Türklerde bedevilik, iptidailik, vahşet, merhametsizlik ve kan içicilik yoktur. Bu örnek, Dersimlileri, kan içici, iptidai, vahşi ve merhametsizlik olarak temsil etmiş, siyasal otoritenin Dersim’e medeniyet götürdüğü söylemini su götürmez bir gerçek olarak sunmuştur. Yazar’a göre Dersimli soyu tükenmemiş ama kimsenin el değdirmediği bir ırktandır. Yazar Dersimlinin Türk olmadığını belirtmesine rağmen Kürt olmadığını da belirtmektedir.

“...aslında Türk, öz Türk olan, Timurlengin önünden kaçarak Horasandan gelme Türkler olan Dersimli asıl muhitine, benliğine kavuşacak...” (Tan, 18 Haziran 1937: 6).

Tan gazetesi ise 19 Haziran tarihinde yayımladığı makalesinde Dersim’in Türk olduğunu fakat benliğini kaybettiğini belirtmektedir. Gazeteye göre Dersimliler Timurleng’in önünden kaçıp Horasan’dan gelen Türklerdir. Gazete bu bilgiyi hangi

kaynaktan aldığına dair bilgiyi yazmamıştır. Gazete, Dersim Harekâtı'nı Dersimlileri öz kültürüne ve benliğine kavuşturmak olarak temsil etmiştir. Gazete için Dersim'in sahip olduğu benlik kendi öz benliği değildir. Bu nedenle değişmesi elzem olduğu ima edilmektedir. Gazete, Dersimlinin gerçek benliğini bildiğini iddia etmekte, Dersimli için en iyinin bu olduğunu belirtmektedir. Gazete belirli bir benlik söylemini mutlak doğru olarak sunmakta, Dersim Harekâtını doğru benliğe ulaştırmak şeklinde temsil edilmesini sağlamaktadır. Irk tanımı üzerinden öz benliğe kavuşturmak söylemi Dersim Harekâtını meşrulaştırmaktadır.

“Dersim’e yeni bir Türk kanı şırınga etmek lazımdır. Bunun için Dersim’e medeni ve çalışkan Türk kitleleri de girecek ve bir kısım Dersimli Türkiye'nin diğer taraflarındaki Türklerin arasına karışacaktır” (Muhittin Birgen, 19 Haziran 1937: 3).

Birgen'in yukarıda bahsi geçen makalesinde dikkat çekici başka bir bölüm daha vardır. Alıntılanan bölüm Dersim'e yeni bir Türk kanını şırınga etmeyi önermektedir. Makale Dersimlinin Türk olduğunu düşünmektedir. Fakat yine de “yeni bir Türk kanı şırınga” etmeyi önermektedir. Türk olan bir muhite Türk kanı şırınga etmek bir tutarsızlık oluşturmaktadır. Söylemler arasındaki tutarsızlıklar ilginç bir biçimde uzlaştırılmaktadır. Şırınga edilecek kanın “yeni” olması söylemler arasındaki bu tutarsızlığın uzlaştırılması çabasıdır. Gazetenin söyleminde Dersim ırk olarak Türk'tür fakat Dersim ilerlemeyip çağdışı kalmıştır. Dersim dışındaki Türk ilerlemiş çağı yakalamıştır. Bu Türk, gazeteye göre yeni Türk'tür. Bu Türk medeni ve çalışkandır. Şırınga metaforuyla Dersim'e bu Türklerin getirilmesi veya Dersimlilerin bu kişilerin arasına gönderilmesi önerilmektedir. Birgen, Türkleştirme politikasının uygulanmasını istemektedir. Türkleştirme için önerdiği yöntem ise Dersimlilerin göçürtülmesi ve Dersim'e Türklerin yerleştirilmesidir.

“Medeni hayattan mahrum buranın cahil halkı, özbeöz Türk olmalarına rağmen benliğinden uzaklaşmış, kendileri gibi cahil şeyhlerin elinde esir kalmışlardır” (Yeni Asır, 19 Haziran 1937: 5).

Hakkı Ocakoğlu'nun Yeni Asır gazetesinde çıkan "Tunceli de Cumhuriyet'in Nuru ile Işıklandırılacaktır" başlıklı makalesi ise Dersimlinin neden benliğinden uzaklaştığına dair yeni bir tartışma sunmaktadır. Ocakoğlu'na göre Dersimli özbeöz Türk'tür ancak benliğinden uzaklaşmıştır. Ocakoğlu'nun "özbeöz" vurgusu okuyucunun Dersimlinin Türk olduğuna inanmadığını bu nedenle inandırmaya çalıştığının işaretidir. Ocakoğlu Dersimlinin benliğinden uzaklaşmasını şeyhler ile örtük biçimde ilişkilendirmiştir. Dersimli şeyhlerin yok edilmesi gerektiği ima edilmiştir.

4.6.7. Dersimli Kadın

Dersim söyleminin anlaşılması bağlamında önemli saç ayaklarından biri de Dersimli kadının dönem basınındaki temsilidir. Oryantalizm çalışmalarında Doğulu kadın⁴¹ imgesi edebi metinlerde, harem fotoğraflarında sık sık yer bulmaktadır. Oryantalist söyleminin önemli etmenlerinden biri de bu nedenle kadın temsilidir. Doğulu kadın Oryantalist çalışmalarda cinsel arzuyu ve baskıyı ve tutsaklığı temsil eder. Oryantalizm söylemini görsel nesnelere üzerinde çalışan Kanlı, kadınların peçeli ya da peçesiz olmasının Doğu'nun görsel bilgisinin inşasında önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Burada erkeğin izlediği kadın sadece bir kadın değil, Doğulu bir kadındır. Bu nedenle Doğulu kadın bir taraftan kadın olarak ötekileştirilirken diğer taraftan da Doğu'nun ötekileştirilmesinde kullanılan bir araç haline getirilmektedir. Çünkü kadının öteki olarak temsili, Doğunun öteki olarak temsiliyle kesişmektedir (Kanlı, 2009: 2).

Oliver Kontny'e göre Oryantalistler kendilerinde bastırılmış ve yasaklanmış olanın öteki tarafından yaşandığını hayal etmektedir. Doğu, Oryantalistlere göre bin bir gece masallarındaki lüks, arzu, tembellik, hayalperestlik, ihtişam ve sefahattir. Bu durum, kişiyi, öteki ile bilinçaltında özdeşleştirmekte ve kişi kendi yaşamında yasaklı olanın öteki tarafından yaşandığını hayal etmektedir (Kontny, 2011: 134).

⁴¹ Oliver Kontny, Oryantalizmin, gerek Doğu'nun gizemine, gerekse Doğulu kadın imajına yapmış olduğu vurgunun kökeninde, Oryantalizmin kendisinde yasaklanmış ve bastırılmış bulunan bilinçaltının, Doğu'ya yansıtılması bulunmaktadır. Örneğin Kontny, zamanında Doğu'daki haremle ilgili birçok tablonun çizilmiş olduğunu, lakin bu tabloları çizen ressamların hiçbirinin, ömürlerinde bir kere olsun bir harem görmemiş olduklarını söyler. Bkz. (Kontny, 2011: 134).

İç oryantalist temada böyle bir temsil var mıydı? Böyle bir temsil biçimiyle Dersim olaylarında karşılaşmamız mümkün müdür? Hatırlanacağı üzere Oryantalist temada kadın algısı çoğunlukla edebi metinler üzerinden okunmaktaydı. Bu bölümde incelenen metinlerin edebi metinler olmamasının getirdiği zorluklar göz önüne alındığında veriler çok sınırlı kalacaktır. Daha önce belirtildiği üzere dönemin yazılı basını Dersim'e büyük bir ilgi göstermiş, Dersim'in yaşam biçimini anlamaya çalışmıştır. Dersim, ekonomik, sosyal kültürel bağlamda birçok kez yazılı basına yansımıştır. Başka bir ifadeyle Dersim dönem söylemi içerisinde garip ve tuhafıklar yeriydi ve oranın bilinir olması için Dersim'de antropolojik incelemeler yapılmıştır. Bu nedenle sınırlı sayıda da olsa Dersimli kadın ile ilgili verilere ulaşılmıştır.

Örnekler:

“Dersim’de kadının mevkii gayet gariptir. Bazan bilâ kaydı şart erkeğe hâkimdir, çok defa da tam manâsile erkeğin esiridir. Burada evlenme, kız kaçırma ile ifade edilebilir. Çünkü rıza ile kız almak mümkün olamaz... Dersim’de gayri meşru münasebat sık sık vuku bulur. Yalnız şuna işaret edeyim ki Dersim kadınları kendilerine mensup olmayanlara katiiyen görünmezler. Hele yüzlerini hiçbir suretle göstermezler. Tunceli seyahatinde kadınların yüzlerini göstermemek için diğer mahrem yerlerinin açık kalmasına ehemmiyet vermeyerek yüzlerini kapamağa çalıştıklarını gördüm... Gayri meşru münasebat bazen affedilir. Esasen kadının böyle halleri görmemezlikten gelinir. Kadınlarda mümkün olduğu kadar aleniyete koymazlar. Fakat dile düştükten sonra cemaata müracaattan başka çare yoktur”(Ahmed, 31 Temmuz 1937: 2).

Yeğenoğlu, peçeli kadının Batı için anlamını Doğuluların içlerine nüfuz edilemez özelliklerini, sırlarını ortaya çıkarma, gizemlerini açma ve bilgilerini edinme dürtüsünü ortaya çıkardığını düşünür. Fakat her zaman göründüklerinden farklı oldukları için bu kadınları incelemek çok zordur. Onlarla kaynaşmak veya onların içlerine girmek imkânsızdır. Çünkü onlar ihtiyatlı davranırlar. Hatta onların içine girilse bile onlar hakkında edinilen bilgi güvenilmezdir çünkü gizlenme onların

temel karakterleridir. Bu nedenle Oryantaliste göre onları anlamak için görüntünün ötesine geçmek gerekmektedir (Yeğenoğlu, 2003: 68).

Kadın'a dönük Batılı Oryantalist yaklaşım bu incelemede karşılaşılan bir durumdur. Oryantalizmin kadın söylemi Dersim'de iç oryantalist söylem olarak yer buldu. Kurun gazetesinde 31 Temmuz tarihinde Latif Erenel imzasıyla yayımlanan "Dersim'de Kadın Nasıl Kaçırılır; Nasıl Evlenirler?" başlıklı makalede incelenen tema için önemli veriler sunmaktadır. Makale başlığından anlaşılacağı üzere Dersimli kadını konu olarak seçmiştir. Makalenin spotunda "Gayrimeşru münasebetlerin bol olduğu Dersim'de, seyitler her türlü namus hareketlerini affetmek salâhiyetine maliktir" ifadesi yer almıştır. Yazara göre Dersimli kadın çoğu zaman erkeğin esiridir ve bazı zamanlarda ise erkeğe hakimdir. Yazar hangi durumlarda kadının esir olduğunu hangi durumlarda kadının erkeğe hâkim olduğunu yazmamıştır. Bu durum yazara göre anlaşılmaz ve gariptir. Garip olan kadının, erkeğe hâkim olması mı yoksa erkeğin esiri olması mıdır? Metinde bunun net bir yanıtı yoktur. Yazarın ifadesinden anlaşılın Dersimli kadın erkekle eşit değildir. Yazar eşit ilişkiden ne anlıyordu? Kadın erkek ilişkilerinde dönem içerisinde nerede eşit bir ilişki vardı? Yazar Dersimli kadını garip bulmasından anlaşılın bu durum yazar için karşılaşılan bir durum değildir. Eğer böyle bir ilişki her yerde karşılaşılan bir ilişki biçimi ise yazarın Dersimli kadının durumuna garip dememesi gerekir. Fakat eşit ilişki her yerde karşılaşılan bir durum değilse bu yazarın Dersimli kadına olumsuz yaklaştığı anlamına gelecektir. Yazara göre Dersim'de evlenme rıza ile olmaz ancak kız kaçırmakla olur. Bu bölümde Dersimli kadın, "kaçırılan", "alınan" olarak sunulmuş ve pasif gösterilmiştir. Yazar evlilikler normal şekilde olmadığını kaçırmalarla olduğunu ifade etmektedir. Oysa Haber gazetesi bu durumu "kız kaçırmak çok olur" (Haber, 29 Temmuz 1937) diye sunmuştur. Birinci haber bütün evlilikleri, ikinci haber ise birçok evliliği kaçırmakla gerçekleştirdiğini söylemektedir.

Oryantalizmde görülen Doğulu kadının şehvet düşkünü olduğu söylemi, medyanın Dersim söyleminde de karşılaşılmaktadır. Yazar'a göre Dersim'de gayri meşru ilişki sık gerçekleşmektedir. Meşru olmayan ilişkiden evlilik dışı cinsel beraberliğin yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu ilişkilerin "sık sık" yaşandığını belirten yazar bu bilgiyi hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir. Makalenin tamamında

herhangi bir haber kaynağı yoktur. Makalede Dersimli kadınların kendilerini asla yabancılara göstermediğini söylemektedir. Ve “cemaat vazifesini bilhassa yabancılardan gizli tutar” (Ahmed, 31 Temmuz 1937: 2) yazmış ve yabancılardan toplantılara girmediğini belirtmiştir. Yazar Dersimli kadınları görmemiş, yabancı diye toplantılara girmemiş, haber kaynağı kullanmamış ve herhangi bir kaynağa atıfta bulunmamıştır. Bu açıdan Dersimli kadının şehvet düşkünü olduğu haberi, bir durum haberi değil olumsuzlayıcı tarzda inşa edilmiş bir temsildir. Yazar Dersimli kadını şehvet düşkünü ve sapkın olarak sunmuştur. Yazar alıntıdan anlaşılacağı üzere Dersimli kadın hakkında olumsuz yargılara sahiptir. Yazara göre evlilik dışı cinsel birliktelik olumsuzlanacak bir durumdur. Dönem içerisindeki temel düşünce Dersim geri iken Cumhuriyet moderndir. Kişilerin cinsel hayatlarını olumsuz değer yargılarıyla temsil edilmesi, Cumhuriyet’in modern olduğu söylemiyle çelişmektedir. Yazar kendisine yasaklı olanın Dersimliler tarafından yaşandığını belirtmiştir. Dersimli kadın, hem Dersimli olmakla hem de kadın olmakla ötekileşmiştir. Dersimli kadının ötekileştirilmesi Dersim’in ötekileştirilmesinde araçsallaştırılmıştır.

“...kadın puşusunu bu benim namusumdur, diyerek ortaya atar. Erkek de karısının namusunu çiğneyemez. Dersim’de kadınların yalnız bu hareketlerini dinleriz. Başka hiç bir kıymetleri yoktur” (Haber, 29 Temmuz 1937: 7).

Haber gazetesinin 29 tarihinde Niyazi Ahmet imzasıyla çıkan makalesi Dersimli kadının hangi durumda önemli olduğunu anlatmaktadır. Makale “Dersimli kadın en azılı ağaya bile istediğini yaptırabilir. Fakat bunun için başörtüsünü yere atması lâzımdır” başlığıyla çıkmıştır. Habere konu olan Dersim gelenekleridir. Kadının kavga esnasında eşarbını çıkarıp ortaya atması kavgayı sonlandıran bir harekettir. Kadının eşarbını atması barış amacı taşıyan bir hamledir. Fakat kadının bu geleneği makalenin başlığında en azılı ağaya bile istediğini yaptıracağı şeklinde sunulmuş, eylem olumsuzlanmıştır.

Yukarıdaki bölüm ismi verilmeyen bir Dersimliyle yapılan röportajdır. Haberin kaynağı Dersimli bir ağadır. Ağanın söyleyeceklerinin ikna edici olacağı varsayılmıştır. Dersimli kadının ne olduğu sorusu yazarın temel kaygısıdır. Yazar

makale boyunca bu sorunun yanıtını aramaktadır. Yazar için iyi veya kötü bir Dersimli kadın imgesi olduğu vardır: Ya bilgisine sahip olduğu ya da bilgisine sahip olmak istediği bir Dersimli kadın. Başka bir ifadeyle ya yazar bu kadının bilgisine sahipti ve Dersim'e bunu destekleyecek verileri toplamaya gelmişti. Ya da Dersimli kadının ne olduğunu bilmiyordu bunu öğrenmek için Dersim'e gelmişti. Her iki durumda da bahsi geçen bir kadın değil, bir bölgenin tamamındaki kadındır. Bütün bu kadınların tek bir tanımla açıklanması mümkün müydü? Yazarın bu sorunun yanıtı arıyor olması, Dersimli kadının tek bir tanımla açıklanabileceği kodlarına sahip olduğunu göstermektedir. Yazar bu sorunun yanıtını Dersimli kadınlardan değil Dersimli bir erkekten almaktadır. Dersimli kadın bu şekilde tanımlanan olarak sunulmuş ve pasif olarak inşa edilmiştir. Eşarabın atılması bir namus hareketi olduğundan herkesin dinleyeceği vurgulanmıştır. Dersimli ağanın dilinden, Dersimli kadının bu hareket dışında hiçbir kıymetinin olmadığı belirtilmiştir. Kadının baskı altında yaşadığı söylemi inşa edilmiş, kurtarılması gerektiği söylemi dolaşıma sokulmuştur. Dersimli kadın, bu söylemde Dersim'in ötekisi olarak temsil edilmiş, kurtarılmayı bekleyen Dersim söylemini yeniden üretmiştir. Söylem siyasal otoritenin Dersimli kadını kurtarma misyonunu hegemonize etmiştir.

“-Karıyı bırakmak icap ederse?

- O vakit senin çiperini bıraktım der.

İşte bundan sonra kadın orada duramaz. Ayrılır. Çiper ip demektir. Bu boşanma usulü gösteriyor ki kadın bir iple adeta bir hayvan gibi erkeğe bağlıdır” (Ahmed, 3 Ağustos 1937: 3).

Kurun gazetesinin Niyazi Ahmed imzasıyla sunduğu makale Dersimli kadının medyada nasıl temsil edildiğine dair önemli bir örnek sunmaktadır. Makale “Dersim’de Güneşe Tapan Kadın” başlığıyla yayımlanmıştır. Makalenin içeriği ile başlığı arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Röportaj Dersimliyle soru cevap şeklinde sürmektedir. Soruyu soran makalenin yazarıdır. Bu nedenle konuyu boşanmaya mevzusuna getiren yazardır. Makalenin bu bölümünde kadından boşanmak isteyen erkeğin ne yaptığı sorulmaktadır. Kadının öteki olarak temsilinde bu örnekte de görüleceği üzere kadın “boşanılan” olarak sunulmuş, pasif olarak inşa edilmiştir. Boşanma esnasında erkeğin “çiperini bıraktım” dediği belirtilmektedir. Yazara göre

çiper, ip demektir. Alıntı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm soru cevapların yapıldığı haber bölümü, ikinci bölüm ise yazarın kendi açıklamaları olan yorum bölümüdür. Kadının bir iple adeta bir hayvan gibi erkeğe bağlı olması yazarın kendi değerlendirmeleridir. Makale yorumu da haber olarak sunmuştur. Yazar çiper kelimesinin evlilik bağı anlamını ihmal etmiştir. Bunun evlilik bağı olarak ele alınması durumunda “çiperini bıraktım” evliliği bitirdim anlamına geleceği anlaşılmaktadır. Yazar Dersimli kadını medyada temsil ederken alternatif anlamları yok saymakta, temsil ettiği anlamı mutlak hakikat olarak inşa etmektedir. Dersimli kadının hayvan metaforuyla temsil edilmesi, hem kadını ötekileştirmekte hem de baskı altındaki kadının kurtarılması gerektiği söylemini hegemonize etmektedir.

“Atatürk kızı Bayan Sabiha Gökçen’in başarısı şayanı kayıttır. Çarşafli Dersim kadınları bir Türk kızının havalarda başardığı muvaffakiyeti görerek artık çarşaf kullanmasının lüzumsuzluğunu anlamışlar ve medeni kıyafeti benimsemişlerdir” (Yeni asır, 30 Haziran 1937: 1).

Yeni Asır gazetesi ise Dersimli kadının kıyafetini değişmesini haber konusu olarak seçmiştir. Habere göre Dersimli kadın çarşaflıdır. Makaleye göre Sabiha Gökçen’in havadaki başarısı Dersimli kadının çarşafını terk etmesini ve medeni kıyafetleri benimsemesini sağlamıştır. Haber Dersimli kadınların çarşafli olduğu önermesini mutlak doğru olarak sunmuştur. Dersimli tüm kadınlar, çarşafli sunulmasına rağmen dönem medyasının incelenen birçok resimde Dersimli kadınlar çarşafli değildir. Çarşafli atmanların kimler olduğu, ne zaman attığı bilgisi mevcut değildir. Haber, tüm Dersimli kadınların çarşaf attığını iddia etmektedir. Gazete, böyle büyük bir değişimin verilerini hangi kaynaktan aldığına dair bilgi yoktur. Sabiha Gökçen’in havadaki başarısı çarşaf atmanın nedeni olarak sunulmuştur. Sabiha Gökçen’in başarısı ne olduğu yazılmamış, okuyucunun bileceği varsayılmıştır. Çarşaf atmakla Sabiha Gökçen’in başarısı arasında neden sonuç ilişkisinin nasıl kurulduğuna dair açıklama yoktur. Gazeteye göre Sabiha Gökçen’in başarısını Dersimli kadın bilmektedir. Sabiha Gökçen’in başarısının bilgisi hangi araçlarla Dersimli kadınlara ulaştığının bilgisi yoktur. Uçak pilotuyla Dersimli kadının karşılaşma şansı yoktur. Medyada Dersim olayları yayınlanalı 15 gün olmuştur ve bu süre içerisinde Sabiha Gökçen ile ilgili haber sayısı çok azdır. Bu

nedenle Dersimli kadının Sabiha Gökçen'in başarısını bilmesi pek muhtemel değildir. Bu örnekte Dersimli kadının inşasında çarşaf kullanılmıştır. Bu durum Kadınların baskı altında oldukları söylemini örnek üzerinden hakikat olarak temsil etmekte, siyasal otoriteyi çarşafın atılmasını sağlayarak özgürlük getiren olarak inşa etmekte ve siyasal otoritenin eylemlerini meşrulaştırmaktadır.

Basın pratikleri Dersim'i ve Dersimliyi inşa ederken sınırları iç oryantalist kodlarla örülmüş söylemler dolaşıma sokar. İstemli kodlar biçiminde örülmüş bu söylemler Dersim'e yapılan ve yapılacak olan dönüştürücü eylemleri meşrulaştırmaktadır. Bu söylemlerden biri Dersimli kadının temsil biçimidir. Basın pratikleri Dersimli kadını şehvet düşkün ve sapkın olarak inşa etmektedir. Benzer bir durum peçe için de geçerlidir. Dersimli kadın görsel ve sözel biçimde peçeli sunularak baskı altında tutulduğu şeklinde temsil edilmektedir. Bu durum, kadını hem kadın olarak ötekileştirmekte hem de Dersim'in ötekileşmesinde araç haline getirilmektedir. Bu durum aynı şekilde siyasal otoriteye dönüştürücü müdahale yükümlülüğü vermekte ve bu yükümlülüğü hegemonize etmektedir.

4.6.8. Dersim'de İnanç

Çalışmanın bu basamağında Oryantalizmde çok sık karşılaşılan inanç ve din temsiline dönemin Dersim söylemindeki karşılığı incelenecektir. Said, mesleğini ortaya koyan birçok Oryantalistin eril dünya anlayışı çerçevesinden gözlemledikleri toplumu durallık, donukluk ve ebedi sabitleme eğilimi taşıdığını belirtir. Toplumlara ilişkin bu zimmi değerlendirmeden kültürlere ilişkin geniş ölçekli değerlendirmelere varan Oryantalizmin İslam algısı, İslam'ın sefilliğinden, basitliğinden ve abesliğinden bahsetmektedir (Said, 2010: 220). Bu tür Oryantalist söylemler Doğuluların rasyonel olmamakla temsil etmekte, rasyonel Batı'nın müdahalesini meşrulaştırmaktadır.

Dönemin medya söylemi, Dersim'i tuhafliklar ve gariplikler diyarı olarak temsil etmektedir. Dersim'e yoğun ilgi gösterilmiş, Dersim'in ananeleri, yaşam biçimleri çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Dönemin medyası Dersim'i daha bilinir kılmak için yaptıkları antropolojik incelemelerden biri de Dersim ve Dersimlinin

inancıdır. Dönem medyasının incelenen haberlerinde Dersimlilerin inançlarının ne olduğu sıklıkla karşılaşılan tartışma konusudur. Medya metinlerindeki bu tartışmalar Dersim olaylarının patlak vermesiyle oluşmamış, bir tarihsellik sonunda görünür olmuştur. Örneğin yukarıda bahsedilen Zeki ve Şakir Paşa Alevilik için “Müslüman ahaliye zarar vermek bile mezheplerince dinin gereklerinden kabul olunmuştur” (JUK., 1998: 182) demektedir, Aleviliği Müslümanlık dışı olarak işaretlemektedir. Bu raporun içeriğinde Alevileri eskiden Şia mezhebine bağlı oldukları halde zaman içerisinde Ali Allah mezhebine yöneldiklerini ve Hıristiyanların dinine yöneldikleri, Hıristiyan dinine benzer bir mezhep kabul edebilecekleri belirtilmektedir. Basın pratiklerinde de Alevilik Müslümanlık dışı olarak işaretlenmektedir.

Yazılı basın Dersim’e olumsuz ön anlamalarla gitmiştir. Dersim’deki çeşitli kültürel olgulara tarafsız yaklaşılma, bu kültürel olgular belirli söylemlerle yeniden inşa edilmiştir. Dersim’i inceleyen muhabirler ve köşe yazarları Dersimlinin inancına yaklaşımları negatiftir.⁴² Basın, Dersimlileri rasyonel olmayan, garip ve tuhaf inançlara sahip olarak temsil etmektedir. Örneğin Latif Erenel imzalı makale, Dersimlilerin inançlarını “Dersim’de alelade bir papuca bile tapanlar olmuştur” (Son Posta, 22 Eylül 1937:3) şeklinde sunmaktadır. Dersimlilerin rasyonel olmayan inançlara sahip olduğu söylemi, pabuç gibi bir yığın akla aykırı şeye taptıkları önermesiyle mutlak hakikat olarak sunulmaktadır.

Yazılı basın, Dersim söyleminde alt söylem olarak Dersimlilerin inançlarını hangi söylem biçimleriyle ele almaktadır? Bu söylemler Dersimlileri hangi temsillerle sunmaktadır? Bu söylemler arasında bir tutarsızlık var mıdır? Dersimlinin inançlarının temsil biçimleri Dersim katliamında meşrulaştırma aracı olarak kullanılmış mıdır? Bu sorular inanç temasının temel sorunsalı olup aşağıdaki örneklerde bunların yanıtları aranacaktır.

Örnekler

⁴² Bayrak’a göre Dersim, Alevi-Kürt kimliğinden ve Alevi Ocakları’nın anayurdu olmasından dolayı asimilasyona tabi tutulacak öncelikli yöre olarak seçilmişti. Bu çalışmalar için Türk Ocakları ve Halkevleri seferber edilmiştir (Bayrak, 1999: 233).

“Rızanın iç hayatı bir sırdır. Esrar İçtiği söylenir. Orada inanıldığına göre bunun girdiği bir evin halkı artık cehennemlik değildir. Seyit nazlıdır. Her eve, her çadıra gitmez. Onun gönlünü yapmak her türlü fedakârlığın ihtiyarile kabil olur” (Akşam, 18 Haziran 1937: 1).

“Dersim’de senede iki defa umum günahlarının affı merasimi yapılır” (Ahmet, 3 Ağustos 1937: 11).

“Muharremde Hasan ve Hüseyin için 12 gün oruç tutmak. 12 imama, hanedanı Ehli Beyt’e tapmak, kışın Muhammet için üç gün aç durmak” (Hakkı, 19 Haziran 1937: 6).

Akşam gazetesinin 18 Haziran tarihli haberi, Seyit Rıza’yı olumsuzlayacak temsiller sunmaktadır. Haber, Seyit Rıza’yı esrar içen ve esrarengiz bir kişi olarak sunmaktadır. Haber, Dersimlinin İslam’a aykırı inançlara sahip olduğunu ima etmektedir. Seyit’in “gönlünü yapmak” ve onun için “her tür fedakârlığı” göze almak ifadeleri ise cinselliğe gönderme yapmaktadır. Bu gönderme, dini önderleri sapkın olarak temsil etmenin yanında dini önderlerin fiziki olarak yok edilmeleri gerektiği söylemini meşrulaştırmakta ve kadınların şehvet düşkünü olduğu söylemini yeniden üretmektedir.

Haber gazetesinin Naşit Hakkı imzalı “Dersimlilerin Dini Seyitlerin Dolabıdır” başlıklı makalesi, Alevilik inancının nasıl temsil edildiği ile ilgili dikkat çekici ipuçları vermektedir. Makale, Aleviliğin İslam inancından farklılıklarını haber yapmıştır. Haber, İslam’ı, Sünni İslam anlayışından ibaret temsil etmektedir. Örneğin makale göre Aleviler Muharrem ayında oruç tutarken İslam Ramazan ayındadır. İslam Allah için oruç tutmayı isterken Aleviler Hasan ve Hüseyin için oruç tutmaktadırlar. Aynı şekilde İslam’da bir ay oruç tutulurken Alevilikte 12 gün tutulmaktadır. Dikkat çekici olan bir tanımlama ise Ehli Beyt’e tapmak ifadesidir. Dersimli Ehli Beyt’in yolundan gitmemekte, Ehli Beyt’e taptığı belirtilmektedir. Dersimlinin Ehli Beyt’i Tanrı olarak ele aldığını ima etmektedir. Örnekten de anlaşılacağı üzere, Alevilik medya metinlerinde İslam’dan farklı bir inanış olarak temsil edilmektedir. Aleviliğin İslam anlayışından farklı olarak temsil edilmesi,

İslam anlayışının da Dersim söyleminde meşruiyet aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Haber gazetesinin 3 Ağustos tarihli yayını Dersim'in inancını Hıristiyanlığa gönderme yaparak anlatmaktadır. Gazete İslam anlayışında bulunmayan günahların affi merasimi yapılmasını haber yaparak Aleviliğin İslam dışı olduğunu ima etmektedir. Gazete böyle büyük günahların affi merasimin nerede ne zaman ve nasıl yapıldığına dair bilgi vermemektedir. Dersimlilerin inançlarının İslam anlayışından farklı olarak temsil edilmesi, Dersimliler ile "biz" grubunun farklı olduğu söylemini yeniden üretmiştir. Gruplar arasındaki muğlak sınırlar, dinsel inançlar devreye sokularak keskin hale getirilmekte, farklılığı inşa eden söylemler aracılığıyla siyasal otoriteyi Dersim'e hükmetmeye çağırmaktadır.

"Bir yazımda Dersim'in aynı zamanda hurafeler diyarı olduğuna işaret etmiştim. Cehalet ve hurafenin en mebzul bulunduğu yerin ne kadar tehlikeli olduğunu söylemeye hacet yok" (Ahmet, 13 Eylül 1937: 5).

Haber gazetesinin "Seyit Rıza'nın İstavrozu Ankara'da!" başlıklı haberi Dersimlilerin inançlarını aldatılma olarak sunmaktadır. Başlık Seyit Rıza'yı istavrozlu sunmuş Hıristiyan olduğunu ima etmiştir. Haber Seyit Rıza'nın çadırında bulunan malzemeleri haber yapmıştır. Haberin girişi şöyledir: "...hayali en geniş olanlar bile şu din hokkabazı Seyit Rıza'nın çadırından Ermenice kitap, Almanca lügat, çeşit çeşit, boy boy renk renk istavroz; üzerinde Ermenice yazılar olan haçlar, içinde İsa'nın başparmağının kemiği olacağını düşünemez." Seyit Rıza Ermenice kitaplar okuduğundan Ermeni olacağı ima edilmektedir. Dönem bağlamıyla ele alındığında Seyit Rıza'nın Ermeni olması negatif bir konumlama sağlamaktadır. Örneğin sağ muhafazakâr ideolojiye sahip bir gazetenin bir kişi hakkında solcu diye tanımlama yapması o kişiye negatif bir göndermedir. Haçlar, istavroz ve İsa'nın parmağı vb. nesnelere Seyit Rıza'nın Hıristiyan olduğunu ima etmektedir. Çadırında Almanca lügat bulunması ise Almanlarla iletişim halinde olduğuna gönderme yapmaktadır. İsyanın Almanlar tarafından teşvik edildiği şüphesi doğurtmaktadır.

13 Eylül tarihli Haber gazetesindeki Niyazi Ahmet imzalı makaleye göre Dersim, cehalet ve hurafenin en çok bulunduğu yerdir. Makalenin başlığı “Top Atacağı Sanılan Dağ” olup spotta ise bu dağ “Dersimlilerin itikadınca dışıdır ve Hızır gibi imdada yetişir!” şeklindedir. Makalenin başlığı makalenin özeti olarak ele alındığında Dersimliler, hurafelere inanan ve irrasyonel kişiler olarak sunulmuştur. Haber tüm Dersimlileri tek bir kişi olarak ele almaktadır. Dersimlilerin inanışları bu temsillerle irrasyonel olarak inşa edilmektedir. Cehalet ve hurafenin en çok bulunduğu yerin çok tehlikeli olduğu belirtilmektedir. Tehlikenin ne olduğunu açıklanmamıştır. Tehlikenin ne olduğu düşüncesi “söylemeye hacet yok” ifadesiyle sunulmuştur. Böylece tehlikenin herkes tarafından bilinen bir gerçek olduğu vurgulanmıştır. Açıklamalar ışığında Dersim cehalet ve hurafenin en çok bulunan yer olduğundan tehlikeli yer olduğu ifade edilmekte ve bu tehlikenin Dersimlilerin inançlarının bertaraf edilmesiyle mümkün olduğu ima edilmektedir. Dersim Harekâtı’nın gerekli olduğu söylemi, cehalet ve hurafe söylemleriyle meşrulaştırılmaktadır.

“...kabukta Alevilik şeklinde başlayan din etten çekirdeğe doğru türlü türlü garib itikadlar karışarak (ağaca) (Su-buzdağına), (güneşe) ve bazı taşlara tapmak şeklinde istihalelere uğramıştır” (Mazhar Aren, 29 Haziran 1937: 4).

Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan Mazhar Aren imzalı makale Dersimlilerin inançlarının ne olduğunu ele almıştır. Makale, Dersimlileri ağaca, buzdağına, güneşe ve bazı taşlara tapanlar şeklinde sunmuştur. Dersim’in inançları “garip” olarak temsil edilmiş, rasyonel olmadığı belirtilmiştir. Makale Dersim’i kabuk ve çekirdek Dersim olarak iki açıdan ele almaktadır. Buna göre kabuk Dersim, Dersim’in ilk görünümü olmasına rağmen aldatıcıdır. Çekirdek Dersim ise Dersim’in özünü oluşturmaktadır. Buna göre Alevilik Dersim’in ilk görünümü olmasına rağmen aldatıcıdır. Dersim’in özü ağaca, su, buzdağına, güneşe ve bazı taşlara tapmaktan geçmektedir. Makale, Dersim’in inancına dönük iddialı sözler etmesine rağmen Dersimlilerin sözlerini sunmaya gereksinim duymamıştır. Dersimli bu sözlerin aksini söylese de yazar bunu kabuk Dersim oluşuna yorumlayacak ve Dersimlinin sözünü aldatıcı bulacaktır. Basının Dersim söylemi, Dersimlilerin

inançlarını özcü tanımlamalarla ele almış, temsil edilen söylemi mutlak doğru olarak temsil etmiştir.

“Dersim’de din bir vicdan işi değildir. Din, seyitlerin elinde bir geçim yoludur, zorbalık vasıtasıdır. Din, cennet ve cehennem burada satılır dağıtılır... Dersim dininde Orta Asya’dan gelen kabilenin getirdiği Totem dininin, tabiat dininin tesirleri hâkimdir... Küçücük kafalı Dersimli, yazın cehennem güneşi altında yanarken; bir memba görünce ona da tapmağa başlar... Bir kaya, geceleri yol gösteren ay, koca bir cevizlik görünce cahil Dersimli sakalına sarılır. Boynunu bükerek yahut diz çöker ve ona tapar” (Hakkı, 19 Haziran 1937: 6).

Haber gazetesinin Naşit Hakkı imzalı makalede Dersimlilerin inancının ne olduğuna dair geniş bir bilgi sunmaktadır. Makale, Dersimlinin dinini bir zorbalık aracı olarak temsil etmektedir. Makale, dinin vicdan meselesi olmadığını geçinme yolu ve zorbalık aracı olduğunu ima etmektedir. Seyitler, kandıran ve zorbalık eden olarak sunulmakta, Dersimli ise kandırılan, malı elinden alınan ve zorbalığa maruz kalan şekilde temsil edilmektedir. Bu temsillerin yanında Dersimliler “küçük kafalı” ve “cahil” şeklinde tanımlanmaktadır. Dersimlilerin rasyonel inançlara sahip olmadığı söylemi, “küçük kafalı” ve “cahil” temsilleri aracılığıyla yeniden üretilmekte, bu temsiller Dersimlilerin biyolojik yapısına gönderme yaparak söylemi mutlak hakikat olarak sunmaktadır. Makale okuyucuyu bu tanımlamaların doğruluğuna ikna etmek için örnekler sunmuştur. Örnekler akli başında bir insanın tanrı olarak kabul edemeyeceği nesnelere Dersimliler tarafından tapılmaya değer bulunduğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi ise “küçük kafalı” ve “cahil” olmalarından kaynaklandığı ima edilmektedir. Bir yığın irrasyonel nesnenin tanrı şeklinde ele alındığı bilgisi mutlak doğru olarak sunulmuştur. Örneğin küçücük kafalı olduğundan sıcak güneşin altında pınara tapabileceği söylenmektedir. Gazete bu alıntıyı örnek durum haberi olarak sunmasına rağmen değildir, bir veriye veya bir olguya dayanmayan bir haberdir. Alıntı tüm Dersimlileri benzer inançlara sahip şekilde temsil etmektedir. Bu açıdan, bir olguya dayanmayan, aşırı genelleme yapan ve gözlemediği nesnesini olumsuzlayacak niteliklerle ele alan bir değerlendirme haberi.

“Siz de bilirsiniz ki, eski Dersim’de köylü seyit ve ağaların azad kabul etmez kölesidir. Ağa bu köylünün kanını nasıl emer, onu kendi rahatlığı ve arzuları için lüzum görürse nasıl ölüme bile sevk edebilirse seyit de aynı şeyi yapar. Seyitler cerre çıkarlar; buna “Çıralık” derler. Seyit bir eve geldi mi, ev sahibi nesi var, nesi yoksa verir. Fakirse tabi çok bir şey veremez. Seyit verilen eşya veya paradan memnun olmazsa çıkıp giderken evin önüne bir sivri taş dikip uzaklaşır. Bu, seyitin çıktığı evi lanetlemesi demektir. Evi lânetlenen köylü, lanet taşını kaldırtmak için elinden geleni yapar. Soyar, öldürür, gasp ettiği malı seyite vererek lanet taşını kaldırtır” (Ahmet, 11 Ağustos 1937: 7).

20 Ağustos tarihli Niyazi Ahmet imzalı makale, Dersimlilerin inançlarını seyitlerle ilişkisi açısından ele almaktadır. Dersimliler haberde “köle”, “kan emici”, “soyan”, “öldüren” ve “gasp eden” olarak tanımlanmıştır. Makale, Dersimli bir memurun anlattıklarını haber olarak sunmuştur. Haber, Dersimli bir kişinin dilinden sunulduğundan haberin ikna ediciliği daha fazladır. Memurun anlattıklarını destekleyecek başka bir haber kaynağı sunulmamıştır. Bu düşüncede olmayan herhangi bir Dersimlinin görüşleri gazeteye taşınmamıştır. Memurun anlattıkları mutlak hakikat olarak temsil edilmiştir. Haber kaynağı “siz de bilirsiniz” diyerek makalenin yazarıyla aynı görüşte olduğunu belirtmiş ve bunun herkesin malumu olduğunu ima etmiştir. Makale, eski Dersimlilerin, seyit ve ağaların ezel ebed kölesi olduğunu iddia etmektedir. Seyit ve ağaların, Dersimlilerin kanını emmekte olduğu kendi rahatlığı ve arzuları için onları ölüme bile sevk edebildiği belirtilmektedir. Dersim Harekâtı’nın “kan emici” seyitlerden kurtarıma olarak temsil edilmesi harekâtın bütün Dersim’e karşı yapılmadığı söylemini dolaşıma sokmuş, siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerini meşrulaştırmıştır.

Birinci cümledeki önermeyi kanıtlamak için örnek bir durum verilmektedir. Örnek durum Dersimlilerin, seyitler tarafından nasıl soyulduğunu göstermeyi amaçlayan örneklemedir. Fakat verilen örnek spesifik yaşanmış bir örnek olmayıp “Dersimliler böyledir” gibi genel ifadelerle açıklama yapan bir örnektir. Aşırı genelleme tutum bu örnek üzerinden de okunmaktadır. Belirli olgusal gerçekliğe

dayandırılmayan bir yorum haberi, bir durum haberi olarak sunulmakta ve bu haberin çıktıklarından “Dersimliler böyledir” şeklindeki büyük bir sonuca ulaşılmaktadır. Bu bölümdeki olumsuz tanımlamaların eski Dersimliler üzerinden yapıldığı görülmektedir. Yeni Dersimlinin böyle olmadığı ima edilmektedir. Eski Dersim ve yeni Dersim karşılaştırmasıyla, siyasal otoritenin dönüştürücü eylemleri sonuçları üzerinden hegemonize edilmektedir.

“Dersim’in yalçın dekorları içinde asırlardan beri komedyaya oynayanlar ise hem zulümde onlardan üstün hem de imansızdılar. Yüzlerce yıl cehaletin kara madenini işlettiler. Ruhları birer kuyu gibi kazdılar. Adam öldürmeği, kervan vurmaya, ocak söndürmeyi koca bir yurdun göreneği (ananesi) haline getirdiler. Oradaki zavallı halkın ne kara bir alın yazısı varmış ki bu zünnarlı, istavrozlu, bu kıpkızıl melunlara seyit diye tapmışlar. Peygamber soyundan geldiklerine inanmışlar. Ağzından dökülen sözlerini, gökten inme tanrı emirleri saymışlar, İbretin bu türlüüne, bin yılda bir kere bile güç rastlanır” (Gezgin, 11 İkinci teşrin 1937: 2).

Gezgin, Kurun gazetesinde 11 İkinci teşrin tarihinde ilk bakışta Dersimlilere duygudaşlık kurar gibi görünen fakat sert ifadeler barındıran bir yazı kaleme almıştır. Makale seyitleri “zalim”, “imansız”, “melun”, “istavrozlu”, “katil”, “soyguncu” ve “yalancı” olarak tanımlamaktadır. Makale Piyer Lermite ile Seyit Rıza’yı karşılaştırmaktadır. Makaleye göre kıyafet bakımından ikisi de benzerdir. Lermite korkunçtu, zalimdi ve yüreğinde merhamet şafağı yoktu fakat samimiydi. Oysa Seyit Rıza da o da yoktur. Seyit Rıza, Lermite’den daha korkunç olarak sunulmuştur. Gazeteye göre seyitler yüzyıllardır hem daha zalim hem de imansızdırlar. Gazete bu bölümde Seyit Rıza’yı terk edip tüm seyitleri açıklamaya girişmiştir. Yazar bütün seyitlerin birbirinin aynısı olarak temsil etmektedir. Habere konu olan bir diğer fail Dersimlilerdir. Haber Dersimlileri “ruhları deşilen”, “katil”, “eşkiya” ve “cahil” olarak temsil etmektedir. Seyitler hakkında belirtilen olumsuz söylemler, seyitler üzerinden tüm Dersimlileri temsil etmektedir. Örneğin, seyitler cahillikten faydalandı denildiğinde Dersimli cahil olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde adam öldürmeği, kervan vurmaya, ocak söndürmeyi koca bir yurdun göreneğine çevirdikleri belirtildiğinde ise Dersimli katil, soyguncu ve ocak söndüren olarak

tanımlanmaktadır. Dersimlilerin seyitlerin yolundan gittiği söylenmemekte, Dersimlilerin seyitlere taptığı belirtilmektedir. Makale, Dersimlilerin, seyitleri tanrı olarak gördüğünü ima etmektedir. Bu söylem biçimleri Dersimlilerin farklılığı üzerinden, siyasal otoriteye Dersim'i hüküm altına almaya çağırmakta, müdahalenin gerekliliği hegemonize edilmektedir. Söylem üzerinden gerçekleşen farklılıklar "biz" kimliğini inşa etmektedir.

"Öleni, köyün yarım yamalak Kuran okumasını bilen bir adam yıkar... Mezarda bir hafta mum yakılır" (Son Posta, 17 Eylül 1937: 6).

Son Posta gazetesinin 17 Eylül tarihli haberinin konusu Dersimlilerin ölüyü gömme biçimleridir. Gazete, Dersimli ölüyü Kuran okumayı az bilen bir adam tarafından yıkandığını belirtir. Haber bir örnek üzerinden konuşmamasına rağmen bunu mutlak gerçeklik olarak temsil etmektedir. Haber, ölünün hangi kasaba, mezra veya mezarlıkta yıkandığının bilgisini vermemektedir. Gazete bu bilgi için herhangi bir haber kaynağı göstermemekte buna rağmen bir durum haberi olarak sunmaktadır. Benzer durum mezarda bir hafta mum yakıldığı iddiası için de geçerlidir. Gazete bu haberlerle Dersimiyi "Kuran" bilmeyen olarak sunmuştur.

"Eski idarelerden şımararak mektep, medrese görmemişler, kendi aralarında bir takım dinler, âdetler peydahlamışlar, bir kısmı Şafii, bir kısmı Kızılbaş olmuşlardır" (Köroğlu, 13 Eylül 1937: 5).

13 Eylül tarihli Köroğlu dergisi, Dersimlilerin inançlarının nasıl oluştuğunun yanıtını aramaktadır. Dergiye göre bir kısım Dersimli Şafii bir kısmı ise Kızılbaş'tır. Bu inançlar dergiye göre gerçekte olmayan inançlardır. Derginin tanımıyla bu inançlar "peydahlamışlar"dır. Peydahlamak; genellikle istenmeyen ya da yolsuz görülen şeyler edinmek anlamında kullanılır. Sokak dilinde ise gayri meşru çocuk doğurtmak anlamında kullanılır. Gayri meşru ilişkiye göndermede bulunmaktadır. Buradaki anlamına bakılacak olursa istenmeyen dinler uydurdıklarıdır. Bu inanç ve adetlerin ortaya çıkmasında iki neden sunulmaktadır: Eski idareler tarafından şımartılmışlardır ve mektep medrese görmemişlerdir. Dergi yeni idarenin bunları şımartmaması gerektiğini söylemektedir. Ancak şımartmanın ne olduğunu

açıklamamaktadır. Siyasal otoritenin sert müdahale etmesi gerektiği ima edilmektedir.

Medyanın inanç söyleminde, Dersimlinin inancı irrasyonel ve hurafe şeklinde temsil edilmektedir. Bu temsillerin gösterdiği üzere basın pratikleri Dersimlinin inancına iç oryantalist kodlarla yaklaşmıştır. Dersimlinin inanç biçimi basın pratiklerinde İslam anlayışından uzak olarak temsil edilmektedir. Bu durum biranda ortaya çıkmamış bir tarihsellik sonunda medyada karşılık bulmuştur. Devlet söyleminde de Alevilik ‘Müslümanlık karşıtı’ ve ‘Hıristiyanlığa yakın’ olarak ifade bulmaktadır. Basın pratikleri Dersimlinin inancını Müslüman dışı olarak işaretleyerek, Dersim’e yapılacak müdahalede ‘cihat’ iması yapmakta ve müdahalenin meşruiyetini sağlamada Müslümanlığı araçsallaştırmaktadır.

SONUÇ

Toplumsal bir ideolojinin ortak algı (*common sense*) haline gelmesi toplumdaki tüm yapılanmaları kendi ideolojisinde bir araya getirerek meşru gösterebilmesine bağlıdır. İdeolojinin ortak çatıda birleştirme işlevi ancak diğer grupların rızasını elde etmesiyle mümkündür. İdeoloji hegemonik hale gelmek için güç ve rıza kullanır. Basın pratikleri, bahsedilen anlamda rızaya bağlı ortak algının inşasını sağlayan hegemonik bir araçtır. Medyanın hegemonik araç olarak tanımlanması anadamar akımların savunduğu olgu ve olayların tarafsız aktarıcısı medya yaklaşımının aksine, gerçekliği belirli şekilde kuran, tanımlayan ve anlam inşa eden bir medyayı gerektirmektedir.

Medya incelemelerinde dil büyük önem taşır. Çünkü medya, gerçekliğin ve anlamın belirli tarzda kurgulanışını veya inşasını dil aracılığıyla yapar. İdeoloji dille girdiği etkileşim sonucu hem dilin kendisi hem de medyanın kullandığı imgeler belli ölçüde ideolojik biçimlere dönüşür. Bu nedenle dil gerçekliğin şeffaf aktarımını sağlamanın aksine, gerçekliğin ve anlamın inşasına katılan bir toplumsal pratiktir. İdeolojiler, dil aracılığıyla anlamı sabitleyip doğal hakikat olarak sunarlar. Medya anlamlandırma pratiğinde aktif bir konumda olup belirli anlamları sistematik bir biçimde inşasında toplumsal uzlaşmayı sağlar.

Bir ideolojinin hegemonik olabilmesi için olgu ve olayları tanımlama iktidarına sahip olmasını gerektirir. Olayların belli tarzda anlaşılır kılınması toplumun çoğu üyesi tarafından kabul edilen kodlarla yapılmasını gerektirir. Böyle bir etkileşim belli kodların seçimini zorunlu kılar. Bu kodlar egemen ideolojinin repertuarı içerisinde kurulur. Toplumun bireyleri olayları kodlarken bu kodlarla egemen ideolojiyi yeniden üretmek için kullanmazlar. Ancak bu kodlar, kodlayıcıların seçimlerini yapmak zorunda oldukları anlam sınırlarını oluşturur. Egemen söylem bu tarzda inşa edilip medya tarafından yeniden üretilir. Fakat bir hegemonyanın kurulması bu hegemonyanın sonsuza kadar sürmesini zorunlu kılmaz. Hegemonya anlam üzerinde sürekli devam eden bir mücadeleyi gerektirir.

Oryantalizm araştırmacıları arasında üslup farkı olsa da Doğu'ya ilişkin tutumlarında bir farklılık yoktur. Bütün bu yazarlarda ortak olan bir Doğu bilinci vardır: Doğu acayıptır, geridir ve istenildiğinde kolayca Şekil alabilir ve Doğu, Batı'nın yönlendirmesine muhtaçtır. Oryantalizm, Doğu'ya ait dünyayı anlamaya çalışmaktan öte anlamaya çalıştığı dünyayı denetim altına alma ve kendi istemi doğrultusunda değiştirme biçimidir.

Oryantalizm, Doğulu toplumları yokluk ve gerilik temaları ile temsil ederken Doğulu toplumlara müdahalenin gerekli olduğunu ima etmekte ve sömürgeciliğin amacına hizmet etmektedir. Oryantalizm ve Avrupa merkezci düşünce sömürgeci eylemleri 'öteki' toplumları evrensel tarihsel çizgiye ulaştırmaya gerekçesiyle meşrulaştırır.

Oryantalistler Doğu'yu incelerken bilerek ve isteyerek Batı'nın Doğu'ya üstünlüğünü vurgularlar. Oryantalistlerin betimlediği ve ayrımlarla tanımladığı Doğu sadece metinler üzerinde kalmamış bu Doğu bilinci; tedricen, metinsel, askeri, idari ve iktisadi bilince dönüşmüştür. Bu bilince gizli Oryantalizm denilebilir. Gizli Oryantalizm bilinçdışı bir kesinlikle Doğu kültürüne, dillerine, yazılarına, tarihine sosyolojik yapılarına dair ön anlamadır. Oryantalistin topladığı verileri bu bilinç yönlendirmektedir. Oryantalist incelediği nesnesine bu anlamalarla yaklaşmaktadır. Bu ön anlamalar Batı'nın Doğu üzerindeki kültürel ve siyasal hegemonyasını ve meşruiyetini üretmektedir.

Oryantalist, Doğu'yu incelerken onun değişken tarihsel koşullarını ve olumsal özelliklerini ele almaz, Doğu'yu dinamik olmayan, durağan ve değişmeyen biz özle belirtir. Bu özü açıklarken değişmeyen, dönüşmeyen ve olduğu gibi olan tarih dışı bir nesne Şeklinde ele alır. Oryantalist, Doğu'yu nasıl betimliyorsa Doğu'nun öyle olduğuna hükmeder. Doğu'nun belirli karakterlerinden Doğu'nun ne olduğunu belirtir. Çünkü sabit, homojen, durağan bir Doğu aşkın bir Batı'yı sonsuza kadar aşkın konuma taşır. Her iki konum da yanlış ve eksiktir çünkü mevcut bir varlık yoktur. Yeniden var olma ya da temsil edilme vardır.

Post-kolonyal süreçte Oryantalizm Doğu tarafından içselleştirilmiş modernizasyon aracı olarak kullanılmıştır. Bu durum 'İç oryantalizm' olarak tanımlandı. İç oryantalizm kavramı, Doğulu toplumların kendi toplumsal miraslarını Batılı tanımlarla üretmesi, yorumlaması ve yeniden ele almasıdır. İç oryantalizm modernleştirme dinamikleri yoluyla içselleştirilir. Batılı Oryantalist genellemelere karşı koyarken bile onları yeniden üretir. Batı'nın benimsediği şekilde yaşam biçimi ve modernleşme arzusu birçok Batı-dışı toplum tarafından benimsenmiştir. Japonya, Çin, Hindistan, Rusya, Küba, Tayland, Kore ve Türkiye bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir.

Avrupa merkezci düşünce Doğulu toplumlara, temas bölgeleri ve taşıyıcı elitler tarafından aktarılır. Temas bölgeleri kavramı yalnızca bir coğrafi alanı tanımlamaz. Temas bölgeleri aynı zamanda ticaret alanı, okul, kilise gibi kamusal herhangi bir alan da olabilir. Bu anlamda temas bölgeleri, farklı toplumların ve kültürlerin eşitsiz bir ilişki içine girdikleri kesişim noktasıdır. Öteki toplumların sınırlarında kurulmuş olan temas bölgeleri başlangıçta Oryantalizmin oluşmasına sebep olurken daha sonra merkez içindeki temas bölgelerinde iç oryantalizmlerin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Temas bölgelerinde Doğulu toplumların taşıyıcı elitleri, modern değer ve kurumları kendi toplumsal değer kurumlarıyla karşılaştırarak Batılı değerleri üstün kabul etmiş ve Doğulu değerleri önemsiz olmasını sağlamıştır. Bu nedenle iç oryantalizmde aktif özne sadece Batı değil aynı zamanda Doğululardır. Batılı değerlere sahip olduğu iddiası taşıyıcı elitlere ayrıcalıklı konum sağlamaktadır. Bu ayrıcalıklı konumu taşıyıcı elitleri 'hakim öz' yapmaktadır. 'Hakim özü' oluşturan sınıf; dil, ırk, tarih, din gibi kimlik öğelerini kendi çıkarlarına olacak şekilde homojen toplum yaratmaya çalışır. Hakim öz homojenleştirici araçlar olarak bir toplumsalın tarihini, kökenini, bir tek o toplumsalın adını, dini öğretilerden birini ve o toplumun en çok konuştuğu dili kullanır. Dil, din ve ırk anlamında homojen bir yapılanma arz etmeyen toplumlar modernleşen toplum içerisindeki bir dili, tarihi veya dini hakim öz olarak tanımış, böylece diğer toplumsal yapılanmaları ötekileştirmişlerdir. Kültürel özcülük, iç oryantalizmin içselleşmesini sağlayan bir diğer araçtır. Kültürel özcülük, Batı-dışı toplumlarda homojeniteyi sağlamaktadır. Çünkü kültürel özcülüğün olduğu

toplumlarda belirli yaşam biçimleri yaratılmakta ve farklı kültürel yapılara bu yaşam biçimi dayatılmaktadır.

Medyanın Dersim söylemi bir anda ortaya çıkmamış bir tarihsellik sonucu görünür olmuştur. Bu nedenle medyanın Dersim söyleminin tarihsel bir bağlamla bir arada ele almak gerekmektedir. Devlet'in Dersim söylemi açısından ele alındığında tek parti dönemi Cumhuriyet Türkiye'si ile Osmanlı Devleti'nin politikaları ile süreklilik arz etmektedir. Her iki dönemde de Dersim'e dönük askeri ve siyasi üst kademelerde planlar, raporlar hazırlanmıştır. Bu planlar iki amaç etrafında kümelenmektedir: asimilasyon, merkezileşme. Cumhuriyet Türkiye'sinin Dersim politikası bağlamında çeşitli kopuşların gerçekleştiği görülmektedir. Bunların en başında Dersim'in asimilasyon politikalarına Alevileri Müslümanlaştırmanın yanında Dersim Kürtlerinin Türkleştirilmesi gelir. Cumhuriyet dönemi Dersim politikası bu nedenle üç eksen üzerinden yürümektedir: Alevilerin Müslümanlaşması, Kürtlerin Türkleşmesi, devlet otoritesinin Dersim'e nüfuz edilmesi.

Cumhuriyet dönemi Dersim politikası fiziki yok etmenin hem planlanmasını hem de uygulanmasını içeriğine dâhil etmiştir. Dersim olayları bir isyan şeklinde sunulmuş olmasına rağmen olayların ortaya çıkmasından çok öncesinden hazırlanan ayrıntılı müdahale raporları ve toplanan silah miktarı bunun aksini göstermektedir. Olayların isyan şeklinde sunulması için bir durumun ortaya çıkması beklenmiş ardından uzun yıllar boyunca yapılan hazırlıklarla Dersim'e saldırı yapılmıştır. Bahsedilen dönem nelerin yaşandığı tam olarak bilinmemekte raporlar ve belgelere sızmış bilgi kırıntılarıyla yaşananlar anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Yaşanılanların bilinmemesinde en büyük sorumluluk basın pratiklerindedir. Medya yaşanan olaylarda suskun kalmış ya da susturulmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu döneme kadar siyasal otorite medyayı çok yönlü olarak baskı altına almıştır. Siyasal otorite istenilmeyen yayınların toplanması hakkını bakanlar kuruluna vererek basın özgürlüğünü kısmış, basın pratiklerini kendine bağımlı hale getirmiştir. Şeyh Sait İsyanı'nın çıkışında muhalif basınının rolü olduğu gerekçesiyle pek çok gazete ve dergi kapatılmıştır. Basına karşı girişilen gözdağı girişimi birtakım yayın organlarının kapatılmasıyla son bulmamış ayrıca birçok gazeteci de

tutuklanarak İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır. Bu açıklamaların gösterdiği üzere Dersim 1937'ye varmadan önce basın özgürlüğü üç ekseninde kısıtlanmıştır: gazetelerin kapatılması, tutuklamalar ve istenmeyen yayınların toplanması.

Dersim'de olaylar 20-21 Mart 1937 tarihinde başlamakta Seyyit Rıza ve arkadaşlarının idam edildiği 15 Kasım 1937'ye kadar sürmektedir. Basın pratikleri, Dersim'deki olayları uzun süre görmezden gelmiştir. Olayların başladığı 20 Marttan 15 Haziran tarihine kadar yazılı basında Dersim ile ilgili herhangi bir haber yoktur. Bu suskunluk, bilgi ağındaki kopukluktan olmayıp politik bir tercihten kaynaklanmaktadır. Çünkü Dersim'de yaşananlar görmezden gelinmekte, olayları gazetelere taşıyanlar da sert bir dille eleştirilmektedir. Dersim olaylarında, medya, kapalı devre bir sansür uygulaması gerçekleştirmiş, bu sansürü delmeye çalışanlar önce medya çalışanları tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Erken dönem cumhuriyet medyasının Dersim tutumu çeşitli sansür uygulamaları içermektedir. Basın pratikleri haberi seçerken haberin kendisini ve olası sonuçlarını belirleyerek sansür gerçekleştirmektedir. Dersim olaylarının halk arasında uzun zaman boyunca 'fısıltı' şeklinde konuşulduğu ve bu konuşmalardan gazetelerin de bilgisi olduğu görülmekte, buna rağmen bu haberler yayınlanmamaktadır. Dersim olaylarının yazılması için "resmi bir makam" tarafından malumat beklendiği anlaşılmaktadır. Dersim meselesinin gazetelerde haber olmaya başlama tarihinin İsmet İnönü'nün mecliste yaptığı konuşmanın bir sonraki gün olması bu önermeyi doğrulamaktadır. Resmi makamların beyanları eleştiriye tabii tutulmamış, mutlak hakikat olarak basında yer bulmuştur.

Basın pratikleri Dersim'de yaşananların yazılmasının Türkiye'nin asayişini bozacağı endişesi taşımaktadır. Bu anlamda asayişin bozulmaması amacıyla haberlerin üstünün örtülebileceği ima edilmektedir. Başka bir ifadeyle ülkenin varsayılan çıkarları, haberin kendisinden daha önemli olarak ele alınmaktadır. Dersim'e karşı ülkenin çıkarlarından yana tutum alınması, bilinçaltı kodlamada Dersim'in iç düşman olarak temsil edildiğini göstermektedir.

Dersim olaylarının medyada temsil biçimleri bir sistematik içermektedir. Bu sistematığın belirli kurguları, stratejisi, söylemi ve alt söylemleri vardır. Anlam inşasında sunulan bu kurgulamaların tamamı Dersim söylemi olarak ele alındı.

Fotoğraflar, Dersim söylemini verili gerçeklik olarak temsil eden araçlardan biridir. Oryantalizm temalı fotoğraflar yazılı basında çok sık görülmüştür. Antropolojik fotoğraflarla Dönem medyası Dersimlinin ne olduğunu görsel imge olarak kalıcılaştırmaktadır. Fotoğraf temsilleri belli başlı görünümlemlerle sunulmaktadır. Örneğin modern giyimli subay fotoğrafları veya şapka, takım elbise ve kravatlı hükümet yöneticilerinin fotoğrafları sunulmaktadır. Dersimlilerin sunumu ise geleneksel giyimi çağrıştıran sakal ve şalvar şeklindedir. Bu temsiller Dersim’i “geri” Hükümet’i ise “ileri” olarak inşa etmektedir. Dersimli kadın ise bu fotoğraflarda geleneksel elbiseler içinde peçe ile temsil edilmekte, baskı altında olduğu ve kurtarılması gerektiği söylemini hegemonize etmektedir.

Dersim olaylarında, medya, strateji olarak Hükümet’in olumlu eylemlerini vurgulayan ve Hükümet’in olumsuz eylemlerini gizleyen bir tutum sergilemiştir. Örneğin öldürme eylemlerini “kırmak” olarak sunmuştur. Haber Dersimliyi kırılan olarak sunarak nesneleştirmiş, siyasal otoritenin öldüren konumunu gizlemiştir. Başka bir örnek durum ise göçürtme eylemi için geçerlidir. Olumsuz olan göçürtme eylemi, birçok medya yayınında mesut toprak bulmak şeklinde sunulmuştur. Olumsuz tema gizlenmiş bunun yerine olumlu bir tema belirginleştirilmiştir.

Medya, Dersim olaylarında, Hükümet’i olumlu olarak temsil etmektedir. Bu temsiller, Hükümet’e olumlu gönderme yapan çeşitli alt söylemler şeklindedir. Bu söylemlerden biri Hükümetin şefkatli olduğu söylemidir. Bu söylem medya metinlerinde herhangi bir olgusal gerçekliğe dayandırılmamaktadır. Buna rağmen Hükümetin şefkatli olduğu söylemi, medya metinlerinde mutlak hakikat olarak temsil edilmektedir. Örneğin Dersimliye iş verilmesi veya teslim olan Dersimliye yiyecek verilmesi şefkatin göstergeleri olarak sunulmaktadır. Veya Dersimlinin sevilmesi keza bir şefkat göstergesi olarak temsil edilmektedir. Hükümet’in şefkatli olduğu söylemi, vahşi olana iş vermekle, yiyecek vermekle veya sevmekle hegemonize olmaktadır.

İmar ve inşacı devlet söylemi, Hükümet'i olumlu sunan ve Dersim harekâtını meşrulaştıran bir diğer temsil biçimidir. Bu söylemde Dersim'de yapılan veya yapılacak olan imar inşa örnekleri sunulmaktadır. Bu örnekler Dersim harekâtını sonuçlar üzerinden hegemonize etmektedir. Bu söylem, Dersimlilerin Devlet'e direnç göstermeme ve Devlet'in imar ve inşa yapmasını engellememe durumunda olumsuzlukların yaşanmayacağı söylemini dolaşıma sokmaktadır. Bu alt söylem aynı zamanda yaşananların sorumluluğunu Dersimlilere yüklemektedir.

Basın pratikleri Dersimlileri medyada temsil ederken, homojen bir bütünlük olarak kodlamaktadır. Bu kodlama biçimi, Dersimlilerin birbirinin aynı karakterlerden oluşmuş bir bütünlük olarak ele alındığını göstermektedir. Dersim söylemi, Dersimlileri anlatırken bir alt karaktere gönderme yapmakta ardından Dersimlilerin bundan ibaret olduğunu söylemini dolaşıma sokmaktadır. Örneğin bir şekavet olayı tüm Dersimlileri soyguncu olarak kodlamaya yetmektedir.

Medya, Dersim söylemini üretirken ve yeniden üretirken, Dersim'in medeni olmadığı söylemini dolaşıma sokar. Bu anlamda medenileştirme Dersim olaylarında hegemonize edici söylem bütünlüğüdür. Bu söylem bütünlüğü meselenin etnik yanını silmekte, olayların nedenini mağdurun karakterinde kabahat bularak açıklamaktadır. Dersim Harekâtı'nın nedeni, bir iç oryantalist söylem olan medeniyetsizlik üzerinden inşa edilmektedir. Dersim'de medeniyetin yok olduğu söylemi örnekler üzerinden mutlak bir gerçeklik olarak temsil edilmektedir. Medya Dersim olaylarına iç oryantalist kodlarla yaklaşmanın yanında bu kodları yeniden üretmekte ve mutlak hakikat olarak sunmaktadır. Dersim'in medeni olmama üzerinden temsil edilmesi, siyasal otoriteyi medeni olarak inşa etmekte ve siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerine meşruiyet kazandırmaktadır.

Medyanın Dersim söylemi, Dersimlileri insan dışı varlıklara gönderimde bulunarak temsil etmektedir. Dersimlilerin insan dışı varlık olarak nitelenmesi ve medyada böyle temsil edilmesi onların olumlu niteliklerini gizleme stratejisidir. Bu temsiller 'koyun sürüsü', 'yılan', 'vahşi', 'eşek', 'köpek' vb. şeklindedir. Dersimliler söylem üzerinden inşa edilirken insan olmamakla kodlanır. Bu durum kurbanın

karakterine kabahat bulmaya örnek teşkil etmekte, siyasal otoritenin eylemlerini nedenler üzerinden hegemonize etmektedir. Bu söylem biçimleri, Dersim’i insansızlaştırarak siyasal otoritenin dönüştürücü eylemlerini meşrulaştırmaktadır. Başka bir ifadeyle medya siyasal otoritenin eylemlerini, insana karşı değil insan dışı varlıklara karşı yaptığı söylemini dolaşıma sokmakta, bu durumu gerekli olduğu söylemini verili bir hakikat olarak sunmaktadır.

Dersim’in feodal düzen içerisinde olduğu söylemi Dersimlileri esir olarak temsil etmiş, siyasal otoriteyi kurtaran şeklinde inşa etmiştir. Feodal düzen söylemi, istemli kodlar dâhilinde inşa edilmiş, olgusal haberlere dayanmayan örnekler üzerinden Dersimlilerin bağımlı ırk olduğu söylemini yeniden üretmiştir. Dersim’in esaret şeklinde inşa edilmesi, hem Dersim’e müdahalenin gerekli olduğu söylemini dolaşıma sokmuş hem de müdahalenin kendisini ve sonuçlarını meşrulaştırmıştır. Dersim olaylarında hegemonize edici söylem bütünlüğü olarak feodallık söylemi, Dersim’deki direncin etnik yanını bastırıp yeniden yorumlamakta, toplumsal dokunun bozulması için meşruiyet zemini oluşturmaktadır.

Basın pratikleri şekavet söylemini dolaşıma sokarak, olayların etnik yanını iptal etmekte müdahalenin nedeninin Kürtlük olarak değil şekavet olarak yeniden yorumlamaktadır. Dersim’e bakılırken Kürt direnci görülmemiş bunun yerine eşkıyalık ve şekavet söylemleriyle bu durum istemli şekilde yeniden yorumlanmıştır. Hakikatin temsili olgular üzerinden yürümekte yorumlar ve değerlendirmelerle ifade bulunmaktadır. Sunulan örnekler yaşanan zamanda gerçekleşen olaylar olmayıp rivayetler üzerinden yayımlanan metinler olmasına rağmen şekavet söylemi basın pratiklerinde mutlak hakikat olarak temsil edilmektedir. Örneğin medya Dersim’in etraf köyleri adına konuşmakta, Dersimlilerin şekavetinden bıktıklarını ifade etmektedir. Basın pratikleri etraf köyler adına konuşarak şekavet söylemini mutlak hakikat olarak temsil etmekte, siyasal otoriteyi müdahaleye davet etmektedir.

Basın pratikleri Dersimli kadını şehvet düşkünü ve sapkın olarak inşa etmektedir. Dersimli kadın bir arzu nesnesi olarak temsil edilmektedir. Dersimli kadın görsel ve sözel biçimde peçeli sunularak baskı altında tutulduğu şekilde temsil edilmektedir. Bu durum, kadını hem kadın olarak ötekileştirmekte hem de

Dersim'in ötekileşmesinde araç haline getirilmektedir. Bu durum aynı zamanda siyasal otoriteyi kurtarıcı olarak inşa etmekte, onun dönüştürücülük yükümlülüğü hegemonize olmaktadır.

Basın pratikleri Dersimlinin inanına iç oryantalist kodlarla yaklaşmıştır. Medyanın inanç söyleminde, Dersimlinin inancı irrasyonel hurafeler olarak temsil edilmektedir. Dersimlinin inanç biçimi basın pratiklerinde İslam anlayışından uzak olarak temsil edilmektedir. Dersimlinin inancı Müslüman olmamakla işaretlenerek, Dersim'e yapılacak müdahalede 'cihat' iması yapılmakta ve müdahalenin meşruiyetini sağlamada Müslümanlık araçsallaştırılmaktadır.

Dersim, dönem medyasında Ashis Nandy'in kavramsallaştırdığı şekilde "iç düşman" olarak sunulmuştur. İç düşmanlık, sistematik bir biçimde medya metinlerinin kapsamını, içeriğini, stillerini ve gramatik yapısını belirlemiştir. Medya dil ve dil kullanımı etkilemiş ve dili oluşturan toplumsal formasyonu kendi söylemiyle dönüştürmüştür. Medyanın Dersim söylemi statükonun ayakta kalmasına ve yeniden üretiminde yardımcı olma anlamında ve statükonun dönüşümüne katkıda bulunma anlamında önemli bir konum almıştır.

Basın pratikleri Dersim söylemini topluma tek doğru olarak sunmuştur, bu doğru dışındaki herhangi bir durumu şiddetli bir şekilde reddetmiştir. Başka bir ifadeyle basın pratikleri Dersim söylemine bir evrensel doğruluk atfederek içeriğini tanımlamış ve kendisiyle kendisinin vaat ettiği düzen ve doğruluk ilkesi arasında bir açıklığı yok saymıştır.

Dersim olaylarında medyanın tutumu iç oryantalist paradigmayla kendi kendini sömürgeleştirmedir. Basın pratikleri Dersim'i ve Dersimliyi inşa ederken sınırları iç oryantalist kodlarla örülmüş söylemler dolaşıma sokar. İstemli kodlar biçiminde örülmüş bu söylemler Dersim'e yapılan ve yapılacak olan dönüştürücü eylemleri meşrulaştırmaktadır.

Basın pratikleri Dersim olaylarında hegemonik işlev görmüş farklı grupların rızalarını almada önemli araç işlevini üstlenmiştir. Medya Dersim olaylarında

devletin söylemlerine meşruluk kazandırarak var olan toplumsal yapıya yönelik rızanın oluşumunda etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağar, Ömer Kemal (1940). *Tunceli Dersim Coğrafyası*. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Ahmed, Niyazi (4 Temmuz 1937). “Aksakallı Abo”. *Kurun*.
- Ahmed, Niyazi (8 Temmuz 1937). “Vahşi ve En Kurnaz İnsanlar Arasında”. *Kurun*.
- Ahmed, Niyazi (15 Temmuz 1937). “Dersim’in İç Yüzü 2: Dersim’i Asi Dersim Yapan Nedir?”. *Kurun*.
- Ahmed, Niyazi (19 Temmuz 1937). “Vergi Nedir Bilmeyen Bir Halk Var”. *Kurun*.
- Ahmed, Niyazi (31 Temmuz 1937). “Dersim’de Kadınlar Nasıl Kaçırılır; Nasıl Evlenirler?”. *Kurun*.
- Ahmed, Niyazi (03 Ağustos 1937). “Dersim’de Güneşe Tapan Kadın”. *Kurun*.
- Ahmet, Niyazi (3 Ağustos 1937). “Seyit Rıza Nasıl Hakemlik Yaptı”. *Haber*.
- Ahmet, Niyazi (11 Ağustos 1937). “Eşkıya Yaratan Lanet Taşı”. *Haber*.
- Ahmet, Niyazi (11 Ağustos 1937). “Top Atacağı Sanılan Dağ”. *Haber*.
- Akgül, Suat (2001). *Dersim İsyancıları ve Seyit Rıza*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Akgül, Suat (1992). *Yakın Tarihimize Dersim İsyancıları ve Gerçekler*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Akpınar, Alişan Bilir, Sezen Bozkurt, Serhat Dinç, Namık Kemal (2010). “II. Abdülhamit Dönemi Raporlarında ‘Dersim Sorunu’ ve Zihinsel Devamlılık.” Şu kitapta: (Der. Şükrü Aslan) *Herkesin Bildiği Sır Dersim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşamcı, İ.Y. (22 Haziran 1937). “Tunceli Islahatı”. *Akşam*.
- Akşamcı, İ.Y. (3 Temmuz 1937). “Geri Vilayetlerimizde Medeni İdare Örfiyeler”. *Akşam*.
- Althusser, Louis (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, Benedict (2000). “Batı Milliyetçiliği ve Doğu Milliyetçiliği” [Bildiri]. *NLR(II)*, 2001, Taipei’de Yapılan Konuşma Metni.
- JUK. (1998). *Jandarma Genel Komutanlığı’nın Raporu, Dersim*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Sılan, Necmettin Sahir (2011). *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik, Dersim Sason (1934-1946)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Aizura, Z. Aren (2010) "Feminine Transformations: Gender Reassignment Surgical Tourism in Thailand." *Medical Anthropology*, C. 29, sayı: 4, Francis Group, LLC, ss.1-20.

Aslan, Şükrü, Bülent Bilmez, Gülay Kayacan (2011). *Dersim 38'i Hatırlamak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Atılğan, Gökhan (2001). "Marx'ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Doktrininin Bir Olanığı." *Praksis Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 20, sayı: 4, ss.11-34.

Bakic-Hayden, Milica (2007). "Sürekli Çoğalan Oryantalizmler: Eski Yugoslavya Örneği." Şu Kitapta: (Der. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları ss. 355-375.

Balmain, Colette (2008). *Introduction to Japanese Horror Film*. Edinburg: Edinburg University Press.

Barthes, Roland (1990). *Çağdaş Söylemler*. İstanbul: Metis.

Bayrak, Mehmet (1999). *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*. Ankara: Öz-Ge Yayınları.

Beşikçi, İsmail (1977). *Kürtlerin Mecburi İskânı*. İstanbul: Komal Yayınları.

Beşikçi, İsmail (1991). *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*. Ankara: Alan Kitap-Yayın.

Beşikçi, İsmail (1990). *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*. Belge Yayınları: İstanbul.

Beşikçi, İsmail (2012). "Dersim Tartışmaları" [Bildiri]. *Dersim 38 Paneli'nde Yapılan Bildiri*, Ankara.

Bruinessen, Martin Van (1991). *Ağa, Şeyh ve Devlet* (Çev. Remziye Arslan). İstanbul: Özge Yayınları.

Bulut, Faik (1992). *Belgelerle Dersim Raporları*. İstanbul: Yön Yayıncılık,

Bulut, Faik (1991). *Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyanları*. İstanbul: Yön Yayıncılık.

Bulut, Yücel (2010). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları.

Bülbül, Rıdvan (2001). *Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: Atlas Yayın.

Bünyamin Bezci, Yusuf Çifci (2012). "Self Oryantalizm: İçimizdeki Modernite Ve/Veya İçselleştirdiğimiz Modernleşme." *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 7, Sayı:1, ss. 139-166.

Çay, M. Abdulhaluk (1985). "Tunceli Mezartaşları ve Türk Kültüründeki Yeri." *Türk Kültürü Araştırmaları*, C. 1, sayı: 2, ss.151-163.

Chatterjee, Partha (1986). *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse?*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Carrier, James G. (2007). "Oksidentalizm: Tersine Dönmüş Bir Dünya." Şu kitapta: (Der. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Sayı 20, Ankara: Doğu Batı Yayınları, ss. 464-499.

Çiçek, Cuma (2013). "Devlet Kudretinin İnşası ya da Şarkın Şark'ın Islahı: Kürt Bölgesinde Cumhuriyetin İlk 10 Yılı." Şu kitapta: (Ed. B. Doğan) *Diyarbakır ve Çevresi Toplumsal ve Ekonomik Tarihi Konferansı Tebliğleri*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınlar, ss. 334-351.

Çırakman, Aslı (2011). "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi." Şu kitapta: (Der. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Sayı 20, Ankara: Doğu Batı Yayınları, ss. 181-198.

Çırakman, Aslı (2005). "Oryantalizmin Doğusu ve Oryantalist Bilgi." *Toplumsal Tarih*, Sayı: 119, ss.78-83.

Çelik, Nur Betül (2004). "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem." Şu kitapta: (Ed. Ahmet İnel) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. C. 2, İstanbul: İletişim, ss.75-79.

Çelik, Ahmet (2012). "İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Çifci, Yusuf (2013). *Self Oryantalizm ve Türkiye'de Kürtler*. Orient Yayınları: Ankara.

David J. Sholle (1994). "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar Bilgiye." Şu kitapta: (Der. M. Küçük) *Medya İktidar İdeoloji* (Çev. M. Küçük). Ankara: Bilim ve Sanat, ss. 211-250.

Demir, Şerif (2012). "İktidar Basın İlişkilerinin Türkiye'de Görünümü." *International Journal of Social Science*, C. 5, Sayı: 6, ss. 119-137.

Demirer, Yücel (2010). "Dersim/Tunceli ve Celali Kardeş Şehirler." Şu kitapta: (Der. Şükrü Aslan) *Herkesin Bildiği Sır Dersim*. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.37-47.

Demirer, Yücel (2012). *Tören Simgesi Siyaset: Türkiye’de Newroz ve Nevruz Şenlikleri*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Diler, Melike (2011). “Televizyon Haberlerinde Tarafsızlık ve Nesnellik: Eleştirel Bir Yaklaşım” [Elektronik Sürüm]. T.C. Radyo Televizyon Üst Kurulu Uzmanlık Tezi. <http://www.rtuk.org.tr>, erişim tarihi 08.01.2013.

Dirks, Nicholas (1990). “History as a Sign of the Modern.” *Public Culture*, C.2, ss. 25-32.

Dirlik, Arif (1996). “Chinese History and the Question of Orientalism.” *History and Theory*, C. 35, ss. 96-118.

Dirlik, Arif (1998). “Avrupa merkezlikten Sonra Tarih Var mı? Küreselcilik, Sömürgecilik Sonrası ve Tarihin İnkârı.” *Cogito*, Sayı: 15, ss. 251-274.

Durna, Tezcan (2004). “Köşe Yazılarında Avrupa Birliği Tartışmaları: Helsinki Zirvesi 1999.” Şu kitapta: (Der. Çiler Dursun) *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Ankara: Elips Kitap, ss. 259-287.

Durna, Tezcan ve Çağla Kubilay (2010). “Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlenmeleri.” Şu kitapta: (Der. Tezcan Durna) *Medyadan Söylemler*. İstanbul: Libra Kitap, s. 47-81.

Dursun, Çiler (2007). “Hak Haberciliğinin Doğası ve Olanağı.” Şu kitapta: (Der. S. Alankuş) *Gazeteciliğe Başlarken: Okuldan Haber Odasına, İnsan Hakları Haberciliği*. İstanbul: İPS Vakfı Yay. 105-123.

Eagleton, Terry (1996). *İdeoloji* (Çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı yayınları.

Etkind, Alexander (2007). “Orientalism Reversed: Russian Literature in the Times of Empires.” United Kingdom, *Modern Intellectual History*, C. 4, Sayı: 3, ss. 617–628.

Erenel, Latif (18 Haziran 1937). “Dersim Terakki Yolunda: Son Hadiseler Nasıl Başladı ve Nasıl Sona Eriyor”. *Tan*.

Erenel, Latif (17 Haziran 1937). “Dersim’in ve Dersimlinin İç Yüzü: Sarp Dağlar Arasında Dersimli Nasıl Yaşar”. *Tan*.

Erenel, Latif (15 Haziran 1937). “6300 Kilometre Murabbalık bir Yurt Parçası Dersim”. *Tan*.

Erenel, Latif (6 Eylül 1937). “Dersimli Genç Nasıl Evlenir”. *Tan*.

Erenel, Latif (5 Ağustos 1937). “Kirmanjlar: Bunların Kürtlük Denilen Şeyle Hiç Alakaları Yoktur”. *Tan*.

Ezer, Feyzullah (2003). "Yakın Tarihimizde Dersim İsyancıları." *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, c.3, ss.18-23.

Fairclough, Norman (1995). *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.

Fairclough, Norman and Ruth Wodak (1997). "Critical Discourse Analysis." Şu kitapta: (Der. T. Van Dijk) *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. C. 2, London: Sage, ss. 258-84.

Fairclough, Norman (2003). "Söylemin Diyalektiği." Şu kitapta: (Der. Barış Çoban, Zeynep Özarslan) *Söylem ve İdeoloji*. İstanbul: Su Yayınları, ss. 173-184.

Fanon, Frantz (2009). *Siyah Deri Beyaz Maske* (Çev. Cahit Koytak). İstanbul: Versus.

Foucault, Michel (1994). *Cinselliğin Tarihi* (Çev. Hülya Tufan). İstanbul: Alfa Yayınları.

Foucault, Michel (1987). *Söylemin Düzeni* (Çev. Tuhan Ilgaz). İstanbul: Hil Yayın.

Foucault, Michel (1999). *Bilginin Arkeolojisi* (Çev. Veli Urhan). İstanbul: Birey Yayıncılık.

Foucault, Michel (2000a). *Özne ve İktidar* (Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, Michel (2000b). *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). 3.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, Michel (2005). *Büyük Kapatılma* (Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gezgin, S. (11 İkinci teşrin 1937). "İstavrozlu Seyit". *Kurun*.

Gerede, S. Hüsrev (1952). *Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Vakıf Basımevi.

Gladney, C. Dru (1994). "Representing Nationality in China: Refiguring Majority/Minority Identities." *Journal of Asian Studies*, C. 3, ss. 92-123.

Gramsci, Antonio (2009). *Hapishane Defterleri* (Çev. Kenan Somer). Ankara: Aşına kitaplar-Turmaks.

Golden, Sean (2009). "Orientalism in East Asia: A Theoretical Model." Barcelona, *İnter Asia Papers*, ss. 1-26.

Göle, Nilüfer (1998). "Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen." *Doğu Batı Dergisi*, Sayı: 2, ss. 55-62.

Göle, Nilüfer (1998). “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Anlayışı.” Şu kitapta: (Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 70-81.

Göle, Nilüfer (2004). “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”. Şu kitapta: (Ed. Uygur Kocabaşoğlu) *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. C. 3. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 55-62.

Hakkı, Naşit (19 Haziran 1937). “Dersim’in Başbelası Seyyit Rıza Kimdir?”. *Haber*.

Hallı, Reşat (1972). *Türkiye Cumhuriyetindeki Ayaklanmalar (1924-1938)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Hallı, Reşat (1988). *T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Belgelerinde Pülümür Harekâtı (8 Ekim-14 Kasım 1930)*. Stockholm: Berhem, 22-27.

Hall, Stuart, Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. ve Roberts, B. (1978). *Policing The Crisis: Mugging, The State, and Law and Order*. New York: Palgrave Macmillan.

Hall, Stuart (2003). “Kodlama, Kodaçımı, Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma.” Şu kitapta: (Haz. B. Çoban ve Z. Özarlan) *Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji* (Çev. N. Ateş). İstanbul: Su Yayınevi, ss. 309-326.

Hall, Stuart (2005). “İdeolojinin yeniden keşfi: Medya çalışmalarında baskı altında tutulmanın geri dönüşü.” Şu kitapta: (Der. M. Küçük) *Medya İktidar İdeoloji* (Çev. M. Küçük). Ankara: Bilim Ve Sanat, ss. 73-122.

Heck, M. Camargo (2003). “Medya iletilerinin İdeolojik Boyutu.” Şu kitapta: (Haz. B.Çoban ve Z. Özarlan) *Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji* (Çev. N. Ateş). İstanbul: Su Yayınevi, ss. 299-308.

Heehs, Peter (2003). “Shades of Orientalism. Paradoxes and Problems in Indian Historiography.” *History and Theory*. Middletown (CT), USA: Wesleyan University, 42, 169-195.

Heng, Geraldine ve Janadas, Devan (1995). “State Fatherhood: The Politics of Nationalism, Sexuality and Race in Singapore.” Şu kitapta: Der. Aihwa Ong ve Michael G. Peletz. *Bewitching Women, Pious Men: Gender and Body Politics in Southeast Asia*. New York: Routledge. 195-215.

Herman, Edward S., Noam Chomsky (2010). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası* (Çev. Ender Abadoğlu). İstanbul: Bgst Yayınları.

Hill, Michael (2000). “Asian Values as Reverse Orientalism: Singapore.” *Asia Pacific Viewpoint*, C. 41, Sayı: 2, ss. 177-190.

Hodgson, G. S. Marshal (2001). *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek* (Çev: Ahmet Kanlıdere, Ahmet Aydoğan). İstanbul: Yöneliş.

Hui, Wendy, Kyong Chun (2000). "Orienting Orientalism, or How to Map Cyberspace" [Bildiri]. *Master of Representation: Feminism, Theory and the Arts Conference*, University of Buffalo.

İnal, M. Ayşe (1994). "Haber Üretim Sürecinde Farklı İki Yaklaşım." Şu kitapta: *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi 1993 Yıllığı*. A.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları No: 3, A.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, ss.155-177.

İwabuchi, Koichi (1994). "Complicit Exoticism: Japan and Its Other." *Critical Multiculturalism, Continuum: The Australian Journal Media and Culture*, C. 8, Sayı: 2, ss. 49-82.

Jansson, R. David (2003). "Internal Orientalism in America: W. J. Cash's The Mind of the South and the Spatial Construction of American National Identity." *Political Geography*, C. 22, Sayı: 3, ss. 293-316.

Jwaideh, Wadie (2006). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişim* (Çev. İsmail Çekem, Alper Duman). İstanbul: İletişim.

Jouhki, Jukka (2006). *Imaginig the Other Orientalism and Occidentalism in Tamil European Relations in South India*. Jyvaskyla: University of Jyvaskyla Press.

Kahraman, Hasan Bülent, E. Fuat Keyman (1998). "Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite." Ankara: Doğu-Batı Dergisi, Sayı: 2, ss. 78-79.

Kahraman, H. Bülent (2002). "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm." Şu kitapta: (Ed. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Sayı 20, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, ss. 154-178..

Kahraman, H. Bülent (2010a). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-I, Kavramlar Kuramlar Kurumlar*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kahraman, H. Bülent (2010b). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II, 1920-1960*, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Kanlı, Tuğba (2009). "Odalık: Avrupa'nın Görsel İmgeleminde 'Doğulu' Kadın." Şu kitapta: (Der. N. Türkoğlu ve S. T. Alayoğlu) *Karaelmas 2009: Medya ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*. Urban Kitap, ss. 561-569.

Karadaş, Yücel (2008). "*Ziya Gökalp'te Şarkiyatçılık Doğunun Batıcı Üretimi*." İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Karyelioğlu, Selim (2012). "Ulus Devlet ve Milliyetçiliğin Tarihsel Dayanakları ve Küreselleşmenin Ulus Devlet ve Milliyetçilik Üzerindeki Etkileri". *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, C. 5, Sayı: 1, ss. 137-169.

Keyder, Çağlar (1998). “1990’larda Türkiye’de Modernleşmenin Doğrultusu.” Şu kitapta: (Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 29–42.

Kirişçi, Kemal, Gareth M. Winrow (2011). *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi* (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kılınç, Toker Nilgün (2005). “Dışlanan Benlik Tasavvurunda Özcülük” [Bildiri]. *Kocaeli Ün. Uluslararası Felsefe Sempozyumu “Ayrımcılık”*, Mayıs, Kocaeli, ss. 14-16.

Koç, İ. Ceyhan (2006). *Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri (1929-1938)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Koçak, Cemil (1986). “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını.” *Tarih ve Toplum*. Ç.4, Sayı: 35, ss. 29-31.

Koçak, Cemil (2011). *Tek-Parti Döneminde Muhalif Sesler*. İstanbul: İletişim.

Kontny, Oliver (2011). “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras.” Şu Kitapta: (Ed. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri I*. Sayı 20, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, ss. 121-136.

Köker, Eser (2009). “Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi.” Şu kitapta: (Ed. Ahmet İnel) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. C. 2. İstanbul: İletişim, ss. 133-237.

Kula, Onur Bilge (2005). “Avrupalı Aklın Üstünlüğü Savı ve Ayrımcılık: Anton Wilhelm Amo Afer” [Bildiri]. III. Uluslar Arası Felsefe Günleri, “Ayrımcılık”, Kocaeli Üniversitesi.

Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* (Çev. A. Kardan). İstanbul: İletişim Yayınları.

Lary, Diana (2006). “Edward Said: Orientalism and Occidentalism.” *Journal of The Canadian Historical Association*, C. 2, Sayı: 17, ss. 3-15.

Lewis, Bernard (2007). “Oryantalizm Sorunu.” (Ed. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri* (Çev. Ferit Burak Aydar). Ankara: Doğu-Batı Yayınları, ss. 217-215.

Loomba, Ania (2000). *Kolonyalizm Postkolonyalizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ludden, David (1993). “Orientalist Empiricism: Transformations of Colonial Knowledge.” Şu kitapta: (Ed. Carol A. Breckenridge and Peter van der Veer) *Orientalism and the Postcolonial Predicament: Perspectives on South Asia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, ss. 251-268.

Makdisi, Usame (2007). "Osmanlı Oryantalizmi." Şu Kitapta: (Ed. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Sayı 20, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Mardin, Şerif (1995). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.

Mardin, Şerif (1998). "Modern Türk Sosyal Bilimlerinde Bazı Düşünceler." Şu kitapta: (Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mardin, Şerif (2011). "Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği." Şu Kitapta: (Ed. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm -I*. Sayı 20, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, ss. 115-120.

Marx ve Engels (1976). *Alman İdeolojisi [Feuerbach]* (Çev. Sevim Belli). Ankara: Sol Yayınları.

Matelski, J. Marilyn (1996). *TV Haberciliğinde Etik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mazhar Aren, Yusuf (29 Haziran 1937). "Tunceli (Dersim) Meselesinde Hakikatle Yüzyüze". *Cumhuriyet*.

Mazıcı, Nurşen (1984). *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*. İstanbul: Dilmen Yayınları.

Mohanty, C. Talpade (1988). "Under western eyes: Feminist Scholarship and colonial discourse". *Feminist Review*, C. 30, ss. 333-358.

Metin, Celal (2011). *Emperyalist Çağda Modernleşme - Türk Modernleşmesi ve İran (1800-1941)*. İstanbul: Phoenix Yayınevi.

Morkaya, Burhan Cahid (19 Haziran 1937). "Dağ ve Bağ". *Son Posta*.

Mutman, Mahmut (2007). "Şarkiyatçılık: Kuramsal Bir Not." Şu kitapta: (Ed. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Sayı 20, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, ss. 105-114.

Mutman, Mahmut (2002). "Şarkiyatçılık/Oryantalizm." Şu kitapta: (Ed. Tanıl Bora) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. C. 3. İstanbul: İletişim, ss. 189-211.

Nandy, Ashis (1983). *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self Under Colonialism*. Delhi: Oxford Üniversty Press.

Nadi, Yunus (17 Haziran 1937). "Tunceli Vilayetimizin Islahı ve Medenileştirilmesi". *Cumhuriyet*.

Nadi, Yunus (18 Haziran 1937). "Maksad Tenkil Değil Temdindir". *Cumhuriyet*.

Nilgün, T., Kılınç (2006). "Dışlanan Benlik Tasavvurunda Ayrımcılık" [Bildiri]. Kocaeli Ün. Uluslararası Felsefe Sempozyumu "Ayrımcılık", 14-16 Mayıs, Kocaeli.

Obendorf, S. Benjamin (2006) “*Sexing up The international.*” Yayınlanmamış Doktora Tezi. The Melbourne: University of Melbourne.

Oskay, Ünsal (1980). “Popüler Kültür Açısından “İdeoloji” Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, ss.197-253.

Özer, Ömer (2011). *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*. Konya: Literatürk Yayınevi.

Özkaya, Aslı (1997). “Medya ve Körfez Savaşı.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. C. 52, Sayı: 1, ss. 567-579.

Pektaş, Şerafettin (2010). *Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi*. İstanbul: Fırsat Yayınları.

Pratt, M. Louise (1992). *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. New York: Routledge.

Pratt, M. Louise (1991). “Arts of The Contact Zone.” *Prefession* 91, MLA, New York, ss. 33-40.

.

Phill Graham and Norman Fairlouch (2002). “Marx as a Critical Discourse Analyst: The genesis of a critical method and its relevance to the critique of global capital.” *Estudios de Sociolingüística*, C.3, Sayı: 1, ss. 1-52.

Racevskis, Karlis (2007). “Edward Said ve Michel Foucault: Benzerlikler ve Uyumsuzluklar.” Şu Kitapta: (Ed. Aytaç Yıldız) *Oryantalizm Tartışma Metinleri*. Sayı 20, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Ruskola, Teemu (2002). “Legal Orientalism.” *Michigan Law Review*, C. 1, Sayı: 101, ss. 179-234.

.

Said, Edward (2010). *Şarkiyatçılık* (Çev. Belna Ülner). İstanbul: Metis Yayınları.

Said, Edward (2000). *Kış Ruhu* (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Said, Edward (2004). *Kültür ve Emperyalizm* (Çev. Necmiye Alpay). İstanbul: Hil Yayın.

Sancar Üşür, Serpil (1997). *İdeolojinin Serüveni*. Ankara: İmge Yayınları.

Saussure, Ferdinand (1998). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. B. Vardar). İstanbul: Multilingual.

Schein, Louisa (1997). “Gender and İnternal Orientalism in China.” *Modern China*, C. 1, Sayı: 23, ss. 69-98.

Scherer, F. Frank (1998). *Sanfancon: Orientalism, Confucianism and the Construction of Chineseness in Cüba, 1847-1997*. Toronto: York University Press.

Selçuk, Esenbel (2000). "Türk ve Japon modernleşmesi: 'Uygarlık Süreci' Kavramı Açısından Bir Mukayese." *Toplum ve Bilim*, Sayı 84, ss. 18-36.

Sözen, Edibe (1999). *Söylem*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Şahin, Köksal (2009). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: Yeni yüzyıl Yayınları.

Tann, Ken (2010). "*Semogenesis of A Nation: An Iconography of Japanese Identity*." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sydney: The University of Sydney.

Tekeli, İlhan (1990). "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskân Sorunu." *Birikim Dergisi*, Sayı 50, 73-84.

Timuroğlu, Vechi (1991). *Dersim Tarihi*. Ankara: Yurt Yayınları.

Tlostanova, Madina (2008). "The Janus-Faced Empire Distorting Orientalist Discourses: Gender, Race and Religion in the Russian (post) Soviet Constructions of the 'Orient.'" *Worlds and Knowledges Otherwise/ A Web Dossier. On the Decolonial (II) – Gender and Decoloniality*, C. 2, Sayı: 2, ss. 1-11.

Toprak, Zafer (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.

Turner, Bryan S. (2002). *Oryantalizm Globalizm Postmodernizm*. İstanbul: Anka Yayınları.

Tunçay, Mete (2010). *Türkiye Cumhuriyet'i'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tütüncü, Fatma (2007). "*The National Pedagogy of the Early Republican Era in Turkey*." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Zeydanlıoğlu, Welat (2008). "The White Turkish Man's Burden: Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey." Şu kitapta: (Der. Guido Rings ve Anne Ife) *Neo-colonial Mentalities in Contemporary Europe? Language and Discourse in the Construction of Identities*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, ss. 155-174.

Uluç, Güliz ve Murat Soydan (2007). "Said, Oryantalizm, Resim ve Sinemanın Kesişme Noktasında Harem Suare." *Bilig*, Sayı: 42, ss. 35-53.

Uluç, Güliz (2009). *Medya ve Oryantalizm: Yabancı, Farklı ve Garip Öteki*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Uluç, Güliz, M. Soydan, N. Ankarılıgil (2006). “Türk Sinemasında Oryantal Kadının İnşası: Harem Suare” [Bildiri]. II. Uluslararası Kadın Araştırmaları Konferansı, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitim Merkezi. Gazi Mağusa – KKTC.

Us, Asım (16 Haziran 1937). “Dersim Meselesi”. *Kurun*.

Us, Asım (18 Haziran 1937). “Dersim Hadiseleri Etrafında Mübalağalı Neşriyat”. *Kurun*.

Uzun, Turgut ve Gülbahar Atasever (2010). “Türkiye’de Modernleşme Sürecinde Oryantalizm ve Oksidentalizm.” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, Sayı: 26, ss. 175-182.

Ünal, Kemal (22 Haziran 1937). “Tuncelide Islahat”. *Ulus*.

Van Dijk, Teun A. (1988). *News As Discourse*. New Jersey: Hillsdale.

Van Dijk, Teun A. (1993). *Elite Discourse and Racism*. London: Sage Publication.

Van Dijk, Teun A. (2000). *Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction*. Barcelona: Pompeu Fabra University.

Van Dijk, Teun A. (2003). “Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım.” Şu kitapta: (Haz. B.Çoban ve Z. Özarslan) *Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji* (Çev. N. Ateş). İstanbul: Su Yayınevi, ss.13-112.

Van Dijk, Teun A. (2005). “Söylem Yapıları ve İktidar Yapıları.” Şu kitapta: (Der. M. Küçük) *Medya İktidar İdeoloji* (Çev. M. Küçük). Ankara: Bilim Ve Sanat 315-375.

Van Dijk, Teun A. (2007). “Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlemesi.” Şu kitapta: (Der. G. Ş. Atabek ve Ü. Atabek) *Medya Metinlerini Çözümlemek* (Çev. Ü. Atabek). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Vidal, Denis (1997). “Max Muller and the Theosophists: The Other Half of Victorian Orientalism.” Şu Kitapta: *Orientalism and Anthropology: From Max Müller to Louis Dumont*. India: Institut Franqais de Pondichdry, ss. 14-15.

Vogeley, Nancy (1995). “Turks And İndians: Orientalist Discourse in Postkolonial in Mexico.” *Diacritcs*, C.1, Sayı: 25, ss. 3-20.

Voloşinov, Valentin Nikolayeviç (2001). *Marksizm ve Dil Felsefesi* (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Wodak, Ruth (2002). “Aspects of critical discourse analysis.” *ZiAL*, Sayı: 36, ss. 5-31.

Wodak, Ruth (2007). "Pragmatics and critical discourse analysis. A cross-disciplinary inquiry." *Pragmatics and Cognition*, Sayı: 15, C.1, ss. 203-225.

Wodak, Ruth and Michael Meyer (2009). *Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology. Methods for Critical Discourse Analysis*. London: Sage.

Yalman, Ahmet Emin (26 Haziran 1937). "Dünya Sesimizi Duymalı". *Tan*.

Yeşiltuna, Serap (2007). "1934 İskan Kanunu ve Türk Basınındaki Yansımaları." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Yeğen, Mesut (2003). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeğen, Mesut (2009). "Kemalizm ve Hegemonya." Şu kitapta: (Ed. Ahmet İnel) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*. C. 2, Ankara: İletişim, ss. 56-74.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Bingöl'de doğdu. Lisans eğitimini Muğla Üniversitesi Sınıf Öğretmenliğinde tamamladı. 2006 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir okulda çalışmaktadır.